Алхас Чхамалиа

БЛА ҬАРЫЛА

Аилкаанҵақәа, астатиақәа, аиҿцәажәарақәа

Аҟәа
Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
2023

УДК 82-92
ББК 76.025(5Абх)
Ч 68

Чхамалиа, А. А.
Ч 68 Бла ҵарыла: аилкаанҵақәа, астатиақәа, аиҿцәаажәарақәа / Алхас Чхамалиа. – Аҟәа: Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа, 2023. – 248 д.

Г/Р 978-5-122-54-04023

Апоет, ажурналист, апублицист Алхас Чхамалиа ишәыҟә ҿыц «Бла ҵарыла» ианылеит еиуеиԥшым аамҭақәа рзы икьыԥхьыз иеилкаанҵақәеи, истатиақәеи, иеиҿцәаажәарақәеи.

© Чхамалиа, А. А., 2023
© Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа, 2023

УЗЕИГӘЫРҔЬАША АБАӠХАТӘРА

Жәабаҟа шықәса рапхьа, пхны мшы бзиак аҽны, аусураҟынтә аӡныҟа сышцоз, Аҟәа ақалақь амӡадуқәа руак аҿы ҳааиқәшәеит иналукааша ҳапсуа ҵарауаа иреиуаз, иахьа зыпстазаара иалҵхьоу, еицырдыруаз афольклорист ду, алитератураҭҵааҩ, афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, академик Сергеи Лад-иҧа Зыхәбеи сареи. Ҳаибамбеижьҭеигьы такәы ааҵуан: гәыблыла аҧсшәақәа анааибаххәа, маҷк ҳапсы ааиҭахкып, ҳагынеицәажәап ҳхәан, ашәшьыра амҵан игылаз сқамк ҳнықәтәеит.

Акрааҵуан сӡыза, сколлега агәамбзиара дыхҭакны дамазижьҭеи, акыршықәсагьы уи иахҟьаны Маиҟәап ақалақь аҟны дынхон, уаҟа иҽеихәышәтәуан, ашьҭахь ипсадгьыл ахь, Аҟәаҟа дхынҳәит. Аха Сергеи Лад-иҧа уахь даныҟазгьы Аҧсны иаамӡапысуаз ахҭысқәа ак иаӡиժьуамызт, еснагь ҭелла ҳаимадан. Лассы-лассы ҳаицәажәалон, ҳагәҭыхақәагьы неибаххәалон: «Ҳара ҳтәы ҟаҳҵеит, аха ҳашьҭахьҟа ишпаҟаларишь, изеипшроузеи еиҵагыло абиҧара ҿа? Ирылшарымашь урҭ ҳус ҳамданы пхьаҟа агара?» – абри ҳазхәыцуан…

Убасҟан ҳанеиқәшәа, ҳахьеицәажәоз Сергеи исеиҳәеит даара игәы иахәаз хҭыс бзиак шыҟалаз.

– Уапхьазар акәхап ааигәа ажурнал «Алашара» ианылаз, сышәҟә ҿыц «Аҧсуа мифологиа» иазкны аҵарауаӡ қәыпш, апоет, ажурналист, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҧсуа бызшәа акафедра арҵаӡы Алхас Чхамалиа истатиа? – иҳәеит Сергеи.

– Сышпамыпхьеи! Сапхьеит гәахәарыла. Уи автор қәыпш акрааҵуеит иӡымҭақәа, ирҿиара срызҿлымҳауижьҭеи, иеизҳара сацклапшуеижьҭеи, – сҳәеит сагьы аҭакс.

– Изакәу удыруоу, Руслан? Сара, аиашазы, аҵыхәтәантәи аамҭазы убас еипш сзеигәырҕьо хҭыск ҟамлацызт сыпстазаараҿы, даараӡа сеигәырҕьеит, зны исыстудентыз, аха иахьа абасала инарҵауланы, анализ азуны, аҭҵаарадырратә шьаҭа аҭаны сусумҭа дахьахцәажәааз. Аха сгәы иахәаз уи астатиа сара иахьысзикыз акәӡам, сзеигәырҕьаз – иара абас еипш аӡра ахьилшаз ауп. Сгәы иаанагоит, иҵегьы иҵара иациҵар, иҵегьы ихы аус адиулалар, апхьаҟа ҳзықәгәыҕуа аӡәы ҳәа ҳапсуа ҭҵаарадырра иаҵагыло дшыруаӡәкхо.

Абри ахҭыс зысгәаласыршәаз убри ауп, ииашаҵәҟьаны, ҳакадемик ду зны ишазгәеиҭаз еиԥш, Алхас Чхамалиа аԥсуа ԥхьаӡцәа рыблаҿы дҭышәынтәаланы, идырракәа ирыцҵо, ганрацәала ирҿиара еизырҳауа, еихаҳауа дааиуеит.

Абыржәы шәнапаҿы ишәку Алхас Чхамалиа ишәҟәы «Бла ҵарыла», автор иҭижьхьоу ашәҟәқәа рахьтә афбатәи ауп: иара авторс дрымоуп апоезиатә еизгақәа ԥшьбеи апублицистика аганахьала даҽа шәҟәыки.

Сара аханатә инаркны литератураҭҵааӡык, критикк иаҳасабала гәҭакыс исыман Алхас Чхамалиа ирҿиара инарҭбааны ахцәажәара, усумҭак изкра, еиҳаракгьы ипоезиа аганахьала. Аха сахыццакуамызт, уажәы-уашьҭан ҳәа иныкәҵа-аакәҵо сшаиуаз, агәамбзиарагьы сыхьӡеит.

Зыӡбахә ҳамоу апоет, ажурналист, апублицист, аредактор, аҵарауаӡ қәыԥш, арҵаӡы Алхас Чхамалиа ибзианы издырууа иоуп, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет аҿы аҵара аниҵоз рҵаӡыс симан. Убри анаӡсангьы, сара ибзиаӡаны издыруеит уи ихы-иҵыхәа, иабшьҭра: жәытәнатә аахысгьы ахьӡ-аԥша змаз, Гәыԥ ақыҭан инхоз, «Чхамалиаа нагақәа» ҳәа ззырҳәоз дырхылҵшьҭроуп. Сихаануп, ибзиангьы дысгәалашәоит иабду Кыҷын. Иаб иаҳәшьа Қсениа Чхамалиаԥҳа лакәзар, 50 шықәса инарзынаԥшуа С. Е. Қапба ихьӡ зху Арасаӡыхьтәи абжьаратә школ №2 аҟны аус лухьан, алагарҭатә классқәа рырҵаӡыс. Ажәакала, аҽгьы жәлала иӡуеит рҳәоит.

Имариамзар ҟалап ауаӡы еиуеиԥшым арҿиара хкқәа инапы анрылаку, ӡба-хԥа ус анеилеигӡо, аха Алхас Чхамалиа убри аганахьала уадаӡра дук иԥынгылоны иаабом, аки-аки еиламырцҳакәа, ҟазарыла реиҿыбаашьа дақәшәоит: арҵаӡра, аредакторра, апоезиа, ажурналистика, апублицистика, аҭҵаара-тәи аҭҵаара-публицистикатәи ҟазшьа змоу, асахьаркыратәра зныԥшуа аусумҭақәа рыӡра. Убарҭқәа рнаӡсан иахьа иара напхгаӡык иаҳасабалагьы инапы иану аҭакԥхықәра маҷым – Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аинформациеи амедиакоммуникациақәеи рыҟәша напхгара аиҭоит. Аха урҭ зегьы зымӡа иааныжьны, сазааҭгыларц сҭахуп Алхас Чхамалиа журналистк иаҳасабала иусура, ипублицистика.

Алхас Чхамалиа даныстудентыз аахыс ажурналистика инапы алакуп. Раԥхьатәи истатиақәа акьыԥхь рбеит 2000-тәи ашықәсқәа ралагамҭазы. Лассы-лассы агазеҭ «Аԥсуа университет», анаӡс – «Аԥсны», иара убасгьы ажурнал «Алашара»

адаҟьақәа рҟны дықәгылон еиуеипшым актуалтә проблемақәа ирызкны: аҳәынҭқарратә бызшәа азҵаара, аҿар рыпроблемақәа, астуденттә ԥсҭазаара, акультура, аҟазара уҳәа. Насгьы инаҵшьны иазгәаҭатәуп, 2013 шықәса раахыс ауниверситеттә газеҭ «Аԥсуа университет» редактор хадас дшамоу. Аамҭала аус иуан агазеҭ «Аԥсны» аредакциаҿы корреспондентс, ажурнал «Аҟазара» аҟәша аредакторс, анаҩс – аредактор хада ихаҭыԥуаҩс. Имаҷым ари аамҭа иалагӡаны уи ирҳаз аԥышәагьы.

Алхас Чхамалиа 2021 шықәсазы иҭыҵыз ишәҟәы «Алаԥшҳәаа» ианылеит еиуеипшым аамҭақәа рзы акьыԥхь збахьаз ирҿиамҭақәа. Иара уажәгьы – убасҵәҟьа. Амала актәи ашәҟәы еиднакылозҭгьы аилкаанҵақәеи, астатиақәеи, анҵамҭақәеи, уажәы шәнапаҿы ишәку ашәҟәааҿы еизакхеит аилкаанҵақәеи, астатиақәеи аиҿцәажәарақәеи.

Иазгәаснарц сҭахуп, Алхас Чхамалиа ипублицистикатәи ижурналистикатәи рҿиараҿы ишуԥымло зыҩаӡара лаҟәу, иԥсыҽу, цқьа иҭҵаам, ус баша иҩу статиак, нҵамҭак. Иарбан темазаалакгьы ишьҭихуа, иубарҭоуп, зегьы бла ҵарыла дышрызнеиуа, дзыхцәажәо аобиект ибзианы ишидыруа.

Сара уажәы араҟа салагом Алхас Чхамалиа ишәҟә ҿыц иагәылалаз аилкаанҵақәа, астатиақәа уҳәа иалкааны рыхцәажәара, аха иазгәаснарц сҭахуп акы – ашәҟәы ахаҭа ахьӡ ишаҳәо еиԥш, автор бла ҵарыла дрыхәаԥшуеит дзыхцәажәо, иааирԥшырц иҭаху атемақәа. Ажурналист ҟаза, апублицист иаҩшәом ҳаамҭазы актуалра зҵоу еиуеипшым азҵаарақәа – аԥсуа жәлар рдоуҳатә ԥсҭазаара, ркультура, рлитература, рҟазара уҳәа ирыдҳәалоу. Шаҟа аинтерес рыҵоузеи, шаҟагьы иарҳәозеи аԥхьаҩ, автор «иалԥшааны» дзыҿцәажәо ауаа нагақәа ражәа!

Хынҩажәа шықәса инареиҳауп сара аԥсуа литература амаҵ зуеижьҭеи, ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа рырҿиара, рыԥсҭазаара ҭысҵаауеижьҭеи. Аха, уамашәа иубаша, Алхас Чхамалиа абри ишәҟәааҿы еидикылаз аиҿцәажәарақәа санрыԥхьа, аиаша шәасҳәап, хаҭала исзымдыруаз, ууанӡа шамахамзар исмаҳацыз ахҭысқәа, афактқәа маҷымкәа избеит. Уи иаанаго убри ауп, автор дақәшәоит дзыҿцәажәо ауаа рызнеишьа, ииашаны азҵаарақәа рықәыргылашьа.

Ишдыру еиԥш, «аиҿцәажәара» убас еиԥш иҟоу жанруп, ишахәҭоу уаназымнеи, узацәажәо ауаа узҵаарақәа рҭак ҟарҵаргьы, инагӡаны аҽаартра рылшом. Убри аганахьала Алхас Чхамалиа даара иааицьушьаратәы иқәҿиаз иреиуоуп,

иаҳҳәап, Алыкьса Гогәуа, Мушьни Лашәриа, Алеко Гәарамиа, Џьума Аҳәба, Терент Ҷаниа, Виачеслав Бигәуаа, Геннади Аламиа, Еҭери Басариаԥҳа, Нугзар Логәуа уҳәа убас егьырҭгьы еиуеипшым ашықәсқәа рзы ианиҵаз рыҿцәажәаракәа.

Алхас Чхамалиа ижурналистикатә усура иахьа акьыԥхь мацара иадҳәалам, акрааҵуеит иара уи аҳәаақәа дырҭысижьҭеи: акырӡа ишьақәцаланы инапахьы иааигахьеит аудионҵамҭақәеи авидеонҵамҭақәеи рыҟаҵара, иахьеи-уахеи аинтернет-саитқәеи асоциалтә ҳақәеи ирҭеиҵоит ҳаԥсуа жәлар ирыдҳәалоу, урҭ рдоуҳатә культура арҿиара иацхраауа, ҳпоетцәа, ҳашәҟәыҩҩцәа, ҳҵарауаа рырҿиамҭақәа ӡырызго еиуеиԥшым аинформациа. Насгьы иалкааны иазгәаоуҭаша ҷыдарак – Алхас Чхамалиа авторс дызмоу адырраҭаракәеи, анҵамҭақәеи, арепортажқәеи уҳәа иагьҭызхуа, абжьгьы рыҵазҵо, амонтажгьы ҟазҵо иара ихалазаҵәык иоуп, цхырааҩ димаӡамкәа. Урҭ рахьтә акыр ателеканал «Абаза-ТВ» алагьы иаабахьеит.

Ҩынҩажәа шықәса ирҭысыз арҿиаҩы иахьа дахьынӡааиахьоу, иааишьа бзиоуп: зегьы еицгәарҭахьеит уи иҟаиҵо шыҟаҵоу, дызлагаз дшацәхьамҵуа, инапкымҭа шыцкьоу, аҭакԥхықәра шиныруа, дышҵоуроу, иаԥсуара шныҟәиго. Ашәҟәыҩҩцәа, аинтеллигенциа, аҵарауаа рыбжьара зыгәра гоу, зажәагьы ԥхылдоу иакәны дыԥхьаӡоуп. Журналистк иаҳасабала атәылаҿы еиԥш, анҭыҵгьы дырдыруеит. Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа рассоциациеи, Аԥсны ажурналистцәа реидгылеи дрылоуп. Германиа (Гамбург ақ.) иҟоу Европатәи ауниверситетқәеи иреиҳау ашкол арҵаҩцәеи рассоциациа (HiSTES) Ҳаҭыр зқәу лахәылоуп.

Сажәа хыркәшо иазгәасҭарц сҭахуп, Алхас Чхамалиа аҵыхәтәантәи ажәашықәса рыҩнуҵҟа иааиҵагылаз, абаҩхатәра злоу – арҿиараҿы, аҭҵаарадырраҿы зхатә цәаҩа змоу – абжьаратә абиԥара иаҵанакуа аҵарауаа, ажурналистцәа ҟазацәа, аԥсуа публицистцәа нагақәа, апоетцәа дышреиуоу. Изеиӷьаҳшьап нас автор ирҿиаратә мҩаҿы аманшәаларeи акәҿиаракәеи!

Мҩамш, ашәҟә ҿыц «Бла ҵарыла»!

Руслан ҚАПБА,

алитературатҵааҩ, акритик,

Аԥсны аҭҵаарадырракәа ракадемиа Ҳаҭыр зқәу алахәыла,

Аԥсны аҭҵаарадырра Зҽаԥсазтәыз аусзуҩ

АБААШАҾТӘИ АХӶЫС ДУ

(Мушьни Лашәриа Апатриарх литературатә премиа ианашьара)

Аҧсны жәлар рпоет, Аҧсны атҵаарадыррақәа ракадемиа академик, Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынтқарратә премиеи, иара убасгьы В. В. Кожинов ихьӡ зхуи «Ахьтәы Дельвиги» апремиақәа (Урыстәылатәи Афедерациа) рлауреат, «Ахьӡ-Аҧша» аорден I аҩаӡара занашьоу Мушьни Таииа-иҧа Лашәриа ианашьоуп Урыстәыла иҳаракӡоу аҳамҭа – Апатриарх литературатә премиа.

Ацқьацәа Кирилли Мефодии рыхьӡ зху Апатриарх литературатә премиа алауреатцәа ранашьара ацеремониа Х аиубилеитә сезон мҩаҧысит маи 20 рзы Урыстәыла аҳҭнықалақь Москва, Иҳақәиҭу Аҧсҿыхҩы Иаса Қьырса Иныхабаа Ауахәама еизарақәа рзал аҿы. Ари апремиа аиуразы иқәгылан зынӡа 8-ҩык акандидатцәа. Урҭ рхыҧхьаӡараҿы иҟан Урыстәылеи уи анҭыҵи еицырдыруа ашәҟәыҩҩцәеи апоетцәеи.

Апремиа анашьара аофициалтә церемониа ааиртит Аурыс Иашахаҭцаратә Уахәама Ашәҟәҭыжьырҭатә хеилак ахантәаҩы, Апатриарх литературатә премиа Ахылаҧшратә палата амаӡаныҟәгаҩ, Калугатәии Боровсктәии амитрополит Климент. Уи даҧхьеит Ицқьаӡоу Апатриарх Кирилл ацеремониа алахәылацәеи асасцәеи рыхьӡала инаишьҭыз ашәҟәы (апандемиа иахҟьаны сынтәа Апатриарх ари ахҭыс хаҭала ихы изаламырхәит). Анаҩс аекран ду аҟны идырбан Апремиа аҧҵара аҭоурых иазкыз адокументалтә видеонҵамҭа.

Ацқьацәа Кирилли Мефодии рыхьӡ зху Апатриарх литературатә премиа – ари есышықәсатәи литературатә премиоуп. Уи аҧҵан декабр 25, 2009 шықәсазы Аурыс Иашахаҭцаратә Уахәама Иҧшьоу Асинод аӡбарала, иагьранаршьоит «Аурыс литература арҿиараҿы иалкаау алагалазы». Апремиа азкуп Аурыс Иашахаҭцаратә Уахәамеи алитературатә еилазаарақәеи реимадара ашьақәыргылара, арҿиара. Хықәкыс иамоуп ауаатәыҩса

руаҩышәатәи рдоуҳатәи ҟазшьақәа рышьақәырӷәӷәаратәы злагала дуу ашәҟәыҩҩцәа ралкаара. Алауреатцәа ралхра иалкааны ҩымҭак иадҳәалаӡам: зыхә ршьо, ҳасаб ззыруа, иааидкыланы, автор ирҿиамҭақәеи, илшамҭақәеи, ихаҭареи роуп.

Ацеремониа иалахәын 1 300-ҩык инарзынаԥшуа ауааԥсыра. Урҭ рхыԥхьаӡаратәы иҟан еицырдыруа ашәҟәыҩҩцәа, апоетцәа, Урыстәыла акультура аусзуҩцәа, ауаажәларра рхаҭарнакцәа, ақьырсиан динхаҵара амаҵзуҩцәа уҳәа убас егьырҭгьы. Ҳџьынџьуаҩ адгылара ирҭарц арахь имҩахыҵит Аԥсны иҟоу Урыстәыла Ацҳаражәҳәарҭа ԥасатәи ацҳаражәҳәаҩ Семион Григориев, Москватәи аԥсуа диаспора ахантәаҩы Беслан Агрба, апоет, аҵарауаҩ Денис Чачхалиа, ауаажәларратә усзуҩы Беслан Кобахиа, иара убасгьы аԥсуа диаспора ахаҭарнакцәа гәыԥҩык. Иазгәаҭатәуп, ҷыдала ацеремониа аҽаларххәразы Аԥснынтәи дышнеиз Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵаарартә институт аиҳабы, Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа рассоциациа ахантәаҩы ихаҭыԥуаҩ Арда Ашәба.

Апремиа алауреатцәа ралхразы иаԥҵан акомиссиа ҷыда. Уи напхгара азиуан Урыстәылатәи ашәҟәыҩҩцәа реидгыла ахантәаҩы Николаи Иванов. Ацеремониа аԥҟарақәа инарықәыршәаны, алауреатцәа ралхра маӡалатәи абжьыҭарала ишымҩаԥысуа анрыларҳәа ашьҭахь, еизаз идырбан 2021 шықәсазтәи асезон аҟны апремиа аиуразы иқәыргылаз аноминантцәа ирызкыз афильм кьаҿқәа.

Маӡалатәи абжьыҭара алҵшәақәа рыла, Апатриарх литературатә премиахь иқәгылаз 8-ҩык рахьтә иалхын хҩык: Мушьни Лашәриа, Владимир Малиагин, Андреи Убогии. Урҭ аҳамҭақәа рнапаҿы ириҭеит Аурыс Иашахаҵаратә Уахәама ахаҭарнак, Апатриарх литературатә премиа Ахылаԥшратә палата амаӡаныҟәгаҩ, Калугатәии Боровсктәии амитрополит Климент.

Иазгәаҭатәуп, абжьыҭараҿы зегь реиҳа абжьқәа рацәаны ишиоуз Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа, зегь раԥхьа зыхьӡ ҳәаны асценахь инарыԥхьазгьы иара иакәхеит. Ауахәама Еизарақәа Рзал ду аҟны итәаз зегьы ршьапы иқәгыланы, напеинҟьарыла иалырхыз алауреатцәа ирыдныҳәалеит. Анаҩс Калугатәии Боровсктәии амитрополит Климент асцена аҟынтә ажәа ииҭеит Мушьни Лашәриа.

Аԥсны жәлар рпоет иқәгылара хацыркуа иазгәеиҭеит, иҳараку, акырӡа зҵазкуа Апатриарх литературатә премиа ахьианаршьаз – ари иара изы мацара адагьы, аԥсуа литературеи, аԥсуа доуҳатә культура зегьы ази акырӡа шаҵанакуа. Иҭабуп ҳәа реиҳәеит Аурыс Иашахаҵаратә Уахәамеи, Апремиа аиҿкааҩцәеи, уи анашьара ацеремониа иалахәызи, асасцәеи уҳәа зегьы.

«Сара сырҿиара – ари сыжәлар зқьышықәсалатәи рфырхаҵаратә ҭоурых ауп, иуадаҩӡаз аҭагылазаашьақәа ирыламырӡкәа ақьырсиан иашахаҵара еиқәырханы иаазгаз...», – иҳәеит Мушьни Лашәриа.

Иазгәаҭатәуп, Ауахәама Еизарақәа Рзал ду аҟны апоет иқәгылара ахәҭак аԥсышәала ишыҟаиҵаз, иара убри алагьы раԥхьаӡа акәны Аԥсҿыхҩы Иаса Қьырса Иныхабаа иҩныҩит аԥсшәа. Ари, ииашаҵәҟьаны, акырӡа зҵазкуа хҭыс дуӡӡоуп ҳаԥсуа жәлари ҳаԥсуа доуҳатә культуреи зегьы рзы.

Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа асеиԥш иҟоу апремиа ҳаракы аиуразы дахьықәдыргылаз, анаҩс иахьианаршьаз, ишдыру еиԥш, машәырны иҟалаз акакәым. Уи иамоуп акырӡа зҵазкуа, акырӡагьы ибеиоу ахатә ҭоурых.

Мушьни Лашәриа иҳаҩсыз ашәышықәса 60-тәи ашықәсқәа рзы Москва Алитературатә институт аҟны аҵара аниҵоз инаркны иҩымҭақәа аурыс бызшәахьы еиҭаргон. Урыс бызшәала раԥхьаӡа акәны иажәеинраалақәа реизга шәҟәы ҭыжьын 1971 шықәсазы, уи иахьӡын «Смерть камня». Убарҭ ашықәсқәа рзы еибадыруеит, иагьеиҩызцәахоит усҟантәи аамҭазы аурыс литератураҿы иаарылыхҳәҳәоз ашәҟәыҩҩцәеи аиҭагаҩцәеи уҳәа аӡәырҩы: зегь раԥхьаӡагьы, Вадим Кожинов, иара убасгьы Станислав Куниаев, Анатоли Передреев, Владимир Соколов, Иури Кузнецов, нас-нас Михаил Синельников, Наталиа Ванханен уҳәа егьырҭгьы. Мушьни Лашәриа дрыҿцаауан, иахьа уажәраанӡагьы дрымадоуп Москва иҭыҵуа ажурналқәеи еиуеиԥшым аҭыжьымҭақәеи. Убарҭ ируаку ажурнал «Наш современник» ауп Мушьни Таииа-иԥа Апатриарх литературатә премиахь зегь раԥхьаӡа ихьӡ зҳәаз, дықәзыргылазгьы.

Иалкааны иазгәаҭатәуп, Аԥсны жәлар рпоет Мушьни Лашәриа ирҿиараҿы иҷыдоу аҭыԥ шааннакыло ақьырсиан динхаҵара, ақьырсиан хәыцра, ақьырсиан культура, уи ашьҭамҭақәа

еилыхха аԥхьаҩ ибарҭоуп. Убарҭқәа инарҷыданы, Мушьни Лашәриа деицырдыруеит абаҩхатәра змоу еиҭагаҩык иаҳасабалагьы. Аԥсшәахь еиҭеигахьеит М. Лермонтов иҩымҭа «Мцыри», А. Пушкин иажәеинраалоу ироман «Евгени Онегин» (2010 шықәсазы ари аиҭагазы Кремльтәи Ахан аҿы Урыстәыла Апрезидент Дмитри Медведев хаҭала Мушьни Лашәриа игәышԥы иаиркуеит «Пушкин имедал»), Шоҭа Русҭавели иепикатә поема «Абжьас-цәа зшәу», Г. Лонгфелло ипоема «Гаиавата изы ашәа». Апоет, академик авторс дрымоуп Аԥшьаҩыра «Ауасиаҭ ҿыц», «Аԥсалҭыр» аԥсшәахь реиҭагақәа.

Аурыс бызшәахьы еиҭаганы иҭрыжьхьоу Мушьни Лашәриа ишәҟәқәа рахьтә иалыркaауа иреиуоуп: «Золотое руно» (апоема), «Отчизна» (иажәеинраалоу ароман), «Звезда рассвета» (апоема).

Мушьни Лашәриа ирҿиара амҽхак даара иҭбaауп, уи аԥсуеи аурыси литературеи рҳәаақәа инархыҳәҳәоит – абри атәы азгәазҭахьоу, иазааҭгылахьоу маҷҩым. Иаагап ҿырԥштәқәак.

Апоема «Ашаеҵәа» (Звезда рассвета) дахцәажәауа афилологиатә ҭҵаарадырракәа рдоктор, Урыстәылатәи аҭҵаарадырракәа ракадемиа апрофессор, Мрагылараҭҵаара аинститут аусзуҩы, Аԥшьаҩыра аиҭагара аинститут аконсультант Андреи Десницки иазгәеиҭоит: «Есть в мировой литературе много стихотворных переложений библейских книг, много размышлений над ними, много рассказов о путешествиях и много поэтических автобиографий. Есть и некоторое количество бесед с собственной душой. Поэма «Звезда рассвета» сочетает в себе всё это удивительным и неповторимым образом. Поражает широта охвата – поистине дантовская. «Звезда рассвета» одновременно принадлежит Абхазии и всему человечеству».

«...Ас иснырхьоу, сгәы-сыԥсы еимыздахьоу ҩымҭак аламала исгәалашәом. Апоема хык санаԥхьалак ашьҭахь ҩаԥхьа сазыгьежьуан, ҩынтә-хынтә саԥхьон, цәаҳәа-цәаҳәа рҭакы, рхырхарҭа аилкаара сашьҭан. Убас аҩымҭа зегь сахысит, иаргьы схысит, сеилнашьaаит, саргәыгт. Араҟа ицәыргоу, иҳәоу хәыцырҭаха исыцралт, исзыҟалт», – абас ахиҳәaаит апоема «Ашаеҵәа» данаԥхьа академик Шоҭа Арсҭаа.

Ҳара уажәы хықәкыс ҳҿаԥхьа иқәгылам Мушьни Лашәриа ирҿиара иалкааны азааҭгылара, уи ахцәажәара, ахәшьара аҭа-

ра уҳәа. Ихадароу, апоет ибаҩхатәра ҳаракы иабзоураны аԥсуа доуҳатә культура аҭоурых аҿы иҟалаз ахҭыс ду алкаара ауп – Мушьни Таииа-иԥа Урыстәыла иҳаракӡоу Апатриарх литературатә премиа ианашьара.

Апоет ирҿиарахь еснагь азҿлымҳара аазырԥшуа, акыршықәса инеиԥынкыланы Аԥсны цҳаражәҳәаҩс иҟаз, адипломат Семион Виачеслав-иԥа Григориев ҳаиҿцәажәараан иҳәеит:

«Я был удостоен приглашения на церемонию вручения Патриаршей литературной премии Х Юбилейного сезона. Хочу сказать, что это, действительно, очень большое событие, и Мушни Таевич, который имеет очень много титулов в России и в Абхазии, думаю, окончательно утвердился на Олимпе абхазской культуры. Признаюсь, что я в 2010 году приложил руку к награждению Мушни Таевича российской медалью имени Пушкина, которую вручил ему президент Российской Федерации Дмитрий Медведев в Георгиевском зале Кремля, и очень красочные рассказы об этой церемонии, я думаю, стали частью абхазского фольклора. Я очень часто рассказываю, пересказываю своим друзьям и коллегам о том, как Мушни Таевич в национальной абхазской одежде, в черкеске с большим абхазским кинжалом, прошел в Кремль, поднялся на трибуну, читал дуэтом с Дмитрием Анатольевичем «Евгения Онегина» на русском и абхазском языках. Воспоминания об этой церемонии надолго останутся в памяти не только у Мушни Таевича. Я хочу пожелать этому, действительно, великому человеку очень крепкого здоровья и долгих лет жизни на благо великой культуры Абхазии и великой культуры России».

Гәык-ԥсыкала идаҳныҳәалоит Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа Урыстәыла иҳаракӡоу Апатриарх литературатә премиа ахьианаршьаз!

Семён Григорьев,
Первый посол России в Абхазии:

Дорогие друзья! Хотел бы поздравить всех нас с большим событием в культурной жизни России и Абхазии. 20 мая 2021 года народный поэт Абхазии Мушни Таевич Ласуриа был удостоен Х юбилейной Патриаршей премии имени Кирилла

и Мефодия в области литературы. Эта премия была вручена ему в Зале Церковных Соборов Храма Христа Спасителя в присутствии очень большого числа зрителей, представляющих сообщество России. Было много гостей из Абхазии. Я тоже был удостоен приглашения на эту церемонию. Я хочу сказать, что это, действительно, очень большое событие и Мушни Таевич, который имеет очень много титулов в России и в Абхазии, думаю, окончательно утвердился на Олимпе абхазской культуры. На этом Олимпе не так много места, и среди живущих деятелей абхазской культуры не так много людей – я думаю, что их можно пересчитать на пальцах одной руки.

Меня с Мушни Таевичем связывают теплые дружеские отношения, начиная с начала моей дипломатической миссии в Абхазии. Он проявил ко мне теплое, я бы даже сказал, отеческое отношение. Всегда знакомил меня со своими произведениями, дарил мне свои книги. Мы с ним, практически, каждый год в июне вместе с представителями абхазской интеллигенции, с представителями российских соотечественников отмечали День рождения Александра Сергеевича Пушкина в Сухумском Ботаническом саду: под знаменитой 300-летней липой читали стихи Пушкина, других российских и абхазских поэтов. Признаюсь, что я в 2010 году приложил руку к награждению Мушни Таевича российской медалью имени Пушкина, которую вручил ему президент Российской Федерации в Георгиевском зале Кремля и очень красочные рассказы об этой церемонии, я думаю, стали частью абхазского фольклора, во всяком случае, я очень часто рассказываю, пересказываю своим друзьям и коллегам о том, как Мушни Таевич в национальной абхазской одежде, в черкеске с большим абхазским кинжалом, прошел в Кремль, поднялся на трибуну, читал дуэтом с Дмитрием Анатольевичем Медведевым «Евгения Онегина» на русском и абхазском языках. Воспоминания об этой церемонии, я думаю, надолго останутся в памяти не только у Мушни Таевича. Я хочу пожелать этому, действительно великому, человеку очень крепкого здоровья и долгих лет жизни на благо великой культуры Абхазии и великой культуры России. Спасибо.

Михаил Синельников,
поэт, переводчик, литератлровед:

Мое знакомство с Абхазией – Страной души – такое давнее. Я еще в юности и в отрочестве много читал об этой стране. Мне было суждено там побывать еще молодому человеку, молодому поэту, когда подружился с некоторыми поэтами Абхазии: я близко знал Ивана Тарбу, Георгия Гублиа, ну вот что касается Мушни Ласуриа, то наша встреча произошла позже, в 1984 году, когда я был в Абхазии на юбилее Е. Евтушенко. Нас познакомили с Мушни Таевичем. Он посмотрел на меня очень проницательным взглядом, улыбнулся… Его мне представили как надежду абхазской литературы, поэзии. Его уважали уже тогда.

Через некоторое время я получил от него письмо с предложением перевести его поэму «Золотое руно», но, видимо, все происходит в срок, всему свое время. Тогда я не мог этим заняться, во-первых, я был занят другой работой, кроме того, может быть, я еще духовно как-то не был готов к этой работе. Через 30 лет я опять получил письмо от Мушни Таевича с предложением вернуться к этому замыслу. Я ответил согласием и взялся за перевод. Можно сказать, что к этому времени я сам изменился, был, видимо, готов уже к работе над эпической вещью. В эти годы его талант расцвел, и он обратился к большим вещам, к крупным замыслам, как бы выполняя то, что было изначально предначертано ему, какую-то миссию перед своим народом… Важно, что в каждой большой вещи он – оригинален, ни одна вещь не похожа на другую. «Золотое руно» – это концентрация абхазской жизни. Это всеохватная книга, в которой соединились эпос, мифология, античные мифы и абхазские предания, здесь вся Абхазия в ее древности выведена «на сцену». Сейчас я ещё нахожусь под свежим впечатлением присуждения абхазскому поэту Мушни Ласуриа Патриаршей премии (это очень высокая премия). Есть нечто феноменальное в ее присуждении. Правда, говорится, что перевод становится частью переводящей поэзии. В общем, премия присуждена за две поэмы, которые перевёл я – это «Золотое руно» и «Звезда рассвета», и роман в стихах «Отчизна» (перевела его Наталья Юрьевна Ванханен), за совокупность творчества,

это повествование о христианстве, в частности, что делает его оригинальным, о христианстве в Абхазии. Это – история борьбы абхазов за веру, это поклонение уцелевшим великим храмам Абхазии, это рассказ о православии. Конечно, трудно что-то добавить к четырем каноническим Евангелиям, но Мушни не только является их переводчиком для Абхазии, это само по себе подвиг, но некоторым образом и истолкователем. Он перенес евангельские сюжеты и истории на родную почву. В этом его, конечно, немеркнущая заслуга. Вообще говоря, таким авторам и переводчикам и поэтам ставили памятники, даже Церковь объявляла святыми, как Святой Иероним, который перевел Библию на латынь. Если говорить вкратце о поэзии Мушни Ласуриа, то, думаю, что на всем Кавказе нет сейчас, да и давно, таких поэтических вещей, такого большого формата и такой значимости.

Станислав Куняев,

главный редактор журнала «Наш современник», лауреат Государственной премии РСФСР им.М.Горького:

Время прошло быстро, но я вспоминаю шестидесятые годы – мою первую встречу с моим дорогим абхазским другом Мушни Таевичем Ласуриа. Это был 1960 год, мы были все молодые, я, мои друзья – Анатолий Передреев, Владимир Соколов, да и все остальные, Евгений Евтушенко был молодым. Прошло с тех пор несколько десятилетий. Но эти строки никак не относятся к моим отношениям и моей дружбе с Мушни Ласуриа, потому что в 1960 году, когда он приехал в Москву, чтобы поступить в Литературный (а затем в аспирантуру ИМЛИ...), так случилось, случайно это или волей судьбы, что он познакомился там с замечательным русским мыслителем, философом, критиком, историком, блистательным человеком, который, к сожалению, недавно ушёл из жизни. Это Вадим Валерианович Кожинов. Они познакомились, и тут же (может быть и раньше) как-то мы срослись друг с другом в одну компанию. Это был Мушни, естественно, это был Кожинов, Владимир Соколов, Анатолий Передреев, я и еще несколько поэтов. С тех пор это дружба, так или иначе, особенно в те годы – шестидесятые,

семидесятые, восьмидесятые – была бурной. А потом эти трагические события девяностых годов. Мы были разрознены, тяжелейшие годы, дни, часы переживала Абхазия в 1992–1993 гг. Но в те далекие времена мы распахнули объятия друг другу, и я помню, как мы делали первую книгу Мушни Ласуриа «Смерть камня». Вот эту первую его книгу, которая вышла в Москве, мы переводили все сообща – я, наш прекрасный друг, изумительный поэт, который много раз бывал в Абхазии, много раз бывал у Мушни, у него в деревне, был знаком с его сестрами – это Анатолий Передреев. Книга вышла в «Советском писателе», в Москве, в 1971 году, перевели: Станислав Куняев, т. е. я, еще одну часть стихов перевели Фазиль Искандер и Анатолий Передреев. Вот такая «троица». Вот надпись, которую в те дни, 50 лет тому назад, написал мне на этой книжке: «С чувством высокой благодарности за прекрасные переводы и не только за это! Твой Мушни. С Новым годом!». Вот эта книга до сих пор хранится у меня. Но это уже было не начало нашей дружбы, это был уже ее разгар. Я, кроме него, переводил стихи абхазских классиков Дмитрия Гулиа, Ивана Тарбы, переводил стихи других поэтов. Так что дружба эта была творческая, литературная и человеческая, и в центре этой дружбы для меня, когда я бывал в Абхазии, да и вообще, в другие времена, был мой прекрасный, благородный друг. Он возил меня в свою деревню, молодое вино всегда там было. Да и мы были молоды, так что молодое вино было только на пользу. К сожалению, история идёт так, что все ломается. И когда начались вот эти годы страшные, я не раз думал: «Как там Мушни?» Когда в 92-м году грузинские колонизаторы, я не постесняюсь этого слова, потому что, видя как раскалывается Советский Союз, им захотелось уйти из Советского Союза и заиметь небольшую колонию в виде Абхазии, тогда мы все переживали, что вот этой короткой, но кровопролитной войне, которая случилась, когда там Китовани, Иоселиани и другие грузинские уголовники, пользуясь тем, что Москва здесь была занята другими историческими делами (у нас тоже был политический хаос), ввели свои войска в Абхазию. Вот так это всё и происходило на такой драматической основе.

Когда я стал главным редактором журнала «Наш современник», то я прекрасно помню, как появился Мушни в нашем журнале. Это было в 2018 году, он пришел в редакцию и гово-

рит: «Я не знал, застану ли тебя в редакции, и поэтому пришел с письмом. И вместе с письмом хочу тебе передать свой роман». Я сохранил это письмо, оно короткое: «Здравствуй, дорогой Стасик! Было бы для меня большим счастьем, если бы ты переехал к нам в Абхазию, в Сухум, ко мне, на постоянное жительство... Вот и поговорили бы вдоволь! Горы и волны, чистейший воздух! И потому здесь мы, в основном, обходимся без врачей и лекарств. А то получается, мы с тобою как два берега, два символа тех далёких лет и людей того поколения, которые были близки друг другу, а на старости лет не могут часто общаться, вспоминать: "Бойцы поминают минувшие дни и битвы, где вместе рубились они!..» А часто бывает и так, что месяцами или годами просто не с кем поговорить! Тебе ли не знакомо такое?! ... Твои тома, книги, воспоминания, в том числе о русских писателях, рассуждения о России, русских — навсегда со мною. Не знаю, сколько раз их перечитывал, и продолжаю это делать, всё это так дорого и так памятно, ведь ты часто пишешь о дорогих нам людях, наших с тобою общих друзьях. Многое в них, русских делах и не только русских, ты открываешь мне заново (особенно — серебряный век). Я читаю их так, как в молодые годы читал Герцена «Былое и думы». Но Герцен находился вдали, за рубежом, а ты — в эпицентре всех и всего!.. В свои молодые годы (с 1960 года) я «сквозь магический кристалл» не мог представить твой нелёгкий путь и колоссальную борьбу. Ещё одно изречение: «В Россию можно только верить». Целую, обнимаю тебя, всех твоих. Твой Мушни Ласуриа».

Когда я прочитал его изумительный роман «Отчизна» – это почти 400 страниц стихотворного текста – был просто потрясен творческой волей, эпическим размахом. Я знал, что он прекрасный переводчик, прекрасно знает и русскую сущность и т.д. К тому времени он уже был переводчиком «Евгения Онегина», перевёл Лонгфелло «Песнь о Гайавате», Лермонтова «Мцыри», «Демон», Руставели...

Когда началась грузино-абхазская война, Мушни стал навещать всех наших писателей. Он хотел объяснить всем, что творится в Абхазии, как ведёт себя грузинское руководство, как они терзают малочисленный абхазский народ. Он добился свидания с Михалковым, добился свидания с Леонидом Леоновым, добился свидания со многими другими писателями и

объяснял им, в каком положении находится Абхазия, и просил о помощи. И тогда он написал вот эту замечательную главу из романа о русских писателях, которых он навещал роковой осенью 1992–1993 годов. Здесь он, в частности, пишет и о предательстве и нежелании помочь Абхазии многих тех писателей, которые когда-то клялись в любви к нему, в любви к Абхазии. Он откровенно написал о Евтушенко, который не захотел ни словом, ни делом поддержать Абхазию... Мы всё это напечатали, и я подумал, что надо всё-таки эти связи продолжать дальше, и «Наш современник» выдвинул Мушни Таевича, все творчество, все заслуги и все литературные деяния его на Патриаршую литературную премию, которая является одной из самых крупнейших и самых чистых, в моральном и политическом смысле слова, деянием нашей литературной жизни. Честно говоря, когда мы его выдвинули, я не очень верил, что он получит эту премию, но думаю, для Мушни это нужно сделать для того, чтобы хотя бы прославить его ещё раз, т. е. отдать ему должное, но так вот судьба повернулась, что эти страницы жизни Мушни Ласуриа, эта поэма и всё, что он сделал до этого, конечно, потому что Патриаршая премия учитывает не только отдельные произведения, а вообще всю литературную судьбу, естественно, такой избранный комитет Патриаршей премии в большинстве своем проголосовал за присуждение ему этой премии. В финальном списке всего было 8 кандидатур на премию, но больше всех из восьми выдвинутых по голосам набрал Мушни Таевич, и я был просто счастлив, потому что это, как говорится в пословице, конец — делу венец. Дай Бог, чтоб конца литературной жизни у него не было, но на этом этапе, на этом конечном этапе, конечно, это — великая заслуга, потому что об этой премии мечтают очень многие достойные литераторы и не раз выдвигались, на мой взгляд, достаточно достойные и не получали этой премии. Вот что-то волшебное произошло, что-то значительное.

Как замечательно Мушни Таевич выступил и поблагодарил Россию и Патриархию, и Патриарха, и русскую литературу! Конечно, это выступление Мушни Таевича имеет историческое значение. Я хочу вспомнить и прочитать свой перевод одного из замечательнейших стихотворений Мушни о том, как он любит Абхазию, как эта любовь к его Родине перешла ко мне,

и с каким чувством любви к Абхазии я переводил это стихотворение, и думаю, что я ещё побываю там, потому что в этом стихотворении, вот это чувство того, что в Абхазии надо бывать для того, чтобы очищалась твоя душа и твоя совесть. Я прочитаю «Осень в Абхазии». Хотелось бы мне еще побывать в Абхазии на таком сборе винограда!

* * *

Акыр иаԥсоу Мушьни Таииа-иԥа! Ҳпоет ду, ҳӡыргаѡ! Гәык-ԥсыкала иудыснырҳәалоит абас еиԥш иќоу апремиа ҳарак ахьуаҭәашьахаз. Ари зауз уара умацара уакәӡам, уи раҭәашьахеит ҳауаажәлар зегьы, ҳмилаҭ литература, ҳҿар. Иузеиґьасшьоит аринахысгьы аҟәҿиара дуҟәа, ухатә ѡымҭаҟәа раԥҵараҿы еиԥш, аханатә унапы злаку аиҭагара ус аҿгьы.

Алеко Гәарамиа, ААУ аректор

* * *

Мушни Таевич!

Дорогой! Сердечно поздравляю с этой Великой, заслуженной наградой! Очень рад за Вас! Желаю крепкого здоровья и дальнейших творческих успехов!

Юрий Конопляников,
Председатель Международного сообщества
писательских союзов

* * *

Уважаемый Мушни Таевич! Поздравляю! Заслуженно! Теперь мы с Вами будем отмечать не только Пушкинский праздник, но чтить равноапостольных Кирилла и Мефодия. Как раз сегодня говорили о них. Поздравляю.

Наталья Каюн

* * *

Сара гәык-ԥсыкала идысныҳәалоит Аԥсны жәлар рпоет, академик Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа Урыстәыла иҳаракӡоу Апатриарх литературатә премиа дахьаԥсахаз. Ари еиԥш апремиа аламала зегьы ирырҭаӡом, иара иаҟәнагоу алитературатә

лшамҭақәа умамзар – ақьырсианра атема зныԥшуа, уи иазааигәоу зҳәаз иеиԥш, урылаҟамзар. Анцәа иҵьшьаны, Мушьни Лашәриа уи аганахьала даараӡа аҵьабаа ибахьеит, иҟаиҵахьоу, илиршахьоу шьардоуп. Уажәы сара салалом, адныҳәаларақәа, автор ганрацәалатәи ирҿиара, имҽхак азааҭгылара, изнықымкәан уи азгәарҭахьеит, алитератураҭҵааҩцәа, акритикцәа, аԥхьаҩцәа. Аха иазгәасҭарц исҭаху, Мушьни Таииа-иԥа қәҿиарала, адоуҳатә ҩаӡара аманы еиҭеигахьеит Аԥшьаҩыра – Ауасиаҭ Ҿыц, иара убас Аԥсалҭыр. Ахәшьара аҭара уадаҩуп еиҭагаҩык иаҳасабала илиршахьоу, адунеитә литература ашедеврқәа инадыркны, аурыс литературатә классика аҟынӡа. Уи еиҭеигаз Алеқсандр Пушкин иҩымҭа ԥсра зқәым «Евгени Онегин» Урыстәыла анапхгара рҟынӡа иазгәаарҭахьеит, ахә ршьахьеит. Насгьы уи ахаҭабзиара ҳаракы аманы, сахьала иҩычаны, аоригинали аиҭагеи еиваргыланы аԥхьаҩцәа рызнагара ахьилшаз даараӡа акраҵанакуеит. Пушкин ишәҟәқәа даара ирацәаны иҭрыжьхьеит, аха асеиԥш иҟоу аҭыжьымҭақәа маҷуп, шамахамзар иуԥылаӡом.

Виачеслав Бигәаа ,
афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор,
алитератураҭҵааҩ

* * *

Аԥсынра зегь азы игәадуроуп ҳәа исыԥхьаӡоит Аԥсны жәлар рпоет, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа академик, ҳаклассик ду Мушьни Таииа-иԥа Лашәриа Апатриарх литературатә премиа ахьианаршьаз. Ҳарҭ насыԥ змоу жәларуп. Саӡәыкны хаҭала салахәын Москва аҳҭнықалақь агәаны, Иҳақәиҭу Аԥсҿыхҩы Иаса Қьырса Иныхабаа Ауахәама Еизарақәа Рзал аҿы имҩаԥысыз апремиа анашьара ацеремониа. Исҳәарц сылшоит, уи аиуразы иқәгылаз аноминантцәа баҩхатәралагьы, ҟазарылагьы, ҳаракыралагьы Мушьни Лашәриа ицназгоз ракәын ҳәа – уаҟа иҟан Урыстәыла анҭыҵгьы еицырдыруаз ашәҟәыҩҩцәа дуқәа. Аха, сгәы иаанагоит, аӡбаҩцәа даара ҭакԥхықәрала иазнеит ҳәа рнапы ианыз аус. Избанзар, ҳәара аҭахума, Мушьни Лашәриа алитератураҿы илшамҭақәа акырӡа иҳаракуп, уи ишахәҭоу иазгәаарымҭар алшомызт!

Исгәалашәоит, Мушьни Таииа-иԥа ипоема «Ашаеҵәа» аҩра данаҿыз Израильҟа ҳаиццон. Сара даара ибзианы избарҭан уи поетк иаҳасабала ақьырсианра атема шаҟа иҽагәы-

лахаланы, шаҟа иҵауланы, шаҟагьы гәыла-ԥсыла дазнеиуаз. Аҩымҭа ахы ахьикуа инаркны аҵыхәанӡа цәаҳәа ҟаԥшьны иагәылсуеит: ауаҩы иҭыԥ, ауаҩы адәы дзықәу, аԥсра закәу, ауаҩы даныԥслак иԥсы ахьцо, ауаҩи уи иԥси реизыҟазаашьа уҳәа. Иааирԥшуеит аҟьырсианра ашьаҭа шакыз, ижәлар знысхьоу зқьышықәсалатәи рҭоурых... Гәык-ԥсыкала идыснықәалоит Мушьни Таииа-иԥа ианаршьаз аҳамҭа ду! Иагьизеиӷьасшьарц сҭахуп агәамч, агәабзиара, аҟәранҵыра ду! Агәра ганы сыҟоуп, автор ҳаԥхьаҟа иҵегь аԥҵамҭа ссирқәа рыла аԥхьаҩцәа ширгәырӷьо азы. Шьардаамҭа дҳагымзааит!

Арда Ашәба,
Д.И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт аиҳабы

* * *

Вручение Мушни Таевичу Ласуриа Патриаршей литературной премии им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия – это очень большое событие в культурной жизни Абхазии. Без всякого преувеличения можно сказать, что деятельность Мушни Таевича оценена по заслугам, масштабно, достойно. Церемония проходила на наших глазах, в Зале Церковных Соборов Храма Христа Спасителя, где заседало жюри, которое возглавлял председатель Союза писателей России Николай Иванов и очень авторитетные члены жюри. Посредством тайного голосования из 8 номинантов были выбраны три человека, среди которых по количеству больше голосов набрал Мушни Ласуриа. И, таким образом, он пополнил число великих современных писателей, которые удостоены такой высокой чести.

Беслан Кобахия,
Государственный и общественный деятель

***

Аҳамҭақәа, апремиақәа аханатә, алитература ршаз аахыс иаԥуп, ԥхьаҟагьы ус акәхоит. Арҿиаҩы изы ҳәарада, игәахәаара дууп урҭ аниоуа, иҵьабаа аналыркаауа. Апатриарх литературатә премиа аиура сара сзы, ҳлитературазы, ҳ-Аԥсынразы иҳаҭырқәҵара дууп, иреиҳаӡоу ахәшьара иатәуп. Иҭабуп ҳәа

расҳәоит уи алзыршаз аурыс иашахаҵаратә уахәама, уи апатриарх Кирилл, убас абри апремиа аиуразы сықәзыргылаз иеицырдыруа аурыс журнал «Наш современник» аредакциа, уи аредактор хада апоет Станислав Куниаев. Иналкааны иҭабуп ҳәа расҳәоит сыԥсадгьыл аҿы абри ахҭыс иеигәырӷьаз, аӡыргара иалахәыз Аԥсны ахада инаиркны, сҩызцәа гәакьацәа – ашәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа, ажурналистцәа. Иалкаан иазгәасҭоит апоет, ажурналист Алхас Чхамалиа изанааҭ усура атәы, урҭ амшқәа раан уи амаҵ азиуан Руслан Ҳашыг напхгара зиҭо ателеканал «Абаза».

Мушьни Лашәриа
Агазеҭ «Еҵәаџьаа», № 146 (маи-август), 2021

АԤСУА БЫЗШӘА РҴОИТ

Ишдыру еиԥш, Аԥсны Аҳәынҭқарра азакәан хада – Аконституциа инақәыршәаны, аԥсуа бызшәа ҳәынҭқарратә бызшәак аҳасабала арҵара мҩаԥысуеит ҳтәыла аҵараиурҭақәа зегьы рҿы. Аха убарҭ рахьтә иалкааны иззааҭгылатәу акоуп иаԥсыуам ашколқәа рҿы аԥсуа бызшәа арҵара шымҩаԥысуа. Уи аганахьала иаку гәааанагарак цәырганы ашьақәырӷәӷәаара залшом, избан акәзар иҟоуп еиуеиԥшым азнеишьақәа, апроблемақәа. Ҳгәаанала, урҭ зыдҳәалоу иааидкыланы иара аҵарадырра асистемеи ҳҳәынҭқарра аҩнуҵҟа иҟоу ауадаҩрақәеи роуп. Дара урҭгьы бжеиҳан аобиективтә мзызқәа рахь иаҵанакуеит.

Аԥсуа бызшәа арҵареи, иааидкыланы арҵаратә процесс шымҩаԥысуеи еилаҳкаарц ааигәа ҳара ҳаҭааит Гал араион Ӷубырхьынџьтәи 1-тәи абжьаратә школ. Иазгәаҭатәуп акы, ҳара уахь ҳашнеиуаз азы Гал араион аҵара аҟәша аума, ашкол анапхгара роума заанаҵы аӡәгьы адырра иҭамызт, аӡәгьы «игәиҿанҵамызт». Аха дара убриаҟара еиҿкаан, уаҩы иааџьеишьаратәы.

Ӷубырхьынџь, аԥсуаа Хьацҳа ҳәа изышьҭоу ақыҭа шьҭоуп Гал ақалақьи Егры аӡиаси рыбжьара. Ҳәаақәас иамоуп: аҩадеи аҩада-мрагылареи – ақыҭа Цхьыр, алада – Ҭагьлан. Ахыҵхырҭақәа изларҳәо ала, 1836 шықәсазы ақыҭа Егры иахьадыз ҭыԥк аҿы, Қәҭешь итәаз арратә губернатор, аурыс еинрал Иаким Еспехо, еилаҳахьаз, ахьа иалхны иҟаҵаз ажәытә цҳа ахаҭыԥан

Егры ихиҵеит ацҳа ҿыц. Ацҳагьы иара ахьыҟоу аҭыԥгьы аурысқәа «Каштановый мост» ҳәа иашьҭан, аԥсуаа – «Ахьацҳа», мамзаргьы «Хьацҳа».

Ҷубырхьынҵьтәи 1-тәи абжьаратә школ иахьа иахьыҟоу ахыбраҿы еиҭашьақәыргылаНы аусура иалагеижьҭеи ԥшьбаҟа шықәса роуп иҵуа. Аҵьынҵьтәылатә еибашьра анеилга ашьҭахь уаҟа итәан урыстәылатәи абжьаҟазаратә архәҭақәа руак. Аха ишаауаз, Урыстәыла Аԥсны ахьыԥшымра аназханаҵа ашьҭахь, аурыс ар ари ахыбра ааныжьны ицоит. Аха уаҟа уԥналаны аурокқәа мԥаԥугартә еиԥш аҭагылазаашьа ыҟамызт, избан акәзар акыршықәса ашкол ахыбра арратә обиектс иҟан. Акызаҵәык, абжьаҟазаратә архәҭақәа рымч ала иԥсахыз ахыб аанхеит.

Ԥшь-еихагылакны иҟоу Ҷубырхьынҵьтәи 1-тәи абжьаратә школ ашҭа ҳанҭала, ашкол аԥнуҵҟеи адәахьи ԥсызхоу аӡәгьы иҷытбжьы гомызт. Азныказгьы ҳгәы иаанагеит ахәыҷқәа аԥхынтәи аԥсшьарамшқәа рахь иоурышьҭхьеит ҳәа. Ашҭа аҵыхәахьшәа рахәқәак рцәаара ҳнахьыԥшит (ашҭа ишақәнагоу ихкааны иҟамызт). Уаԥы дацәымԥашьо ибарҭан аибашьреи уи ахҟьаԥҟьақәеи рышьҭақәа: ашкол ауадақәа зегьы рҿы аԥенҵьырқәа ҿамызт, ҵьара аанда рбганы икажьын, даҽаҵьара – ақьырмыт ԥҽыхақәа. Аха акызаҵәык, ашкол аԥхьа иԥшӡаӡа изызҳауа аԥсаҵлақәа урыхәаԥшыр – угәы шьҭырхуан. Издыруада, акыр шықәсақәа раԥхьа урҭ аҭынчреи аԥсҭазаареи ирсимволны еиҭаҳазҭгьы?

...Ҳашнеиуаз, дааҳԥылеит рҵаԥык, аԥсшәа ааибаҳҳәеит. Иааркьаҿны ҳазусҭоу, ҳзышьҭоу, хықәкыс иҳамоу анлаҳҳәа, бзиала шәаабеит ҳәа ҳаҳәо, днаҳаԥгыланы ашкол адиректор Унели Ҵьонҵьуа луадахь ҳналгеит.

Ҵьонҵьуа Унели Уҵьушь-иԥҳа зыӡбахә ҳамоу ашкол аҿы аус луеит 1978 шықәса раахыс. Далгахьеит Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаԥратә институт афизика-математикатә факультет, занааҭла дматематикуп.

– Избан ашкол аҿы иахьа асҟак изҭынчроу, аҵаԥцәа абаҟоу, аҧышәарақәа ирылгахьоума? – ҳҵааит ҳара иаразнак, ҳаицәажәара ахы куа.

– Иахьа аушьҭымҭаҵәа аҵыхәтәантәи аҧышәара рымоуп, ирҭиуеит аԥсуа бызшәа, аҵаԥцәа руадаҿы итәаны аҽазыҟаҵара иаҿуп, – лҳәеит лара.

– Изеиԥшроузеи шәҭагылазаашьа, ишԥамԥаԥысуеи арҵаратә процесс, насгьы иарбан уадаԥрақәоу ишәызцәырҵуа

аԥсуа бызшәа арҵара аганахьала? – аҿынаҳархеит анаԥстәи ҳазҵаара.

– Ҳашкол ахыбра аҭагылазаашьа маҷк ишуадаҩугьы, арҵаратә процесс мҩаԥысуеит еиԥҟьарада. Гал араион аҵара аҟәша акәзар, изларылшо ала ацхыраара ҳарҭоит. Арҵаҩцәа рус гәык-ԥсык ала иазнеиуеит, – дҳацәажәоит Унели Џьонџьуа. – Аԥсуа бызшәа амаҭәар иаԥхьо арҵаҩцәа ҿарацәа ҳамоуп – Дима Лабжьаниеи Нарсоу Гогәуеи. Ҳара иҳаҵанакуала урҭ ҳрыдгылоуп, ацхыраара раҳҭоит. Аха зегь иреиҳау проблемас иҟоу – арҵага шәҟәқәа роуп. Араҟа амилаҭтә ҷыдара ҳасаб азутәуп ҳәа сгәы иаанагоит... Ахәыҷқәа зегьы агәазыҳәара рымоуп аԥсуа бызшәа аҵаразы, аха иҳамоу арҵага шәҟәқәа рыла аҽазыҟаҵара маҷк ирцәыцәгьоушәа аабоит. Урҭ зызку еиҳарак аурыс школқәа роуп. Ҳҭагылазаашьа уадаҩуп иара аурыс бызшәа амаҭәар азгьы, иҳазхом арҵаҩцәа, – иазгәалҭеит лара.

Унели Џьонџьуа лажәақәа рыла, ашкол ахаҿра арҽеиразы аусмҩаԥгатәқәа напдыркуп. Насгьы илҳәеит аҳәааныркцәатәи агәыҳалалратә еиҿкаарақәа рганахьалагьы уаанӡа ацхыраара шроухьаз. Урҭ рыбзоурала ашкол аҿы иаартуп ашколқәаранӡатәи ахәыҷтәы гәыԥ, ирҽеиуп аспорттә зали акрыфарҭеи. Ааигәа иҟалаз аԥшасра ҕәҕәа иахҟьаны ашкол ахыб ахәҭак ааха ҕәҕәа анаҭеит. Аха Гал араион ахадара уи аҿы ацхыраара шрырҭо азы иақәдыргәыҕит.

Иахьа Чубырхьынџьтәи 1-тәи абжьаратә школ аҿы аус руеит 25-ҩык арҵаҩцәа, 7-ҩык атехникатә усзуҩцәа. Аҵаҩцәа рхыԥхьаӡара 131-ҩык ыҟоуп. Сынтәа ашкол иалго 6-ҩык ракәӡоуп. Ҵыԥх 13-ҩык ыҟан.

Аҽны аҵаҩцәа аԥсуа бызшәа амаҭәар азы аԥышәара рҭиит ицәгьамкәа. Ҳәарада, аҭагылазаашьа иҵегьы еиҕьзаргьы ҟалон, аха иахьатәила иҳалшазгьы маҷӡам ҳәа азгәарҭеит ҳаиҿцәажәараан аԥсуа бызшәа арҵаҩцәа Дима Лабжьаниеи Нарсоу Гогәуеи. Насгьы ирҳәеит аҵаҩцәа аԥсуа бызшәа гәцаракрала ишазнеиуа. Аха арҵаҩцәа ргәаанагарала, дара зықәныҟәо арҵага шәҟәқәа ахәыҷқәа маҷк ирцәыуадаҩуп.

Аԥышәара ашьҭахь ашкол адиректор арҵаҩцәа алархәны аилацәажәара мҩаԥылгеит. Уаҟа ирылацәажәеит аԥышәаракәа шымҩаԥысызи иааиуа аҵарашықәс ҿыц азы ирымоу агәҭаккәеи.

Уаҩы игәы иахәаша даҽакгьы. Ҳара Чубырхьынџьтәи ашкол аҿы ҳаҟанацы аҵаҩцәа мыцхәы рыбжьы ҭыганы ицәажәо,

мамзаргьы даҽакала рхы мҩаԥырго иҳамбеит. Дара зегьы иҟәбаҟәшәо, ааӡара бзиа шрымоу убаратәы иҟан. Аха зегь реиҳа ҳзыршанхаз даҽакуп. Аԥсуа бызшәазы аԥышәара анырҭи ашьҭахь, Иракли Гвилава напхгара зиҭо ахәыҷтәы ашәаҳәаратә гәыԥ инарыгӡеит акымкәа-ҩбамкәа аԥсуа жәлар рашәақәа. Урҭ хааӡа ауада аԥенџьырқәа «ирдәылҵны» Ҷубырхьынџьтәи аҳауа иалаӡҩон.

Аҽны ҳара уаҳа алшара ҳамамызт Гал араион егьырҭ ашколқәа рҭаара. Аха ҳгәы излаанаго ала, аихьӡарақәа реиԥш, апроблемақәагьы акырӡа иахьеиԥшқәоу рацәоуп. Еиҳахааит нас аихьӡарақәа апроблемақәа рааста.

Агазеҭ «Аԥсны», № 46, 2013

АБИУЏЬЕТ АХЬ ШАҞА АЛАНАГАЛОЗЕИ?

Сынтәа зны Афон Ҿыц иҟоу Анаҟәаԥиатәи абааш ахь схалеит. Схалара шыҟалазгьы ус ауп. Сҩызцәақәак Урыстәылантәи ԥсшьара ҳәа иааит. Иахьааиз (ҳәарада, урҭ уажәаԥхьагьы зны-ҩынтә Аԥсны иаахьан), исыҳәеит ҳтәыла аҭыԥ ԥшӡарақәа, ажәытә баҟақәа уҳәа дсырбарц.

Ҳзықәтәаз амашьына лас Анаҟәаԥиатәи абааш ахь ухазгало амҩа ианыршәаны ауыы ахга, наҟ-ааҟ анхарҭақәа ирылсны, амарда иаҿаланы иҩеиуан. Уи аамҭазы сара издыруаз ахәыҷала салашыҩкӡаны сысасцәа Аԥсны аҭоурых, насгьы ҷыдала иалкааны Анаҟәаԥиатәи аидыслара ҕәҕәа рзеиҭаҳәара саҿын. Ана-ара, шамахамзар гәашәцыԥхьаӡа икыдыз аҩырақәа – «Қьырала ауадақәа» (урыс бызшәала) – иуҭахы-иуҭахым улаԥш рыдымхаларц залшомызт. Амашьына архьшәашәага амамызт аҟынтә, асаркьақәа зегьы лашьҭын, аха адәахьынтәи иасуаз аԥша амашьына аҩнуҵҟа иҟаз аҳауа аасҭа иҟәандан. Зны амашьынаргьыларҭа аҟынӡа ҳазхаландаз ҳәа сышхәыцуаз, игәасҭеит амашьына аӡы шшыз. Аанымгылашьа ыҟамызт, еиҳа иахьысзыманшәалаз, гәашәк аԥхьаҵәҟьа иныларххны иааныскылеит. Ус исыӡбеит: ашоура иакны амашьына иҭатәаз сҩызцәа-аԥсшьаҩцәагьы нҭыҵны иаанаԥшааԥшып, саргьы аԥшәамацәа ӡык нарымхны амашьына арадиатор иҭасҭәап.

Агәашә снылаххын «аԥшәма, уӃоума, аԥшәма!» ҳәа сыбжьы насыргеит. Џьоукы аштәа ашәшьыраӃны иӃаҵаз асқам иқәтәан, аҩны иазымариашаны аладахьӃала ргыларақәак ирҿын, амала аусуцәа милаҭла иаԥсыуамызт, уахьрыхәаԥшуаз иубон Азиантәи иааны Аԥсны аус зуа ишреиуаз. АҩнаҵаӃа ԥҳәыск астол дахатәан лҭел ллымҳа иадкыланы.

Инеиқәырццакны еиҭахгьы ҩынтә-хынтә раӃара ҿысҭит. Аҵыхәтәаны аҩнаҵаӃа иҵатәаз аԥҳәыс лыбжьы аагеит: «Иҭацәу ауадақәа ыӃаӡам, шәылақәа ирыгхама, агәашәаҿ ианысҵеит, ишәымбаӡои!» – лҳәеит ллымҳа иадкылаз аҭел маҷӡак ллымҳа иаадхны. «Мап, сышәзеилымкааит, сара ауада акәым сзышьҭоу... жәларык аԥсшьаҩцәа сымоуп... абрахь ҳашхалоз ҳмашьына аӡы шит...», – сҳәеит сара. Сажәа алгахагьы сымҭо уаанӡа аасҭагьы иҵегьы лыбжьы ҩҭыганы «днасықәцәӃьеит»: «Мшәан, иабазгои аԥсшьаҩцәа, сыҩны зегьы дара рыла иҭәуп, схаҭаҵәӃьа ашьҭаларҭа сымам!», – лыбжьы ҿацаӡа иаагеит еиҭахгьы. Избеит ҳашзеилибамкааз. Аҵыхәтәаны изулакгьы аԥҳәыс илеилсыркааит ауадақәа сышрышьҭам, баша смашьыназы ӡык шысҭахыз.

Арадиатор аӡы нҭасҭәан, дырҩегь амарда ҳнаҿалеит. Дук мырҵыкәа амашьынаргыларҭаҿы ҳаҩхалеит. Хыма-ԥсыма ҳаақәҵын АнаӃәаԥиаӃа узго амҩахәасҭахь ҳҿынаххеит. Абилеҭқәагьы аахәатәын. Аҷкәынцәа игылаз сшаԥсыуаз анырба, абилеҭ саадмырхәеит, амала исыцыз иаархәар акәхеит.

Цәгьа иблахкыгоуп АнаӃәаԥиантәи алада уаныԥшуа, иссиру ашәаԥыџьаԥи амшын иаҵәӃаӃареи удыршанхоит. Уантәи иубарҭоуп Афон Ҿыцтәи аберҭыԥгьы, акәымпылқәа иахагылоу ракәзар, ихьӡыркны иӃаҵоуп, убас ицырцырует, анаџьалбеит, излыху хьума ҳәа угәы иаанагаратәы.

Гәаран ҳақәгыланы аӡы ҳтеит, АнаӃәаԥиа абаа аҩнуҵӃа иӃоу аҵеиџь аҿы. Ҳара ҳаиԥш иҿажәкны аӡыжәра зҭахыз рацәаҩын. Ирҳәоит ари аӡы иԥшьоу ӡуп ҳәа.

Сысасцәа абаа зегьы лаԥшыла еимырдеит, уимоу абаа аҩнуҵӃа иӃоу анцәаиҳәарҭаҿгьы иҩналан рылахь рыцьымшь рӡатәит, ацәашьқәагьы адыркит (ацәашьқәа уаӃа ԥҳәыск илҭиуан). Аҵыхәтәаны абаа анаԥшырҭахь ҳхалеит. Уи ахыцәқәа аӃынтәи иубарҭоуп амшын, АӃәа, Афон Ҿыц, Анхәа уҳәа иаакәыршаны иӃоу ақыҭақәа зегьы. Анаԥшырҭа еиҭашьақәыргылан шықәсқәак раԥхьа.

Ахəхəаҳəа аԥша хьшəашəа ҳҿарсуа анаԥшырҭа ҳақəгылан акраамҭа. Сысасцəа ракəзар, мцра аҵамкəа исҳəоит, даара ишанхалаҵəҟьаны, рыкəша-мыкəша ирбоз џьашьо игылан. Еицыз руаӡəк занааҭла деиекономистын.

– Ааи, ииашаҵəҟьаны, даара иссируп аԥсуаа шəыдгыыл, – иҳəеит аекономист. – Араҟа аӡəгьы ицхыраара шəымамкəа шəхала убас еиԥш шəыԥсҭазаара еиҿышəкаарц шəылшоит, атəым ҳəынҭқарракəа шəыҵашьыцуа. Аԥсҭазаараҿы ауаҩы зда дхəарҭам аресурсқəа зегьы шəара ишəымоуп. Аӡыржəтə мацара зыԥсоузеи... аиаҵəара акəзар... Араҟа еиҿукаар ҟалоит еиуеиԥшым аусхкқəа, аҳəынҭқарра ахашəала ду азҭаша. Уи алагьы ауааԥсыра рыбзазаратə ҭагылазаашьа акыр ишьҭухыр ҟалоит. Амала уи азы даара аҽеиҿкара шəҭаххоит, – иҳəеит сысас. Саргьы сҿымҭрала сышиқəшаҳаҭыз исырдырит.

Абри зегьы зхысҳəаауа, ииашоуп, Аԥсны зегь раԥхьаӡагьы аграртə тəылоуп, аха акурорти атуризми ашьҭахь иргылатəым ҳəа сгəы иаанагоит. Убри аҟынтə, акурорти атуризми ирыбзоураны аҳəынҭқарра абиуџьет акырӡа ишьҭыхзарц алшон. Амала иҵегьы еиҿкаарыла иазнеины, ашəахтə система иҵегьы ирҕəҕəаны ишьақəыргылазҭгьы. Абри атəы акырынтə иҳəахьеит Аԥсны Аҳəынҭқарра Ахада Рауль Ҳаџьымба. Ааигəагьы, ишыжəдырыуа еиԥш, акурорти атуристтəи усхкқəа ирыҵаркуа обиектқəак рҟны хаҭала агəаҭарақəагьы мҩаԥигеит.

Иџьоушьаша даҽа фактк. Аԥсшьаҩцəа ныҟəызго амашьынақəа рырныҟəцаҩцəа агəаҭара иахыжьны, азинҷыда шəҟəы (алицензиа) рымазароуп ҳəа анырҳəа, дара аалаган, Риҵаҟа ицоз амҩаҿы амашьынақəа рныҟəара ааныркылеит, амитинг мҩаԥыргеит. Ииашоуп, урҭ арныҟəцаҩцəагьы Аԥсны атəылауаа роуп. Дарбанзаалакгьы аус иуеит, акыр ирҳароуп, иҭаацəа ныҟəигароуп, аха убриаан аҳəынҭқаррагьы акы аланагалар акəӡами? Имаҷзаргьы, шəахтəқəак ршəар акəӡами ахатəы сектор иаҵанакуа аԥсшьаҩцəа здызкыло ауаа ркатегориагьы?

Абарҭқəа ртəи, урҭ ирыдҳəалоу азҵаарақəеи ирызкны, насгьы иҟаҵатəу ҳəа ирыԥхьаӡо рганахьала ргəаанагара шыҟоу еилыскаарц сара срыҿцəажəеит аҳҭныҟалаҟь Аҟəа ауааԥсыра гəыԥҩык. Абар урҭ ирҳəо.

Сергеи, атəанчаҩы, занааҭла дырԥаҩуп: «Сара сахьахəаԥшуала, акурорттə усхк аҟынтəи аҳəынҭқарра абиуџьет иаланагало ахашəала даара имаҷуп. Бжеиҳан ашəахтəқəа ршəаӡом.

Изырымшәогьы уи ауп, уаанӡа аамҭа цәгьа ҳҭагылан, ауаа акраагарҭа рымамызт, дасу иара итәала ихы дахәон. Иара аҳәынҭқарра «дрыцҳашьаны» иџьырхагахомызт. Нас ари шьцылараҳеит. Дубап даҿаӡәгьы, ашәахтә ашәара зҭахым, «баша сеибашьуазма?» зҳәо. Сара стәала, ас еиҧш азнеишьа иашам. Иҟаҵатәу ҳәа сгәы иаанаго уи ауп, аҳәынҭқарра иҵегьы хылаҧшра ҟанаҵароуп, иҵегьы «алеишәа» арџьбарароуп. Ус анакәымха, аҭагылазаашьа шыҟоу иаанхоит, ҧхьаҟацара ҳәа акгьы ҟалаӡом».

Индира, ахәаахәҭҩы: «Есышықәса аҧхынразы аҧсшьаҩцәа рацәаҩуп, арахь уҧшыр дара ыҟоугьы-иҟамгьы рацәак иахьаҳныҧшыз ҳәа акгьы збом. Ауааҧсыра руалафахәқәеи ртәанчахәқәеи рацәак ирыцымлеит. Ииашоуп, ауааҧсырагьы, еиҳарак Гагра, Гәдоуҭа, Аҟәа араионгьы налаҵаны, руааҧсыра, рхы иахәоит, капеиқәак дырҳауеит, уи ала рҭаацәа ныҟәыргоит. Дара рхатәы ҩнқәа рҟны аҧсшьаҩцәа рыдыркылозар ашәахтә рықәҵатәума? Ауаа усурҭа ҭыҧла еиқәыршәатәуп. Ауалафахәқәа ирыцҵатәуп, иара убас атәанчахәгьы».

Гьаргь, астудент: «Акурорти атуристтәи усхкқәа атәылаҿы ишахәҭоу реиҿкаараҿы иарбан ҳәынҭқарразаалак ахатәы политика амазароуп. Аҳәынҭқарра иамоуп ахатәы функциақәа. Аҳәынҭқарра амал – ари ажәлар рмал ауп. Аха зегьы азакәан шьаҭа рымазароуп. Дарбанзаалакгьы атәылауаҩ ианаамҭоу изыхәҭоу ашәахтә ишәозароуп. Убриаан иаргьы аҳәынҭқарра аганахьала ибҕа ҕәҕәазароуп, иуалафахәы бзиазароуп. Зинла дыхьчазароуп».

Оқсана, ахәыҟаҧаҩ: «Сара ари азҵаара аганахьала уиаҟара ацәажәара сҭахым, аха сгәы излаанаго ала, аиҳабыра ирыӡбароуп ари аус. Аиҳабыра роуп иахылаҧшыша. Урҭ иалдыршароуп ахашәала аҳәынҭқарра абиуџьет ахь иаланагаларҭә еиҧш. Ауааҧсыра ракәзаргьы, аилкаара аадырҧшыроуп».

Анатоли, хаҭалатәи анаплакнапхгаҩы: «Хаҭала саргьы снапы алакуп аҧсшьаҩцәа рыдкылара. Сасааирҭа маҷқәак сымоуп, қьыралагьы ауадақәа рысҭоит. Ашәахтә маҵзура анааилак, игәарҭоит. Саргьы уажәшьҭа сырдыруеит. Ашәахтә иақәнагоу сшәоит. Иҟаҵатәу ҳәа сгәы иаанаго уи ауп, араҟа еилых-еилаҵа ҟамҵакәа закәанла иныҟәатәуп. Ахылаҧшра рҕәҕәатәуп. Зегьы ишахәҭоу еиҧш ашәахтәқәа ианаамҭоу иршәозҭгьы, ҳҳәынҭқарра абиуџьет ахьгьы акыр аланагалон».

Нанули, аҩнҧҳәыс: «Сара сгәы иаанаго убри ауп, ашәахтә зшәараны иҟоугьы ашәахтә ылызгогьы ибзианы еибадыруеит (Аҧсны изеибамдыруа дарбан!). Агәаҭара ианнеилак, еицәыҧхашьоит. Нас урҭгьы џьара ҟәрышьқәак рџьыба ианҭарҵалак, иршәараны ирықәу шә-процентк рахьтә ҩажәа процент роуп иршәо. Ус сгәы иаанагоит сара. Закәанла иҟарҵааит зегьы, азакәан ишаҳәо иныҟәааит. Ҳара, атәылауаагьы аусурҭа ҭыҧқәа ҳауртә, маҷк ҳабҕа еиҭаххыртә иҟарҵароуп. Ҳгәыҕуеит, имгәыҕкәа иҧсхьада! Аҳәынҭқарра ҳамазар, аҳәынҭқарра ишьақәнаргылароуп ҳаҧсҭазаара аганқәа, аҳәынҭқарра ҳныҟәнагароп, ҳагьахьчароуп. Араҟа ҳҭәыла анапхгара ацхыраара ҕәҕәа рҭахуп, адгылара рыҭатәуп. Ицәгьамкәа иааиуеит, абзиа иашьҭоуп, абзиа ҟарҵар рҭахуп. Иҟалааит убас ҳнапхгареи ҳажәлари еилибакааны ҳҳәынҭқарра шьҭырхуа, ҧхьаҟа ирго».

Абасала, иахьазы акурорти атуристтәи усхкқәа рҟны иагьа уадаҩра ыҟазаргьы, аҧсшьаҩцәеи атуристцәеи шаац иааует, рхыҧхьаӡара иацымлозар, иагымхаӡеит. Ҳара урҭ рыдкылашьа аадыруеит, дара рыла ахашәалагьы ҳауеит. Аха иаҳдыруазароуп даҽакгьы – ишыҟоу: ауалҧшьа, ахыдҵа, аҭакҧхықәра.

Агазеҭ «Аҧсны», № 59, 2016

АБИҦАЗАҴӘ – АЛМАС

Аиааира 20 шықәса ахыҵра аныҳәа аламҭалаз ҳара ҳиқәшәеит аибашьраан Нхыҵ-Уаҧстәылантәи хатәгәаҧхарала Аҧсны иааны еибашьуаз, ауаҧс жәлар рҵеи Аслан Џьатиев. Иара ианашьоуп «Афырхаҵаразы» аорден. Ҳаицәажәараан, ихы аӡыргара рацәак ишиҭахымызгьы, игәалаиршәон аибашьраантәи амшқәа, ахҭысқәа.

«Аҧсны аибашьра иалагеит ҳәа анҳаҳа, даара ҳалахь еиқәнаҵеит, даарагьы ҳаиҵанарҕәҕәеит. Избан акәзар, миллионҩыла иҟаз ақырҭуа жәлар аҧсуаа шьаҭанкыла рнырҵәаразы ирықәлеит. Исгәалашәоит, август 15 рзы Владикавказ ацентр аҿы ажәлар еизаны амитинг мҩаҧыргеит, Қырҭтәыла Аҳәынҭсовет иаҧшьнагаз аибашьрагьы ҕәҕәала иақәыӡбеит, – игәалаиршәон Аслан Џьатиев. – Убри ашьҭахь гәыҧҩык ҳҿеибаркны амҩа ҳақәлеит Нальчикҟа, анаҩс уантәи Аҧсныҟа

ҳааразы. Акыр аԥьабаа ҳбазаргьы, гәыԥҩык ҳеицкыланы ҳаит», – иазгәеиҭеит Аслан.

Ауаԥс ҷкәын Аслан Џьатиев далахәын 583 метра аҳаракыраҿы иҟоу – Ахбиук ахақәиҭтәразы 1993 шықәса, ииуль 4 рзы имҩаԥгаз, ишьаарҵәырахаз аоперациа. Ари ахәы ҳаракыра агаразы, аибашьцәа рыцхыраарaзы, Гәдоуҭантәи ишьҭыԥраауит абатальон «Горец» аҟынтәи 46-ҩык зҭаз авертолиот. Иазгәаҭаны ирымаз аҭыԥ аҿы иантәоз аамҭазы, ууанӡа зҭыԥ ылхны итәахьаз аӷацәа бџьар хкыс иҟоу зегьы рыла аверталиот аихсра иалагеит.

Аиҿахысрақәа рышьҭахь 17-ҩык абатальон аибашьцәа рыԥсы ҭаны иалҵит, 29-ҩык рыҩныҟақәа рахь изымхынҳәӡеит. Урҭ рахьтә 13-ҩык хабарда ибжьаӡыз рахь иԥхьаӡоуп. Урҭ рхыԥхьаӡараҿы дыҟан абиԥазаҵә Алмас Қапба.

Аслан Џьатиеви ҳареи ҳаицәажәараан акыр ажәа лыԥшаахқәа изикит Алмас Қапба: «Деилҟьан, насгьы аҭакԥхықәра еилызкаауаз иакәын. Иара аимадага арациа атәы ицәгьамкәа иҵахьан. Иҳацыз ҳҩызцәагьы, Алмас, иудыруазааит, арациа аганахь ала ҳзықәгәыӷуа уара уоуп ҳәа иарҳәалон. Иаргьы уи даара дазҿлымҳаны дырзыӡырҩуан, уаҩышьала дҭынчын, аиҳабы-аиҵбы дидыруан», – иҳәеит Аслан, Ахбиук иҟаз аҳҭысқәа дахьрылацәажәоз.

Қапаа рҭаацәараҿы зынӡа хҩык ахшара ирызҳауан: Кама, Дареџьан, Алмас. Аҵыхәтәантәи зегьы дреиҵбын, дабиԥазаҵәын. Ҳаҵәҩаншьап змырӡуа ҳәа изхәаԥшуаз иара иакәын, ргәыӷрақәа зегьы иара изкын. Аха аԥсҭазаараҿы уара иуҳәо анцәа иуциҳәозар ауп.

1993 шықәса раԥхьатәи амзақәа инадыркны еиҿыркаауан архәҭақәа, хаз-хазы иаԥырҵон абатальонқәа, аротақәа уҳәа. Убас еиҿкаахеит Алмас Қапба дызлаз абатальон «Горец». Алмас уахь дышцазгьы ихатәгәаԥхаралоуп. Избан акәзар, ишыжәдыруа еиԥш, зықәра намӡац, 18 шықәса зхымҵыц еибашьра иргомызт. Аха иара иани иаби илараaӡахьаз аԥсадгьыл абзиабара дартәомызт, дарҭынчуамызт.

Алмас «Горец» ашҟа даннеи, зегьы дахьреиҵбыз азыҳәан, маҷк дхәыцыншьаланы ихәаԥшуан. Уи иара еиҳагьы дарҭынчуамызт, иҿазҵәылхны дашьҭалеит арратә ҭакԥхықәра иаҵанакуаз зегьы рынагӡара. Иара хьыӡшьарас иҩызцәа Масик ҳәа иарҳәон.

Изныкымкәа-ҩынтәымкәа Алмас дызлаз абатальон ахь днеихьан иан Фируза. Иара уи даара дацәыпхашьон. «Ибыхьзеи, схәыҷу џьыбшьома, арахь бышԥаауаз» ҳәа гәыбӷан лиҭон. Аха ан лзы ахшара еснагь ихәыҷқәами... Усҟан Алмас жәаа шықәса инагӡаны ихымҵыцызт.

«Авертолиот шынатәазҵәҟьа, уи иазыԥшны итәаз аҕацәа рабџьарқәа аусура иалагеит, – игәалаиршәоит Аслан Џьатиев. – Уи аҭыҵра иахьӡаз зегьы ҳҭыҵит. Аҭыҵра дахьӡеит Алмасгьы. Аха иҟоуп иахьымӡаз. Авертолиот аҟынтәи абылтәы (акерасин) акаҭәара иалагеит. Ҳамчқәа еиҟарамызт, уахьыԥшра узымдырруа, алҩаҵә хчыла, акырцх еиԥш ахқәа ааиуан. Игон атҟәацбыжькәа, аҕызыбжькәа... Убри амомент азы, избеит Алмас авертолиот ашҟа дшыхынҳәыз, данҭыҵуаз зҭыгара дахымӡаз арациа дашьҭаланы. Убра ауп иара аҵыхәтәаны дахызбаз, – иажәа иациҵон Аслан. – Иара дқәыԥшӡан, аха, аҭакԥхықәра атәы бзианы еиликаауан. Убри азы акәхап арациа дашьҭаланы, иахьшәарҭаз ашҟа дзыхынҳәызгьы. Иҟалаз азы рациала адырра ҟасҵап ҳәа избазар акәхарын», – еихишьаалеит Аслан Џьатиев. Уи иажәақәа рыла, усҟан еиқәхаз 17-ҩыкгьы еиқәымхар ҟалон Валери Чачхалиа иакәымзар. Рыԥсы ӡаны аҳаскьынра иахьылаԥсаз, Валери маҷк ихы дааҩахан, «шәсышьҭала» ҳәа аанарго иҩызцәа иҽыдирбеит. Нас хәыҷ-хәыҷы зегьы уи ишьҭаланы иахьшәарҭамыз аҭыԥ ахь инеит. Иахьа иҟоуп даҽакала ицәажәогьы, аха сара убас еиԥш ауп ишысгәалашәо ҳәа азгәеиҭеит ҳаицәажәараан Аслан.

Ииашоуп, Алмас иани иаби рыҷкәын заҵә дҭахеит. Хьаала иштәугьы, ргәы камыжьӡакәа иааиуеит. Иҟоуп изықәгәырӷьашагьы. Рыԥҳацәа аҩыџьагьы аҭаацәара иалалахьеит, ирызҳауеит амаҭацәа. Рыҷкәын дҭахагәышьеит, аха аҵеи дзиуа иԥсадгьыл ихьчарц, ианаҭаххогьы ихы ақәиҵарц азоуп. Акызаҵәык, иахьа уажәраанӡагьы ани аби мцаны ирыцроу, избылуа, ибаҩ ахьырмоуз ауп.

Иҟоуп аҵыхәтәантәи агәыӷра. Ааигәа аԥсыбаҩқәа зтәу реилкааразы Аҟәа аусуракәа хацыркын. Издыруада хабарда ибжьаӡыз Алмас Қапба ибаҩгьы иҭаацәа ироуртә иҟаларгьы. Аха уи ихәра рӷьагоу, ҿыц ихәра рмжьыжькгоу атәы аҳәара уадаҩуп... Агәыӷра ԥсӡом.

Агазеҭ «Аԥсны», № 72, 2013

«КАВКАЗ» – «ШОЛОХОВ ИААԤЫН» АԞНЫ

Ааигәа Аԥсныԟа ихынҳәит Аҳәынҭқарратә жәлар рыкәашаратә ансамбль «Кавказ». Уи алахәын аурыс шәҟәыҩҩы ду М. Шолохов диижьҭеи 108 шықәса аҵра инамаданы, маи 24-25 рзы Ростовтәи атәылаҿацә, Виошенскаиа имҩаԥысуаз «Шолохов иааԥын» зыхьӡу жәларбжьаратәи алитеатура-фольклортә фестиваль. Ансамбль асахьаркыратә напхгаҩы «Ажәларқәа реиҩызара» аорден занашьоу, Аԥсни Аахыҵ-Уаԥстәылеи жәлар рартист Кандид Ҭарба иажәақәа рыла, аныҳәа аҿалархәразы ааԥхьара аашьҭын Аԥсны акультура Аминистрра ахьӡала.

Ансамбль «Кавказ» Аԟәантәи Ростовтәи атәылаҿацә ахь амҩа иқәлеит маи 22 рзы. Урҭ мҩанызгоз автобус адыгақәа-ашаԥсыӷқәа рҭоурыхтә дгьыл аҿы, Лазаревское ҳәа иахьашьҭоу ааигәара, аӡиас Шахе ахықәан иазыԥшын Амшын Еиқәа аҿықәантәи адыгақәа-ашаԥсыӷқәа рбыргцәа рхеилак аиҳабы Руслан Гвашев зхадараҿы дыԟаз гәыԥҩык адыга хылԥшьҭрақәа. Кавказ жәлар рмилаҭтә маҭәала еилаҳәаны, абираԟқәа кны, шәаҳәарылеи кәашарылеи ауп рашьцәа аԥсуаа ишырԥылазгьы. Уи ахҭыс збоз ргәы амырԥшаарц залшомызт. Амҩа хада амҩахыҵырҭаҿы еидгыланы гәыла-ԥсыла еицәажәон, рыгәҭыхақәа еибырҳәон. Имҩасуаз амашьынақәа ракәзар, иааҭгылон, иҭатәаз ауаа рылақәа ҭырхаха, ирбоз џьашьахәыс икны иԥшуан. «Ҳабацәа рыдгьыл аԥсы ахалоит Кавказ ажәларқәа рашәаҳәабжьи рыкәашабжьи анықәыҩуа», – иҳәеит, усԟан Руслан Гвашев.

Уи аҽны, дук хара имгакәа, Лазаревское иаланхо ауааԥсыреи адыгақәа-ашаԥсыӷқәеи иԟарҵаз аҳәарала, К. Мазлумиан ихьӡ зху Амилаҭтә культурақәа рцентр ахыбраҿы еиҿкаан аконцерт. Уаԟа ԟазара ҳаракыла иқәгылеит ансамбль акәашацәа. Инарыгӡеит жәабала аԥсуааи Кавказ ажәларқәеи рыкәашарақәа.

Аконцерт инаҭаз агәахәа ҳацеиҩшауа, аԥсуа кәашацәа рбаҩхатәра ахәшьара ҳаракы аиҭеит ҳара ҳзыҿцәажәаз Адыгатә культура ацентр аиҳабы, ансамбль «Шапсугиа» асахьаркыратә напхгаҩы, Адыгьеиа зҿаԥсазтәыз акультура аусзуҩы Руслан Хеишхо.

Адырҩаҽны, маи 23 рзы ансамбль «Кавказ» ықәгылеит Волгодонск ақалақь аҿы. Уи мҩаԥысуан И.Курчатов ихьӡ зху

акультуратә Хан аҟны. Иазгәаҭатәуп аконцерт иахәаԥшырц азы уахь ишнеиз аҳалаҷь ахадара ахаҭарнакцәеи Ростовтәи атәылаҿацә атомтә станциа адиректор Андреи Сальникови.

Маи 24 рзы ансамбль аурыс шәҟәыҩҩы ду М. Шолохов иԥсадгьыл аҿы – Виошенскаиа иҟан. Иара убри аҽены ихацыркын афестивальгьы.

Виошенскаиа (ажәлар рҿы Виошки ҳәагьы рҳәоит) шьҭоуп Ростовтәи атәылаҿацә Шолоховтәи араион, Дон аӡиас арымаратәи аганахь ала. Уааԥсырала 9000-ҩык рҟынӡа ыҟоуп. Еиуеиԥшымыз аамҭақәа рзы уаҟа инхон аӡәымкәа-ҩыџьамкәа еицырдыруаз ауаа. Иаҳҳәап, аурыс аинрал, ашәҟәыҩҩы, аҭоурыхҭҵааҩ Николаи Краснов, аграждантә еибашьра иалахәыз, М. Шолохов иҩымҭа «Иҭынчу Дон» аҿы иаарԥшу аперсонаж Григори Мелихов ипрототипцәа ируаӡәку Харлампи Ермаков, аурыс сахьаҭыхҩы Алеқсандр Жданов уҳәа аӡәырҩы. Аха Виошенскаиа еицырдыруа иҟалеит уаҟа инхоз аурыс шәҟәыҩҩы Михаил Шолохов ироман «Иҭынчу Дон» анҭыҵ ашьҭахь. Анаҩс автор иагьианашьан алитература аганахьала Нобель ихьӡ зху апремиа.

Хыхь зыӡбахә ҳәаз жәларбжьаратәи афестивальгьы Михаил Шолохов ихьӡ иадҳәалоуп. Уи мҩаԥыргоит 1985 шықәса раахыс. Есышықәса ари афестиваль ахь имҩахыҵуеит адунеи акәакьқәа зегьы рҟынтәи шә-нызқьҩыла ауаа. Урҭ иреиуоуп еицырдыруа ашәҟәыҩҩцәа, актиорцәа, ауаажәларратә усзуҩцәа. Иазгәаҭатәуп, 2005 шықәсазы, Михаил Шолохов 100 шықәса ихыҵра аназгәарҭоз афестиваль дшалахәыз Урыстәыла апрезидент Владимир Путин. Аныҳәа зҽалазырхәуа аколлективқәа ракәзар, еиуеиԥшым. Иуԥылоит иҳәынҭқарратәу, ашәаҳәаратәи акәашаратәи ансамбльқәа реиԥш, ахаԥшьгаратәқәагьы. Араҟа иуԥылоит Украинеи, Молдавиеи, Ҟазахсҭани, Болгариеи, Иугославиеи, Италиеи, Франциеи, Австриеи уҳәа рҟынтәи еицырдыруа артистцәа.

Аԥснынтәи ансамбль «Кавказ» ари афестиваль иалахәын раԥхьаӡакәны. Раԥхьатәи рықәгыларагьы мҩаԥысит маи 24 рзы акультуратә Хан аҿы. Дара ахәаԥшцәа иддырбеит ҩ-қәгыларак – аҿар рыкәашареи ашьхарыуаа рыкәашареи, иара убасгьы адаул асцәа рықәгылара. Аԥхьаҟа ирзыԥшын аныҳәатә концерт. Убри инамаданы, ԥсшьарак ҳәа ҟамҵаӡакәа уи ақәгылара рҽазыҟарҵон.

Маи 25 рзы афестиваль иацҵан, иагьымҩаԥган иалкааз аколлективқәа злахәыз аныҳәатә концерт ду. Иара мҩаԥысуан аӡиас Дон ахықәан. Уи иалахәын академиатә ансамбльқәа хәба рҟынӡа, иара убасгьы Урыстәыла атәылаҿацәқәа рҟынтәи иреиӷьӡоу ашәаҳәаратәи акәашаратәи ансамбльқәа. Урҭ рахьтә иалкааны рыхьӡ ҳәатәуп: ашәаҳәареи акәашареи зҽаԥсазтәыз Украинатәи академиатә ансамбль «Донбасс», Мордовиатәи аҳәынҭқарратә ашәаҳәаратә акәашаратә ансамбль «Умарина», Москватәи аобласт аҟынтәи аурыс жәлар ринструментқәа рансамбль «Родник», Донтәи аҳәынҭқарратә академиатә аказакцәа рансамбль, Волгоградтәи ахәыҷтәы ансамбль «Улыбка» уҳәа. Аныҳәа иалахәын иара убасгьы егьырҭ ашәаҳәаратәи акәашаратәи коллективқәа: Волгоградтәи атәылаҿацә аҟынтәи – 10, Краснодартәи атәылаҿацә аҟынтәи – 6, Ставропольнтәи – 3, Риазанынтәи – 1.

Иҵьоушьаша, афестиваль анымҩаԥысуаз ҳара ҳиқәшәеит акыршықәса инеиԥынкыланы Виошенскаиа инхо, Ҷлоу ақыҭан ииз, иааӡаз Заур Ашьхаруа. Иара аус иуеит М. Шолохов имузеи-аҳәырԥсарра аетнографиа аҟәша еиҳабыс. Аԥсуаа афестиваль иалахәхоит ҳәа аниаҳа даара деигәырӷьеит, аныҳәа хыркәшахаанӡагьы есҽны убра дшыҟаз дыҟаӡан.

«Шолохов иааԥын» зыхьӡыз жәларбжьаратәи афестиваль хыркәшан аныҳәатә концерт ала. Иазгәаҭатәуп, уи иахәаԥшырц уахь ишымҩахыҵыз Ростовтәи атәылаҿацә агубернатор Васили Голубев, аҭыԥантәи адепутатцәа, анапхгаҩцәа, акультуреи аҟазареи русзуҩцәа уҳәа егьырҭгьы.

Аконцерт иалагааанӡа жәанызқьҩыла еизаны иҟаз ахәаԥшцәа рҿаԥхьа дықәгылеит Ростовтәи атәылаҿацә агубернатор Васили Голубев. Уи еизаз зегьы бзиала шәаабеит ҳәа раҳәо ирыдиныҳәалеит «Шолохов иааԥын» аныҳәа. Ҳара ҳжәытәҳәатә зныԥшуа аҭынха ду ҳамоуп, уи мырзкәа еихаҳаны иааиуа абиԥарақәа ирызнагалатәуп ҳәа азгәеиҭеит иара. Агубернатор иажәақәа рыла, афестиваль амҩаԥгара традицианы иҟалеижьҭеи уахь имҩахыҵхьеит ҩ-миллионки бжаки рҟынӡа ауааԥсыра.

Аныҳәатә концерт хыркәшан ажәҩан ҵзырлашааауаз асалиут ала.

Афестиваль аҿы иқәгылаз аколлективқәа рахьтә еиҕьу-еицәоу ҳәа иалкааны акгьы ахьӡ ҳәамызт, аха уи аиҿкааҩцәеи, хәаԥшцәақәак раҳасабала иалахәыз акультуреи аӷазареи русзуҩцәа иазгәарҭеит акәашаратә ансамбль «Кавказ» зегь раҵкыс еиҿкааны, ӷазара ҳаракыла иқәгылаз аколлективқәа раԥхьа ишгылоу. Ари аҩыза ақәҿиара зыбзоуроу, афестиваль аҿы ишазгәарҭаз еиԥш, ансамбль анапхгара роуп, зегь раԥхьаӡагьы асахьаркыратә напхгаҩы, «Ажәларқәа реиҩызара» аорден занашьоу, Аԥсни Аахыҵ-Уаԥстәылеи жәлар рартист Кандид Ҭарба, иара иашьа, Аԥсны жәлар рартист, Ӷарачы-Черкесски Аахыҵ-Уаԥстәылеи рӷны зҽаԥсазтәыз артист, ансамбль абалетмеистер хада Арвелод Ҭарба.

Ансамбль «Кавказ» Виошенскаиа имҩаԥысуаз жәларбжьаратәи афестиваль аҿы ианықәгылоз ахкы анагӡараан ахәаԥшцәа напеинӷьарала иалыркааз акәашацәа иреиуоуп: Рамаз Шьакаиа, Тимур Аргәын, Адгәыр Миқаиа, Тимур Какәбаа, Есма Ақырҭаа, Арифа Сангәлиа.

Иазгәаҭатәуп ансамбль музыкала еиқәзыршәоз рыхьӡқәагьы. Урҭ иреиуоуп: амырзакан арҳәаҩы, Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Вадим Торчуа (анапхгаҩы), амырзакан арҳәаҩы, Нхыҵ-Уаԥстәыла зҽаԥсазтәыз артист Индира Магкеева, аскрипка арҳәаҩы Лиудмила Виноградова, абас-гитара арҳәаҩы Асҭамыр Бганба, адаул асцәа – Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Дмитри Торчуа, Алмасхан Ҷкадуа.

Абраӷа иазгәаҭатәуп даҽакгьы. Афестиваль аиҿкааҩцәа ируаӡәку, ансамбль «Кавказ» уахь рцара акыр иацхрааз, Михаил Шолохов Имузеи-аҳәырԥсарра аиҳабы ихаҭыԥуаҩ Иури Диомин аԥсуа кәашацәа Аԥсныӷа амҩа ианықәлоз иааскьеигеит. Хаҭала ҭабуп ҳәа иеиҳәеит Кандид Ҭарба абри еиԥш аколлектив бзиа еидкыланы иахьимоу азы. Уи ансамбль ианеишьеит Михаил Шолохов иҩны асахьа ҭыхымҭеи, ашәӷәыҩҩы ишәӷәқәеи, егьырҭ хәызмоу аҳамҭақәеи. Иҳәеит, акраамҭа игәы иҭымҵәо ишаанхаз аԥсуаа рыкәашарақәа.

Аӷәа – Виошенскаиа – Аӷәа
Агазеҭ «Аԥсны», № 40, 2013

АԤЕИԤШ ДУ ЗМОУ

(Ажурнал «Акәа» – 10 шықәса ахыԥра иазкны)

Декабр 17 рзы Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт ахыбраҿы иазгәарҭеит ѡ-бызшәак рыла иҭыҵуа, алитературеи, аҭҵаарадырреи, апублицистикеи ржурнал «Акәа» аиубилеи – аҭыжьымҭа аԥҵоижьҭеи 10 шықәса аҵра. Уи рхы аладырхәырц уахь имѡахыҵит Аԥсны Аԥыза-министр Артур Амқәаб, ихаҭыԥуаѡ Дмитри Сериков, атәыла Ахада иабжьгаѡ, апоет, аҵарауаѡ Владимир Занҭариа, ашәкәыѡѡцәа, аҵарауаа, аполитикатәи ауаажәларратәи усзуѡцәа, астудентцәа.

Агәырҕьаратә еилатәаара ааиртит Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт аиҳабы, ажурнал «Акәа» аицредактор, аҵарауаѡ Уасил Аѡӡба. Ажурнал аҭыжьра аҭоурых шыкалази, инагӡо афункциеи, аҵаки, насгьы жәашықәса раахыс аҭыжьымҭа иалшази ртәы инарҭбааны дазааҭгылеит Аԥсны ашәкәыѡѡцәа Рассоциациа ахада, ажурнал «Акәа» аицредактор, Аԥсны жәлар рпоет Мушьни Лашәриа. Уи иқәгылара хацыркуа иазгәеиҭеит, «Акәа» еиԥш икоу ажурналқәа шҭыҵуа адунеи атәылақәа жәпакы раҳҭнықалақьқәа рҿы, иара дакьарацәала иҭыҵуа «икәазу» ажурналқәа рхыԥхьаӡарахь ишаҵанакуа.

«Ҿыгҳарала хышә дакьа инареиҳаны икоу ажурнал «Акәа» ианылоит аԥсуа сахьаркыратә литература, апублицистика, акритика, аҭҵаарадырратә усумҭақәа, аиҿцәажәарақәа, агәалашәарақәа уҳәа аԥхьаѡ дзызҿлымҳахаша еиуеиԥшым ажанрқәа. Иара убасгьы ари ажурнал адакьақәа рҿы аҵарауааи алитература знапы алакуи аԥсуа бызшәа хра злоу азҵаарақәа ирылацәажәоит», – иазгәеиҭеит Мушьни Лашәриа.

Ажурнал аҭыжьра аидеиеи уи шалыршази ртәы дазааҭгыло, Мушьни Лашәриа иҳәеит, ари аус аҿы раԥхьаӡа иргылаҩы ибзоуроу акыр ишырацәоу уска нтәи аамҭазы Акәа ақалақь ахадас иказ Леонид Лолуа.

«Шәара ибзиаӡаны ишәгәалашәоит, асовет аамҭазгьы ашәкәыѡѡцәа рѡымҭақәа ахьыркьыԥхьшаз аҭыжьымҭақәа маҷын, ирызхомызт. Аԥсышәала иҭыҵуаз ажурнал «Алашара» заҵәык ашәкәыѡѡцәа зегьы рымаҵ аууртә алшара амамызт. Убри акынтә, аидеиа анцәырҵ ашьҭахь гәыԥѡык ашәкәыѡѡцәа ҳаицны ҳцеит Акәа ақалақь ахада ишка. Ускан, 2004 шықәсазы Акәа

ахадас даман Леонид Лолуа. Атәылазы ихьанҭаз аамҭан, аҭагылазаашьа уадаҩын аекономика аганахьалагьы, аха ҳагәра игеит, дҳадгылеит, ацхыраарагьы ҳаиҭеит», – игәалаиршәеит Мушьни Лашәриа. Уи иара убасгьы инаҵшьны иазгәеиҭеит, ажурнал адаҟьақәа рҿы рҩымҭақәа шаныртҵо урысшәала иҩуа аԥсуа шәҟәыҩҩцәагьы, насгьы аҿар рытҵаарадырратә усумҭақәа ркьыԥхьразы алшара шрымоу.

Ажурнал аҭҵаарадырратә хҳәаа азыҟаҵо иқәгылаз Аԥсны Ахада иабжьгаҩ Владимир Занҭариа иазгәеиҭеит, ажурнал ганрацәаала аԥсуа жәлар рдоуҳа-культуратә ԥсҭазаара шаанарԥшуа. Дазааҭгылеит жәашықәса рыҩнуҵҟа ажурнал иалнаршаз, иамаз аихьӡарақәа, иацыз ауадаҩрақәа, ашәҟәыҩҩцәеи аҭарауааи рымч зықәхаз-изқәымхаз уҳәа.

Агәырҕьаратә еилатәаара иалахәыз ажурнал «Аҟәа» ашьаҭаркыҩцәа ируаӡәку, ааанӡатәи Аҟәа ақалақь ахада Леонид Лолуа иқәгылараҿы дазааҭгылеит жәашықәса раԥхьа иҟаз ахҭыс.

«Сусураҿы сыҟоуп. Аҽны адкыларҭаҿы ауаа рацәаҩны иҟан. Изласылшоз ала аӡәаӡәала, ҩыџьа-ҩыџьала исыдыскылон. Ус амаӡаныҟәгаҩ адырра сылҭеит Мушьни Лашәриа адкыларҭаҿы дыԥшуп, иҵегьы гәыԥҩык ашәҟәыҩҩцәа ицуп ҳәа. Ихала дыҟамзар, гәыԥҩык еицызар, хымԥада, акрызҵазкуа уск азы ишааз здырит иаразнак, иагьсыдыскылеит...», – иазгәеиҭеит Леонид Лолуа. Ажурнал ахаҭа дазааҭгыло иҳәеит, аԥсуа жәлар рдоуҳатә культураҿы уи ихадоу аҭыԥ шааннакыло.

Ажурнал аиубилеи рыдиныҳәалеит агәырҕьаратә еилатәаара иалахәыз Аԥсны Аԥыза-министр Артур Амқәаб. Иҳәеит, атәыла аиҳабыра ажурнал аҭыжьра ишадгыло, аԥхьаҟагьы ацхыраара шазыҟарҵо.

Аилатәараҿы иқәгылеит, адныҳәаларагьы ҟарҵеит: Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа раԥхьатәи ахада Шоҭа Арсҭаа, Аԥсны аҭҵаарадыррақәа ракадемиа ахада ихаҭыԥуаҩ Сергеи Бебиа, аҭарауаҩ, академик Шоҭа Салаҟаиа, Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа реидгыла аиҳабы Анзор Мықәба, Ҟарачы-Черқьесҭәыла жәлар рпоет Лариса Шыбзыхәа уҳәа аӡәырҩы.

Ажурнал «Аҟәа» аиубилеи инамаданы уи аџьабаа азызбо, иазааԥсо гәыԥҩык ашәҟәыҩҩцәеи аҭарауааи иранашьан аҳаҭыртә хьызқәеи аԥаратә ҳамҭақәеи.

Ажурнал «Аҟәа» рапҳхьатәи аномер ҭыжьын 2004 шықә-сазы. Уи ианылеит Аԥсны Раԥхьатәи Ахада Владислав Григори-иԥа Арӡынба аредакциа ахьӡала иҟаиҵаз адныҳәалара.

Жәашықәса рыҩнуҵҟа ажурнал «Аҟәа» адаҟьақәа ирнылон аԥсышәалеи урыс бызшәалеи иеиуеиԥшым ажанрқәа ирыҵаркуа аҩымҭақәа: ажәеинраалақәа, апоемақәа, ароманқәа, асахьаркыратә еиҭагақәа, хыԥхьаӡара рацәала аҭҵаарадырратә усумҭақәа, алитература-критикатә статиақәа, арецензиақәа, аиҿцәажәарақәа, архивтә, иара убасгьы аиубилеитә материалқәа, ауникалтә ҟазшьа змоу афотосахьақәа уҳәа ажурнал ахаҿра шьақәзыргыло акьыԥхьымҭақәа.

Жәашықәса иалагӡаны иҭыҵит, бжьаратәла иугозар, хышәхышә даҟьа иҟаз, 21 номер. Номерк иазыԥҵәоуп 30 кьыԥхь бҕьыц инарзынаԥшуа.

Ҳазҭагылоу аамҭазы ажурнал аредакциа анапы алакуп ажурнал аелектронтә версиа аԥҵара.

Хыхь ишаҳҳәахьоу еиԥш, ажурнал ашьаҭаркҩы иаҳасабала иԥхьаӡоуп Аҟәа ақалақь Ахадара. Ари аамҭа иалагӡаны аҳҭнықалақь хадара азыруан ԥшьҩык ауаа: ууанӡа – Леонид Лолуа, Асҭамыр Адлеиба, Алиас Лабахәуа, иахьа – Адгәыр Ҳаразиа.

Ажурнал аицредакторцәас иамоуп Уасил Аҩӡбеи Мушьни Лашәриеи.

«Аҟәа» ианыло аҩымҭақәа хәыц-хәыц еилырганы, тематикала еихшаны аредакциа азызуа иреиуоуп: Владимир Занҭариа, Енвер Ажьиба, Леила Ԥачлиа.

Ажурнал ауаажәларратә хеидкыла иалоуп атәылаҿы еиԥш, анҭыҵгьы ибзианы еицырдыруа ауаа хатәрақәа: Алеко Гәарамиа, Шоҭа Арсҭаа, Фазиль Искандер, Тарас Шамба, Виачеслав Чрыгба, Шоҭа Салаҟаиа, Зураб Џьапуа, Анатоли Марколиа, Виачеслав Бигәаа, Аб Басариан (Аԥлиа), Владимир Занҭариа, иара убасгьы ашәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа: Рушьбеи Смыр, Мушьни Миқаиа, Анзор Мықәба, Рушьни Џьапуа, Арда Ашәба, Леонид Лолуа, Оқтаи Чкотуа, Адгәыр Ҳаразиа. Ауаажәларратә хеилак иалоуп милаҭла иаԥсыуаам, аха Аԥсны аӡыргара аус аҿы аџьабаа збо, ажурнал иазааԥсо еицырдыруа, ахьӡ-аԥша змоу ауаагьы. Урҭ иреиуоуп: Џьорџь Хиуитт, Станислав Куниаев, Лариса Шыбзыхәа.

Аҗәакала, жәашықәса ҟәра дук ыҟам, аха аԥсуа жәлар рдоуҳа-культуратә ԥсҭазаараҿы ари аамҭа иҭаӡаз акыр ирацәоуп.

Агәра аагоит ажурнал «Аҟәа» аамҭа кьаҿк иалагӡаны аихьӡаракәа маҷымкәа иамазҭгьы, аԥхьаҟа иҵегьы аҟәҿиара дуқәа шазыԥшу, аԥеиԥш ду шамоу.

Агазеҭ «Аԥсны», № 94, 2015

АҚЫҬАНХАМԤА УАҴӘТӘИ АԤЕИԤШ

Асовет Еидгыла анхыбгала, 1992–1993 шықәсқәа рзтәи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра ашьҭахь, Аԥсны иҟаз ақыҭанхамԥатә ҭҵаарадыррратә ԥышәаратә станциақәа еидкыланы, 1994 шықәса, апрель мзазы иаԥҵан Аԥсны аҭҵаарадырракәа ракадемиа иатәу Ақыҭанхамԥатә ҭҵаарадырратә Институт. Уи еиҳабыс дамоуп ақыҭанхамԥатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Лиосик Ианкәа-иԥа Аиба.

Зегь раԥхьаӡа иргыланы, Аԥсны аграртә ҳәынҭқарроуп. Аратәи аҳауа зԥыдеи адгьыли ибзианы ирнаалоит аҭыԥантәи аҵиаа хкқәеи ашәырҵлақәеи реиԥш, имаҷымкәа аҳәааныр-цәтәи акультурақәагьы. 1926 шықәса (аҳәаанырцәтәи акультурақәа раагара иаланалага) инаркны иуԥхьаӡозар, ҳтәылаҿы жәа-нызқь хкы рҟынӡа еидкылоуп. Аха урҭ рааӡараҿы ихадароуп аҭҵаарадырратә знеишьа. Иҟоуп, иаҳҳәап, дгьыл ҭыԥк аҿы ианаало акультурақәа даҽаҵьара иананымаало. Убри аҟынтә, доусы иааиҭаху иахьааиҭаху еиҭеиҳауа далагар, алҵшәа аиуам, иҵьабаагьы ыӡуеит, ахашәала иоуртә дзыҟалом.

Аҭагылазаашьа ҳасаб азуны, Аԥсны Аҳәынҭқарра анапхгара рыбзоурала, атәыла асоциал-економикатә ҿиара Акомплекстә план инақәыршәаны, 2011–2012 шықәсқәа рзы ақыҭанхамԥа иазоужьын 230 миллион мааҭ. Ишьақәыргылаз апрограмма ала, аус адулан 808,46 гектар адгьыл. Шықәсык аԥнуҵҟала ақыҭанхамԥа аусхк аҿы аус руан, иақәнагаз ауалафахәгьы роуан 647-ԥык ауаа. Урҭ рахьтә 347-ԥык иааиԥмырҟьаӡакәа аус руан, 300-ԥык – аамҭала, насгьы еилаӡарала. Урҭ ирызшәаан рҵьабааԥса – ауалафахәы маҷымкәа, иааидкыланы иугозар, 81 314 961 миллион мааҭ.

Иазгәаҭатәуп Акыҭанхамҩатә ҭҵаарадырратә институт анапаҵаҟа ишыҟоу ашәыр ааӡарҭа дуқәа ҩба: акы Тҟәарчал араион аҿы иҟоуп, егьи – Гәылрыԥшь. Ҳазҭоу ашықәс азы иазԥхьагәаҭоуп миллионк рҟынӡа ашәыр шьаҭақәа (аиҭаҳатәқәа) рааӡара. Ари Асовет Еидгыла ахаан иаҿырԥшны уахәаԥшуазар, даара ибзиоу ҟаҵарбоуп. Усҟан Аԥсны ираазоз ашәыр шьаҭақәа 300–350 нызқь иреиҳамызт, егьи зегьы анҭыҵынтә иаахәаны иааргон.

Иахьа Акыҭанхамҩатә ҭҵаарадырратә институт аҿы ираазоит: аҵәа, аҳа, араса, афеихоа, ахәырма, ажь, амандарина, атама, аца, абҳәа, алаҳа, акиви, абиа уҳәа егьырҭ ашәырҵлақәагьы.

– Раԥхьа ҳаналагоз ари апрограмма инагӡаны агәра ргомызт, аха алҵшәа бзиақәа аныҟала, иҳадҵаало рацәаҩхо иалагеит, – иазгәеиҭеит ҳаиҿцәажәараан Акыҭанхамҩатә ҭҵаарадырратә институт аиҳабы Лиосик Аиба. – Уажәы ҩ-нызқь гектар инареиҳаны адгьыл аус адуларазы анхацәа рарзаҳалқәа шьҭоуп. Уи иагьа аԥара азоуужьыргьы, ҳамч ақәхаӡом, атехника ҽәҽәаны иаҭахуп. Аха, излауала, ҳус камыжькәа инаҳагӡалароуп. Акомплекстә план инақәыршәаны, апрограмма аус анадааулоз, Аԥсны Ахада Алеқсандр Анқәаб зҵаараны ҳҿаԥхьа иқәиргылеит ҳаԥсуа қыҭақәа ҳазларыцхрааша амҩақәа рызхәыцра. Анаҩс иагьҳадигалеит, ақыҭанхамҩа ашьҭыхразы, адгьылқәа аус рыдуланы, нас гәыԥ-гәыԥла еихшаны, қьырала ауаа ирыҭалазарц. Уи азы адгьыл алызхыша аҵарауаа роуп, иахәҭоу аусқәагьы аинститут инанагӡароуп. Ашәырҵлақәа еиҭаҳаны, аалыҵ аанашьҭуа иалагаанӡа аҳәынҭқарра ахылаԥшуа, нас анхацәа ирырҭартә еиԥш ҳазхәыцит, – иазгәеиҭеит Лиосик Аиба. Аха убриаан имӡакәа иҳәеит, арзаҳалқәа алазҵаз рахьтә, џьоукы-џьоукы иахәҭоу адгьылқәа шрымам, даҽа џьоукых ақалақь аҿы итәаны, аус муӡакәа рус еиҿыркаарц ишаҿу. Аха, Лиосик Аиба иажәақәа рыла, ақыҭанхамҩа апрограммала қьырала адгьылқәа зыҭахо инарҵауланы иҭырҵаауеит. Игәаҭахоит урҭ ирылшо-ирылымшо атәгьы.

Ҳгәы иаанагоит, анхацәа рзы иахьа Акыҭанхамҩатә ҭҵаарадырратә институт аус зыднауло апрограмма еиҕьу ҟамлац ҳәа. Акы, гәыԥ-гәыԥла рҽеидкыланы уи иалахәхарц рылшоит анхацәа рхаҭақәа. Ҩбагьы, хазы игоу аԥсуа нхаҩы алшара иоуеит, ахәгьы рацәак иҳаракымкәа, ияаиҭаху ашәыр шьаҭақәа аҭыԥан раахәара.

Ишдыру еиԥш, аԥьармыкьаҿы анҭыҵынтәигьы иааганы ирҭиуеит ашәыр еиҭаҳатәқәа. Аха, уи зтәу ишәыр шьаҭақәа ҭины дцеит, иахьынтәааигаз уздырам, иарбан хку уздырам. Насгьы иара аҭыԥантәи адгьыл иаднакылоу, мамзаргьы иаднамкылоу аҳәара уадаҩуп. Аинститут иатәу ашәыр ааӡарҭаҿы ииаухәо акәзар, уи ҭҵаауп. Идыруп иарбан хку, насгьы аҽаҩра иунаҭо зеиԥшрахо. Убарҭқәа рыдагьы, аҭыԥантәи ашәыр ааӡарҭақәа рҿы адгьыл анализ азуп, ишахәҭоу аус адулоуп.

Ашәырҵлақәа рааӡара аус шымҩаԥысуа ҳалала иаабарц ҳара ҳаҭааит Агәыӡера аҳабла иҟоу Ақыҭанхамҩатә ҭҵаарадырратә институт иаҵанакуа ашәыр ааӡарҭатә нхамҩақәа руак. Ҳнеимҭазы аусура еилашуан. Уаҟа иҳақәшәеит Аинститут аиҳабы ихаҭыԥуаҩ Федиа Ҭарбеи аҭҵаарадырратә усзуҩы еиҳабы Дима Сабекиеи. Урҭ аусуцәа рыдыргыланы ҩнапыкла рус иаҿын: еилырхуан ашәырҵлақәа, аӡахәа, идрыцқьон урҭ рымҵан адгьыл, ацитрустә шәырқәа рхәышәтәуан.

Хаҭала ҳара ҳиҿцәажәеит аҵарауаҩ қәыԥш Дима Сабекиа. Абар уи иҳаиҳәаз:

–Ҳара араҟа иҳааӡоит еиуеиԥшым ашәыр хкқәа. Иҟоуп урҭ рахьтә аҭыԥантәи ахкқәа реиԥш, аҳәаанырцәынтәи иаагоугьы. Дарбанзаалакгьы анхаҩы иахьа ара дааир идаагалаша ҳамоуп: ажь, апатырқал, амандарина, алимон, агреипфрут, афеихоа, аҵәа, аҳа, амушмула, амыҵмыц уҳәа ирацәаны. Иҳамоуп иара убас амандарина агәыԥ иаҵанакуа «Кинкан» ҳәа изышьҭоу ашәыр хкгьы. Ҳанхамҩаҿы, раԥхьаӡа иргыланы, хшыҩзышьҭра ззаауа аҭыԥантәи ашәыр хкқәа роуп. Араҟа иҳамоуп аԥсуа ажь хкқәа, аԥсуа ҵәақәа, аҳақәа уҳәа егьырҭгьы. Урҭ инарываргыланы иҳааӡоит аратәи аԥсабара аҷыдарақәа ирықәшәо, ааанӡа аселекционерцәа илырххьаз, иахьа уажәраанӡа еиқәырханы ииааргаз ашәырқәагьы. Убри аганахьала, раԥхьаӡа Аԥсны аԥышәа ду алазырҵәаз дреиуоуп еицырдыруаз аселекционер Николаи Вавилов. Уи 1926 шықәса инаркны (усҟан аҵиааӡара Зегьеидгылатәи аинститут аҟәша Аԥсны иҟан), аҳәаанырцәтәи акультурақәа акыр аус рыдиулон. Ҳҵарауаа ирыбзоураны урҭ ахкқәа реиҳарак иахьа уажәраанӡа еиқәханы иҟоуп. Аселекциа аганахьала иахьа уиаҟара аусурақәа мҩаԥымсуазаргьы, ҳара ҳҵарауаа иҟарҵогьы маҷӡам. Иаҳҳәап, акиви аганахьала ҳинститут аи-

ҳабы акыр аҭҵаарақәа мҩаҧигахьеит. Уи ибзоураны, ҳара илаҳхит ахәы зқәым акиви, – дҳацәажәон Дима Сабекиа. Уи иҳаиҳәеит иара убас, зынӡа ирацәаҩымзаргьы, лассы-лассы анхацәа шырҭаауа. Урҭ рызҿлымҳауп аҧсуа шәыр хкқәа.

Аҵарауаҩ қәыҧш Дима Сабекиа аус ахьиуа Агәыӡератәи ашәыраазарҭа баҳчаҿы аус руеит иара убас хәҩык-фҩык рҟынӡа аусуцәа. Дима иҳаиҳәеит, шықәсқәак раҧхьа ақыҭақәа ирылаланы аҿар шеидыркылаз, нас урҭ ақыҭанхамҩа, хаҭала ашәыр ааӡара иазкны, алекциақәа ширзымҩаҧгаз, аӡәырҩыгьы гәацҧыҳәарала аус шыруа. Уи иҳанаҳәогьы даара ирацәоуп. Аҿар ақыҭанхамҩа иазхьаҧшуа иалагазар, ҳқыҭақәа уаҵәтәи рҧеиҧш шәарҭахом.

Иааидкыланы иугозар, 2011–2012 шықәсқәа рзы Акомплекстә план апрограммала иааӡоуп абри аҟара шьаҭа ашәыр (аиҭаҳатә): аҵәа – 217 436; араса – 221 780; афеихоа – 72 841; ахәырма – 10 931; ажь – 124 288; амандарина – 39 949; атама – 9 350; аца – 2 810; абҳәа – 3 040; алаҳа – 2 730; акиви – 5 014; аҳа – 270; абиа – 290. Зынӡа ирааӡеит 710 729 шьаҭа ашәырҵлақәа.

Аҧхын Аҧсны акурорттә сезон еилашуеит. Ҳтәыла иаҭааует зықьҩыла аҳәааанырцәтәи аҧсшьацәа, атуристцәа уҳәа. Аха рыцҳарас иҟалаз, иахьа уажәраанӡа урҭ рҭахрақәа инхарҭәааны изланаҳагӡаша, ирыдаагалаша ҳхатәы қыҭанхамҩатә аалыҵқәа ҳамаӡам. Иахьа ҳтәыла аҵьармыкьақәа рҿы ирҭиуа ашәыр еиҳарак анҵыҵынтәи иаагоу ауп. Убриаан ҳара иҳаздырам ахаҭабзиара зеиҧшроу, аекологиа астандартқәа иахьынӡарықәшәо.

Ҳара иҳамазароуп ҳхатәы аалыҵқәа. Убри аганахьала Аҧсны аиҳабыра иазҧхьагәаҭаны ирымоу агәҭакқәагьы ыҟоуп. Лиосик Аиба излаҳаиҳәаз ала, ргәы иҭоуп 500 тонна рҟынӡа ашәыр ахьышьҭоуҵаша аҵәахырҭа аргылара. Насгьы азхәыцра иаҿуп ашәыр арҩара атехнологиагьы. Уи анхацәа ашықәсан еиныргало ашәыр рцәыҧхасҭамхартә еиҧш алшара рнаҭоит. Усҟан ҳара иҳауеит ҳхатәы ашәыррҩақәа (сухофрукты ҳәа изышьҭоу).

Абасала, ақыҭанхамҩа аганахьала Аҧсны анапхгара иҟарҵо маҷӡам. Ақыҭанхамҩа азанааҭ ала аҵара зҵо аҿаргьы рхыҧхьаӡара есааира иазҳауеит. Ааигәа Урыстәылантәи акан-

дидаттә диссертациақәа хьчаны рыԥсадгьыл ахь ихынҳәит хԥык аԥсуа ҭцарауаа.

Иазгәаҭатәуп иаҳхысыз ашықәс азы Ақыҭанхамԥатә ҭҵаарадырратә институт ашәахтәқәа рганахьала аҳәынҭқарра абиуџьет ишаланагалаз 17 941 323 миллион мааҭ.

Агәра ҳгоит, ақыҭанхамԥа ахырхарҭала аԥхьаҟагьы ишахәҭоу аусқәа еиҿкаахар, анхаԥы ихы ныҟәигартә дшыҟало, уиалагьы аҳәынҭқарра дацхраартә аҭагылазаашьақәа шиоуа.

Агазеҭ «Аԥсны», № 27, 2013

ААԤСАРА ЗҚӘЫМ АСЦЕНА АҲКӘАЖӘ

Март 26 рзы С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны инарҭбааны иазгәарҭеит Аԥсны жәлар рартист Виолетта Владимир-иԥҳа Маан лирамш. Уи иалахәын Аԥыза министр Артур Амқәаб, Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада иабжьгаԥ, апоет, аҭцарауаԥ Владимир Занҭариа, акультура аминистр Ельвира Арсалиаԥҳа, атәыла анапхгара рхаҭарнакцәа, адепутатцәа, акультуреи аҟазареи русзуԥцәа, аҿар.

Аиубилеитә хәылԥазы аалыртит, иагьымԥаԥылгон Аԥсны ахы-аҭыхәа еицырдыруа аҭцарауаԥ, ажурналист Екатерина Бебиаԥҳа.

Виолетта Маан 14 шықәса ракәын илхыҵуаз Аԥсны зҿаԥсазтәыз артист ҳәа ахьӡ ҳаракы анылхырҵаз. Ари аҳәынҭқарратә ҳамҭа ланашьахеит амҳаџьырра атрагедиа иазку Аԥсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба иажәеинраала «Агарашәа» иалху ашәа ҟазара ҳаракыла иахьыналыгӡаз азы.

Машәырны иҟамлеит, даныхәыцқыз инаркны Виолетта Маан асцена ашҟа ишьҭылхыз агәыбылра. Избан акәзар, лара диит Аԥсуа драматә театр актиорцәа Владимир Маани Маро Лакобеи рыԥнаҭаҿы. Дышқәыԥшӡаз ашәаҳәара далагеит. Анаԥс, ашкол даналга ашьҭахь, Виолетта Маан дҭалоит Ш. Русҭавели ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә театртә институт, Қарҭ. Иаҳхысыз ашәышықәса 60-тәи ашықәсқәа инадыркны аусура далагоит С.Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны. Раԥхьаӡа иналыгӡаз аролькәа ируакуп еицырдыр-

уа адраматә ҩымҭа «Аҳәынҭқар ҟьантаз» аҟны апринцесса Генриетта лроль. Убри инаркны актриса баҩхатәра ҳаракыла асценаҿы иналыгӡахьеит хыԥхьаӡара рацәала арольқәа. Лара дреиуоуп иарбан хаҿсахьазаалакгьы иаразнак ишьҭызкаауа, ҟазарыла еиуеиԥшым арольқәа рыхәмарра зылшо, аха асценаҿы еиҳарак апринцессацәа рролькәа ракәын иналыгӡоз, ҟазшьалеи ҭеиҭыԥшлеи цәгьа дахьанаалоз азы.

Иуҳәар ҟалоит, Виолетта Маан аҭаацәара аганахьалагьы ишлыҡәҿиаз. Лара длынасыԥхеит Аԥсны еицырдыруаз акәашаҩ ҟаза, ахореограф Фазылбеи Ҟәыруа. Ирҳәоит, Виолетта аҟазара аганахьала иахьа илымоу аҩаӡара зыбзоуроугьы иара иоуп ҳәа. Избан акәзар, даара акраҵанакуеит аҟаза иԥсҭазааратә мҩаҿы деилызкаауа, иарҕьажәҩаны ивагыло ахатәҩыза даниқәшәо.

Виолетта Маан ибзиаӡаны дырдыруеит киноактрисак лаҳасабалагьы. Ихадоу ароль налмыгӡозаргьы, ахәаԥшцәа рхы-ргәы аҟны даанхартә еиԥш дҟазҵаз афильмқәа иреиуоуп: «Хҭарԥа шкәакәа», «Амзаҿа ангыло», «Иԥшьоу ажьирҭа асаркьал» уҳәа. Иааиԥмырҟьаӡакәа занааҭла атеатр дшадҳәалоугьы, аҵыхәтәантәи аамҭазы Виолетта Маан аус рыцылуеит Аԥсуа телехәаԥшреи арадиои. Аԥсышәала здублиаж ҟарҵо аҳәааанырцәтәи афильмқәа рфырхацәа абжьы рхалҵоит.

Аҟаза лиубилеи аҽны ҽаамҭанык еиԥшымкәа кәапеишәа иҭәын Аԥсуа драматә театр. Аха уажәы лара асценаҿы дықәгыломызт, асцена аҟынтәи лара илыдныҳәалон.

«Иазгәоумҭарц залшом, абри аԥсуа ԥҳәыс, ан абриаҟара адоуҳатә ԥсҭазаара, аԥсуара, абриаҟара аҵаулара аҭаны акультура азааԥсара злалылшазеи ҳәа. Иарбан ганзаалакгьы – шәаҳәароума, асцена аҟны ақәгылара аума, афильмқәа рҟны аролькәа рыхәмарра аума – арҭ зегьы ганрацәала раарԥшра гәаҕьыуацәоуп», – иазгәалҭеит ахәылԥаз аартуа уи амҩаԥгаҩ Екатерина Бебиаԥҳа.

Аԥсны Ахада ихьӡала аиубилиар длыдныҳәалеит атәыла Ахада иабжьгаҩ, апоет, аҵарауаҩ Владимир Занҭариа. Уи иҳәеит, ари аныҳәа дааразҳа ихы алаирхәырц шиҭахыз атәыла Ахада Рауль Ҳаџьымба, аха дақәшәартә еиԥш аҭагылазаашьа шимоуз, убри аҟынтә, атәыла анапхгаҩы ихьӡала иара ишидиҵаз Аԥсны жәлар рартист лыдныҳәалара.

«Абар, шьҭа хынҩажәа шықәса ирықәуп Аҧсны жәлар рартист Виолетта Маан асценатә ҟазара амаҵ азылуеижьҭеи, – иазгәеиҭеит Владимир Занҭариа иқәгылараҿы. – Ҧсабарала Анцәа илаҭәеишьаз лыҧшӡара, лкультура, лыҩнуҵҟатәи лдунеи – еснагь иҭибагон, иахьагьы убас ауп. Лара асценаҿы лыхәмарра иаҵаз ацәанырра, аромантика, апрофессионализмра уҳәа ртәы Аҧсны мацарагьы акәым, аҳәаанырцәгьы ибзиаӡаны иазгәарҭон усҟантәи аамҭазы иҭыҵуаз агазеҭқәеи ажурналқәеи рдаҟьақәа рҟны». Владимир Занҭариа аиубилиар илзеиӷьеишьеит агәабзиареи ақәҿиарақәеи.

Анаҩс еизаз идырбан ажурналист Екатерина Бебиаҧҳаи Мадина Аргәынҧҳаи иаҧырҵаз, сааҭки быжь-минуҭки ицоз, Виолетта Маан илызку адокументалтә телефильм.

Виолетта Маан ҷыдала лирамш лыдырныҳәалеит Аҧсны Аҧыза-министр Артур Амқәаби акультура аминистр Ельвира Арсалиаҧҳаи. Аиубилиар илыдныҳәалеит иара убас: Гәдоуҭа араион анапхгара рыхьӡала Аҧсны зҽаҧсазтәыз артист Геннади Ҭарба, Жәындәрыҧшьтәи абжьаратә школ адиректор Џьума Габуниа, Аҧсны Афырхаҵа, В.Арӡынба ихьӡ зху Ахьӡ-Аҧша амузеи аиҳабы Мзиа Беииа, Аҧсны Афырхаҵа Ҭали Џьапуаҧҳа. Урҭ зегьы аиубилиар илзеиӷьаршьеит агәабзиареи аҧсуа ишықәсынҵыра дуи.

Аҵыхәтәаны ахәылҧаз еиҿызкаази уи зхы алазырхәызи ҭабуп ҳәа раҳәо дықәгылеит ааҧсара зқәым асцена аҳкәажә, Аҧсны жәлар рартист Виолетта Маан. Збаҩхатәреи зыҧсҭазаареи зегьы зыжәлар ирызку артист Аҧсны жәлар ирзеиӷьалшьеит аҭынчра, ирыгымзарц абзиабара.

Агазеҭ «Аҧсны», № 22, 2015

АШЬХАҚӘА ИРХЫҴНЫ ИААЗ

Иааигәахоит аҧсуа жәлар рзы иҧшьоу аныҳәа – Аҧсны жәлар Рҷьынџьтәылатә еибашьраҿы игаз Аиааира ду амш – сентиабр 30. Ари амш иацуп агәырӷьара еиҧш, агәырҩеи ахьааи. Избан акәзар, имариамызт аиааирахь инагаз амҩа. Зықьҩыла аҵеира ашьа азкарҭәеит, рыҧсы лашақәа ахақәиҭра иахҭнырҵеит.

Аԥсны жәлар арыцҳара ҕәҕәа ианақәшәа, зымҩа имгылеит ҳашьцәа Нхыҵ-Кавказаа – аедыгьқәа, аҟабардақәа, ачеченцәа, Ҭыркәтәылатәи ҳџьынџьуаа уҳәа. Урҭ инарыцлеит ауаԥсаа, иара убасгьы аԥсуа жәлар рхьаа знырыз аурыс жәлар рхаҭарнакцәа – Алада-Урыстәылатәи ахацәа гәымшәақәа, аказакцәа... Аиааира аагараҿы урҭ рлагала акыр шаҵанакуаз изныкымкәа иазгәеиҭахьан Владислав Григори-иԥа Арӡынба. Убри азы ауп официалла август 15 аибашьраан хатәгәаԥхарала Аԥсны иааны еибашьуаз ирымшны изыԥхьаӡоу.

Ҳара адунеихаангьы иаҳхашҭуам ҳаԥсадгьыл арыцҳара ҕәҕәа ианҭагылаз хатәгәаԥхарала иааны иҳацхраауаз, ахақәиҭра аагараҿы иқәԥоз афырхацәа. Урҭ рахьтә иҭахаз рхыԥхьаӡара ҵҩа амаӡам. Рыԥсқәа ҭынчзааит. Аибашьра зыԥсы ҭаны иалҵыз рганахьала, иаҳуалуп ҳәа исыԥхьаӡоит рыԥсы ахьынӡаҭоу ишахәҭоу пату рықәҵара.

Хатәгәаԥхарала иааны еибашьуаз рахьтә ирацәаҩуп иаадырԥшыз афырхаҵареи агәымшәареи рзы Аԥсны аҳәынҭқарратә ҳамҭақәа занашьоу. Дара ирызкны ирыҩхьеит имаҷымкәа астатиақәа, аочерккәа, иҭрыжьхьеит ашәҟәқәа, ирзыркхьеит ателедырраҭарақәа. Аха иагьа ус акәзаргьы, имаҷыҩӡам зыхьӡқәа цәыргам ауаа. Убас еиԥш иҟоу дреиуоуп уажәы зыӡбахә шәасҳәарц истаху ауаԥс жәлар рҵеи Санакоев Иури Евальд-иԥа.

Иури Санакоеви сареи ҳаибадырит мышқәак раԥхьа. Иара ԥсшьара ҳәа Аԥсны дааны дыҟан. Ихы-иҵыхәа, дахьынтәааз, дызусҭоу уҳәа анеилыскаа ашьҭахь, исҭаххеит иара изкны статиа хәыҷык иадамзаргьы акьыԥхь ахь ицәырызгарц. Аха сыгәҭакы анеиликаа, акраамҭа мап ацәикуан. «Сара уаҩы иимбац ала оумак ҟасҵеит, фырхаҵара дук аасырԥшит ҳәа исыԥхьаӡом. Убри аҟынтә сыхьӡ иалкааны азааҭгылара аҭахым ҳәа сгәы иаанагоит», – иҳәеит иара азныказы. Сара уаанӡа еилыскаахьан, аибашьра ианалага раԥхьатәи амшқәа рзы, даҽа ҩыџьа иҩызцәа ицны, бџьарла рҽеибыҭаны, шьхала мацара, акаҵәарақәа ирхыҵны Аԥсныҟа ишааз. Убасҟан иаасгәалашәеит, анемец философ ду Шопенгауер ииҳәахьаз ажәақәа: «Ауаҩы ихьаа, ирыцҳара ицеиҩшара ауп амораль зегьы шьаҭас иамоу ҳәа».

1992 шықәсазы Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьра ахы анакыз, Иури Санакоев Аахыҵ-Уаԥстәыла Цьаватәи араион (уажәы – Зауттәи ҳәа изышьҭоу) аҟны анаԥынҵа ҷыда змаз амилициа аотриад аҟны аус иуан. Абар Иури урҭ амшқәа шигәалашәо:

«Аԥсны аибашьра иалагеит ҳәа адырра ҳауит, уаанӡагьы иаадыруан аҭагылазаашьа шԫеимыз, аибашьрахь ахы шхаз. Аха иахьа, мамзаргьы уаҵәы ари аҩыза ҟалоит ҳәа аӡәгьы дақә-гәыӷуамызт. Аиҩызцәа, аус еицызуаз, зыгәра еибагоз гәыԥҩык ҳааилацәажәеит – иҟаҳҵарызеи, Аԥсны ҳазлацхраарызеи ҳәа. Ҳагәгьы иҭаҳкит хатәгәаԥхарала еибашьра Аԥсныҟа ҳцарц, аха изла? Ганкахьала, аус аауеит, ҳаушәышьҭ ҳәа раҳҳәар, азин шҳарымҭо аадыруеит. Даԫа ганкахьала, имҳәаӡакәа иааныжь-ны уцар, уусура уахьамырхуа адагьы, аҭакԥхықәра уақәдыр-шәар ҟалоит. Иҵит мышкы, ҩымш, мчыбжьык, ҩымчыбжьа... Аамҭа ықәҳа ицоит. Ус ҳшыҟаз адырра ҳауит Валери Хубулов инапхгарала гәыԥҩык ауаԥсаа Аԥсныҟа еибашьра ицеит ҳәа. Ари аҩыза ажәабжь анҳаҳа, даара ҳгәы ԥжәеит, ишԥыкәу акы ааҳмаҳаӡакәа ас ишыҟалаз ҳәа. Иагьаҳаӡбеит, ҳԫеибыҭаны ҳа-бӷьар ҳаманы амҩа ҳақәларц. Хҩыкны ҳдәықәлеит – Каркусов Геннади Васили-иԥа, Тигиев Валери Захар-иԥа (иԥсҭазаара далҵхьеит) нас сара», – еиҭеиҳәоит Иури Санакоев.

Имариамызт Иури иҩызцәеи иареи Аԥсныҟа излааз амҩа. Аҳәара мариоуп, аха аус аҟны зынӡа даԫакуп: уусура кажьны, абӷьар уманы, аҳәаа уахысны, шьхала мацара, аԫаҩа мҩа уанысны, аҟәаԥаԫаԥарақәа урхысны, аҳәаахьчаҩцәа ухы дмыр-баӡакәа, маӡала...

Иуреи сареи акраамҭа ҳаидтәаланы ҳшеицәажәозгьы, даара имаҷуп иҭкааны исызирҳәаз. Ҩажәак рыбжьара исеиҳәоз абри акәын: «Иабашәҭаху сара исызкны аҩра, иҵегьы иаԥсоу ауаа шыҟоу?»

Иури иҩызцәеи иареи Аԥсны ишааизҵәҟьа раԥхьа иаахьаз Валери Хубулов игәыԥ инарыцлеит. Иара дызлахәыз аидысла-рақәа раан аԥсыҭбарақәа ҟалеит. Иҭахеит Кабисов Ацамаз, Сиукаев Џьамал, нас Петров зыжәлаз даԫаӡәы.

Иуреи сареи ҳаиԫцәажәара аҵыхәтәаны ауп ианеилыскаа, иара иаҳәшьа аԥсуаа дшырҭацоу, Сергеи Қьышьмариа иԥшә-ма шлакәу. Ашьҭахь Сергеи исеиҳәеит, ҵыԥх, хатәгәаԥхара-ла Аԥсны еибашьуаз рымш аламҭалазы Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада Рауль Ҳаџьымба иусԥҟала Иури Санакоев ишианашьаз «Агәымшәаразы» амедал. Сара исҭаххеит Иури ари амедал игәышԥы иаркны исахьа ҭысхырц. Иара аҵыхәтәанынӡа мап ацәикуан, аха ашьҭахь дазаазгеит.

Иури Санакоев иахьа Аахыҵ-Уаԥстәыла Ӡаутәи араион арратә комиссариат аӄны еиҳабыс дыӄоуп. Аподполковник ичын имоуп.

Ҵоуп, аибашьраҿы зегьы ирылымшар ӄалоит афырхаҵара аарԥшра, аха зхатәы лкаақәа ӄаҵаны, арыцҳара ҕәҕәа иақәшәааз зашьцәа казмыжьыз, урҭ зыжәѡахыр рымаздаз, аҳәаа иахысны, ашьхақәа ирҿысны, хатәгәаԥхарала цхыраара иааз зегьы Фырхацәоуп.

Агазеҭ «Аԥсны», № 61, 2016

ИААРԤШТӘУП АИЛКААРЕИ АӤӘЫҔАРЕИ

Иҳаѡсыз ашықәс анҵәамҭазы напаркын Аӄәа ақалақь Аҳабла ҿыц аҿы арыцқьаратә усурақәа рымѡаԥгара. Уи иамҽханакуеит аҳабла аиланхарҭақәа рыкәша-мыкәша икажьу агәамсами, ахархәаара зызум, еилаԥыххаа иӄоу аргыларақәеи, ауаа «ауҭрақәа» ҳәа хьӡыс изырҭаз, ақалақь ахаҿра ҕәҕәала еицазкуа ахкаарақәеи уҳәа убас иҵегьы рықәгара.

Арыцқьаратә усурақәа ҷыдала хылаԥшра рзиуеит аҳҭнықалақь ахада А. Лабахәуа.

Аҳабла ауааԥсыра зегьы еиԥшны ирыдрымкылазаргьы, ари ахацыркра ҿыц ибзиоу усуп ҳәа иазырыԥхьаӡоит реиҳараѡык. Избан акәзар, аԥсҭазаара есааира ԥхьаӄа ицоит, иҿиоит. Ҳаҳҭнықалақь акәзар, аиҭашьақәыргылара амѡа иануп. Имаҷым еиҭашьақәыргылоу ахыбрақәа. Иӄаҵоуп амѡақәа, ирҿыцуп афымцатә цәаҳәақәа, иԥсахуп аӡымѡангагақәа.

Идыру усуп, изхьымӡаз, иӄаҵатәу аусқәагьы акыр шыӄоу. Урҭ адунеихаангьы нҵәара рықәӡам. Ӡҭыԥ иқәҵатәу апроблемақәа рацәоуп. Иӄоуп урҭ рахьтә аиҳабыра, мамзаргьы ақалақь ахадара рнаѡсан, иара ауааԥсыра рхаҭақәа азҿлымҳара зырҭаша аусқәагьы. Иарбанқәоу нас урҭ?

Ауаѡы имӡырха уныкәыԥшыр, уи ала дзеиԥшра нхаѡу удыруеит ҳәа аԥсуаа ражәа иалоуп иахьагьы. Уи иаанаго, зхы пату ақәызҵо аԥсуа нхаѡы зегь рыла деиҿкаазароуп, иѡны уѡналааӡа дзеиԥшра уаѡу еилургарц азы. Ҵабыргны, ари еиҳарак ақыҭауаа роуп иззынархоу. Аха уи иаанагома ақалақь аҿы

инхо аԥсуа ҭаацәаракәа рыламыс еиҳа имаҷуп, мамзаргьы раԥсуара рызныҟәгом ҳәа? Мап!

Еиԥшым ақыҭатә бзазареи ақалақьтә бзазареи. Урҭ еснагь ирыман, иахьагьы ирымоуп рхатәы ҷыдаракәа. Аха, ирыцҳара дуны иҟалаз, ҩажәа шықәса раԥхьа иаҳзыҟалаз аибашьра акыр ҳаиԥнарҟьеит. Иҟоуп зыҵәҩаншьапқәа анышә инаҭаны зыҩнашәқәа ыҵарҟаца иазыркыз, иара убас иблыз, иҷыҷыз... Џьоукгьы аибашьра кьыск шырнамҭазгьы, рқыҭақәа ааныжьны, рабацәа рҳаҭгәынқәагьы хьаас имкыкәа, рыҩнашәқәа ныҵарҟацаны ақалақьқәа рахь нхара ицеит, ма, дара ртәала, еиҳа иахьеиҕьыз ақыҭақәа рҿы иҭацәыз атәым ҩнқәа аанырккылеит. Ақалақьқәа рҿы ҿыц анхара иалагаз ауаа рахьтә џьоукы-џьоукы арахә анырҵеит. Ҳаԥсуара ҳмырӡроуп, сасык даҳзааиргьы, ишихәҭоу дныҟәгатәуп, аԥсуа чысла иԥылатәуп рҳәоит иаахлафшәа. Аҽа џьоукых, ҳабацәа рџьынџь аҿы ҳшьапы ҕәҕәаны иаҳкыроуп, ҳанхароуп-ҳанҵыроуп рҳәан уаҩ иимбац ахан дуқәа ргыланы, абаагәаракәа рыла рыҽҭахыркааит. Арахә ирымаз наҟ иныкәганы, ахьча ла дуқәа анырҵеит. Ииашоуп, урҭ ахш ҳарҭом, ашә ҳарҭом, аха ҳрыхьчоит рҳәеит дара. Ианбыкәыз аԥсуа «иҽыҵәахны», иҽҭахкааны данынхоз!

Абарҭқәа зегьы ҳазрылацәажәо уи ауп, еилаҩашьо иалагеит ақыҭа бзазареи ақалақь бзазареи. Иаагап ҿырԥштәык. Ани ақыҭаҿы ахан ду ргыланы, зыҽҭахкааны инхаз ҳәа ҳазҿу, зқыҭа ааныжьны ақалақь ахь ицаз ижәхьа иамихуа ахш ауп иааихәо. Ақыҭаҿы инхаз ҳәа ҳазҿу иакәзар, иҟалоит ахәаахәҭра, алагаҩага инапы алакзар. Усҟан ақалақь ахь ихҵәаны ицаз ақыҭауаҩ ижәхьа иамҵуа ахш ҭины иааихәоит ани ақыҭаҿ инхо абжьахәаахәҭҩы аҳәаанырцәынтәи иааиго атауар. Абар иахьцәырҵуа акымкәа, ҩбамкәа азҵаарақәа, ҳазмырҕьацо, ԥхьаҟа ҳазмышьҭуа. Аха урҭ зегьы ҳарҟәаҵып.

Мышқәак раԥхьа Аҟәа, Аҳабла ҿыц агәаны, ауааԥсыра атранспорт иахьазыԥшуа ааҥҿасырҭаҿы, иԥшӡаӡа игылоу адәқьанқәа рҿаԥхьа арахә еибарҟаауа ауаа ирылагылан. Аӡәгьы издыруамызт урҭ ахьынтәаанагаз, ма изтәу. Зегьы иџьашьаны урҭ ирыхәаԥшуан. Ааҥҿасырҭаҿы игылаз ҭакәажәык ус ҿаалҭит: «Ҳаи, изша исасуп, рацәа ирахә бзиоуп».

Ааи, рацәа ирахә бзиаҵәҟьан дара, ипашәмашәуа, фермертә нхамҩа бзиак иааӡазшәа акәын ишыҟаз. Аха уи акәым ара аус злоу. Иаҳҳәарц иаҳҭаху, иабаанагеи аҽнышьыбжьон арахә

Аҟәа, Аҳабла ҿыц агәаны? Ҳгәанала, аҭак аҟаҵара уадаҩым, избанзар урҭ ақалақь ахь иаазгаз итәы хыхь иаҳҳәахьеит.

Ииашоуп, иаахҵәаны арахә зтәу иқәызбара иашам ганкахьала, аха даҽа ганкахьала уахәаԥшуазар, уи игәиҽанҵатәуп, аҩбатәи аан дахьырхәтәуп, административтә ҭакԥхықәарагьы идҵатәуп, ахԥатәи аан, – дад, уара уҭыԥ ақыҭаҿ ауп ҳәагьы иаахтны иаҳәатәуп. Ус анакәымха, иҵакыдахар алшоит Аԥсны аиҳабыреи ҳақалақь анапхгареи аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы ҳақалақь ахаҿра аиҕьтәразы иааҟарҵахьоу зегьы. Убарҭқәа раамышьҭахь иазхәыцтәуп Аԥсны иаҭааура асасцәа ртәгьы. Аԥсны хақәиҭра мҩала аизҳазыҕьара ишаҿу, есааира ишышьақәгыло акәу идҳарбара, мамзаргьы ҳақалақь амҩадуқәеи апаркқәеи рҿы ҳарахәи ҳареи ҳаихҟьашо ҳахьдәықәу акәу?

Ҳара зынӡагьы ҳақәызбом ақыҭақәа рҟынтәи ақалақьқәа рахь ауаа раара. Ганкахьала, уи еилукаартә иҟоуп.

Жәытә-натә аахыс, аҳратәра аныҟази, иара асовет аамҭа ҳәа ҳазҿу аангьы аԥсуаа маҷк икҿацаланы ирыман. Икҿацаланы анаҳҳәа, ирҭаху рыларыгӡо, аҟамчы рыхҟьо ирыман ҳәа акәым. Аха иагьа ус акәзаргьы, адгьыл бзиақәа, адгьыл чашәарақәа ирылхәдаан аԥсуаа реиҳараҩык, ақалақьқәеи амшын аҿықәи ртәы зҳәода? Сталини Бериеи рхаан агырқәеи ақырҭқәеи ааганы ҳадгьылқәа рҿы индырхон. Усҟан аԥсуаа рыԥсадгьыл аҩнуҵҟа «исасцәаан».

Иахьа ҳаԥсадгьыл ахы иақәиҭуп, ихьыԥшым амҩала аҿиара иаҿуп. Аԥсуаагьы уаанӡа анхара «иахьақәиҭымыз» иахьа ицаны инхеит, иҕьацеит. Иҟалеит аҭоурыхтә иашара. Ус анакәха, зқыҭақәа кажьны ақалақьқәа рахь ицаз ҳаархашшааргьы ҟалоит, аха иабанӡаиашоу?

Ҳазаатҭгылап даҽа зҵаарак. Аҳҭнықалақь аҿы аихагыла ҩнқәа ирыҩноу рахьтә џьоукы-џьоукы ақалақь агәҭа доусы ишырҭаху ахкаарақәа ҟаҵаны ауҭрақәа ҟарҵон аибашьра ашьҭахь. Еилкаауп, аамҭа цәгьан. Аха ҳазхәыцыр ахәҭаӡами иахьатәи ҳаамҭазы урҭ ҳақалақь ахаҿра ишаԥырхагоу?

Иҟамзар ҟалап абыржәы еиԥш даҽа аамҭаных ҳаԥсуа қыҭақәа рызҵаара иаразхәыцтәу. Қыҭада иҵакыдахоит ҳақалақьтә ԥсҭазаарагьы, урҭ хеибарҭәаауазароуп.

Ақыҭа азҵаара ӡбамкәа, ақалақь апроблемақәа ртәы аҳәарагьы уадаҩуп. Апроблема шыҟац иаанхоит. Ари аус аҿы иаарԥштәуп аилкаареи аҟәыҕареи.

Ирҳәоит, азы ахьышьҭрахь игьежьуеит ҳәа. Ус анакәха, иҭацәыз ҳқыҭақәа ирзыхынҳәтәуп. Ахы еиҿактәуп зны иҿыцәааз ахәыштаарамцақәа. Ирыцқьатәуп амзырхақәа, ҳаи, абри ауаҩы шаӷа еиҿкааны дынхозеи ҳәа рҳәаратәы. Ҳақалақьқәа рҿы акәзар, ҳаиҷаҳалап ацқьара, еиқәҳархап аԥшзара, Аԥсны ҿиаларц, адунеи атәылақәа ирыҵамхо, ԥхьаӷа ицаларц азы.

Агазеҭ «Аԥсны», № 2, 2013

АМИЛАҬТӘ БИБЛИОТЕКАЗЫ – АҲАМҬА БЗИА

И. Гь. Папасқьыр ихьз зху Аԥсны амилаҭтә библиотека ҳамҭас иаҭоуп иаарылукааша апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩы Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа иҭаацәаратә библиотекатә фонд.

Адунеиаҿ иуԥылоит имаҷымкәа ахаҿсахьақәа, мыцхәы зыбжьы мыргазакәа, хзыргарада, зыԥсҭазаара зегьы зыуаажәлари зыԥсадгьыли рымаҵ аура иазызкыз. Ус еиԥш иӄоу ауаа лассы-лассы иубазом, есҽны убла ихгылазом, рызбахә уаҳазом, аха ианраамҭоу дасу рус иаҿуп, рыжәлар рыгәҭа игылоуп, рхьаа рхьааип, ррыцҳара даргьы иррыцҳароуп, гәырҕьарак рымазаргьы, иалахәуп. Аԥсны аҭоурых аҿгьы иӄан, иӄоуп иахьагьы урҭ реиԥш ахаҿсахьақәа. Убарҭ рхыԥхьазарахь даҵанакуеит иҳаҩсыз ашәышықәсазы иаарылукааша апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩы Шоҭа Шьакаиа.

Ҳәара аҭахым, Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа Аԥсны ахы-аҵыхәа ахьынзаназаазо аиҳабыратә абиԥара ибзианы дыргәалашәоит. Уи дреиуоуп иҳаҩсыз ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа инадыркны ҳтәылаҿы иааиҵагылаз апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩцәа хатәрақәа, аԥхьагылаҩцәа.

Шоҭа Шьакаиа иҵьатә мҩа алагоит Тӄәарчалтәи арацәаҵхырҭа аӄынтәи. Нас аус иуан апартиа Тӄәарчалтәи ақалақьтә комитет актәи мазаныӄәгаҩс. Уи ашьҭахь диаргоит Очамчыраӷа. Анаҩс Аԥсны Иреиҳазоу Асовет депутатс далхын. Арҭ аамҭақәа рзы имаҷым Шоҭа Мама-иԥа ибзоурала инагзаз аус бзиақәа. Аамҭак азы хантәааҩра азиуан уаанза еицаркхьаз Аԥсны атопонимтә хьызқәа рыреейразы иаԥҵаз аҳәынҭқарратә

комиссиа. Шоҭа Шьакаиа иредакциала рапхьаӡа акәны 1979 шықәсазы адунеи абеит афотоальбом «Аԥсны». Уи ҭыжьын ахаҭабзиара ҳаракны, тираж рацәала, ирласынгьы Асовет Еидгыла зегьы иахыҵәеит: Аԥсны ззымдыруазгьы ирбеит, ираҳаит, ахьӡ шьҭыҵит.

Шоҭа Мама-иԥа ибзоурала, инапхгарала 1982 шықәсазы «Мосфильм» иҭнахит Аԥсны асовет мчра ашьақәыргыларазы ақәԥара (1918-1922) иазкыз аҭоурыхтә фильм, аԥсуа шәҟәыҩҩы Шьалодиа Аҵьынҵьал исценариала. Абасала, Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа иганахьала иуҳәаша рацәоуп. Аха сара уажәы сыззааҭгыларц исҭаху даҽакуп.

Ааигәа аҭцарауаҩ, агеографиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Лаура Шоҭа-иԥҳа Шьакаиа И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥсны амилаҭтә библиотека ҳамҭас иалҭеит лара лаб, иаарылукааша апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩы Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа иҭаацәаратә библиотекатә фонд.

Иазгәаҭатәуп, ҳамҭас абиблиотека иаҭоу Шьакаиаа рҭаацәаратә фонд аҟны ишыҟоу ашәҟәқәа реиԥш, еиуеиԥшым адокументқәа, афотосахьақәа, асувенирқәа.

«Ҳара зынӡагьы ҳазыԥшӡамызт ари аҩыза аҳамҭа, – иҳәоит Амилаҭтә библиотека аиҳабы Борис Ҷолариа. – Зегь рапхьа иргыланы, Шоҭа Шьакаиа дҵарауаҩӡамызт, аха дуаҩ дуун, аҳәынҭқарратәи апартиатәи усзуҩын, деиҿкааҩ наган. Ҳара иҭаҩны иҳадаҳкылеит 1600 инарзынаԥшуа ашәҟәқәа, насгьы урҭ зҭагылаз амебельгьы нацҵаны. Иҟоуп иара убасгьы еиуеиԥшым аамҭақәа рзы Шоҭа Мама-иԥа ирҭахьаз аҳамҭақәа, еиҳаракгьы 1980 шықәсазтәи аолимпиада иадҳәалоу. Адокументқәа ртәы ҳҳәозаргьы, араҟа иаҳԥылоит усҟантәи аамҭазы Шоҭа Шьакаиа хантәаҩра ззиуаз, Аԥсны атопонимиатә хьыӡқәа рышьақәыргыларазы аҳәынҭқарратә комиссиа еиқәнаршәаз аматериалқәа. Урҭ рыхҩылаақәа, ҳәарада, ирыҭахоит Аҳәынҭқарратә архив ахьгьы», – иазгәеиҭеит Борис Ҷолариа.

Шоҭа Шьакаиа ҵеи дихымшеит, аха иааӡеит аӡҕабцәа бзиақәа. Лаура лакәзар, хыхь ишаҳҳәахьоу еиԥш, дҵарауаҩуп. 1986 шықәса раахыс дынхоит Хорватиа (лыԥшәма дхорватуп), Загребтәи ауниверситет аҟны аус луеит. Агеографиатә ҭҵаарадыррақәа дырдокторуп, профессоруп. Лыҭҵааратә усура аз-

куп акультуратә география. Авторс дрымоуп аҭҵаарадыррата шәҟәқәа хԥа. 40 инареиҳаны лусумҭақәа акьыԥхь рбахьеит Урыстәыла, Хорватиа, Франциа, Бразилиа, Швециа, Англиа, Германиа. Лара алекциақәа дрыԥхьон Лиублиантәи, Москватәи ауниверситетқәеи, иара убасгьы Порто (Португалиа) ауниверситети Урыстәыла аҭҵаарадырракәа ракадемиа иатәу Агеография аинститути рҟны.

Лаура Шоҭа-иԥҳа лыԥсадгьыл акыр дацәыхараны дшынхогьы, аимадара лырӡуам, Аԥсни аԥсуааи ирыдҳәалоу аинформациа еснагь дазҿлымҳауп. Лара илыбзоураны европатәи аҭыжьымҭақәа руак аҟны акьыԥхь абахьеит аԥсуа литература аклассикцәа ирызку аочерк, иара убасгьы аԥсуа поетессацәа гәыԥҩык ражәеинраалақәа еиҭаганы илкьыԥхьхьеит.

Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа иҭаацәаратә библиотекатә фонд шықәсырацәала еизигон, гәцаракрыла дазыҟан, дагьахӡыӡаауан. Иусура дшаахашәалалак, ашәҟәыԥхьара далагон. Иара лымкаала бзиа ибон аԥсуа литература; адокументалтә ҩымҭақәа, Аҩбатәи адунеитә еибашьра иадҳәалаз; аҳәааныpцәтәи алитература, аурыс поезиа; ауаа нагақәа рнысымҩа аазырԥшуа аҩымҭақәа – амемуаристика.

«Ганкахьала, даара сгәы азхьаауеит саб ибиблиотека, аха, даҽа ганкахьала, сеигәырӷьоит уи иахьарнахыс Аԥсны амилаҭтә библиотека анапаҵаҟа иахыыҟало, уи уажәшьҭа жәлары зегьы иртәуп, – лҳәоит Лаура. – Ишыжәбо еиԥш, Борис Ҷолариа инапхгарала ари абиблиотека аҿиара, аизҳара амҩа иануп».

Амилаҭтә библиотека Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан ааха ӷәӷәа аиуит, уи иахьа уажәраанӡагьы ахарҭәаара иаҿуп, ибжьаӡыз алитература еиҭашьақәдыргылоит. Борис Ҷолариа иажәақәа рыла, убри аганахьала Шьакаиаа рҭаацәаара иҟарҵаз аҳамҭа лагала дууп.

Шоҭа Мама-иԥа иқәлацәа, иааигәаны дыздыруаз, аус ицызуаз реиҳараҩык рыԥсҭазаара иалҵхьеит. Аха иҟоуп уи азҿлымҳара ззиуаз, абжьгарақәа зиҭоз, шықәсыла акыр иеиҵбацәазгьы. Убарҭ дыруаӡәкуп ҳтәылаҿы еицырдыруа аҳәынҭқарратә усзуҩы Виачеслав Михаил-иԥа Цыгәба. Ҳаиҿцәажәараан уи иазгәеиҭеит:

– Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа – зус ҭакԥхықәрала иазнеиуаз, инаумыгӡаз аус азы ӷәӷәала иуазҵаар зылшоз, аихьӡарақәа уоур, гәык-ԥсыкала еигәырӷьоз, ҟазшьала аҵьбарареи агәыԥшқареи

еицны излаз еицырдыруаз апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩын. Анаҩстәи абиԥаракәа, иара саргьы убрахь снарылаҵаны, Шоҭа Мама-иԥа ишкол иааӡаз рацәаҩуп. Лассы-лассы насгьы ҳаҭыр дула дысгәалашәоит, аамҭак азгьы аус еицаауан: сара усҟантәи Аԥсны аиҳабыра рхантәааҩы актәи ихаҭыԥуаҩыси обком абиуро лахәыласи сыҟан, иара – мацара хаҭыԥуаҩын. Аха иқәреи иԥышәеи ҳаҭыр ақәҵаны, лассы-лассы икабинет ахь сылбаауан, ҳаидтәаланы абжьааԥнытәи аусқәа ҳрылацәажәон. Иабжьгаракәа сара сзы еснагь акыр рыҵаркуан. Иаамҭамкәа иԥсҭазаара далҵит, зегьы ҳгәы иалоуп, аха мышкызны ҳтәыла апартиатәи аҳәынҭқарратәи усзуҩцәа рҭоурых аӡәыр иҩуазар, сгәы иаанагоит, Шоҭа Мама-иԥа Шьакаиа урҭ рыбжьара иҷыдоу аҭыԥ шаанакыло», – иҳәеит Виачеслав Михаил-иԥа.

Ишырҳәо еиԥш, адунеиаҿ зегьы аамҭак-аамҭак, ҿҳәарак-ҿҳәарак рымоуп, аха наунагӡа иаанхоит ахьӡ, агәалашәара. Шоҭа Шьакаиа иҭаацәаратә библиотекатә фонд Аԥсны амилаҭтә библиотекахь аиасра даҽазныкгьы иарҵабыргуеит ари ауаҩ нага ихьӡ лаша аԥсуа жәлари аԥсуа культуреи ыҟанаҵы ишыҟазаауа, ԥсра-ӡра шақәымло. Игәалашәара наӡаӡазааит!

Агазеҭ «Аԥсны», № 7, 2020

ЗУС ИАЗҞАЗОУ, ЗԤЫШӘА АҾАР ИРЫМАЗДО

Аԥсны абиблиотекатә ԥсҭазаара аҭоурых уазхьаԥшуазар, аханатә аахысгьы хыԥхьаӡарала ирацәаҩымызт абиблиотекатә ҵара зманы аус зуаз аԥсуаа. Уимоу, иааидкыланы иугозар, урҭ рахьтә аӡәырҩы иреиҳау аҵарагьы рымамызт. Аха аамҭа цон, маҷ-маҷ аҭагылазаашьа аҽаԥсахуан, ҳкультуратә хәыштәаарақәагьы есааира рҽеибырҭон, русура еиҿыркааун, ицәырҵуан акадр ҿыцқәа. Убас, иҳаҩсыз ашәышықәса 50-60-тәи ашықәсқәа инадыркны азҿлымҳара арҭо иалагеит абиблиотекатә занааҭ. Аӡәаӡәала ицәырҵуан иреиҳау абиблиотекатә ҵарахьы зхы зырхоз, уи аҵакы еилкааны иазнеиуаз аԥсуаагьы. Убри инаркны иааиҵагылаз абиблиотекатә усхк аспециалистцәа дырхыԥхьаӡалоуп иахьа И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥсны амилаҭтә библиотека аметодист нага, 1958 шықәса инаркны

зыԥсҭазаара адырраҟәа рхыҵхырҭа – ашәҟәҟәа ирыдызҳәало, Аԥсны зҽаԥсазтәыз акультура аусзуҩы, «Ахьӡ-Аԥша» аорден III аҩаӡара занашьоу Виолетта Елызбар-иԥҳа Иванба. Лара 17 шықәса ракәӡан илхыҵуаз раԥхьаӡа акәны Очамчыра араионтә библиотекахь аусура даннарыԥхьаз.

Виолетта Елызбар-иԥҳа Иванба диит апрель 12, 1941 шықәсазы Очамчыра ақалақь аҟны.

1948 шықәсазы дҭалоит Очамчыратәи аурыс абжьаратә школ № 2, аха 1954 шықәсазы ҩаԥхьа аԥсуа школқәа анаадырт, уахь диасуеит аҵаразы. Ашкол далгоит 1958 шықәсазы.

Виолетта Елызбар-иԥҳа ашкол аҿы аҵара анылҵоз зегь рыла дҿырԥшыган: лхы рылалырхәуан ашкол аҟны имҩаԥыргоз ауаажәларратә усқәа зегьы, ашколтә радио аҟны дикторк лаҳасабала лхы ԥылшәон, аныҳәақәеи аконцертқәеи раан мҩаԥгаҩыс далырхуан. Активла лхы аалырԥшуан аспорт аҿы, еиҳаракгьы атлетика ласи амҵәышәымпыли рганахьала.

Ашкол даналга илыӡбоит Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт атәым бызшәақәа рыҟәша дҭаларц, аха ацхыраара ахьылмоуз иахҟьаны абаллқәа лзымхеит. Аха гәкажьрак ҟамҵакәа дхынҳәуеит лықалақь гәакьахь, аусуразгьы Очамчыра араионтә библиотекахь днарыԥхьоит. Убри инаркны Виолетта Елызбар-иԥҳа абиблиотека агәыбылра шьҭылхуеит.

1960 шықәсазы дҭалоит Москватәи акультура аинститут абиблиотекатә факультет, дагьалгоит қәҿиарала 1965 шықәсазы, занааҭла – иреиҳаӡоу аквалификациа змоу абиблиотека аусзуҩы – абиблиограф. Иара убри ашықәс азы аус ахьылуаз Очамчыра араионтә библиотекаҿы аԥхьарҭатә зал еиҳабыс дҟарҵоит.

1976 шықәсазы абиблиотекақәа реидҵа хада асистема анаԥырҵа ашьҭахь, ашәҟәытә фонд аиҿкаареи ахархәареи рыҟәша еиҳабыс диаргоит. Шықәсык аҟара ааҵуаны Очамчыра араион абиблиотекақәа реидҵа хада аиҳабы ихаҭыԥуаҩс дҟарҵоит. Ари амаҵураҿы ламысцқьала жәашықәса аус анылу ашьҭахь, абиблиотекақәа реидҵа хада анапхгара лнапы ианырҵоит.

Аԥсны жәлар Рҵьынџьтәылатә еибашьра ашьҭахь Виолетта Елызбар-иԥҳа илыллыршеит аибашьраан ааха зауз Очамчыра араион абиблиотекақәа реидҵа хада аиҭашьақәыргылара. Лара илыбзоураны иаартын акымкәа-ҩбамкәа абиблиотекақәа: Тамшь, Баслахә, Ԥақәашь, Кәтол, иара убасгьы

Очамчыра ақалақь аҟны иҟаз Аԥсны атәылахьчара аминистрра Архәҭа мрагыларатәи агәыԥ акомендантттә ротаҿы. Урҭ раартра анаҩсгьы, еснагь дрымадан, ихалырҭәааауан рфонд ҿыц иҭыҵуаз алитературала, имаҷымкәа ацхыраара рылҭон еиуеиԥшымыз акультуратә усмҩаԥгатәқәа реиҿкаараҿы.

Иазгәааҭатәуп, Виолетта Иванба абиблиотекаҿы лусура лҽахаршәааланы лхаҭа активла ауаажәларратә усура лхы шалалырхәуаз. Асовет аамҭазы 20 шықәса инареиҳаны аҭыԥантәи арадио аҟны дикторс аус лухьан, аныҳәа дуқәеи апарадқәеи рымҩаԥгара акәзар, лдикциа ахьыбзиаз азы, еснагь лара лнапы ианырҵон. Араион аҿы лассы-лассы еиуеиԥшым ахәылԥазқәеи аиԥыларақәеи еиҿылкаауан, иагьымҩаԥылгон. Уи иадлыԥхьалон аҵьаус аҿы аԥхьагылара аазырԥшуаз анхацәа, 1941-1945 шықәсқәа рзтәи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Ду аветеранцәа, Аԥсны жәлар Рҵьынҵьтә еибашьра афырхацәа, анацәа, ашәҟәыҩҩцәа, апоетцәа, аҵарауаа уҳәа убас егьырҭгьы. Ҷыдала аусмҩаԥгатәқәа еиҿылкаауан алитература абзиабаҩцәа, аҩраҿы зхы ԥызшәоз аҿар рзы: имҩаԥылгон ахәылԥазқәа, ахәмарракәа, аицлабрақәа.

Виолетта Елызбар-иԥҳа шықәсырацәаала инеиԥынкыланы лусуреи иаалырԥшуаз ақәҿиарақәеи азгәааҭаны усҟантәи Қырҭтәылеи Аԥсны автономтә Республикеи рнапхгара изныкымкәа аҳаҭыртә шәҟәқәа, адипломқәа уҳәа ланаршьахьан. 1983 шықәсазы абиблиотекатә ус арҿиараҿы ллагала азгәааҭаны илыхҵан «Аԥснытәи АССР зҽаԥсазтәыз абиблиотека аусзуҩы» ҳәа ахьӡ ҳаракы.

Апрель 3, 1970 шықәсазы В.И. Ленин диижьҭеи 100 шықәса аҵра аҳаҭыраз СССР Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиум ахьӡала Виолетта Иванба иланашьан аиубилеитә медал.

2009 шықәсазы абиблиотека аусзуҩы 50 шықәса лусура, лааԥсара еихызшьаало акакәны иҟалеит Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада С. У. Багаԥшь иқәҵарала «Ахьӡ-Аԥша» аорден III аҩаӡара ланашьара.

Виолетта Елызбар-иԥҳа шықәсырацәаалатәи лусура иалагӡаны ирацәаҩуп ашәҟәы абзиабара, агәыбылра злыркыз, аҵарадыррахь ихьалырԥшыз, анаҩс ҳаԥсуа культура, ҳаԥсуа ҟазара уҳәа инаҵагылаз ауаа. Лара аханатә аус лыцызуаз лҩызцәа иазгәаарҭоит, Виолетта Елызбар-иԥҳа луаҩышьа ҳаракы, лаамсҭашәара, лыламыс, лчеиҵьыка. Иуҳәар ҟалоит, ари

аԥхәыс аԥсҭазаараҿы акыр цәа лбахьазаргьы, акыр амыҟәмабарақәа дрықәшәаахьазаргьы, насыԥ ду змоу уаҩуп ҳәа. Избан акәзар лара илааӡеит ахшара бзиа: илымоуп хҩык ахәыҷқәаеи хҩык аматацәаеи.

Абраҟа иазгәасҭарц сҭахуп, Виолетта Иванба ишлылоу даҽа ҟазшьа ҷыдакгьы: лгәы иҭалкуа, дызлаго аус аҭыхәтәаанынӡа иналыгӡаанӡа лгәы ҭынчым, иналмыгӡаргьы луӡом. Изхысҳәаауа, аҭыхәтәаантәи ажәаашықәсақәа рзы Очамчыра абиблиотекақәа реидҵа хада аматериал-техникатә база аганахьала аҭагылазаашьа даараӡа иуадаҩын: адашьмақәа ҭаԥыҽҽын, ишьыхыз аҭыӡқәа ана-ара икыдыҩрны илеиуан, ацәаакыра мыцхәы иахҟьаны ашәҟәқәа аԥхасҭа роур ҳәа ашәарҭара ыҟан. Араион аҿы афинансқәа рыҟамзаара иахҟьаны изалыршахомызт абиблиотека ахыбра арҽеира. Аха уи аус ӡбамкәа иаанхар луазма Виолетта Елызбар-иԥҳа! Уахи-ҽени дзызхәыцӡоз иара акәын. Изныкымкәа апроблема шьҭылххьан араион ахадараҿы. Убас, 2013 шықәсазы арион ахада Мурман Џьапуа ибзоурала ақалақь агәҭаны абиблиотеказы 9 уадак ылхын. Уи ахыбра аиҭашьақәыргыларазы уаанӡа ацхыраара ҟаиҵахьан С. У. Багаԥшь. Абиблиотекатә маҭәаркәа аахәан араион ахадара рыбзоурала.

Абасала, Очамчыра абиблиотекақәа реидҵа хада ахыбра ҿыц ашәқәа аартын 2015 шықәса, ноиабр мзазы. Уи официалла аартра иалахәын атәыла акультура аминистрра, Аԥсны амилаҭтә библиотека анапхгара, араион ахадара, акультура аҟәша ахаҭарнакцәа, абиблиотекақәа русзуҩцәа.

Виолетта Иванба иахьа лышьҭахьҟа дынхьаԥшны дызнысхьоу аԥсҭазааратә мҩа данԥшылауа иазгәалҭоит: «Сара насыԥ сыманы схы сыԥхьаӡоит Аԥсны абиблиотекатә ԥсҭазаара аҿиара саӡәыкны сахьалахәу. Сазыгәдууп 50 шықәса инареиҳаны аус ахьызуаз Очамчыра абиблиотекақәа реидҵа хада, насгьы агәахәара снаҭоит уи ҿыц аиҭашьақәыргылара сџьабаа ахьаду. Сгәы азыбылуеит иахьагьы. Абиблиотека – ари сара исыԥсҭазаароуп. Исылшоз ҟасҵеит, иҟасҵоит иахьагьы. Аха уажәшьҭа аамҭа зтәу шәара шәоуп, аҿар», – лҳәоит лара.

Ҳазҭысыз ашықәс февраль 1 азы Виолетта Елызбар-иԥҳа лқәыԥшра ашықәсқәа инадыркны аус ахьылуаз Очамчыра абиблиотекақәа реидҵа хадаҿы лусура аанлыжьит хатәгәаԥха-

рала. Аха асеиԥш ззанааҭтә ԝаӡареи зыԥсҭазааратә ԥышәеи ҳараку аспециалист абиблиотека еснагь даҭахуп. Убри ҳасабс иҟаҵаны ауп И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Аԥсны амилаҭтә библиотека аиҳабы Борис Ҷолариа Виолетта Елызбар-иԥҳа длыҳәаны ԝаԥхьа абиблиотекатә ус дзадиԥхьалазгьы. Лара Амилаҭтә библиотекаҿы аусура далагеит октиабр 1, 2019 шықәсазы. Араҟагьы лдырреи лԥышәеи аҿар ирымалдоит. Аколлектив акәзар, ҳаҭыр дула илзыҟоуп.

Аамҭа кьаҿк иалагӡаны Виолетта Иванба Амилаҭтә библиотекаҿгьы еиуеиԥшым аусмԝаԥгатәқәа рынагӡара напалыркит. Убас, мызқәак раԥхьа еиҿылкааит 33-ԝык Аҟәатәи ашколхәыҷқәеи Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет астудентцәеи злахәыз, алитература абзиабаԝцәа, ҿыц аԝра иалаго ирызкыз «Иҿыхоит сгәаҵаҿ апоезиа» ҳәа хьӡыс измаз ахәылԥаз. Уи аихшьаалақәа рыла хаз шәҟәны иҭыжьын авторцәа ҿарацәа еидызкыло аизга.

Илзеиӷьаҳшьап нас Виолетта Елызбар-иԥҳа агәабзиара, аԥсуа иқәранҵыра ду, агәалаҟазаара бзиа!

Агазеҭ «Аԥсны», № 10, 2020

ЗЗАНААҬИ ЗЫРҾИАРЕИ ЕИЦНАЗГО

Аԥсуа аԝыратә сахьаркыратә литература угозар, шәышықәса дук иреиҳам, аха иалнаршаз шьарда ирацәоуп. Ҳаԥсуа шәҟәыԝԝцәа иаԥырҵахьеит хәызмаӡам аԝымҭа ҟаимаҭқәа.

Асахьаркыратә литература – ари ауаԝы ганрацәала дзааӡо, иԥсҭазааратә мԝаҿы ихшыԝ мцагәырц азы «ачаӷьа азназго» акакәзар, акырӡа аҵанакуеит уи ауаԝы ишидикыло, иахьынӡаидикыло, агәыбылра ахьынӡаимоу, иахьынӡашьҭикаауа...

Ҳазҭысыз ашәышықәсазы асовет ҳәынҭқарраҿы ашәҟәыԥхьаратә культура акыр иҳаракызҭгьы, иахьазы уи аганахьала уаԝы дахыҽхәартә иҟам. Ҵоуп, алитературатә процесс аангылом, иҿиоит. Аха алитература ԥсыс иахоу аԥхьаԝ иакәзар, ҳаамҭазы уи маҷк алитература дацәыхарахеит, дацәыхҟьеит. Ус анакәха иахьа ҽаамҭаньк еиԥшымкәа актуалра аҭоуп аԥхьаԝ бзиа, алитература абзиабаԝ иҟазаара, уи иааӡара.

Аурыс литература аклассик Н. А. Некрасов иҳәахьеит: «Упоетны уҟамзаргь ҟалоит, аха утәылауаҩны аҟазаара уалҧшьоуп». Уҧсадгьыл уатәылауаҩ иашаны, ухаҭара хаҭәааны аизҳараҿы амҩақәа рацәоуп, аха уахь уназго амҩахәасҭақәа иреиуоуп асахьаркыратә литературагьы.

Уажәы зыӡбахә шәыдызгало ауаҩы занааҭла дыргылаҩуп, аха дхәыцҵаахыс асахьаркыратә литература дазҿлымҳауп, бзиа ибоит. Иҩуеит ажәеинраалақәа, ажәабжь кьаҿқәа уҳәа. Аха ашәҟәыҩҩхара, апоетхара хықәкыс иҿаҧхьа иқәимыргылацызт, иагьықәиргылом.

«Сара алитература схәыцҵаахыс сазҿлымҳан, бзиа избоит. Уимоу хаҭала цәаҳәақәакгьы анысҵалоит, шәыҟә хәыҷқәакгьы ҭсыжьхьеит, – иҳәоит аҳӡыргара дашьҭамкәа. – Сара саҧхьаҩуп».

Илларион Кьамсыс-иҧа Гьерхьелиа диит август 1, 1950 шықәсазы Очамчыра араион Ӷәада ақыҭан, итрадициатәу аҧсуа ҭаацәараҿы. 1956 шықәсазы актәи акласс ахь ишьаҿа еихигеит, дҭалеит Ӷәадатәи аҧсуа школ. 1962 шықәсазы диасуеит Аҟәатәи аҧсуа школ-интернат ахь, дагьалгоит қәҿиарала.

1967 шықәсазы Илларион Гьерхьелиа иӡбоит иҵара иацитҵарц, дҭалоит Харковтәи акоммуналтә ргыларатә институт ақалақь ргылара афакультет. Уи хыркәшаны иҧсадгьыл ахь дхынҳәуеит 1972 шықәсазы. Аусурагьы далагоит Аҟәатәи азеиҧшргыларатә трест № 6 аҟны, атехника-бзазаратә ҟәша анҵьнырс. Убраҟа аус шиуаз ауп аррамаҭура ишиҧхьазгьы. Ирратә уалҧшьа ихигон Кастроматәи аракетатә архәҭақәа руак аҿы.

Ҳаицәажәараан Илларион иазгәеиҭеит, ауаҩы иааӡараҿы аҭаацәа рнаҩсан, ашкол ихадароу аҭыԥ шааннакыло. Уи шьақәырӷәӷәаауа ҿырҧштәыс иааигеит Аҟәатәи аҧсуа школ-интернат данҭаз, 7-тәи акласс аҟны аҵара аниҵоз, иҿырҧшыгаз аҵаҩцәа дырхыҧхьаӡаланы «Артек» ҳәа изышьҭаз, асовет жәлар жәларбжьаратәи рыҧсшьарҭахь дшырышьҭхьаз. Илларион усҟан уахь ицрышьҭыз рхыҧхьаӡараҿы иҟан: Светлана Шамҧҳа, акомҿареидгыла напхгара азҭоз, хьтәы медалла ашкол иалгаз Ирина Сангәлиаҧҳа, иара убасгьы Ламара Шьанааҧҳа, Николаи Зыгриа (Зиӡигури).

«Ҳазгоз аӷба иахьӡын «Пиотр Велики». Ари еиҧш идууз аӷба адунеихаан ҳақәымтәацызт, иҳамбацызт, – игәалаиршәоит Илларион. – Аӷба асқьала иадҵны акыр инаскьаанӡа ҳнаскьазгоз

ҳҭаацәа рыгәҭаны дгылан ҳара ҳарҵаҩы, ҳашкол аиҳабы Леила Николаи-иԥҳа Ачба», – иазгәеиҭеит Илларион. Иара иажәақәа рыла, ари ахҭыс анаҩстәи иԥсҭазааратә мҩаԥы иабзоурахаз рацәоуп. Аҵара агәыбылра шьҭихит, ишьҭикааит алитература абзиабарагьы.

Илларион Гьерхьелиа иԥсҭазааратә мҩа уазааҭгылозар, имариамыз амҩа данысит. Еиуеиԥшым амаҵура ҭыԥқәа рҿы аус иуан, имаҷымкәагьы аџьабаа ибахьеит.

1973 шықәсазы Илларион аррамаҵура ихганы даныхынҳә ашьҭахь, Аҟәа ақалақь аҩнырггылааратә усбарҭаҿы диспетчерс аусура далагоит. Шықәсык ааҵуаны еиԥш, диасуеит Дранда иҟаз Аҟәатәи аҩнырггылааратә комбинат ахь нцьнырс.

1976-1977 шықәсқәа раан акомбинат арматуратә цех аҟны аус иуан. 1986 инаркны 1988 шықәсанӡа – аргылара Аҳабла Ҿыц аҿтәи аҟәшаҿы. 1988 шықәса инаркны Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьра ҟалаанӡа Аҟәатәи апроекттә институт аконструктортә ҟәшаҿы нцьнырс дыҟан.

Илларион Гьерхьелиа маҵурас аус ахьиуазаалакгьы дазҿлымҳан аԥсуа сахьаркыратә литература. Атәылаҿы иҭыҵуаз ашәҟәқәа, шамахамзар, акы иаҩижьуамызт. Иаргьы, ишырҳәо еиԥш, имуза анааилак ицәаҳәақәа ақьаад ианиҵон, аха ркьыԥхьра дахыццакуамызт, иҩуан ихазын мацара.

Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьраан Илларион иҽыԥхьакны дымтәеит, итәыла далҵны дымцеит, иҩызцәеи иашьцәеи ахьыҟаз дыҟан, иԥсадгьыл ахьчаразы илшоз ҟаиҵон. Далан Мушьни Ашәба напхгара зиҭоз аибашьцәа ргәыԥ «Аԥсны», Мрагыларатәи афронт аҟны. Еиуеиԥшымыз ажәыларақәа – Цагьера, Лабра уҳәа рхақәиҭтәра далахәын. Аҵыхәтәаны, ҳҵеицәа Аҟәа ҭарцәны ианааиуаз, Кәыдры ацҳаҿы еиԥылаз архәҭақәа аӡәы ҳәа дрылан.

Ирацәоуп Илларион аибашьра изыннажьыз ахәыцрақәа. Урҭ зегьы, еиҳарак иара дызлаԥшны иибаз, иаҳаз, ихьаа, игәҭыха аҩра даҿуп. Уажәы сҿаԥхьа иқәуп агәалашәааратә жәабжьқәа: «Аибашьра аамҭа», «Аҭакәажәцәа ақыҭа ишалаҳгаз», «Аибашьра анцозтәи ахҭысқәа», «Кәачара–Лабра», «Аибашьра анҵәамҭаз» уҳәа егьырҭгьы. Урҭ уанрыԥхьо ухьадырԥшуеит 25 шықәса раԥхьа Аԥсны ицоз ашьаарҵәыратә еибашьра амшқәа рахь, усҟантәи ахҭысқәа зегьы хаҭала урылахәушәа, еилыхха убла иаахгылоит.

Уажәы иаагап Илларион иажәеинраала «Ан лхьаа» аҟынтәи цәаҳәақәак:

Дҭахеит арҧыс, ан лҧазаҵә,
Дшәаны шьҭахьҟа дымгьежьит.
Дзацәымцеит уи ахызаҵә,
Аеҵә шашеиҧш уа дыблит.

Ан еиҭамҳәа ашәы зшәызҵаз,
Уи лшәылхып мышкы зны.
Илызхымго ахьаа лызҭаз,
Наӡаӡа иаанхоит лгәаҿы.

Аҧсны жәлар Рҵьынҵьтәылатә еибашьра ашьҭахь ажәлар аҭынч ҧсҭазаарахь ииасны, еилаҧыххааса икажьыз ҳҭәыла аиҭашьақәыргылара напанадыркуаз аамҭазы, 1993 шықәса ноиабр инаркны Илларион Гьерхьелиа аусура далагоит Аҟәатәи аихамҩатә усбарҭа агараждантә ргылара анҵьныр хадас. Араҟа уи аус иуан 1997 шықәсанӡа. Нас диасуеит Аҟәатәи афымца лашара аусбарҭахь. Афымца еихшарҭатә ҟәша аиҳабы ихаҭыҧуаҩс дҟарҵоит. 1999 шықәсазы аҟәшаҿы ҟазак иаҳасабала аусура далагоит. 2013 шықәсазы Аҟәатәи афымца лашара аусбарҭа ииаргоит Аҳәынҭҟарратә еилакы «Амшынеиқәафымцамч» аилазаарахь. Араҟа аус иуеит Илларион иахьа уажәраанӡагьы, 2016 шықәса инаркны афымца азҟаза еиҳабы ҳәа дҟаҵоуп.

Изанааҭ хада иҽахаршәаланы, Илларион Гьерхьелиа Очамчыратәи араионтә етнографиатә ансамбль «Ерцахә» аҟны ашәа иҳәоит. Абжьы ҿаца зхоу ахкы анагӡаҩцәа дыруаӡәкуп. Иаҳҳәар ҳалшоит, ари машәырны иҟамлаӡеит ҳәа. Избан акәзар Илларион иаб Кьамсысгьы ашәаҳәаратә баҩхатәра ду злаз аӡә иакәын. Далан Аҧсны абыргцәа рансамбль «Нарҭаа».

1941-1945 шықәсқәа рзтәи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Ду иалахәыз Кьамсыс Гьерхьелиа ахәра ӷәӷәа шимазгьы, анхацәа зегь реиҧш аколхоз аҟны аус иуан, ихы деигӡомызт. 1957 шықәсазы Аҧсны жәлар рырҿиара Аҩны абыргцәа рашәаҳәареи рыкәашареи рансамбль дахәҭакны Қырҭтәыла имҩаҧысыз аҧсуа ҟазареи алитературеи рдекада дахьалахәыз азы Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиуми Аҧснытәи АССР Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиуми рыхьӡала аҳаҭыртә шәҟәқәа ианашьан.

Иазгәаҭатәуп, ԥсабарала илоу аҟыбаҩ иабзоураны Илларион ихы шԥишәо аԥсышәала ашәақәа раԥҵараҿгьы. Авторс дрымоуп иахьа «Ерцахә» аҟны инарыгӡо ашәақәа: «Лаҭатәи атрагедиа иазку ауазашәа» – ажәақәа Кәасҭа Гьерхьелиа; «Ҕәадаа рҵеицәа ирызкны» – ажәақәа Кәасҭа Гьерхьелиа; «Аԥсшәа» – ажәақәа Владимир Аҵнариа; «Сыхаара» – ажәақәагьы амузыкагьы иара итәны. Уажәы аҩра даҿуп апоет Таиф Аџьба иажәеинраала «Ихнымҳәыз аибашьҩы ибжьы» иалху ашәа.

Илларион Гьерхьелиа, ихәыцы-иду, иҭижьхьеит апоезиатә еизгақәагьы: «Мацәыс еимҟьаран», «Шҭак иааӡаз». Актәи ашәҟәы еиднакыло ажәеинраалақәа тематикала еиуеиԥшымзар, аҩбатәи ашәҟәы иагәылоу ажәеинраалақәа азкуп Илларион аҵара ахьиҵоз Аҟәатәи аԥсуа школ-интерант, ирызкуп ашкол напхгара азҭоз Леила Николаи-иԥҳа Ачбеи, арҵаҩы Анна Уасил-иԥҳа Гыцԥҳаи, урҭ рааӡамҭацәеи.

2016 шықәсазы Илларион иҩит инеиҵыху апоезиатә рҿиамҭа – «Ерцахәаа» ҳәа хьӡыс изиҭаз. Уи рызкуп Очамчыратәи араионтә етнографиатә ансамбль «Ерцахә» еиднакыло ашәаҳәаҩцәа ҟазацәа.

Аханатә ишаҳҳәахьоу еиԥш, Илларион Гьерхьелиа хықәкыла дышәҟәыҩҩым, дпоет ҟазам, аха ашәҟәыҩҩра пату ззақәу, алитература абзиабаҩцәа дыруаӡәкуп.

Ирҳәоит, аҽы жәлала иҩуеит ҳәа. Иҟалап, Илларион иҟазаратә баҩхатәра хыҵхырҭас иамоу иабшьҭра акәзаргьы. Уи иаб иашьа Кәасҭа Гьерхьелиа Аԥсны еицырдыруаз поетын, патриотын. Илларион ихаҭа игәалашәаратә жәабжьқәа рыбжьара аҭыԥ ҷыда ааныркылоит иаб иашьа изикыз ажәабжьқәа. Урҭ ирыҵубаауеит аԥхарреи, аразреи, ақьиареи.

Илларион Гьерхьелиа ибаҩхатәреи изанааҭтә усуреи рнаҩсан аҭаацәара бзиа еиҿикааит. Уи иԥшәмаԥҳәыс Аниа Хәыта-иԥҳа Гогәуаԥҳаи иареи ираазеит ҩыџьа аҷкәынцәа – Алиаси Ахреи. Илларион иахьа урҭ игәы рыладууп, избанзар рабиԥара иаԥсаны игылт: аҵара рҵеит, дасу занааҭк-занааҭк рымоуп. Аха убарҭ рнаҩсангьы, Илларион имоуп иара убасгьы дыззыгәдуу, дзыхӡызаауа ԥшьҩык амаҭацәа. «Урҭ сыҩнаҭа зырччаз, изырлахҿыхыз схьы-бырфынқәа роуп», – иҳәоит Илларион.

Сыстатиа хсыркәшар сҭахуп Илларион Гьерхьелиа ипоезиатә цәаҳәақәа рыла:

Ҳабшьҭра рықәрақәа ҿахҵәан,
Ҳабдуцәа ҳа ҳархаанымызт.
Рхәы аадрыхуан, инхацәан,
Аӡә ишьҭахь дара гыломызт.

Дад ҳәа ҳазҳәашаз абдук,
Ҳа ҳалахь уаҩ данымлазар,
Ҳиҳәалароуп Анцәа ду,
Иаанхаз анҵыра рымазарц.

Ҳнеилап ус Анцәа имчала,
Ҳмаҭацәа мшызҳа ирызҳалап.
Ҳабшьҭра иаҳдырбаз амҩала,
Ҳаргьы ҳхымҟьо ҳнаскьалап…

Иҿиалааит, еизҳалааит ҳаԥсуа ҭаацәарақәа! Иҿиалааит ҳлитература, ҳбызшәа, ҿыцәаара рықәымзааит ҳхәыштаарақәа!

Агазеҭ «Аԥсны», № 28, 2019

ЗХАҾРА МЫЗУА, АҬОУРЫХ ДУ ЗМОУ

Март 29, 2021 шықәсазы Аԥсны акультуратә хәыштаара хадақәа ируаку И. Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Амилаҭтә библиотека иахыҵуеит 100 шықәса. Ари аамҭа иалагӡаны атәыла абиблиотекатә ус имариамыз аҭоурыхтә мҩа ианысит. Уи рхаануп «аамҭа еиқәаҵәақәеи», иара убасгьы ҩ-еибашьрак – 1941-1945 шықәсқәа рызтәи Аџьынџьтәылатә еибашьра Дуи 1992-1993 шықәсқәа рзтәи Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьреи. Ари аиубилеитә рыцхә ҳтәылаҿы ишахәҭоу еиԥш аԥыларазы Амилаҭтә библиотека анапхгареи аколлективи уажәнатә дҵаны рҿаԥхьа иқәдыргылоит еиуеиԥшым ауснагӡатәқәа реиҿкаара. Урҭ рымҩаԥысшьа аԥхьаҩ иҟынӡа анагаразы, насгьы Аԥсны абиблиотека аус аҭоурыхи, аҿиареи, иахьатәи аҭагылазаашьеи ирызкны ҳгазеҭ адаҟьақәа рҟны ихацҳаркуеит астатиақәа рцикл.

Аԥсны абиблиотекатә ус аҭоурых ҳаназааҭгыло, ҳхьанарԥшуеит иҳаҩсыз ашәышықәса алагамҭахь. Убасҟан, март 17,

1901 шықәсазы гәыпҩык аинтеллигенциа ақалақь анапхгара рахь иҟарҵаз аҳәарала еиҿкаан Абиблиотекатә комитет, уи иагьеиқәнаршәоит «Аҟәатәи ақалақьтә библиотека – апхьарҭа Апҟапҵа апроект», иагьышьақәырӷәӷәаан ноиабр 18, 1902 шықәсазы. Уи инақәыршәаны иазпхьагәаҭан Аҟәа анапхгара ахьыҩназ ахыбраҿы ҭыпк азалхзарц. Акомиссиа агәаанагарала, рапхьатәи аамҭазы уадаки идуум адкыларҭеи азхон, аха изыхҟьазаалакгьы, абиблиотека аартразы азин ҟарымҵеит. Аамҭа цон, ауаажәлларратә ҭагылазаашьа аҿеапсахуан.

Ноиабр 7, 1911 шықәсазы Аҟәатәи ақалақьтә библиотека анапхгаҩы Ӡука (Порфири) Лолуа Абиблиотекатә комиссиаҿы иҟаиҵаз ажәахә ишаҳәоз ала, Аҟәа Ауаажәлларратә библиотекахь рапхьаӡа акәны апхьаҩцәа мҩахыҵит 1905 шықәсазы.

Иазгәаҭатәуп, Ауаажәлларратә библиотека рапхьаӡатәи анапхгаҩы Ӡука Лолуа Апсны абиблиотекатә ус аиҿкаара еснагь гәыҵха дус ишимаз. Иаагап уи зырҵабыргуа цитатак хыхь зыӡбахә ҳҳәаз ажәахә аҟынтә: «...Имаҷуп аурыс классикатә литература. Иаҳҳәап, ирлас-ырласны изызҵаауа Достоевски иҩымҭақәа зегьы ыҟам, ҩбаҟа ҭыжьымҭа роуп иҟоу... Иара убас ауада хада даара ацәаакыра амоуп. Сара схаҭа сычмазаҩхеит, ипхасҭахоит ашәҟәқәа. Анапхгаҩы иуалафахәы лаҟәуп, апсҭазаара Аҟәа есымшааира иуадаҩхоит».

Абиблиотекатә ус аиҿкаара иазкны Ӡука Лолуа Абиблиотекатә комиссиа аҿапхьа изныкымкәа азҵаарақәа ықәиргылахьан егьырҭ ашықәсқәа рызгьы, аха урҭ ирлыҵшәахаз ҳәа еилкааны уаҩы акгьы издыруам, иҟам архивтә документқәагьы.

Март 4, 1921 шықәсазы Апсны Асовет мчра анышьақәгыла мышқәак рнаҩс, Аревком Жәлар рҵара аҟәша ирыланаҳәеит Аҟәа ақалақь аҟны Ацентртә библиотека аартра. Самсон Ҷанба инапы зҵаҩыз ари адокумент иаиуеит алҵшәа. Абасала, март 29, 1921 шықәсазы Аҟәа иаатуеит Ацентртә жәлартә библиотека. Ари арыцхә инаркны ауп атәылаҿы маҷ-маҷ абиблиотекатә ус аҿиара ианалага, есааира иаатуан егьырҭ абиблиотекақәагьы. Иазгәаҭатәуп, Ацентртә жәлартә библиотека анаҩстәи ашықәсқәа рзы изныкымкәа ахьӡ шырыпсаххьаз, аха уи абиблиоткатә пстазаара излапырхагаз ҳәа уамак акгьы ыҟамызт. Афонд акәзар, еиҳа-еиҳа ихаҭәаауан, араионтә центрқәа рҿы

акәзар, иаадыртуан араионтә библиотекақәа. Ишнеи-шнеиуаз, 1933 шықәсазы Аҟәа иаадыртуеит ахәыҷтәы библиотекагьы.

Август 28, 1938 шықәсазы Аԥснытәи АССР Жәлар ркомиссариат ақәҭарала, Ацентртә ақалақьтә библиотека ахьӡ ԥсахын «Аԥснытәи АССР Ареспубликатә библиотека» ҳәа. Ихацыркын абиблиотекатә кадрқәа разыҟаҵареи рзанааҭ аизырҳареи ирызкыз аусқәа. Ареспубликатә библиотека аҵак ҷыда шьҭнахуеит 1941-1945 шықәсқәа рызтәи Аӷьынӷьтәылатә еибашьра ашықәсқәа рзы. Ирацәан уи инанагӡоз афункциақәа. Уахь иаҭанакуеит, иаҳҳәап, аилыркаагақәа, абжьагарақәа реиқәыршәара, аибашьратә, ауаажәларра-политикатә зҵаарақәа ирызкны алитературатә сиа аҟаҵара уҳәа убас иҵегьы. Еиҿыркаауан Ар Ҟаԥшь ирызкыз ашәҟәтәы-иллиустрациатә цәыргақәҵақәа.

Аԥсны абиблиотекатә ус аҿиара аетап ҿыц алагоит 1956 шықәса инаркны. Убасҟан ишьақәыргылахоит Ареспубликатә библиотека аструктура ҿыц. Уахь иалаҵан аҵәахырҭа, аметодикатәи абиблиографиатәи ҟәшақәа, абиблиотекабжьаратә абонемент асектор, абламбаратә абонемент, атәым бызшәақәа рлитература асектор. Аха усҟан абиблиотека иамамызт ахатә хыбра, иара ахьыҟаз Аԥсуа ҭҵаарадырратә институт ахыбраҟны акәын.

1960 шықәса инаркны абиблиотека ҿыцқәа раартра иалагоит Гагра, Гәдоуҭа, Очамчыра, Гал араионқәа рҟны, иара убас ашахтиортә қалақь Тҟәарчал. Азҿлымҳара арҭо иалагоит атәылаҿацәҭҵааратә литература.

Ицон ашықәсқәа, ажәашықәсқәа. Абиблиотекатә ус есааира иҿион, аха убри аамҭазы ицәырҵуа иалагеит абиблиотека ахатә хыбра амамзаара иадҳәалаз апроблемақәа. Абри азҵаара аӡбара аганахьала акыр аӷьабаа збаз дреиуоуп зхатәы инициатива аарԥшны 1965 шықәсазы, Аԥсны усҟантәи акультура аминистр В. Д. Кәарҷелиа иақәшаҳаҭрала, Москва, Асовет Еидгыла Ацентртә комитет амаӡаныҟәгаҩ Борис Николаи-иԥа Пономариов иҟны анеира зылзыршаз, усҟан абиблиотека еиҳабыс иамаз Елеонора Виктор-иԥҳа Бжьаниа (лара дреиуоуп раԥхьаӡа акәны аԥсуаа рахьтә иреиҳау абиблиотекатә ҵара зауз). Уи Борис Николаи-иԥа агәра илыргоит Аԥсны ареспубликатә библиотеказы итиптәу ахыбра ҷыда аргылара аус химԥадатәны ишыҟаз азы. Анаҩс, аргыларақәа акырӡа ирыгханы

акәзаргьы, 1981 шықәсазы ахыбра ҿыц ахь аиасра алыршан. Иара убри ашықәс азы абиблиотека ихьӡ ахҵан Аԥсны жәлар рышәҟәыҩҩы Иван Гьаргь-иԥа Папасқьыр. Абарҭ ашықәсқәа рзы абиблиотека иаиуеит анаукатә библиотека астатус (апрель 27, 1983 ш.), иагьахьӡырҵоит И.Гь. Папасқьыр ихьӡ зху Ареспубликатә ауниверсал-наукатә библиотека ҳәа. Атәыла анапхгара ракәзар, еиҳа азҿлымҳара арҭо иалагоит. Убас, 1985 шықәсазы, абиблиотека аус аҟны рлагала азы, гәыԥҩык абиблиотека аусзуҩцәа ирыхҵан «Аԥснытәи АССР зҽеаԥсазтәыз абиблиотека аусзуҩы» ҳәа ахьӡ. Урҭ иреиуоуп: В. Г. Власенко, З. М. Кәыҵниа, Н. А. Кокаиа, И. А. Осиа.

Ареспубликатә библиотека, ҳтәыла егьырҭ аҳәынҭқарратә усбарҭақәа зегьы реиԥш, Аԥсны жәлар Рҷьынҵьтәылатә еибашьраан иаиуит ааха ду. Афонд еимҵәаан, ахыбра еихсын, амца ацраҵан, аха насыԥла, абиблиотека ааигәаара инхоз абиблиотека аусзуҩцәеи ауааԥсыреи ирылшеит амца аанкылара. Аха зегь акоуп, абылра иамҽханакит абиблиотека абонемент, апериодика, атәым бызшәақәа рлитературеи аԥхьарҭатә зали ирыҵаркуаз ашәҟәтәы фонд.

Аибашьра ашьҭахь абиблиотека аусзуҩцәа русурахь ианыхынҳә, ирбаз уаҕеимшхаран: ахыбра ауадақәа зегьы хыла-гәыла еилажьын, иблыз блын, аԥенџьырқәа зегьы ҟәыбаса иқәҵан, ахыбра акәзар ақәа кылыҩрны ицон, уи иахҟьаны аибашьра иацәааанхаз алитературагьы еилабааӡа еилажьын. Усҟан иалшон ауаҩы игәы каҳар, абиблиотека аус игәы ацәцар, аха ззанааҭ бзиа избоз аколлектив, шамахамзар, икажьны џьаргьы имцеит, дасу изларылшоз ала рус нападыркит. Аха даҭахын абиблиотека аус ҩаԥхьа аиҭашьақәыргылара, аиҭарҿиара зылшашаз, хшыҩлагьы, ҵаралагьы, гәамчлагьы иақәнагаз, доуҳала иҕәҕәаз анапхгаҩ ҿыц. Уи атәыла анапхгара агәрагара зырҭаз – Борис Шьаликәа-иԥа Ҷолариа иакәхеит. Ари ауаҩ абиблиотека иаанханы иҟаз амазара еидкыланы, иацҵаны, аамҭа кьаҿла аиҭашьақәыргылара аџьабаа ҕәҕәа, ишырҳәо еиԥш, иҟәаҟәа иқәихит. Имахәҿа еилҳәаны аколлектив драԥхьагылеит.

Абасала, Борис Шьаликәа-иԥа Ҷоларией икәша-мыкәша игылаз аколлективи ирыбзоураны, Аԥсны жәлар Рҷьынҵьтәылатә еибашьра ашьҭахь ҩаԥхьа ҿыц абиблиотека ашәқәа аар-

тын Октиабр 18, 1995 шықәсазы. Жәаҳәарада, ари аус аҟны аҳәынҭқарра анапхгара рролькы акраҵанакуан, аха изеицәаа-ӡарызеи, аҳәынҭқарра алшарақәагьы рацәамызт.

Ноиабр 27, 1998 шықәсазы Аԥсны Аиҳабыра Реилазаара ақәҵарала Ареспубликатә библиотека иаиуит амилаҭтә библиотека астатус, ахьӡгьы ԥсахын И. Гь. Папаскьыр ихьӡ зху Аԥсны амилаҭтә библиотека ҳәа.

Еиқәхеит, аамҭа аӡеибафара иаламӡит шәышықәса ирхаану, зхаҿра мыӡуа, аҭоурых ду змоу ҳкультуратә хәыштаара ду – Аԥсны амилаҭтә библиотека.

Агазеҭ «Аԥсны», № 38, 2020

АЖӘЛАР РАКЗААРА ЕИҚӘЫРХАТӘУП

Иахьа Аԥсны ауаажәларра-политикатә ԥсҭазаара ҽаамҭаньк иеиԥшымкәа еилашуеит – ицоит аҽазыҟаҵарақәа атәыла ахада изаамҭанытәим иалхразы. Уи еснагь ажәлар ргәыӷрақәа здырҳәало процессуп. Ирзыԥшуп аиҭакрақәа: аҳәынҭқарра анапхгараҭара асистемаҿы, акадртә политика азҵаараҿы, иааидкыланы, жәлар рыԥсҭазаара, рыҿиара, рынхамҩа, рыбзазара уҳәа аиӷьтәразы. Ҵабыргынгьы, иааиуа алхрақәа рҿы изба-хоит ҳтәыла даҽа хәышықәсатәи аҿиарамҩа ахырхарҭа.

Ажәлар ргәы иҵхо апроблемақәа, азҵаарақәа аумаҷҳу: атәыла асоциал-економикатә ҿиара азҵаатәқәа, аҳәынҭқарра ашәарҭадара, ажәлар ракзаара, адемографиа, абызшәа, аҵарадырра, агәабзиарахьчара, ауааԥсыра усурҭала реиқәыршәара, ауалафахәи атәанчахәи рызҵаара уҳәа убас иҵегьы.

Ҳақалақьқәа, еиҳаракгьы ҳаҳҭнықалақь аҟны аполитикатә ԥсҭазаара мчхара ҳаракыла ианеилашуа, изеиԥшроузеи иахьа ақыҭа ԥсҭазаара? Изеиԥшроузеи ажәлар рынхашәа-чашәа, раарыхра, рыбзазара? Имоузеи-ихӡузеи иахьа аԥсуа нхаҩы: гәыӷрақәас имоузеи, дышԥазхәыцуеи ҳаамҭа, изеиԥшрахарызеишь иԥеиԥш? Азҵаарақәа нҵәаӡом. Урҭ зегьы иааиныр-сланы рҭак аҟаҵарагьы, ҳәарада, иуадаҩуп. Уи иаҭаххоит аҭҵаарадырратә знеишьа, насгьы қыҭацыԥхьаӡа аӡәаӡәала урыҿцәажәаны, ргәаанагарақәа зегьы хәыц-хәыц еилырганы иумазароуп. Аха иагьа ус акәзаргьы...

Абраҟа аԥхьаӡ иудаагалар ҳҭахуп, мышқәак раԥхьа ҳара ҳазҭаз Ҷлоу ақыҭа анхаӡы, ажәытә-аҿатә акыр иалаԥшхьоу, аԥсҭазааратә ԥышәа ду змоу Адлеи Мышьеи ҳареи ҳаицәажәареи уи иахылҵыз хәыцрақәаки. Иазгәаҭатәуп, ҳара уахь ҳамӡахыҵра хықәкыла зҵаарак ишадҳәаламыз.

Ҷлоу, Андроу аҳабла. Адлеи Тарас иӡнаҭаҿы ирызҳауан ааӡык ахшара: ԥшьӡык аҷкәынцәеи ԥшьӡык аӡҕабцәеи…

– Ҳара, дад, даара аамҭа цәгьа ҳахьӡеит, – дҳацәажәоит аӡнаҭа аԥшәма. – Ҳани ҳаби изларылшоз ала акы ҳагмырхакәа ҳрааӡон. Иахьеиԥш ухатәы бызшәала ишуҭаху уцәажәо, аҵара уҵо иҟамызт. Ҳхатәы бызшәала аӡреи аԥхьареи шаҳҭоз, «ақырҭуара» ааины иааҳхаԥеит – қырҭшәала аӡреи аԥхьареи ҳарҵара иалагеит. Ҳара ҳхатәы бызшәа усгьы аԥсшәа акәын, ақырҭшәа ҳара иабаадыруаз! Аха арҵаӡцәа аума ҳзааргон. Абас, уахьгьы ҳаҟамкәа арахьгьы ҳаҟамкәа, ааӡабла классқәак ҳрылгеит. Ҳаныӡеидас, аколхоз ҳәа зегьы усура ҳрыманы индәықәлеит. Аӡнаҭаҿы ҳазынтәык зегьы аколхоз аҟны аус аауан. Арахь аӡныҟа акгьы ҳазгәарагаломызт. Зегьы ианреиҳаха, жәохә-ӡажәа кьыла аԥш. Ухатәы лауҵар ҟалозма! Илауҵаӡаргьы, арашәаха аамҭа ыҟамызт. Убри аҟынтә, уахынла, мзала ианаҳрашәалоз ҟалалон. Арахә-ашәахә зегьы аколхоз иатәын. Ашәахтә азҵаара ҕәҕәан… Исгәалашәоит, Кәачара, Кындыҕ уҳәа (ашьҭахь Қырҭтәылантәи агырқәеи ақырҭқәеи ааганы иахьындырхаз) ҳрыманы ицаны абна анхаҳҿоз, амӡақәа аныҟахҵоз, аҵлақәа анеиҭаҳҳауаз… Ииашоуп, асовет аамҭа абзиарақәагьы аман, аха аамҭа бааԥсын. Сталини Бериеи адунеи амаа ркын. Аԥсуаа рацәаӡӡаны Аҵьынцьтәылатә еибашьра Дуӡӡа (1941–1945 ш.ш.) иалахәын. Иаанхазгьы афронт ахьӡала аус руан, – игәалаиршәоит Мышьа Адлеиба.

Аӡнаҭа аԥшәмеи ҳареи ашҭа ашәшьыраҿы ҳтәаны ҳаицәажәонаҵы, аԥшәмаԥҳәыс, лықәра акыр ишнеихьоугьы, гәабзиарала дышуашәшәыроугьы, ԥсуаҵасла ишахәҭоу еиԥш ҳхәы лырмазеихьан.

Аԥшәмацәа рчеиџьыка агьама аабарц аишәахь ҳнарыԥхьеит.

Адлеи Мышьа излеиҳәо ала, Адлеиаа, еиҳаракгьы иахьа Ҷлоу, Отаԥ уҳәа инхо ажәытәӡа Ԥсҳәынтәи иааз Адлеиаа рабиԥара ирхылҵыз роуп.

Адлеи Мышьа 40 шықәса инареиҳаны Ҭҟәарчал дынхон. Уаҟа анхара бзиа ҟаҵаны иман. Аха аҵыхәтәаны, 20 шықәса раԥхьа иабацәа рџьынџь ахь дгьежьны анхара далагеит.

– Избан, Ҷлоунтәи Ҭҟәарчалҟа шәызгазеи, изыхҟьеи? – ҳиазҵаауит Мышьа.

– Уи зыхҟьаз, уажәы шәарҭ, аҽар, цқьа ишәзеилымкаар ҟалоит. Аха аиашаҵәҟьа ҳҳәозар, аколхоз «ҳацәыбналаны» ҳцеит. Уи сара схалагсы сакәым, ара ҳқыҭа аҟынтәи ус ицаз рацәаҩын усҟан. Акраагарҭа ыҟамызт. Шьыжьы инаркны хәлаанӡа усуран ҳазҿыз. Ҭҟәарчал наплакык аҟны аусура узалагар, мамзаргьы ашахта аҟны, аколхоз уацәнахьчон, – иажәа наигӡоит Мышьа. – Исгәалашәоит, Ҷлоунтәи иҳашьҭаланы инеиуан, аколхоз ахь ҳаргарц. Аха зны ҳҽаҳҵәахуан, зны анс ҳҳәо, зны арс ҳҳәо, ишакәхалак ҳаанхеит. Аха саб иџьынџь иеиҕьу иарбан! Уажәы схынҳәны саан, ара, Ҷлоу анхара напасыркит.

Адлеи Мышьеи ҳареи ҳаицәажәараан иаҳҭеит азҵаара: имариоума џьарантәи ухҵәаны даҽаџьара аиасра, ҩыџьара анхара аҟаҵара? Уи аҭакс абас ҳаиҳәеит:

– Даараӡа ицәгьоуп. Иахьа ишыжәбо, ҳџьынџьуаа рыԥсадгьыл ахь рырхынҳәра азҵаара иалацәажәоит. Иаахьоугьы маҷыҩӡам. Аха акыр иуадаҩуп шықәсырацәала уахьынхоз, уахьыхандеиуаз зегьы кажьны даҽаџьара нхара аиасра. Араҟа ихадароуп аџьынџь азхәыцра.

Ус ҳашцәажәоз, ажәытәи аҽатәи азгәаҭаны, иахьатәи ҳаԥсҭазаара зеиԥшроу ахь ҳниасит. Мышьа иажәақәа рыла, иахьа аамҭа еиҳа еиҕьуп, инхо, зыбаҩ иацәымаашьаз изы. Арахә-ашәахә шаҟа уҭаху ануҵар азин умоуп, адгьыл акәзар, нападкыл. Ииаурыхуа аӡәгьы иумихуам. Амала, акызаҵәык, акраагарҭа, аԥара арҳарҭа ыҟам.

– Дад, ҳқыҭақәа ҭацәуа иалагеит. Избан? Избан акәзар, аҽар рзы аусурҭа ыҟам. Ана-ара ақалақьқәа рахь еиҳа ҳхы ҳахәоит ҳәа ицеит, – иҳәеит ҳзыҿцәажәоз. – Ари рыцҳара дууп. Ақыҭа ауп еснагь ҳтәыла аԥсы «ҭакны» измаз. Ақыҭа аныҟамла, ақалақьгьы зыҟалом. Абарҭ азҵааракәа зегьы даара ирызхәыцтәуп, – дҳацәажәоит Мышьа.

Аԥсуа иҟны ишаԥу еиԥш, аҩнаҭа аԥшәма ҵәыцак-ҩаҵәцак зҳәаз иеиԥш, акакала аныҳәаҿақәа ааникылоит. Нас маҷ-маҷ ацәажәарахьы ҳниасуеит. Абас мацара аамҭагьы маҷымкәа ицеит. Аҵыхәтәаны аԥшәма исиҭеит азҵаара:

– Дад, иахьа Аҧсны ицо ахҭысқәа, шәара аҿар, ирхышәҳәаауазеи, ишҧеилгари аҭыхәтәа? – иҳәеит иҟаларань иҟоу алхрақәа ирызкны. Аха игәасҭеит иситҳаз ари азҵаара аҭак иара иҟаиҵарц шиҭахыз.

– Ихадароу ажәлар роуп. Ажәлар рҧеиҧш рнапы иакуп, – сҳәеит сара рацәак сеаламгалакәа.

– Сара абра шәҿаҧхьа итәоу, сахьынӡажәбо сааихьеит (84 шықәса снарҭысуеит), Сталини Бериеи раахыс иахьа уажәраанӡа аиҳабыра акыр сырхаануп. Иахьа Аҧсны ахадарахьы иқәгылоу зегьы ажәлар рҭеицәа роуп. Зегьы ирҭахуп атәыла шәҭуа, икакаҷуа иҟаларц. Аха абраҟа, ихадароу акы ыҟоуп – ажәлар ракзаара аиқәырхара, аидгылара арҕәҕәара. Абри рыгушәа збоит. Иахьа еиҩшаны иҟоу ажәлар анеидкыламха, ҳҧеиҧш уадаҩхоит, – абригьы ааиҳәан, абырг иаҵәца аақәхны ажәлар рныҳәаҿа ааникылеит. «Ҳаҧсуа жәлар Анцәа иумырӡын! Аидгылара ҳцәумырӡын!», – ихиркәшеит иныҳәаҿа. Ҳаргьы ҳахьгылаз, «Анцәа иуциҳәааит», – ҳҳәеит.

Адлеи Мышьа инхара-инҵыра иаҩцаны днымхозаргьы, ихатә џьабаала иҟаиҵаз инахандеи аҟны гьамала дынхоит. Ихы-ихшара, имаҭацәа деиҵаҩҩы дыҟоуп. Зегьы занааҭк-занааҭк рымоуп, уск-уск рнапы алакуп. Мышьа ихаҭа иакәзар, иқәра шмаҷымгьы, иашҭа-игәаара, иаанда-исында, иаарыхра иагым. Иџьықәреи иаҵәҟаҟараӡа иҭагылоуп. Сасык дизнеиргьы, дацәыҧхамшьартә, ҿыҕәҕәала «бзиала уаабеит» ҳәа иеиҳәартә дыҟоуп. Иааҧсаразы иоуа 500 мааҭ аҧсуа тәанчахәы шмаҷугьы, дашшуам. «Ҳара уажәшьҭа ҳбыргцәоуп, ҳақәра ҳфахьеит, аҧхьаҟа аҿар шәзы абзиара ҟалааит», – иҳәоит иара.

Адлеи Мышьа џьоукы-џьоукы реиҧш, иааираны иҟоу алхрақәа зегьрыла, амазара, ахьы, аҧара «ҳзаанагоит», мышкала зегьы шәҭыкакаҷуа иҟалоит ҳәа ихәыцуа дреиуам. Аха агәыҕра имоуп жәлары ирыхәаша ахада далырхып ҳәа. Иара хаҭала акгьы даҳәом. Акызаҵәык, дзыҳәо – аидгылара ауп. Аҧсуа жәлар реидгылара, ракзаара.

Хаҭала сара ари ауаҩ акыр сизхәыцуеит. Сыгәгьы иҭысҳәааауеит – абас еиҧш иеиҿкаау, абас еиҧш ихәыцуа анхацәа рацәаҩны иҳамазҭгьы, ҳаҧсҭазаара акыр еиҕьхон.

Жәлары ирыхәо Анцәа иҟаиҵааит!

Агазеҭ «Аҧсны», № 61, 2014

ШЫҚӘСЫРАЦӘАЛА ИНЕИԤЫНКЫЛАНЫ

Ааигәа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны иазгәаҭан апедагогикатә факультет аусзуҩы, апедагогикатә ҭҵаарадырраҟәа ркандидат Клара Харитон-иԥҳа Кьылԥҳа лирамш.

– Иахьа ҳара иазгәаҳҭоит ҳколлега, зыԥсҭазаара зегьы аҭҵарадырра иазызкыз, акыр жәашықәсақәа раахыс ҳколлектив ду ибаҕьаӡа иалагылоу, зажәеи зуси еснагь еиқәшәо, иҿырԥшыгоу арҵаҩы-ааӡаҩ Клара Харитон-иԥҳа Кьылԥҳа лирамш, – иҳәеит аиубилиар длыдныҳәалауа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиа. – Ҳҵараиурҭаҿы, шамахамзар, иуԥылом асеиԥш иҟоу ауаа – шықәсырацәала коллективк аҿы аус зуа.

...Клара Харитон-иԥҳа далгеит Ростовтәи арҵаҩратә институт. Уи ашьҭахь, 1955 шықәса инаркны 1958 шықәса рҟынӡа аус луан Аҟәатәи арҵаҩратә ҵараиурҭаҿы. 1958 шықәса инаркны иахьа уажәраанӡа – ҳара ҳҵараиурҭаҿы аус луеит. 1972 шықәсазы қәҿиарала илыхьчеит акандидаттә диссертациа. 1984 шықәса инаркны 1988 шықәса рҟынӡа алагарҭатә ҵара апедагогикеи аметодикеи ркафедра напхгара алҭон. Авторс дамоуп 2002 шықәсазы иҭыҵыз «Ашколқәаранӡатәи апедагогика» апрограмма. Қырҭтәылатәи ССР иреиҳау аҵараиурҭа зҿаԥсазтәыз усзуҩуп, – иазгәеиҭеит Алеко Гәарамиа. Анаҩс, ауниверситет ахьӡала аиубилиар лнапаҿы илиркит аҳамҭақәа.

Клара Харитон-иԥҳа лирамш лыдырныҳәалеит иара убас лколлегацәа – аҵара аус азы апроректор Виктор Маланӡиа, ааӡара аус азы апроректор Медеиа Чегиаԥҳа, апедагогикатә факультет адекан Лиудмила Бениаԥҳа, алагарҭатә ҵара апедагогикеи аметодикеи ркафедра аиҳабы Алықьса Касланӡиа, апедагогика акафедра аиҳабы Шьурбеи Царгәыш, аԥсихологиа-педагогикатә центр аиҳабы Сергеи Пустовалов уҳәа убас аӡәырҩы. Урҭ зегьы рықәгыларақәа рҟны иазгәарҭон Клара Харитон-иԥҳа лус ҭакԥхықәра ҳаракыла дшазнеиуа, насгьы иҵыдоу ацәаҩа бзиақәа шлымоу, аамсҭашәара ҳаракы шныҟәылго, астудентцәа анык леиԥш дшырзыҟоу, бзиа дшырбо, ҳаҭыр шлықәырҵо уҳәа.

«Сара сазыԥшымызт Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет анапхгара рҟынтәи сусуразы ари аҩыза ахәшьара ҳаракы.

Исызкны ишәҳәаз ажәақәа даара сгәы ҟарцеит, сгәалаҟазаара шьҭырхит. Зегьы иҭабуп ҳәа шәасҳәоит исзыҟашәҵо азҿлымҳаразы, хаҭала, ҳцарауаҩ ду, ҳуниверситет анапхгаҩы Алеко Алықьса-иҧа», – лҳәеит аиубилиар.

Иазгәаҭатәуп, акыршықәса инеиҧынкыланы арҵара-ааӡара знапы алаку Клара Кьылҧҳа, астудентцәа рахь аудиториа даныҩнало есқьынгьы лхы-лҿы шылхаччо, иагьа лгәы алаҟамзаргьы, илныҧшыртә ишыҟалымҵо, арҵаҩы, ааӡаҩ иашаҵәҟьа ишиаҭәоу лхы шымҩаҧылго.

Клара Кьылҧҳа лықәра шмаҷымгьы, иахьагьы ааҧсарак ҳәа ҟамҵакәа аус шылуц илуеит, гәабзиарала, гәамчла дыҕәҕәоуп. Акы лхы аҵалырхап ҳәа даҿым. Адунеихаангьы мыцхәы лхы аӡыргара дашьҭамызт, аҭыҧ дуқәа дырхьынҳаломызт. Еснагь иҧшьоу лус гәык-ҧсык ала даҿын, даҿуп иахьагьы. Аха лассы-лассы илҳәалоит: «Шьҭа сара снаскьароуп, аҭыҧ рыҭатәуп ҳашьҭахьҟа иааиуа аҿар». Аха ауниверситет анапхгара ражәақәа рыла, асеиҧш адырра ҵаулеи аҧышәеи змоу арҵаҩы аус еснагь даҭахуп. Убри аҟнытә, аҧхьаҟагьы иҟалҵаша даара ирацәоуп.

Агазеҭ «Аҧсны», № 29, 2014

БАШКИРИАТӘИ АСТУДЕНТЦӘА – ҾЫЦ ИААРТУ АЗЕИҦШНХАРҬАҾЫ

Раҧхьаӡа акәны иаартуп, 25 шықәса раахыс астудентцәа ззыҧшыз, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет азеиҧшнхарҭа. Уи еиҭашьақәыргылан Урыстәыла иҟанаҵо ацхыраара иабзоураны, Аҧсны асоциал-економикатә ҿиаразы Аинвестициатә программа инақәыршәаны.

Хҩык Башкириатәи аординаторцәа – Рамзиль Фаизуллин, Альберт Мурзагалин, Лилиана Садыкова – Башкириатәи аҳәынҭқарратә медицинатә университети, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университети, иара убасгьы Аҧсны агәабзиарахьчара Аминистрреи ирыбжьоу аиқәшаҳаҭрақәа инарықәыршәаны, ҩажәамш инарзынаҧшуа Аҟәатәи Ареспубликатә хәышәтәырҭаҿы апрактика иахысуан. Ари аамҭа иалагӡаны дара нхон Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет азеиҧшнхарҭаҿы. Иахьа урҭ рпрактика қәҿиарала ихыркәшаны рыҩныҟа амҩа иқәлеит.

Урҭ рпрактика шымҩаҧысыз, насгьы Аҧсны рыҟазаара ирнаҭаз агәалаҟазаарақәа реилкааразы ҳара ҳамҩахыҵит Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет азеиҧшнхарҭахь.

Рамзиль Фаизуллини Альберт Мурзагалини Аҧсныҟа раҧхьаӡа акәны иааит. Лилиана Садыкова лакәзар, уаанӡа знызаҵәык даахьан.

– Наҟ-ааҟ аимадарақәа ирҭагӡаны апрактика ҳахысуан Аҟәатәи Ареспубликатә хәышәтәырҭаҿы. Кураторк иаҳасабала даҳхылаҧшуан ахәышәтәырҭа аҳақьым хада ихаҭыҧуаҩ Руслан Смыр. Егьырҭ аҳақьымцәа ракәзар, зегьы гәцаракрала иҳазнеиуан. Иазгәаҳҭарц ҳҭахуп, даараӡа ибзианы ҳашрыдыркылаз. Зегь рааста иалаҳкааит араҟа инхо ауааҧсыра рысасдкылашьа: ҳахьнеилакгьы пату ҳақәҵаны, ҳаҭырла ҳрыдыркылон, – иҳәеит Альберт Мурзагалин.

Лилиана Садыкова лакәзар, иазгәалҭеит, апрактика анаҩс екскурсиа ҳасабла Аҧсны аҭыҧ ҧшӡарақәа акыр ишырҭааз.

– Ҳара ҳаҟан аӡиа Риҵа, Афон Ҿыц, Тҟәарчал уҳәа. Иаабаз-иҳаҳаз ҿык-бзык иазҳәом, даараӡа иаҳгәаҧхеит. Аҧсны иссиру, иҧшӡоу тәылоуп. Аиашазы, шәара џьанаҭ тәылаҿы шәынхоит, – иазгәалҭеит Лилиана.

Башкириатәи аҳақьымцәа қәыҧшцәа Риҵа рныҟәара аан Москватәи аҧсшьаҩ ҧҳәыс лыҧсы еиқәдырхеит. Уи шыҟалаз атәы ҳзеиҭеиҳәеит Рамзиль Фаизуллин:

– Аӡиас Риҵа ахықәан ҳтәаны ҳаҧсы шаҳшьоз, иаабеит ҳааигәара ҧҳәыск лыҧсы маҷханы дышкаҳаз. Ҳаҩны ҳнылхаххит. Еснагь иныҟәызгало сыхәшәҭра сынҭалан, иааҭызгеит анашатыртә спирти даҿа хәшәқәаки. Зегьы раҧхьаӡа еилаҳкааит аллергиатә шок ҳәа изышьҭоу шакәмыз, нас ҳлыцхрааны лыҧсы ааҳгеит, лган дықәҳариеит. Дук мырҵыкәа иааит ацхыраара ласгьы. Излаабаз ала, аҧҳәыс ашоура лзымычҳаит, – иҳәеит Рамзиль.

Рамзили, Альберти, Лилианеи ирҳәоит, рхатәгәаҧхарала иалырхыз аҳақьым изанааҭ даара бзиа ишырбо. Рамзили Альберти травматологцәоуп, Лилиана лакәзар, дакушергинекологхарц лҭахуп.

Ҳаиҧырҵымҭазы аҳақьымцәа қәыҧшцәа иазгәарҭеит Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет азеиҧшнхарҭа даара ишыргәаҧхаз.

– Ҳара иаҳгәаԥхеит шәуниверситет азеиԥшнхарҭа, астудентцәа рынхаразы иаԥҵоуп аҭагылазаашьа бзиақәа. Иҭабуп ҳәа раҳҳәоит қәҿиарала апрактика ҳахысыртә еиԥш алшарақәа ҳзаԥызҵаз: Аҟәатәи Ареспубликатә хәышәтәырҭа аҳақьым хада Аполлон Гәыргәлиа, уи ихаҭыԥуаҩ Руслан Смыр, Башкириатәи аҳәынҭқарратә медицинатә университет аректор Валентин Павлов, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор Алеко Гәарамиа, иара убасгьы аамҭала ҳахьынхоз ауниверситет азеиԥшнхарҭа аиҳабы Зураб Амҷба, – рҳәеит аординаторцәа.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет азеиԥшнхарҭа аиҳабы Зураб Амҷба иажәақәа рыла, иазхиоуп сентиабр нахыс астудентцәа рыдкылара.

– Исҳәарц сылшоит, иахьатәи аамҭазы азеиԥшнхарҭа астудентцәа рыдкылара иазыхиоуп ҳәа. Уи еиқәыршәоуп ҳаамҭазтәи аҩныматәеи атехникеи рыла. Иагқәоу џьара акык-ҩбак ыҟазаргьы, иаарласны ихарҭәаахоит.

Азеиԥшнхарҭа аиҳабы иазгәеиҭеит, уадала еиқәыршәахо астудентцәа рсиақәа адеканатқәа рҟны ишышьҭырхуа, уаҟа ишахәаԥшуа арзаҳалқәа алазҵо рҭагылазаашьа, анаҩс ауниверситет анапхгара ишышьақәдырҕәҕәо.

Агазеҭ «Аԥсны», № 54, 2018

АЛЕКО ГӘАРАМИА ПЕТЕРБУРГ АҚАЛАҚЬ АҞНЫ

Ааигәа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиа атәыла амассатә информациа ахархәагақәа рзы апресс-конференциа мҩаԥигеит. Уи азкын Урыстәыла, Санкт-Петербург ақалақь аҟны имҩаԥысыз Урыстәылатәи ректорцәа реидгыла XI Аизара дуи Евразиатәи ауниверситетқәа рассоциациа Ахеилак инарҭбааз аилатәареи. Иазгәаҭатәуп, арҭ аҩхҭыск шымҩаԥгаз Пиотр Велики ихьӡ зху Санкт-Петербургтәи аполитехникатә университет аҟны. Аиҿкаарақәа напхгара риҭоит М.В. Ломоносов ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Виктор Садовничи.

600-ꙩык инареиҳаны иреиҳау аҵараиуртқәа рнапхгаꙩцәа злахәыз Урыстәылатәи ареторцәа реидгыла XI Аизара ду аусура ихы алаирхәит Урыстәылатәи Афедерациа апрезидент Владимир Путин.

«Даара акраҵанакуеит ари аизара дахьалахәыз Урыстәыла ахада Владимир Владимир-иԥа Путин. Араҟа иҟан иара убасгьы Урыстәыла аҵареи аҭҵаарадырреи рминистр Ольга Васильева, Урыстәылатәи аҭҵаарадырраҿәа ракадемиа ахада Алеқсандр Сергеев, Аҳәынҭдума аҵареи аҭҵаарадырреи рзы аилак ахантәаꙩы Виачеслав Никонов, шәꙩыла Урыстәылеи аҳәааанырцәтәи атәылақәеи рҟынтәи ареторцәа», – иазгәеиҭеит Алеко Гәарамиа. Насгьы иҳәеит, даара агәахәара ду шинаҭаз аизара аартраҿы иқәгылаз Урыстәылатәи ареторцәа реидгыла анапхгаꙩы, М. В. Ломоносов ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Виктор Садовничи, ахәҭакахьала, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет дахьахцәажәаз.

Аизараҿы тема хадас иқәгылан: «Ауниверситетқәа ашәарҭара дуқәа репохазы». Аизара ахықәкқәа ируакуп – аглобалтә дунеи аҿы ицәырҵуа акризисқәа риааира зылшаша, аџьынџьтә ҵарадырра, аҭҵаарадырратәи акультуратәи традициақәа уҳәа зырҿиаша, еихазҳаша ҳаамҭазтәи аинтеллектуалтә уаажәларра реиҵааӡара.

«Аӡәырꙩы Урыстәыла аҵарауаа, Виктор Садовничи аԥхьа днаргыланы, еснагь иаҿагылан мраҭашәаратәи атәылақәа рҟны ирыдыркыло апроектқәа Урыстәыла аларҵәара, иаҳҳәап, Болониатәи асистема, иаку аҳәынҭқарратә ԥышәарақәа ҳәа изышьҭоу уҳәа убас егьырҭгьы. Иааит аамҭа, мраҭашәараа рҿыԥшра аҵыхәа аԥҵәара. Абри атәы иаахтны иҳәеит аизараҿы иқәгылаз Урыстәыла апрезидент Владимир Путин», – иазгәеиҭеит Алеко Гәарамиа.

Аректор иажәақәа рыла, Урыстәыла аганахьала иагьа санкциа ҟарҵаргьы, рекономикаҿы иагьа проблема рымазаргьы, ирыԥшауеит «ахәшәқәа» урҭ рацәак ирнымԥшыртә аҟаҵаразы. Изеиԥшроузеи ҳара хҭагылазаашьа?

«Ииашоуп, Аԥсны аганахьала асанкциақәа ыҟаӡам, аха атәылаҿы аҭагылазаашьа аиҕьтәразы «хәшәыс» иҟоу акызаҵәык ауп: ҳ҄еидаҳкылароуп, аҟәардәқәа «рхьынҳалара» ҳа-

ҟәыҵроуп. Насгьы ҳазҿузеи, иҟаҳҵозеи, ииашаны аус ааума? Араҟа аицәыԥхашьара ҟаҳамҵароуп. Ҳажәлар ҿиарц, ԥхьаҟа ицарц ҳҭахызар, утәы-стәы ҳәа ицо аҵәажәараҟәа аанаҳкылароуп», – иҳәеит Алеко Гәарамиа.

Ауниверситетҟәеи аҳәынҭқарра еиуеиԥшым аусбарҭаҟәеи русеицура дазааҭгыло аректор иазгәеиҭеит, Урыстәылатәи аректорцәа реидгыла аус шрыцнауа Аҳәынҭдума, Афедерациа Асовет, ишалахәу азакәанпроектҟәа реиқәыршәара. Убри аганахьала Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университети Аԥсны Жәлар Реизареи русеицура ицәгьамкәа иааиуан 2008 шықәсанӡа. Уи нахыс уаҳа апарламент ауниверситет иадымҵаалац, – иҳәеит Алеко Алықьса-иԥа.

Алеко Гәарамиа ажурналистцәа ирзеиҭеиҳәеит, Владимир Путин иқәгылараан инаҵшьны ишазгәеиҭаз аҳәааныркцә инхо Урыстәылатәи аҿар, иара убасгьы аҵарауаа рыԥсадгьыл ахь рырхынҳәразы аҳәынҭқарра ауснагӡатәқәа шаднакылауа, иреиҳау аҵараиурҭақәа ацхыраареи ахылаԥшра ҷыдеи шрыҭалахо. Убри аганахьала ҳара ҳҟны иҟоу аҭагылазаашьа уаргәырҕьатә иҟам.

Алеко Гәарамиа иажәақәа рыла, ҳтәылаҿы ишьақәыргылам аибашьра аиилгазар аахыс Урыстәылаҟа, иара убас аҳәааныркцә егьырҭ атәылақәа рахь ишьҭыз аҿар рхыԥхьаӡара, шаҟаҩы хынҳәыз, ихнымҳәыз, насгьы ихынҳәыз рахьтә шаҟаҩы аусурҭа рыԥшааз уҳәа. Аректор игәаанагарала «хықәкылатәи азаказ» ҳәа изышьҭоу азҵаараҿы иаҭахуп аҳәынҭқарратә знеишьа.

«Иахьа ҳуаажәларраҿы хықәкылатәи азаказ «алимитқәа» ҳәа азырҳәоит. Ииашаӡам, иаазҭаху иҭаху азанааҭ ала аҵарахьы аҳәааныркцә идәықәҵара. Ари азҵаара иаҭахуп аҳәынҭқарратә знеишьа. Хықәкылатәи азаказ ҳхы иаҳархәар ауп ҳара ҳмилаҭтә университет аҟны иҳамам азанааҭқәа рганахьала. Хаҭала ари азҵаара иазкны ақәҵара ҭижьхьан 2003 шықәсазы Геннади Гагәылиа аԥыза-министрс аамҭала аус аниуаз. Сгәы иаанагоит, ииашаны дазнеиуан ҳәа», – иазгәеиҭеит академик.

Алеко Гәарамиа иҳәеит, дызлахәыз Урыстәылатәи аректорцәа реидгыла аизараҿы ишьҭыхыз, излацәажәоз азҵаарақәа рахьтә жәпакы ҳара ҳҟынгьы ишактуалтәу. Ҿырԥштәыс иаагозар, ахәыҷбаҳчақәеи, ашколқәеи рызҵаара, игуманитартәым амаҭәарқәа рыла аҭҵаарадырра арҿиара уҳәа убас иҵегьы.

Алеко Алықьса-иҧа иҳәеит, 2003 шықәсазы министрс данықәаз ишеиқәиршәахьаз апрограмма ҷыда «Ақыҭа рҵаҩы». 2004 шықәсазы уи ахәҭақәак раларҵәаразы аҽазышәаракәа шықәаз, аха уи нахыс уаҳа рацәак ахархәара шамоуз. Иазгәеиҭеит, аибашьра ашьҭахьтәи ашықәсқәа рзы ақыҭа школқәа рышьҭыхра ҳасаб азуны, хықәкылатәи азаказ ала ауниверситет ахь ишрыдыркылоз 70 процент рҟынӡа абитуриентцәа. Аха даҽа ганкахьала уахәаҧшуазар, иахьазы здипломқәа зымгац аушьҭымҭацәа рхыҧхьаӡара 1300-ҩык рҟынӡа инаӡоит. Избан акәзар, рҵара ашьҭахь ирацәаҩуп џьаргьы аусура имцаз.

Алеко Гәарамиа иажәақәа рыла, ҳазну аамҭазы есааира рыҽедырҭбаауеит аинформациатә технологиақәа, рхархәара еиҳахоит акомпиутерқәа. Аха зегь дара роуп, ихадараны иаанхоит ашәҟәы.

Арегионқәа рҟны иреиҳау аҵараиурҭақәа рыҩаӡара ашьҭыхра ҳасаб азуны аизараҿы иҟаҵан еиуеиҧшым аконсорциумқәа раҧҵаразы ажәалагала. Убри аганахьала Алеко Алықьса-иҧа иҳәеит, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны М. В. Ломоносов ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә университет иатәу амедицинатә физика акафедра аартразы аиҿцәажәарақәа шымҩаҧысуа. Избан акәзар, иахьа Аҧсны амедицина аганахьала рхы иадырхәо амыругақәа аҧхьаҟа аус рыдызулаша аҿар ааӡатәуп.

Алеко Гәарамиа далахәын иара убасгьы Евразиатәи ауниверситетқәа рассоциациа Ахеилак инарҭбааз аилатәара. Уаҟа аҳасабрбатә ажәахә ҟаиҵеит уи ахантәаҩы, академик Виктор Садовничи.

Аилатәараҿы ирзааҭгылан Ассоциациа иалоу ауниверситетқәа русеицура азҵаарақәа.

Апресс-конференциа ахыркәшамҭазы Алеко Алықьса-иҧа иҳәеит, иара иҟаиҵаз ажәалагалала Ассоциациа иааиуа аилатәарақәа руак мҩаҧгахарц шалшо Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны, ҳазҭоу ашықәс октиабр мзазы.

Агазеҭ «Аҧсны», № 29, 2018

«ААԥСАРА ЗҚӘЫМ, АХӠЫРГАРА ЗЦӘАӶАМ...»

Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет аректорати аус ицызуа иколлегацәеи гәык-ԥсыкала иирамш идырныҳәалоит аԥа-раиуртәа азеиԥшнхартәа аиҳабы Зураб Лука-иԥа Амҷба. Изеиҕьаршьоит агәабзиара, аманшәалара, аԥсуа иқәранԥыра ду.

Адныҳәаларақәа иазгәатәоуп:

«Акыр иаԥсоу Зураб Лука-иԥа!

Шәара ҳтәылақәа еиуеиԥшым аусбартақәа рҟны аус жәу-хьеит, акыр амаԥуратыԥқәа ныҟәыжәгахьеит. Шәахьыҟазаа-лакгьы еснагь иаашәырԥшуан ауаӶра, аламыс, шәус ахь ишәы-маз атакԥхықәра, апринципра, азанааҭ адырра, аԥсуа иҟазшьа бзиақәа. Урҭ зегьы ирыбзоураны шәколлегацәеи, шәӶызцәеи, иара убасгьы ҳуаажәларраҿы ҳатыр шәықәуп. Иахьатәи аамҭа-зы напхгара азыжәуеит ҳуниверситет азы акырӡа зԥазкуа аҟә-шақәа руак – аԥараиуртәа азеиԥшнхартәа. Араҟагьы ааԥсарак ҟамԥауа, шәмахәҿа еилҳәа аус жәуеит. Иҭабуп ҳәа шәаҳҳәоит шәааԥсаразы.»

2017 шықәса раахыс Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет азеиԥшнхартәа еиҳабыс иамоу Зураб Амҷба, зыжәлар рҿы аџьабаа збахьоу, зааԥсарақәа маҷым, еиуеиԥшым аматҵурақәа ныҟәыз-гахьоу, ззанааҭ иазҟазоу, зус ҭакԥхықәрала иазнеиуа напхгаӶуп. Ҳара иаҳҭахуп ахӡыргара зцәаӶам ари ауаӶ ҳаԥхьаӶцәа иҵегьы иааигәаны дырдыруазарц, ажурналист изы уи уалԥшьак иаӶызоуп.

Зураб Лука-иԥа Амҷба диит ианвар 3, 1950 шықәсазы Очамчыра араион Џьгьарда ақытан, здацԥашә аханатә аахысгьы иҕәҕәаны ари адгьыл иаласоу, ҳаԥсуа традициақәа шьахәла иныҟәызгоз Амҷаа нагақәа рҭаацәараҿы.

Аԥсыуа хәыцҷык ишизҳауаз еиԥш изҳауан: аламыси, ауаӶреи, апатуеиқәҵареи далааӡан, ибла иабон иахьеи-уахеи дызла-гылаз иқыҭа нхацәа рыхандеишьа, рынхамӶатә бзазара иа-цыз ауадаӶрақәа, еиликаауан иабацәа рџьабаа. Дшыхәыҷыз имахәҿа еилҳәа иҭаацәа днарывагылеит, даҽакалагьы ҟа-лашьа амазма!

Зураб иаб Лука Иуана-иԥа абжьыуаа рҟны еицырдыруаз нхаӶ наган, усҟантәи аамҭазы аколнхарақәа реиҿкаараҿы аџьабаа ҕәҕәа ибахьан. Дышқәыԥшӡаз ақытанхамӶа инапы

алеикит. Рацхьа дыхьчауан, ашьҭахь аколнхара «Цьгьарда-Агәы» бригадирс даман, анаҩс, 1932 шықәсазы, Цьгьардатәи ақыҭсовет хантәаҩыс далырхуеит. 1943 инаркны 1947 шықәсанӡа аколнхараҿы агротехникс аус иуан, апарторганизациа маӡаныҟәгаҩс дыҟан. 1949 шықәсазы аколнхара «Ахәҵа» хантәаҩыс дҟарҵоит. 1957 инаркны 1962 шықәсанӡа ақыҭаҿы арахәааӡара напхгара аиҭон, акырынтә Аҧснытәи АССР Иреиҳаӡоу Асовети Цьгьардатәи ақыҭсовети рдепутатс далырххьан.

Лука Иуана-иҧа Амҷба 30-тәи ашықәсқәа рзы Цьгьарда аколнхара ашьақәыргылараан иааирҧшыз ихамеигӡареи иҵьабааи ирызкны 1936 шықәсазы аочерк иҩхьан иналукааша аҧсуа шәҟәыҩҩы Самсон Ҷанба. Уи анылеит иара убасгьы 1986 шықәсазы ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» иҭнажьыз автор ишәҟәы «Самсон Ҷанба иҩымҭақәа».

«Аҽгьы жәлала иҩуеит» – рҳәоит аҧсуаа, иагьиашоуп. Изхаҳҳәаауа, Зураб Лука-иҧа Амҷба иоуп. Иара иҧсҭазаара зегьы, дхәыҷаахыс иуаажәлар рымаҵ аура иазикит.

З. Л. Амҷба Цьгьардатәи абжьаратә школ даналга, дҭалоит А. М. Горки ихьӡ зхыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт апедагогикатә факультет, дагьалгоит 1972 шықәсазы. Уи ашьҭахь ирратә уалҧшьа ихигон Мурмансктәи атәылаҿацә Североморск ақалақь аҿы иҟаз арра мшынтә флот архәҭаҿы. Аррантә даныхынҳә, аусура далагоит Аҟәатәи агазтә аппаратураҿы, рацхьа иаабац усуҩык иаҳасабала, нас агазтә баллонқәа рҭыжьырҭа асменаҿы техникатә ҟазас. Уи ашьҭахь – акадрқәа рыҟәша еиҳабыс. Аамҭакала еилеигӡон имаҵуреи ауаажәларратә усуреи, аҭыҧантәи апартиатә еиҿкаара маӡаныҟәгаҩс дыҟан.

1981 шықәсазы Зураб Амҷба диаган С. Орџьоникиӡе ихьӡ зхыз Аҟәатәи ашьацаҭыжьырҭатә комбинат апартком амаӡаныҟәгаҩс. Дук хара имгакәа дҭалоит Ростовтәи аҳәынҭқарратә университет анцьныр-економист изанааҭ, дагьалгоит қәҿиарала 1986 шықәсазы.

Зураб Амҷба идырреи иҧышәеи ҳасаб азуны, аус иазнеишьеи, иҭакҧхықәреи, иеиҿкааратә баҩхатәреи азгәаҭаны, 1990-тәи ашықәсқәа ралагамҭазы Аҟәа ақалақь Акоммуналтә усбарҭа еиҳабыс дҟарҵоит. Милаҭрацәала еилаз аколлективи, насгьы ауадаҩхара иаҿыз амилаҭтә еизыҟазаашьақәеи, анаҩс Асовет Еидгыла ахыбгалареи уҳәа ирыцыз ахынҭаҩынҭарақәа

дарбанзаалак усҟантәи аамҭазы маҵурак иахагылаз аԥсуа изы акыр ихьанҭан, иџьбаран, игәаҕьыуацәан. Аха зус аҿы хьаҵра ззымдыруаз, аҭакԥхықәра зныруаз Зураб Лука-иԥа иусура иқәманшәалан дааиуан, џьара акалагьы ихы аҵаирхомызт.

Август 14, 1992 шықәсазы иҵысыз ақырҭуа-аԥсуа еибашьра еиԥнарҟьеит Аԥсны ауааԥсыра рҭынч ԥсҭазаара, ҳажәлар аҟазаареи аҟамзаареи рхәаа инхықәгылт. Аха ишырҳәо еиԥш, иарбанзаалак алагарҭа иамоуп алгамҭагьы. Анцәа имчала аибашьра еилгеит, аԥсуа жәлар Аиааира ргеит. Зықьԥыла аҭеицәа рыԥсадгьыл рхы ақәырҵеит.

Аибашьра ашьҭахь еиҭашьақәыргылатәын еилаԥыххаа икажьыз атәыла, зегь раԥхьаӡагьы, аҳҭнықалақь Аҟәа.

Аибашьраан Зураб Амҷба иуаажәлар рыгәҭа дгылан, уеизгьы-уеизгьы фырхаҵара дук ааимырԥшызаргьы, иԥсадгьыл иахәашаз аусқәа дырҿын, ихы-иԥсы дамеигӡа. Аха аибашьра ашьҭахь еиҳагьы иааԥшит ҳзыхцәажәо ауаԥсы иуаажәлари иԥсадгьыли шаҟа дырҭахыз, Аԥсадгьыл аҿаԥхьа шаҟа дхәарҭаз...

1993 шықәса октиабр мзазы Зураб Амҷба ԥаԥхьа Аҟәа ақалақь Акоммуналтә усбарҭа еиҳабыс дҟарҵоит, инапы ианырҵоит имариамыз, агәаҕьра ду зҭахыз аус – аҳҭнықалақь аиҭашьақәыргылара, аҭынч ԥсҭазаара азырхынҳәра, хықәкы хадасгьы иҟан ақалақьтә нхамԥа иаҵанакуаз аусбарҭақәа (Аӡыканал, Ақалақь арыцқьаразы анхамԥа ҷыда, Аремонт-ргыларатә нхамԥа, Атроллеибустә парк, Адәахьтәи анхамԥа, Аиаҵәаратә нхамԥа, Амԥатә нхамԥа) реиҭашьақәыргылара. Арҭ аусқәа рганахьала имаҷым Зураб Лука-иԥа илагалагьы: уахи-ҽни дмыцәа-дымтәа, имахәҿа еилҳәаны аус иуан. Апрактикаҿы зны-зынла ишаабало еиԥш, сара снапхгаԥуп ҳәа иҽыԥхьакны дгыломызт, хаҭала аусуракқәа напхгара риҭон, дрылахәын. Иҳәатәуп, ихыдҵақәа рнаԥсангьы, есҽны ицәырҵуаз апроблемақәа рыӡбара инапы шалакыз. Ҷыдала аџьабаа ибеит ақырҭуа-аԥсуа еибашьра анеилга аԥсцәа рыԥшаареи, рыҵхреи, урҭ реиҭагареи рганахьалагьы.

Ажәакала, Акоммуналтә усбарҭаҿы дыҟанаҵы Зураб Амҷба иҟаиҵаз, илиршаз, дзыхьӡаз уҳәа реиқәыԥхьаӡара залшом, избан акәзар убриаҟара ирацәаны аусқәа инапы рылакын. Араҟа уи аус иуит 2014 шықәсанӡа.

2017 шықәса рзы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиа идҵаҟаҵарала Зураб

Амҷба аҵараиуртә азеиԥшнхартә еиҳабыс дҟаҵан. Имаҷым араҟагьы аамҭа кьаԥк иалагӡаны уи дзыхьӡаз, илиршаз. Еснагь ишиҟазшьоу еиԥш, уахи-ҽени инеиԥшьны инапы иану аус да-зааԥсоит. Азеиԥшнхартә ахыбра аӡнуҵҟеи, адәахьи, уи акә-ша-мыкәшеи акыр аусуракәа мӡаԥигахьеит: ауадақәа зегьы маншәаланы еиԥкааауп, иӡбоуп араҟа инхо ауаа ршәартәадара азҵаарақәа, ахыбра ашҭаԥы еиҭаҳауп аҵлақәа, еиуеиԥшым егьырҭ аҵиаақәа, ашәҭқәа уҳәа, еиԥкааауп астудентцәа рхәы-рыԥхь ахьыҟарҵаша ауада ҷыда, абиблиотека, амҵәышәым-пыл асыртә, аԥар рыԥсшьара аамҭа ахьырхыргаша ауада уҳәа. Уимоу, Зураб Лука-иԥа иӡызцәа ицырхырааны ауниверситет ашҟа иааихҵәаны ухазгало амӡахәастә абетон ықәиртәеит, ҭыԥқәак рԥы иаиҭеит амардуан.

Ахӡыргара зцәаӡам, аха имааԥсаӡо, ашьхыц еиԥш еснагь ихандеиуа, аҕьараҳәа зыжәлар рыгәтә еснагь игылоу Зураб Амҷба иџьабаақәа азгәартәахьеит атәыла анапхгара. Ианашьоуп аорден «Ахьӡ-Аԥша» III аӡаӡара. Аха зегь раастә ихадароу, Зу-раб Амҷба Анцәа иҟынтә ианашьоуп иреиҳаӡоу аҳамҭа – дыз-лагылоу иуаажәлар рыбзиабара.

Абраҟа иазгәаҭатәуп даҽакгьы. Зураб Амҷба насыԥ имоуп ихатәы ԥсҭазаара аганахьалагьы: иԥшәмаԥҳәыс Ма-рина Дӡкәиеи иареи ираaӡеит ӡыџьа ахшара – ахацәарԥар. Аӡыџьагьы иреиҳау аҵарақәа ирылгахьеит.

Ҳаҭыр зқәу Зураб Лука-иԥа! Сыстатиа хыркәшауа гәык-ԥсыкала шәирамш шәыдысныҳәалоит. Ишәзеиҕьасшьоит агәа-бзиара, агәалаҟазаара ҳаракы, ақәранҵыра ду, шәнапы злаку шәзанааҭтә усураԥы аманшәалареи ақәԥиарақәеи!

Агазеҭ «Аԥсны», № 1, 2021

«АТЕРРОР ХЛЫМӠААХ АФАКТ ХАҬАҚӘА»

Аполитикатә репрессиақәа ирылаӡыз ргәалашәара амш аламҭалаз Жәларбжьаратәи аинформациатә маҵзура Sputnik Аԥсны апресс-центр аҟны имӡаԥысит Аԥсны зҽаԥсазтәыз ажурналист, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет апрофессор Екатерина Бебиа лышәҟә ԥыц «Харада ахара зду» (урыс быз-шәала) аҭыҵра иадҳәалаз «Атеррор хлымӡаах афакт хаҭақәа» ҳәа хьӡыс измаз аҵаарадырратә конференциа.

Аконференциа рхы аладырхәит атәыла аҵарауаа реиҧш, анҭыҵынтәи иааз ахаҭарнакцәагьы. Урҭ иреиуоуп, иаҳҳәап, Ҟарачы-Черқьестәыла акультура аминистр Зураб Агирбов, ашәҟәыҩҩы, аҵарауаҩ Олег Еҭлухов (Ҟарачы-Черқьестәыла), Ердынџь Аҭеиба (Ҭырқәтәыла, Ҟаилар), Россотрудничество Аҧснытәи ахаҭарнакра ҧасатәи анапхгаҩы Вадим Чеха (Москва, авидеоконференциа аформат ала) убас егьырҭгьы. Аконференциа ахьӡала ҷыдала ашәҟәы ааишьҭит Аҧсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс ахада Мусса Егзакь.

Аҭҵаарадырратә конференциа ааиртит, иагьымҩаҧигон Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҧсуаҭҵааратә институт аиҳабы, афилологиатә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Арда Ашәба. Уи иқәгылараҿы иазгәеиҭеит аконференциа шазку Екатерина Бебиа лышәҟәы «Харада ахара зду» ахцәажәара.

Екатерина Бебиа лмонографиатә усумҭа «Харада ахара зду» актәи ахәҭа рызкуп Гәдоуҭа араион Лыхны ақыҭа иалҵыз, аамҭа еиқәаҵәақәа раан харада ахара зыдҵаны ирӡыз, иахыгаз ауаа. Ашәҟәы еиқәыршәоуп фактла изырҵабыргуа афотоматериалқәеи архивтә шәҟәқәа рыхҩылаақәеи уҳәа рыла. Автор ари атема шьҭылхижьҭеи ҩынҩажәа шықәса инарзынаҧшуа иҵуеит. Акыршықәса раҧхьа Аҧсуа радио аҿы адырраҭарақәа рциклгьы еиҿылкаахьан. Екатерина Бебиа лгәы иҭоуп анаҩстәи лышәҟәқәа рзылкырц аамҭа еиқәаҵәақәа ирылаӡыз, арепрессиа зызуз Аҧсны егьырҭ араионқәеи ақыҭақәеи руааҧсыра.

Аҧсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс ахада Мусса Егзакь аконференциа алахәылацәа рыхьӡала иааишьҭыз ашәҟәы даҧхьеит Аконгресс аинформациатә портал аҭыжьратә редактор Изольда Ҳагҧҳа. Аашьҭымҭаҿы, ахәҭакахьала, иазгәаҭан:

«Аполитикатә репрессиақәа трагедиа дуны иҟалеит аҧсуа-абаза жәлар зегьы рзы, уи ҳдацҧашә, ҳкультура, ҳахдырра шынеибаку ааха ду анаҭеит. Ари арыцҳара ду аҳҟьаҧҟьақәа иахьа уажәрааӈгьы акыр иаҳныҧшуеит. Ҳара иаҳуалу – аҭоурых ахамыршҭра ауп, убри ауп изызкугьы Екатерина Бебиа лышәҟәы «Харада ахара зду», уи амилаҭ рҭоурыхтә гәалашәара аиқәырхаразы акраҵанакуеит».

Аконференциаҿы инеиҵыху аҭҵаарадырратә ажәахәқәа рыла иқәгылеит аҵарауаа: аҭоурыхтә ҭҵаарадыррақәа рдокторцәа Сергеи Шамба, Аслан Аҩӡба; афилологиатә ҭҵаарадыр-

рақәа рдоктор Оҭар Зиӡариа; аҭоурыхҭҵааҩ қәыпш, Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵааратә институт аусзуҩ Фарид Кәабахьиа.

Аԥсны арепрессиақәа ирылаӡыз ирызку ауаажәларратә еилазаара анапхгаҩы, Аԥсны зеаԥсазтәыз аҳақьым Анатоли Ԥлиа иқәгылараҿы иазгәеиҭеит, ажурналист Екатерина Бебиа лмонографиа аҵак ду шамоу, уи Лхаа мацара ишыртәым, ишаныԥшуа Аԥсны аҭоурых. Анатоли Ԥлиа иҳәеит аамҭа еиқәаҵәақәа даргьы ҩнаҭала ишырхьысыз, иаб ахара шидҵаз, Норильскҟа дшахгаз.

Аиԥылараҿы иқәгылеит, иааркьаҿны ашәҟәы азы ргәаанагарақәа рҳәеит аӡәымкәа-ҩыџьамкәа аҵарауаа, ауаажәларратә усзуҩцәа. Урҭ иреиуоуп: аҭоурыхҭҵааҩ, аҭоурыхтә ҭҵаарадыррақәа рдоктор Сергеи Шамба, азиндырҩы, Аԥсны жәлар рпартиа аиҳабы Иақәыԥ Лакоба, асоциологиатә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Беслан Кобахьиа, ашәҟәыҩҩы, аҵарауаҩ Олег Еҭлухов, аҭоурыхтә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Сослан Салаҟаиа, ҳџьынџьуаҩ, хаҭала аконференциа аеалархәразы Ҭырқәтәылантәи иааз Ердынџь Аҭеиба, Аԥсны ауаҩытәыҩса изинқәа рыхьчаразы анапынҵа ҷыда змоу Асида Шьаҟрыл уҳәа аӡәырҩы.

Ашәҟәы «Харада ахара зду» автор Екатерина Бебиа лықәгылараҿы, ахәҭакахьала, дазааҭгылеит арепрессиақәа ртема аҩра дшалагаз аҭоурых:

1980 шықәсазы акәын, сыстудентын, 5-тәи акурс аҟны аҵара сҵон. Убасҟан Аԥсуа радио аҟны апрактика сахысуан. Ԫнак зны икабинетахь дсыԥхьеит усҟан ателехәаԥшреи арадиои рзы Аҳәынҭқарратә еилакы анапхгаҩыс иҟаз Шамил Хәсин-иԥа Ԥлиа. Саннеи, икабинетаҿ дтәан Семион Амԥар. Шамил Хәсин-иԥа исеиҳәеит ари ауаҩ ахлымӡаах зхызгаз дшыруаӡәку, изкны радиодырраҭарак аиҿкаарагьы дҵаны исиҭеит. Убри аахыс ари атема аус адызулоит», – иазгәалҭеит Е. Бебиа.

Ашәҟәы автор иҭабуп ҳәа ралҳәеит аҭыжьраҿы ацхыраара лызҭаз Аԥсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс ахада Мусса Егзакьи, аиҳәшьцәа Кристинеи, Евеи, Виолеи Озганаа.

Ҩбаҟа-хԥаҟа шықәса раԥхьа Аԥсуа ҳәынҭқарратә телехәаԥшраҿы Аԥсны зеаԥсазтәыз ажурналист, апрофессор Екатерина Гьаргь-иԥҳа Бебиа лиубилеи азгәарҭон. Уахь ааԥхьара рыман ажурналист лҩызцәа-лықәлацәа, лколлегацәа: аиҳабыратә абиԥара ахаҭарнакцәа реиԥш, ҳарҭ абжьаратә абиԥара иаҵанакуагьы, иара убас аҿар.

Аиҧылараҿы еихыршьаалон ажурналист лыреиаратә мҩа, атәыла амассатә информациа ахархәагақәа рҭоурых аҿы ллагала, лылшамҭақәа. Иазгәарҭон лзанааҭтә усуреи, аҭцаарадырреи, абиҧара ҿа рааӡареи шьахәла ишеилалыгӡо, аҧхьаӄагьы уи аганахьала илылшаша шырацәоу уҳәа. Аха аҵыхәтәаны аиубилиар лықәгылара зегьы ҳаршанхеит, ҳазыҧшымызт уи еиҧш аҳәамҭа – Екатерина Гьаргь-иҧҳа илҳәеит, уажәшьҭа ауниверситет аӄны арҭаҩрада, лусурақәа зегьы шаанлыжьуа, Аҧсуа телехәаҧшраҿы лусурагьы убрахь иналаҵаны. Иагьааҵьаҳшьеит: ишҧыкәу Екатерина Гьаргь-иҧҳа, макьаназы иҕәҕәаӄацаӡа зшьапы иқәгылоу, тематикала еиуеиҧшым, аинтерес зҵоу хкы-хкыла адырраҭара шьахәқәа иааиҧмырӄьаӡакәа ателехәаҧшра аефир ахь иҵәырызго, уахи-ҿени аус зуа ажурналист нага Аҧсуа телехәаҧшраҿы лусура шаанлыжьуа?! Аха анаҩстәи лажәақәа рыла еилкаахеит ари аҳәамҭа изаӄаразаалак иҷыдоу ҭаҭҕәык шамамыз.

Убасӄан Екатерина Бебиа лажәа иалаҵаны илҳәеит абас:

«Ҩажәижәаба-ҩынҩажәа шықәса раахыс аус зыдулара саҿыз, еизызгоз аматериалқәа рацәаны исзышьҭоуп. Изызкугьы ҳажәлар харада ахара рыдҵаны иандырӡуазтәи аамҭа хьанҭақәа роуп. Акыршықәса раҧхьа ажәа нсыжьхьан, знымзар-зны ари атема сазыхынҳәны, ҳажәлар зҭагылаз ахлымӡаах аамҭа шаасырҧшуазы. Уи убриаӄара агәыхь-ахыхь зцу темоуп, ишахәҭоу инагӡаны исзаамырҧшыр ҳәа сацәшәоит. Исҭахуп ари атема иахьынӡазалшо иҵәырызгарц, аиаша, ҳажәлар зҭагылаз аамҭа ҩны иҭсыжьырц. Убриазы исыӡбеит сыҧсҭазаара етапк абри атема иазыскырц. Агәра згоит, уи еиҵагыло абиҧарақәа рзы аҵак дуӡӡа шамоу. Ианҵоу ыӡӡом, зыҧсы ҭоу баӄоуп…».

Абри зегьы зхысҳәаауа, абар, иахьа ҳнапаҿы иаҳкуп ашәӄәы ссир – ҳажәлар рҭоурых иҭцаам адаӄьақәа ҳзаазыртуа. Уи уанаҧхьо угәаҵа ҭымҧсаарц залшом: шаӄаҩы ҳажәлар рхаҭарнакцәа, аҵеицәа хьӡырҳәагақәа ндырҵәазеи, шаӄаҩы ахыргазеи, шаӄаҩгьы бжьадырӡзеи?

Сзанааҭтә усура ажурналистика изладҳәалоу ала, сара ибзианы еилыскаауеит иахьатәи аамҭазы ас еиҧш ашәӄәы еиҿкааны (сара сызҿу, раҧхьа иргыланы, аполиграфиатә хаҭабзиара ауп), ақьаад бзиа азыҧшааны, сахьала, фотодокументла ишьақәырҕәҕәаны, иманшәалоу аформат азылхны аҭыжьра иацу акәаматҵамақәа, ауадаҩрақәа. Аха Екатерина Бебиа уи

лыллыршеит: илыԥшааит илыцхраауа ауаагьы, адгылара лызҭо, мораллагьы, ԥарала-шьаралагьы. Избан акәзар ари идырӡыз, арепрессиа зызуз зықьҩыла ҳауаажәлар рхаҭарнакцәа ргәалашәара аҿаԥхьа иҳақуп, иԥшьоу усуп.

Игәоумҭарц залшом ашәҟәы аредакциа бзиа шазу. Уи лнапы иҵылгеит аԥышәа ду змоу ажурналист хатәра Иулиа Соловиова. Иара убасгьы авиорстка ҟазҵаз Наира Гәынԥҳа лдырреи, лԥышәеи рнаҩсангьы, лгәы-лыԥсы адкыла ишеиқәлыршәаз убарҭоуп. Имҳәакәа узавсуам ашәҟәы ацәа асахьа ҭызхыз еицырдыруа асахьаҭыхҩы Баҭал Џьапуа, аиллиустрациақәа рыла еиқәзыршәаз асахьаҭыхҩы, апрофессор Рауф Барцыц рыӡбахә. Урҭ ашәҟәы даҽа ԥсык ахарҵеит.

Ажәалагалак аҳасабала иазгәасҭарц сҭахуп, иахьа аинформациа аларҵәараҿы иҿиахьоу атехника, иҿиахьоу атехнологиақәа ҳрызхьамԥшыр, урҭ ҳхы иаҳмырхәалар ада ԥсыхәа шыҟам. Изхысҳәаауа, иҭыҵуа абарҭ ашәҟәы бзиақәа ҳажәлар ирбо-ираҳауа, иаԥхьо аҟаҵаразы хымԥада иаҭахуп аӡыргара, аинтернет технологиақәа рхархәарала. Иахьа уахь иҭагалалатәуп ҳажәлар ирызку, рҿахәы зҳәо, зхаҭабзиара ҳараку аконтент. Убри агаанахьалагьы аусқәа маҷымкәа ҳаԥхьа ишьҭоуп. Сгәы иаанагоит, иахьатәи ажурналистцәа уи иазхәыцып ҳәа.

Сыхәҭаахьала, журналистк, ԥхьаҩык иаҳасабала иҭабуп ҳәа ласҳәоит Екатерина Гьаргь-иԥҳа Бебиа аԥсуа журналистикаҿы шықәсырацәалатәи лусуразы, лџьабаазы, ахәҭакахьала, иахьа аԥхьаҩцәа рнапы иалыркыз ашәҟә ҿыц азгьы. Ари иахьа зыԥсы ҭам ргәалашәара иасимволуп, еиҵагыло абиԥарақәа рзы ԥсра-ӡра зқәым баҟоуп. Лџьабаа хәы амаӡам. Анцәа илиҭааит амчи алшареи аԥхьаҟатәи лыгәҭаккәа рынагӡараҿы.

Агазеҭ «Аԥсны», № 49, 2021

«АԤСУАА РТӘЫЛАХЬ АНЫҞӘАРАҚӘА»

2012 шықәсазы Париж еицырдыруа ашәҟәҭыжьырҭа «Картуш» аҟны иҭыҵит афранцыз журналист Режис Жанте ишәҟәы «Аԥсуаа ртәылахь анықәарақәа» зыхьӡу (францыз бызшәала). Аагәа уи ашәҟәы ҳара иаҳԥыхьашәеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны.

Режис Жанте ихьыԥшым францыз журналиступ. Диит Франциа амраҭашәаратәи арегион аҟны, Нант ҳәа иахьашьҭоу,

Атлантикатә океан аҿықәаан. Жәашықәса инарзынаԥшуа аус иухьеит Кавкази Абжьаратәи Азиа атәылақәеи рҟны. Дкьыԥхьуеит Париж иҭыҵуа есҽнытәи агазеҭ «Фигаро» адаҟьақәа рҟны.

Ҭоуп, францыз бызшәала иҩу ашәҟәы ҳара аҷҷаҳәа ҳаԥхьаны, иаҳәо хәыц-хәыц еилырганы шәаҳәара алшара ҳамам. Аха иагьа ус акәзаргьы, ашәҟәы иаԥхьаз аҭырҵьман иажәақәа рыла, Режис Жанте ииашаҭәҟьаны, ашәҟәы ахы инаркны аҭыхәанӡа ихьыԥшым гәаанагарала Аԥсны ахцәажәара иҽазишәоит. Уи ус шакәу даҽазныкгьы иарҭабыргит ааигәа аинтернет ахархәарала аҭыжьымҭа «FRI» аҟны ҳара ҳзыԥхьаз Режис Жанте иҿцәажәара. Зыӡбахә ҳамоу ашәҟәы дазааҭгылауа иазгәеиҭоит: «Ашәҟәы ахаҭа ахьӡ Қырҭтәыла аӡәырҩы иргәамԥхеит. Дара ргәаанагарала, аԥсуаа ртәыла ҳәа акгьы ыҟаӡам, Аԥсны – аԥсуаа ахьықәынхо Қырҭтәыла аҭакырадгьыл ауп. Убри аҟынтә, сара даара исҭахын аҭыԥантәи ауаа срыҿцәажәарц, изҩырц уаҟа избаз, исаҳаз... Сара сзы ихадароу – иарбан ганзаалак ргәаанагара ҳаҭыркәҭарала азыҟазаара ауп, ганкы иадымцәылакәа».

Ашәҟәаҿы ажурналист дазааҭгылоит Аԥсны аҭоурых: ажәытә аамҭа, амҳаџьырра, Лыхнытәи ақәгылара, ақырҭуа-аԥсуа еибашьра. Еиуеиԥшым ахқәа рызкуп иналукнааша аполитикатәи ауаажәларратәи усзуҩцәа, аҵарауаа. Урҭ рхыԥхьаӡараҿы иҟоуп: Владислав Арӡынба, Шалуа Инал-иԥа, Станислав Лакоба, Сергеи Шамба, Виачеслав Чрыгба, Оҭар Ӡиӡариа уҳәа. Иалкааны дахцәажәоит еицырдыруа асахьаҭыхҩы ҟаза А.Краиниуков иҭыхымҭа, аҵарауаҩ Гьаргь Ӡиӡариа Лыхны иқәгылара иазку. Дахцәажәоит Аҟәа, асасааирҭа «Риҵа» ааигәара иҟоу акаҳуажәырҭаҿы аԥсуаа рхымҩаԥгашьа: уаҟа итәаны акаҳуа шыржәуа, атәыла ауаажәларратәи аполитикатәи ԥсҭазаара ишалацәажәо, аамҭа шырхырго. Автор инарҭбааны дазааҭгылоит аԥсуаа амшаԥ-ныҳәа шазгәарҭо. Уи иазку ахы иахьӡуп «Џьгьардаа мшаԥы ишаԥыло». Ажурналист иазгәеиҭоит, аԥсуа қыҭа Џьгьардаҟа дшымҩахыҵыз аҵарауаҩ Арда Ашәба дицны. Акыр аинтерес аҭоуп уаҟа иибаз, иаҳаз атәы исахьаркны дахьахцәажәо.

Ашәҟәаҿы хазы иалкааны ианууп Режис Жантеи аҵарауаҩ Оҭар Ӡиӡариеи реиқәшәаара атәы. Ажурналист аԥсуа ҵарауаҩ иҩны дыҟан. Иара еиликаауан, аԥсуаа Аԥсны рыԥсадгьыл акәӡам ҳәа П. Ингороҟәа итеориа иадгыло ақырҭуа ҵарауаа

ирҳәо иаҿагыло агәаанагарақәа. Убри аганахьала, афилологиатә ҭҵаарадырраҟәа рдоктор Оҭар Ӡиӡариа ажурналист инарҭбааны изеиҭеиҳәоит Аԥсны аҭоурых, ахәҭакахьала, аԥсуааи амшыни реизыҟазаашьа. Уи иазкны аҵарауаҩ аусумҭақәа маҷымкәа имоуп. Амшын иадҳәалоу алексика акәзар, аԥсуа бызшәаҿы зқьыла иуԥылоит. Абри аҟынтә алкаа: аԥсуаа Аԥсны жәытәнатә аахыс инымхозҭгьы, рыԥсадгьыл акәымзар, иабантәааи нас амшын иадҳәалоу алексика?!

Франциатәи асас далацәажәоит дшыхнахыз аԥшәма исасдкылара, аишәаҿы имыццакӡакәа, ҭынч-ҭынч еицәажәо, аԥсуа кониак инаҿыхәо акыр аамҭа шыргаз атәы. Уамашәа ибаны дрыхцәажәоит аԥсуа ныҳәаҿақәа. Иҳәоит, Оҭар Ӡиӡариа иҩнаҭа ааныжьны данцоз аамҭазы, аҵарауаҩ иԥшәма асас ҳамҭас ишилҭаз афранцыз шәҟәыҩҩы Антуан де Сент Екзиупери иҩымҭа «Апринц хәыҷы» (аԥсышәала), уи аԥсшәаахь ишеиҭалгаз лан – Аԥсны жәлар рпоет Нелли Ҭарԥҳа.

Иазгәаҭатәуп, асеиԥш аԥсуаа ирызку ашәҟәқәа аҳәаанырцә лассы-лассы иштымҵуа. Убри аҟынтә, акыр ихәарҭахон зызбахә ҳамоу ажурналист Режис Жанте ишәҟәы еиҭаганы иҭыжьзар. Аҳәынҭқарра аганахьала азҿлымҳара аныҟала, уи ишиашоу афранцыз бызшәа аҟынтәи аиҭагара зылшо аҵарауаа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны иҟоуп, хаҭала иуҳәозар, афранцыз бызшәа азҟаза Ельпида Маклакова.

Ҳгәы иаанагоит, аԥсуа ԥхьаҩы изы ашәҟәы даара аинтерес шаҵоу.

Агазеҭ «Аԥсны», № 24. 2015

«АԤСУАА – ҬЫРҚӘТӘЫЛА»

Ҳазну ашықәс ииун 11 инаркны ииуль 1 аҟынӡа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы иаԥҵоу Нарҭдырреи адәынтәи афольклорҭҵаареи рцентр аусзуҩцәа Ҭырқәтәыла, ҳџьынџьуаа ахьынхо аҭыԥқәа жәпакы рҟны аҭҵаарадырратә експедициа мҩаԥыргон. Уи аилазаараҿы иҟан Ацентр аиҳабы, ААР академик Зураб Џьапуа (анапхгаҩы), ихаҭыԥуаҩ, аҵарауаҩ Адгәыр Какоба, алаборант еиҳабы, аспирант Мадонна Ԥлиаԥҳа.

Аԥсны Аҳәынҭқарра Аиҳабыра афинанстә цхыраара ззыҟарҵаз «Аԥсуаа – Ҭырқәтәыла» зыхьӡу афольклортә експе-

дициатә проект аҳәаақәа ирҭагӡаны, аԥсуа ҭарауаа ҩажәа мшы инарзынаԥшуа адәынтәи аматериал еизыргон. Ирҭааны ирыӷәӷәаажәеит Адаԥазар иаҭанакуа ақыҭақәа жәаф рҟны инхо ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа. Урҭ ыҟан Ионгалық, Кәызлықә, Балбаллы, Сариер, Алҭындара, Аԥсара, Каилар, Караԥнар, Бычқыдере, Соуқсу, Реишьыҭбеи, Ҩызунџьорман, Месудие, Ирфанисаани, Ҳарманлы, Ҳарманҭеԥе ақыҭақәа рҟны.

Зураб Џьапуа иажәақәа рыла, Ҭырқәтәыла рыҟазаара иалагӡаны ирыӷәӷәаажәеит 80-ҩык рҟынӡа аинформантцәа. Уи иалыҭшәаны иҟаҭоуп 40-40 сааҭ инарзынаԥшуа аудиои авидеои нҭамҭақәа, иара убас 3-нызқь инареиҳаны афотоҭыхымҭақәа. Ианҭоу аматериалқәа зегьы ааидкыланы, аԥсуаа рфольклори, рбызшәаеи, ретнографиеи рыҭҭаараӷәы аинтерес ду рыҭоуп.

Аекспедициа иабзоураны, аԥсуаҭҭаараӷәы, хаҭала Ҭырқәтәыла инхо ҳашьцәа–аԥсуаа рфольклор аҭҭаараӷәы иӷәыцу, ууанӡа шамахамзар уаҩы иԥымлоз, даара азӷәлымҳара зуҭаша аматериалқәагьы ааԥшит.

«Аԥсуаа – Ҭырқәтәыла» зыхьӡу апроект аус ауеит 2009 шықәса раахыс. Уи хықәкыс иамоуп, иныкәырԥшшәа иугозар, 150 шықәса инарзынаԥшуа Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа рытрадициатә культура, рфольклор аҭҭаара.

Сынтәатәи аекспедициа дазааҭгыло, Зураб Џьапуа ҳаицәажәараан иазгәеиҭеит:

«Аԥсуаа ԥсаҟьаны Ҭырқәтәыла иалаԥсоуп. Убри аҟынтә, ҳекспедициа алҭшәа бзиа аиурц азы акраҭанакуан ҳусура ахьымҩаԥаагаша, аԥсуаа еиҳа ирацәаҩны иахьынхо аҭыԥқәа ралхра. Иагьызбан Адаԥазар иаҭанакуа ақыҭақәа жәпакы ҳарҭаарц.

Апроект ала раԥхьаӡа аусура ҳаналагоз, 2009 шықәса инаркны, ҳусура ахықәкы рацәак ирзеилымкаауазҭгьы, ҳарзымдыруазҭгьы, иахьа еиҳа ҳаилыркаауа, еиҳа иаҳхаҭгыло иалагеит. Сара сызӷәу Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа роуп. Ари уаҩы игәы иахәаша усуп.

Ҳџьынџьуаа ахьынхо ақыҭақәа рӷәы аекспедициа амҩаԥгараан ҳазӷәлымҳан, хықәкыла афольклор адагьы, Аԥснынтәи аԥсуаа хҭәаны уахь ишнанагаз иазкны ирдыруа, усҟан рҭагылазаашьа зеиԥшраз, рыбзазашьаӷәы зҿызыԥсахыз реилкаара. Хаҭала афольклор иаҭанакуа азҭаарақәа ракәзар, ҳрызӷәлымҳан ажанр маҷқәа реиԥш, ажанр дуқәагьы. Ира-

цәаны иуԥылоит алафқәа. Еиҳа еиқәханы иҟоу ажанрқәа иреиуоуп: амиф-ҵабыргқәа, аҭоурыхтә фырхаҵаратә ашәақәеи аҳәамҭақәеи, аҿаԥыцтә жәабжьқәа. Нарҭаа ирызку аҳәамҭақәа еиҳа иԥсыҽны иргәалашәоит. Аха иҟоуп Аԥсны ирзымдыруа, ирхаштхьоу, Ҭырқәтәыла еиқәханы иҟоугьы. Урҭ иреиуоуп, иаҳҳәап, аныҳәарақәеи ашәирақәеи. Насгьы, М. Лакрба иновелла «Асас» афольклортә вариант даҽа композициак аманы ианаҳҵеит, иара убас даара уаҩы иааџьеишьаша еиуеиԥшым асиужетқәагьы. Урҭ иреиуоуп Нарҭаа репос иаҵанакуа, Сасрыҟәеи Бжаҩа-Бжаӡеи ирызку атекстқәа уҳәа егьырҭгьы.

Ҳзыҿцәажәаз ажәабжьҳәаҩцәа, аинформантцәа рахьтә иалыскаарц сҭахуп аԥсуа бызшәа ибзианы издыруа, ажәабжьҳәаратә традициа ныҟәызго, изцааиуа, акыргьы ҳзыршанхаз аӡәык-ҩыџьак. Урҭ иреиуоуп: Ҵабри Иқьмеҭ, Аӡын Феизы (Беинауҭ), Чзым Сальаҳаҭҭин (Кәызлықә), Мату Баақьи, Кәырни Бақьыр (Соуқсу), Пасани Ферудун (Каилар), Ҳаԥаҭ Феқьри (Ирфанисаани).

Ҳныҟәарақәа ирылагӡаны, ҳаҟан Ҳарманҭеԥе, Орҳан Ашамба анышә дахьамадоу иҳаҭгәын аҿы. Ҳарҭааит уи иҭаацәа.

Акыр афотоҭыхымҭақәа ҳамҭас иҳаиҭеит (уаанӡа иара ихатәы архивк еиԥш иҵәахны имаз), акыршықәса аԥсуа дернеқь напхгара азызуаз Абыгба Неҳаҭ.

Иазгәасҭарц сҭахуп даҽакгьы. Иахьа Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа рҿы аекспедициа амҩаԥгара, уи аганахь ала аусура аиҿкаараӡы еиҳа алшарақәа ҟалеит иаҳхысыз ашәышықәса иаҿырԥшны уахәаԥшуазар. Избан акәзар, Асовет Еидгылеи Ҭырқәтәылеи усҟантәи реизыҟазаашьақәа зынӡа даҽакын. Аха убасҟангьы Руслан Гәажәба иеиԥш агәаӷьра злаз анҵаҩцәа иҟарҵаз маҷӡам. Иахьатәи ҳаамҭазы иҟалаз алшарақәа ишахәҭоу ҳхы иархәаны ҳусура иҵегьы еиӷьны ианаҳзеиҿкаа, аԥсуаҭҵаараӡы хәызмам аматериалқәа аҭоурых иазынхартә иҟалоит. Ҳапроект аусурагьы зызку убри ауп, – ҳаԥхьаҟатәи аҭҵаамҭақәа рзы ашьаҭа аҟаҵара, ауасхыр ашьҭаҵара. Еизааго аматериалқәа мыӡырц азы, зегьы хԥа-хԥа екземплиар ҟаҵаны ишьҭаҳҵоит. Уи имариоу усым, иаҭахуп ҳаамҭазтәи атехника ибзианы адырра. Убарҭ азҭаарақәа рганахь ала ҟазара ҳаракыла аус иуеит Адгәыр Какоба».

Зураб Џьапуа излеиҳәо ала, Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа рҟны ажәабжьҳәаратә, афольклортә традициа азыхынҳәра ашьҭа-

мҭақәак ыҟоуп, аха иааидкыланы, уи ашәарҭара ӷәӷәа иҭагылоуп. Убри аҟынтә, акраҵанакуеит, ԥсыхәа ахьынӡамоу, излауала ирласны аматериалқәа ранҵара, реизгара. Аамҭа цацыԥхьаӡа иаҳцәыӡуа рацәахоит. Аҵарауаҩ иажәақәа рыла, дара Ҭырқәтәыла ианыҟаз изыҿцәажәаз аԥсуаа рҟынтә доусы иахьынхо ақыҭақәа, аҭырқәа хьӡы инаваргыланы, аԥсуа хьыӡқәа рыхҵаны ирымоуп. Зегьы иргәалашәоит рхылҵшьҭра, рабшьҭрақәа, рыжәлақәа. Урҭ рахьтә иҟоуп даара аинтерес зҵоу, насгьы иахьа Аԥсны иуԥымло, мамзаргьы уарла-шәарла иуԥыло ажәлақәагьы. Урҭ зегьы аекспедициа аан ашәҟәы ианҵан.

Аҵарауаа Ҭырқәтәыла аекспедициа аиҿкаараҿы, Аԥсны Аҳәынҭқарра Аиҳабыра иҟарҵаз афинанстә цхыраара анаҩс, еиуеиԥшым азҵаарақәа рзы аҭыԥан ацхыраара рызҭаз иреиуоуп: Жьи Фаарықә, Агәмаа Илмаз, Ԥли (Лаԥшь) Ерол, Чқәани Мижьдеҭ, Хәаҷаа Ирфан, Анқәабԥҳа Гәында, Калцы Муҳарем, Иурдем Иусуф.

Агазеҭ «Аԥсны», № 82. 2013

УРЫСТӘЫЛА АСТУДЕНТ ИМШ АЗЫ

Ианвар мза анҵәамҭазы есышықәса М. Ломоносов ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә университет аҟны иазгәарҭоит Урыстәыла астудент Имши Москватәи ауниверситет аԥҵара Амши. Сынтәа уи мҩаԥысит ианвар 25 рзы Москватәи аҳәынҭқарратә университет акттә зал аҿы. Уи иалахәын астудентцәа, аспирантцәа, апрофессор-рҵаҩратә еилазаара, асасцәа дахьқәа. Убарҭ рхыԥхьаӡараҿы дыҟан Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиа.

Агәырӷьаратә еилатәара аартуа, традициала ишаԥу еиԥш, еизаз рҿаԥхьа дықәгылеит Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Виктор Садовничи. Иара иааркьаҿны ирзеиҭеиҳәеит Москватәи ауниверситет аԥҵара аҭоурых. Иара иажәақәа рыла, аҵараиурҭа аартхаанӡагьы, 1754 шықәсазы М. Ломоносов И. Шувалов иахь ииҩыз ашәҟәаҿы иазгәеиҭон агимназиа аартра хымԥадатәны ишыҟоу, уи ада, аҵарауаҩ ду иажәақәа рыла, ауниверситет «ажәла ахькаумԥсаз амхы еиԥшхоит». «Ауниверситет злаартыз агимназиа алоуп», – иазгәеиҭеит Виктор Садовничи.

Агимназиа иреиҕьӡаз аҵаҩцәа рхыԥхьаӡараҿы иҟан XVIII ашәышықәсазтәи урыстәылатәи аҳәынҭқарратә усзуҩы Г. А. Потиомкин, еицырдыруа ашәҟәыҩҩы, адраматург Д. И. Фонвизин.

Аилатәаара иалахәыз асасцәа дахьҟәа рхыԥхьаӡараҿы иҟан иара убасгьы: еицырдыруа аурыс шахматасҩы, Урыстәылатәи Афедерациа Аҳәынҭдума адепутат А. Е. Карпов, ОАО «НПО «СПЛАВ» аконструктор хада Н. А. Макаровец, раԥхьаӡатәи аԥҳәыс-акосмонавт, Аҳәынҭдума адепутат В. В. Терешкова, Урыстәылатәи Афедерациа аиустициа Аминистрра адепартамент аиҳабы ихаҭыԥуаҩ М. Е. Слепенчук, Москватәи аҳәынҭқарратә университет аушьҭымҭа, еицырдыруа аполитик, Аҳәынҭдума адепутат В. В. Жириновски, Урыстәыла иҟоу Китаитәи Жәлартә Республика ацҳаражәҳәаҩ Ли Хәуеи уҳәа убас иҵегьы.

Жәларбжьаратәи арҵара аҳәаақәеи аҭҵаарадырра арҿиареи рҿы Москватәи аҳәынҭқарратә университет иааннакыло аҭыԥ атәы иазааҭгылеит аилатәараҿы иқәгылаз Белоруссиатәи аҳәынҭқарратә университет аректор С. В. Абламеико, аль-Фараби ихьӡ зху Ҟазахсҭантәи амилаҭтә университет аректор Г. М. Мутанов, Мальтатәи ауниверситет аректор Хуанито Камильери, иара убасгьы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор А. А. Гәарамиа.

А. А. Гәарамиа иқәгылараҿы иазгәеиҭеит:

«Акыр иаԥсоу «Татианаа»! Акыр иаԥсоу астудентцәа! Акыр иаԥсоу арҵаҩцәа! Акыр иаԥсоу сҩыза ду Виктор Антон-иԥа!

Аԥсҭазаараҿы иҟоуп ауаа – афырхацәа, аха иҟоуп урҭ ирҿыԥшуа, ифырхацәоушәа ҟазҵо. Абраҟа иаазгарц сҭахуп апоет Ҳасан Тхазеплов ицәаҳәақәа:

Идут года и жизнь мешает краски,
Меняет человеческие маски.
И ты уже не различишь порою,
Так ловко подражает трус герою.

Виктор Антон-иԥеи сареи ҳаибадырууеижьҭеи даара акраацуеит. Сара салгеит иреиҳаӡоу алгебра акафедра, иара аматематикатә анализ акафедра даушьҭымҭоуп. Ибзиаӡаны исгәалашәоит ҳастудентра аамҭақәа, аспирантура ҳанҭаз...

Асовет Еидгыла анеилаҳа, Виктор Антон-иԥа иааилшоз зегь ҟаиҵеит иаку аҵарадырратә ҳәаақәа реиқәырхаразы. Еиҿикааит, анаҩс напхгаҩысгьы дҟалеит иахьа дызхагылоу Ев-

разиатәи ауниверситетқәа рассоциациа. Урыстәылатәи аректорцәа реидгыла хадас дамоуп, Урыстәылатәи аклассикатә университетқәа рассоциациа дахантәаҩуп. Сара игәастахьеит, аамҭа уадаҩқәа раан Виктор Антон-иԥа ҿаамҭанык еиԥшымкәа амч ҷыда изцәырҵуеит, аспортсмен иеиԥш. Адунеи акризис аамҭа иҭагылоуп, арахь уԥшыр, Москватәи ауниверситет аматериалтә база есааира ишьҭыҵуеит, аҭҵаарадырра аҩаӡара ҳаракуп. Ааигәа Иран имҩаԥысуаз жәларбжьаратәи Аолимпиада иалахәын Москватәи ауниверситет астудентцәа ԥшьҩык, аҩбатәи аҭыԥ ранашьан. Сара ибзиаӡаны издыруеит уи шымҩаԥыргаз. Фактла иугозар, иранашьаз аҩбатәи аҭыԥ – уи зегьы иреиҳаӡаз актәи аҭыԥ акәын ҳәа иуԥхьаӡар ҟалоит.

Виктор Антон-иԥа ииаҟаиҵо зегьы шьаҭас ирымоуп агәарагара, Москватәи аҳәынҭқарратә университет аколлектив ду рыгәрагара. Ари даараӡа акраҵанакуеит. Рыцҳарас иҟалаз, џьоукы-џьоукы аполитикцәа рхарала, уи анаҳзымхо рацәоуп.

Сара арахь сааит ишәыдыснықәаларц Урыстәыла астудент Имш, Татиана Лымш, Москватәи аҳәынҭқарратә университет аԥҵара Амш. Исҭахуп иагьалыскаарц, арыцҳара ҳанақәшәо аамҭақәа рзы Виктор Антон-иԥа иааникыло аҭыԥ... Ҳара арыцҳара ҳақәшәеит 1992 шықәсазы. Убасҟан уи иаразнак ацхыраара ҳаиҭеит. Москватәи ауниверситет ахь идикылеит ҳаԥсуа хҵәацәа, аҭыԥҳацәа-астудентцәа. Гәыԥҩык арҵаҩцәа аусура иалаиргеит. Аибашьра анеилга ашьҭахь урҭ зегьы Аԥсныҟа ихынҳәит. Аибашьрагьы еилгеит, мызкы аамҵыцкәан, Виктор Антон-иԥа ибзоурала Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет рыдыркылеит Евразиатәи ауниверситетқәа рассоциациахь. Ашьҭахь, иара Аԥсны даныҟаз акырынтә иазгәеиҭон: «Усҟан сара агха смыхьӡеит». Ари ҳара ҳзы иреиҳау хәшьароуп.

Акыр иаԥсоу Виктор Антон-иԥа! Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аколлектив рыхьӡала даҿазныкгьы иҭабуп ҳәа шәасҳәоит иҟашәҵо ацхыраараз, иагьшәыдыснықәалоит иахьатәи амш! Ҳара ҳганахьала иҟашәҵаз ашьаҿақәа ацхыраара ҳарҭеит ҳуниверситет аиқәырхараҿы, анаҩс – аҿиара амҩа анылара.

Евразиатәи ауниверситетқәа рассоциациахь ҳрыдыркылеит 1993 шықәсазы, 2008 шықәсазы Аԥсны Урыстәыла иазханаҵеит. Ҵыԥх ҳара ҳрыдыркылеит Оксфордтәи академиатә еид-

гылахь. Агәра згоит, аамҭа бжьысыр, мраҭашәараагьы ҳтәыла шазхарҭҵо.

Сара гәык-ԥсык ала ишәыдыснырҳәалоит шәымш. Ишәзеиҕьасшьоит адунеиаҿ иҟоу абзиаракәа зегьы. Ԥхьаҟа, Урыстәыла! Ԥхьаҟа, Москватәи аҳәынҭқарратә университет!»

Агазеҭ «Аԥсны», № 9, 2016

«АЛЫԤШААХКӘА»

Декабр 1 азы имҩаԥысит ажурналист, аҵарауаҩ, афилологиатә ҭҵаарадырракәа рдоктор, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет апрофессор Екатерина Бебиаԥҳа лышәҟә ҿыц «Алыԥшаахкәа» зыхьӡу аӡыргара. Уи иалахәын ажурналистцәа, аҵарауаа, 1992-1993 шықәсқәа рзтәи Аҧьынҵьтәылатә еибашьраан иҭахаз аҵеицәа ранацәа, аибашьра аветеранцәа, астудентцәа, ашколхәыҷқәа.

Аӡыргара иазкыз ахәылԥаз аадыртит, иагьеицымҩаԥыргеит Екатерина Бебиаԥҳаи уи лҩыза гәакьа, апоетесса, Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат Гәында Сақаниаԥҳаи.

Екатерина Бебиаԥҳа лышәҟә ҿыц «Алыԥшаахкәа» хыԥхьаӡарала иҩынҩажәи актәиуп. Уи рызкуп Аԥсны иалкаау ауаа – зыԥсҭазаара иалҵхьоу ашәҟәыҩҩцәа, ауаажәларратәи аполитикатәи усзуҩцәа, аибашьра афырхацәа, аветеранцәа, иара убасгьы Аԥсны инхо аҭаацәара дуқәа, арҿиара знапы алаку аҿар. Иуԥылоит урҭ ирызку аилкаанҵақәа, астатиақәа. Ашәҟәы аҵыхәтәантәи адаҟьақәа рҿы икьыԥхьуп иара убас ажурналист Аԥсны анҭыҵтәи лныҟәаракәа ирызку астатиақәа.

Ашәҟәы инарҭбааны дахцәажәеит апоет Терент Џаниа. Иара иоуп «Алыԥшаахкәа» азы аԥхьажәа зҩызгьы.

«Имариоу аԥсҭазааратә мҩа шамахамзар иҟаӡам, – иҳәоит Терент Џаниа. – Дарбанызаалак изыԥшуп аԥынгылакәа, ҵьабаала ашьапы ақәгылара, аԥышәара... Абарҭ зегьы рҿы ауаҩы иааирԥшуазароуп аҟәыҕара, ижәлар рҭоурых адырра, ауаа дрылыҳәҳәо акәымкәа, рыгәҭа агылара шилшо, идыруазароуп аԥсҭазаара ахә – ауаҩы иҟаиҵаз абзиаракәа рыла ишыршьо. Абарҭ реиԥш иҟоу азҵаарақәа дақәшәаан рҭак ҟаҵо, аԥсадгьыл амаҵураҿы дгылоуп Екатерина Бебиаԥҳа.

Абар шьҭа акыр шықәса ҵуеит аҧсуа ҭаацәара аҩны ианааилатәалак, Аҧсны иҟаз аполитикатә, асоциал-економикатә зҵаарақәа ирызку аинформациақәа инарышьҭархны аҧсуа телехәаҧшра аекран аҿы даацәырҵуеижьҭеи Екатерина Бебиаҧҳа. Уи зны дахьиз лқыҭа аихьӡарақәеи апроблемақәеи цәырылгоит, аимак-аиҿак ҟазҵаша аусӡбатәқәа дрылацәажәоит, зны Аҧсны аҳәынҭқарра ахада иаҧхьа дтәаны, изаҟаразаалак џьара акала даҵамхаӡакәа, ажурналист ду идырра, идунеихәаҧшра дықәныҟәаны, лабацәа рбызшәа ахаареи агьамеи мырӡӡакәа, Аҧсны ажәытәи аҿатәи ирыдҳәалоу, Аҧсны ҧхьаҟа изнылаша амҩа, ажәлар рлахьынҵа уҳәа ҳаамҭа аҷыдаракәа дырзааҭгылоит. Даҽазны Екатерина даабоит аҭарауаҩ ма апоет, актиор ма акомпозитор, аҟазара аусзуҩ ма анџьныр уҳәа ргәаҿы, рхаҿы, рдунеи аҿы. Екатерина Бебиаҧҳа лзы иинтересуп зегьы – Маиҟәаҧтәи ахаҳәса аҩыра инаркны Аҧсни Қырҭтәылеи рҳәааҿ ишәыршәыруа игылоу абираҟ ҿыц – ажәытәӡатәи аҧсуа бираҟ «ашьа злоу» иахьатәи Аҧсны ахаҭашьа иану аҩыра аҟынӡа. Заҟантә аҧсуа жәлар рҭоурыхи ркультуреи рзы интересу аматериалқәеи авидеосахьақәеи аалгахьоузеи ақалақьқәа Москва, Санкт-Петербург, Киев, Севастополь, Иалта, Краснодар, Нхыҵ-Кавказ ареспубликақәа, атәылақәа: Ҭырқәтәыла, Тунис, Арабтәылақәа рҟны уҳәа имҩаҧылгоз аныҟәаракәа ирыбзоураны», – иазгәеиҭеит Терент Ҷаниа.

Екатерина Бебиаҧҳа лышәҟәы аӡыргараҿы иқәгыланы ицәажәеит, автор иҭабуп ҳәагьы ларҳәеит ахәылҧаз иалахәыз Аҧсны абыргцәа рхеилак аиҳабы Константин Озган, аибашьраан Ахбиук ахәы ҳаракыраҿы иҭахаз Олег Кәыпраа иан, Лиудмила Кәыпраа, аибашьра аветеран, Афон Ҿыц ақалақь ахада Феликс Дауҭиа, Ҭина Шармаҭ, аибашьра аветеран, Аҧсны Афырхаҵа Виктор Тәанба, амилаҭ-хақәиҭратә қәҧара аветеран Закан Агрба, Гәыгәыца Џьыкырҧҳа, Аҧсны аҩбатәи Ахада Сергеи Багаҧшь иҧшәмаҧҳәыс Марина Шьониа-Багаҧшь уҳәа аӡәырҩы.

Аӡыргараҿы дықәгылеит иара убас Аҧсны аҿари аспорти рзы аҳәынҭқарратә еилакы аиҳабы Алиас Аҩӡба. Уи ҭабуп ҳәа леиҳәеит ашәҟәы автор. Иазгәеиҭеит Екатерина Бебиаҧҳа лџьабаа ахә ашьара шуадаҩу. Анаҩс аилак ахьӡала гәыҧҩык аҿар Екатерина Бебиаҧҳа лышәҟәқәа рнапаҿы идиркит.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет ажурналистика аҟәша астудентцәа ракәзар, рҽеибаркны асценахь ицәырҵит. Урҭ иҭабуп ҳәа ларҳәеит рырҵаҩы, рааӡаҩ, ажурналистика азанааҭ ахь амҩа лаша дзырбо, дара зегьы бзиа еицырбо Екатерина Гьаргь-иԥҳа. Аҿар ашәа рҳәеит, ирыԥхьеит ажәеинраалақәа.

Ахәылԥаз ахыркәшамҭазы аиашьара Бебиаа рыхьӡала дықәгылеит аҵарауаҩ Сергеи Бебиа. Уи еизаз зегьы иҭабуп ҳәа реиҳәеит.

Иарбан шәҟәызаалак, ихәыцы-иду, аҭыжьра имариоу усым. Уи аҩреи аиқәыршәареи рнаҩсангьы иаҭахуп ахарџьқәагьы маҷымкәа.

«Ари ашәҟәы аҭыжьра залшомызт исыцхраауаз, исыдгылоз ауаа ыҟамызҭгьы. Гәык-ԥсык ала иҭабуп ҳәа расҳәоит ашәҟәы аҭыжьраҿы ацхыраара ҟазҵаз: Аԥсны Афырхацәа – Мираб Қьышьмариа, Адгәыр Ҳаразиа, Оҭар Хьециа, Нодар Какәбаа, Рауль (Алик) Смыр, Виктор Тәанба, иара убасгьы Алықьса Ломиа, Ҭенгьыз Басариа, Вадим Бигәаа, Зураб Багаԥшь, Леонид Бебиа, Даур Ҭыжәба, Аслан Бжьаниа, Руслан Иазычба иԥҳацәа, Иван Лакрба имаҭацәа, Асҭико Гәарамиа иԥҳацәа», – лҳәеит Екатерина Бебиаԥҳа аҵыхәтәаны.

Иазгәаҭатәуп, Екатерина Бебиаԥҳа лышәҟәы «Алыԥшаахқәа» ҿыгҳарала ишмаҷым, насгьы иара еиқәыршәоуп ҳаамҭазтәи иҳаракӡоу аполиграфиатә хаҭабзиара иақәшәо, сахьала иҩычаны.

Ашәҟәы иамоуп 8 хәҭак.

Актәи ахәҭа – ашәҟәыҩҩцәа ирызку адаҟьаҿы икьыԥхьуп (аишьҭагылашьа ашәҟәааҿы ишарбоу еиԥш) раԥхьаӡатәи аԥсуа поетесса, Аԥсны жәлар рпоет Нели Ҭарԥҳа, ашәҟәыҩҩы Еҭери Басариаԥҳа, апоетесса Гәында Сақаниаԥҳа, ашәҟәыҩҩы, ажурналист ауаажәларратә усзуҩ Борис Ҭыжәба, зыԥсҭазаара ҿахҵәаз апоетесса қәыԥш Саида Делԥҳа, апоет, ақәрахьымӡа Иуа Коҕониа, ашәҟәыҩҩы Даур Занҭариа, ашәҟәыҩҩы Шамил Ԥлиа ирызку аилкаанҵақәа. «Агәыкреи аҟәыҕареи зцу аԥсуа ԥҳәызба» – абас ахьӡуп апоетесса, аиҭагаҩ, аҵарауаҩ қәыԥш Алина Ажьиԥҳа илызку астатиа. «Апоезиа ашәаԥшь» ҳәа хыс измоу астатиа рызкуп апоетцәа ҿарацәа.

Ашәҟәы аҩбатәи ахәҭаҿы икьыԥхьуп «Зыхьӡ камшәо» ҳәа хьӡыс измоу аԥсуа ҵарауаҩ ду Хәыхәыт Бҕажәба изку аилкаанҵа.

Акультуреи аҟазареи русзуҩцәа ирызку ахәҭаҿы автор дрыхцәажәоит: Аҧсны Жәлар рартистцәа: Едуард Бебиа, Лиудмила Логәуаҧҳа, Виолетта Маан, акомпозитор Тото Аџьапуеи ашәаҳәаҩ Лиудмила Кәыпрааҧҳаи, Аџьынџьтәылатә еибашьра Дуӡӡа аветеран, Аҧсны зеаҧсазтәыз акультура аусзуҩы Иван Лакрба, дазааҭгылоит аҧсуа радиои ателехәаҧшреи рҭоурых.

Аҳәынҭқарратәи ауаажәларратәи усзуҩцәа ирызку ахәҭа рызкуп: Константин Озган, Асҭико Гәарамиа, Руслан Иазычба, Виачеслав Цыгәба, Лиосик Ахьиба.

Ашәҟәы ахәҭак рызкуп Аҧсны Аџьынџьтәылатә еибашьра афырхацәа.

Анаҩстәи ахәҭақәа рызкуп арҵаҩцәа-ааӡаҩцәа, иҭбаау аҧсуа ҭаацәарақәа, иара убасгьы автор атәыла анҭыҵтәи лныҟәарақәа.

Агазеҭ «Аҧсны», № 89, 2015

ҨАЖӘА ШЫҚӘСА РАҦХЬА: ИСКАНДЕР ИЗЫ ДАЕА ВАГОНК

Аҧсуаа ражәа иалоуп, ажәа ахы умҳәакәа аҵыхәа узҳәом ҳәа. Иҳаҩсыз ашәышықәса 90-тәи ашықәсқәа ралагамҭазы акәын. Ԑнак зны аусураҟынтә аҩныҟа дааит саб иаҳәшьа Қсениа Константин-иҧҳа Чхамалиа – С. Е. Қапба ихьӡ зху Арасаӡыхьтәи абжьаратә школ № 2 аҟны рҵаҩыс аус зуаз. Лшәыра хәыҷы иадкыланы иаалгаз шәыҟә ҿыцқәак астол аҟны иныққәылҵан, дындәылҵит. Ишырҵагага шәҟәқәамыз аҟара сгәы назҩеит. Ашәымҭак ашьҭахь уи астол снадыххылан, акакала иаақәхны иларха-ҩархо срыхәаҧшуа сҿаасхеит. Урҭ рхыҧхьаӡараҿы иҟан (ашьҭахь излеилыскааз ала) Фазиль Искандер ишәҟә ҿыцқәа ируакыз «Стоианка человека». Уи егьырҭ изларылыскааз аҷыдарақәа ируакын автор ихьӡ – «Фазиль Искандер»: иагьаҧсыуа жәламызт, иагьаурысмызт сара сыхдырраҿы. Избан акәзар, аҧсуа шәҟәыҩҩцәа аӡәык-ҩыџьак рыхьӡқәа саҳахьан, «издыруан», аурыс литератураҟынтә акәзаргьы убас: рызбахә саҳахьан Пушкини Лермонтови уҳәа, аха «Искандер» зыжәлаз џьаргьы дысҧымлацызт. Усҟан сара, арҭ ацәаҳәақәа равтор, ахҧатәи акласс аҟны аҵара сҵон. Уеизгьы-уеизгьы инеиҵыху

асахьаркыратә шәƙәқәа рҵакы еилсыргартә аƙынӡа сыƙамзаргьы, цәаҳәақәак неидкыланы срыԥхьарц сылшон. Амала аиаша ҳҳәозар, аурыс бызшәазы даара скәадан. Скәадан акәым, еиҳа ииашахоит зынӡагьы исыздыруамызт сҳәар. Сахьиз, сахьааӡаз аҳаблан, иара Гәыԥ ақыҭа ахаҭа угозаргьы, ашкол сахьҭаз Арасаӡыхьгьы налаҵаны, урыс ҳәа уаҩ дынхоны исгәалашәом. Аҩны аҭаацәа аԥсышәала мацара ҳаицәажәон. Нас иабасҵарыз х-класск рƙны итәаз аурыс бызшәа?!

Изхысҳәааауа, убри аҽены инаркны наунагӡа сыхдырраҿы даанхеит, дагьыгәныскылеит Фазиль Искандер. Игәныскылеит ҳәа сызҿу ихьӡи ижәлеи заҵәык ракәӡоуп.

Аамҭа цон. 1992-1993 шықәсқәа рзтәи Аҵьынцьтәылатә еибашьра ашьҭахь сҵара иацысҵеит Е.А.Ешба ихьӡ зху Аƙәатәи абжьаратә школ № 20 аƙны. Аиҵбыратә классқәа ааныжьны аиҳабыратә классқәа рахь сҿанынасха, алитература агәыбылра шьҭысхуа салагеит. Уимоу, сара стәала, жәеинраала хәыҷқәакгьы рыҩра напасыркит. Аԥсуа бызшәеи алитературеи иаҳзаԥхьоз, класстә напхгаҩысгьы иҳамаз Нона Шьаликәа-иԥҳа Ламиаԥҳа илыбзоураны, лассы-лассы ҳашколтә библиотекахь сымҩахыҵуан, еиуеиԥшымыз ашәƙәқәа ганы срыԥхьон.

Ҽнак абиблиотекаҿы абжьааԥнеиԥш ашәƙәқәа срылаԥшуа, апоет гәлымҵәах Иуа Коғониа иҩымҭақәа реизга сшашьҭаз, зынӡагьы схы-сгәы иҭамкәан, сылаԥш наҳәшәеит Фазиль Искандер ишәƙәқәа руак. Иаразнакгьы иаасгәалашәеит иҵегь санмаҷыз ақыҭараҿы избахьаз ашәƙәы. Абар иара еиҭах саԥхьа иахьықәгылоу – «Стоианка человека»! Ииақәысхын исыманы абиблиотека аусзуҩы дахьтәаз сҿынасхеит…

Уажәшьҭа аҩымҭа неиҵыхқәагьы срыԥхьон, ирҳәоз аҵакгьы еилсыргартә сƙалахьан. Убасƙан ауп ианеилыскаазгьы хыла Фазиль Искандер дызусҭаз: Аԥсны ииз, иааӡаз ҳцьынцьуаҩ шиакәу, еицырдыруа шәƙәыҩҩны дшыƙоу, Урыстәыла дшынхо уҳәа.

Абжьаратә школ аƙны аҵара сҽахаршәааланы амузыкахь сныƙәон, иара убас Аԥсны зҽаԥсазтәыз арҵаҩы, адирижиор Лев Смыр напхгара зиҭоз аҷкәынцәа рхор аƙынгьы ашәа сҳәон. Ҩажәак еихысҳәаалоит, аха ари ашәаҳәаратә гәыԥ 1996, 1997, 1998 шықәсқәа рзы иалахәын Москва имҩаԥысуаз ателехәаԥшратә конкурс «Шарԥыеҵәа», аԥхьахәқәагьы анаршьахьан, атәыла аҩнуҵƙагьы ахьӡ рылаҩхьан.

1999 шықәса алагамҭазы акәын. Ашәаҳәара аҽазыҟаҵарақәа руак аан ҳнапхгаҩы Лев Смыр иҳалеиҳәеит ажәабжь бзиа – иаарласны Москваҟа ҳцараны ҳшыҟоу, Фазиль Искандер 70 шықәса ихыҵра аиубилеитә ныҳәахь. Дагьҳазҵааит: «Дыжәдыруама шәара Фазиль Искандер дызусҭоу?». Ҳуадаҩы маҷк иааҭынчрахеит, аӡәгьы аҭак ҟаимҵошәа анызба (ҳгәыҧ аҟны сара зегьы среиҳабын), маҷкгьы сназыгәдушәа: «Фазиль Искандер?! Дышҧаҳзымдыруеи! Еицырдыруа ҳашәҟәыҩҩы иами, «Стоианка человека» зҩыз», – сҳәеит аҽҩа-ҩҩаҳәа саҩамхаӡакәа.

Сгәырҕьара ҳәаак амамызт: мшәан абар, лабҿаба дызбараны сыҟоуп схәыҷра аахыс «издыруа», зҩымҭақәа бзиа ибаны срыҧхьо ашәҟәыҩҩы ду Фазиль Искандер!

Хымзтәи аҽазыҟаҵарақәа рышьҭахь, ааҧын раҧхьатәи амшқәа руак азы Аҟәантәи Адлерҟа амҩа ҳақәлеит. Ҳнапхгаҩы инаҩсангьы ҳара иҳацын: апоет, ажурналист Владимир Занҭариа, ателехәаҧшра арежиссиор Амиран Гамгьиа, операторк иаҳасабала – Ибрагим Ҷкадуа. Жәааҩаҩык рыла ишьақәгылаз (ҩыцьа амузыкантцәагьы налаҵаны) ҳгәыҧ зегьы ҳгәырҕьаҵәа, агәалаҟазаара бзиа ҳаман. Аха ҳгәырҕьара аамҭала еиҧхьбеит Адлер аихамҩатә вокзал аҟны ҳаннеи: ҳазҭаларана иҟаз Москватәи адәыҕба азы абилеҭқәа ҳмоуит, избанзар зегьы аархәаахьан. Адәыҕба ахаҭа акәзар, амимоза аныҟәгара иасакьаҳәымҭан аҟынтә, иарала еиҵарпапа идырҭәхьан. Исгәаалашәоит, убасҟан ҳнапхгаҩи егьырҭ иҳацыз ҳаиҳабацәеи ишаабоз даара иаарамхацәгьахеит. Избан акәзар, ари адәыҕба ҳзақәымтәар, Фазиль Искандер ииубилеи ҳагхар алшон.

Ҧсыхәаак ҟаҵатәын...

Ҳнапхгаҩы иҩызцәеи иареи цеит авокзал аиҳабы иацәажәарц, аха егьалымҵит, илыҵшәадахеит. Ашьыжь инеиз ахәылбыҽханӡа ахьҭа ыфо авокзал ҳақәгылан. Лев Смыр дцо-дааува авокзал акасса аусзуҩцәеи, авокзал аиҳаби дрыбжьан. Аҵыхәтәаны убри аҟынӡа днеит, ҳусқәа шхыбгалоз аниба, иҟалалакгьы ҟалааит иҳәан, иҩызцәеи иареи ирымаз неилаҵаны, аҧсуа чеиџьыка рнапы иқәыргыланы, аҧсуа ҩы ҟаҧшьи ажьаҕь уаткеи уҳәа рыманы авокзал аиҳабы дахьтәаз иуада иныҩналеит. Цқьа исызшәаҳәом шаҟа аамҭа цаз, аха иахьагьы сыбла ихгылоуп, уантәи иандәылҵ Лев Алықьса-иҧа иҿықәыз агәырҕьара: «Сыҷкәынцәа, шәымаҭәақәа еидышәкыла, абилеҭқәа ҳарҭоит», – наҳалеиҳәеит

иаразнак. Иҟалаз уи ауп, Адлер авокзал аиҳабы ҳаԥсуа чеиџьыка ихаԥыц анақәиргыла, аԥсуа рыжәтә агьама аниба, насгьы зиубилеи ахь ҳцоз дызусҭоу, ихы-иҵыхәа «цқьа ианеиликаа», игәы ԥшааху здырхуада, ҳазгараны иҟаз адәыӷба чыдала ҳара ҳзы даҽа вагонк ацрарҳәартә иҟаиҵеит. Ҳаргьы уи ҳнақәтәеит.

Москва. Вахтангов ихьӡ зху атеатр аԥарда ашьҭахь ҳгылоуп, аԥсуа милаҭтә маҭәала ҳаилаҳәаны, ҳҟамақәа ҭӷәыцәаа иаҳкуп, ҳгәы хыҭхыҭуеит: уажәымзар-уажәы асценахь ҳцәырҵраны ҳаҟоуп. Абар, шьаҿақәак роуп иҳабжьоу, асцена аганахьшәа, Фазиль Абдул-иԥа дахьтәоу аҟынӡа. Асцена акәзар, ҿык-бзык иазымҳәо иԥшӡаны ирхиоуп, ашьҭахьҟа Кавказ ашьха шлақәа рсахьа убоит... Хаҭала сгәырӷьара ҳәаак амамызт – лабҿаба дызбеит Фазиль Искандер.

Аныҳәатә усмҩаԥгатә мҩаԥызгоз еицырдыруаз амузыкаҭҵааҩ, алитературатә критик Свиатослав Белза ибжьы аагеит (урыс бызшәала), иагьрылеиҳәеит: «Уажәы шәҿаԥхьа иқәгылоит Фазиль Абдул-иԥа Искандер имаҭацәа, урҭ аиубилиар идныҳәаларц иахо Чагьамнтәи иаҳзааит. Ҳарԥылап...». Ҳаргьы адруҳәа асцена ҳнықәлан ҳшәаҳәеит. Аԥсуа жәлар рлаф ашәа «Наныкьара» амелодиа иақәыршәаны аҿынаҳархеит Фазиль Абдул-иԥа изынархаз адныҳәаларатә ашәа. Аиубилиар ихаҿала иубон, ҳақәгылара гәыкала ишидикылаз, ишигәаԥхаз. Азал аҿы итәаз ахәаԥшцәа ракәзар, акраамҭа рнапеинҟьабжьқәа еихсыӷьуамызт.

Хышықәса рышьҭахь, 2002 шықәсазы Фазиль Искандер Аԥсныҟа дааит, гәыблыла дрыдыркылеит иуаажәлар. С. И. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа драматә театр аҟны имҩаԥган агәырӷьаратә еилатәаара. Абраҟагьы аҷкәынцәа рхор сахәҭакны даҽа зnык Фазиль Абдул-иԥа иҿаԥхьа ақәгылара сықәшәеит.

Абарҭқәа рышьҭахь ашәҟәыҩҩы иҩымҭақәа еиҳагьы срызҿлымҳахеит, срыцклаԥшуан ицәажәарақәа, телехәаԥшрала иқәгыларақәа уҳәа. Убасҟан ауп аӡәы исыҵаиҳәазшәа, Фазиль Искандер ицәажәашьа ҟасҵо саналага. Ашьҭахь изнықымкәа-ҩынтәымкәагьы апародиақәа рыхәылԥазқәа рҟны ашәҟәыҩҩы ду ицәажәашьа, иҟазшьа апародиа алхны сықәгылахьан. Аха уи аасҭагьы акыр сазыгәдууп, Фазиль Искандер иқыҭа гәакьа Чагьам данаҭаа ашьҭахь изкны изҩыз ажәеинраала. Уи хсыркәшоит абарҭ ацәаҳәақәа рыла:

Ҳашьхақәа еимхәыцҵас илакы-лакьны иахьышьҭоу,
Рыҵаӄа амра ныҟәыҷҷеит, абан.
Зыԥсадгьыл Аԥсны ԥшӡа изызгәакьа-хьышьҭроу,
Дазыхынҳәт ҳ-Фазиль ду иԥсадгьыл ашьам.

Сынтәа ашәҟәыҩҩы ду диижьҭеи 90 шықәса аҵра ана-згәаҳҭо, сыбла иаахгылоит 20 шықәса раԥхьа аҷкәынцәа рашәаҳәаратә гәыԥ салоны Москваҟа ҳанцоз, амҩан ҳзықәшәаз ауадаҩрақәа, ҳдәыҕба «Фазиль изы» даҿа вагонк шацрарҳәаз уҳәа. Аха саныхәыҷыз инаркны Фазиль Искандер иҩымҭақәа рахь исымаз абзиабареи, ҩнуҵҟала исныруаз ацәанырра цқьақәеи ԥсахра рықәымкәа иаанхоит, наунагӡагьы исыцзаау-еит. Насыԥ ду змоу сакәны схы сыԥхьаӡоит адунеиаҿ еицыр-дыруа ашәҟәыҩҩы ду, ҳцьынцьуаҩ Фазиль Абдул-иԥа лабҿаба дызбартә, ихьӡала асцена аҟынтә ашәа схәартә еиԥш анцәа иахьсаҭәеишьаз.

Агазеҭ «Аԥсны», № 16, 2019

АԤСУА МИЛАҬ РГӘЕИСЫРҬА

Декабр 13 рзы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы иазгәарҭеит Аԥсны аҿар аҵарадырра радыԥхьалараҿы атради-циа бзиақәа змоу афилологиатә факультет 80 шықәса ахыҵра. Уи рхы аладырхәит ауниверситет аректор, академик А. Гәарамиа, аԥсуа бызшәа арҿиара Аҳәынҭқарратә фонд аиҳабы Гә. Кәыҵниа-ԥҳа, афилологиатә факультет аушьҭымҭацәа, еицырдыруа ашә-ҟәыҩҩцәа, апоетцәа, аҵарауаа, ауаажәларратә усзуҩцәа, иара убас аҵараиурҭа апрофессор-рҵаҩратә еилазаареи астудентцәеи.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә фа-культет 80 шықәса ахыҵра иазкыз аиубилеитә хәылԥазы ааир-тит, иагьымҩаԥигон афилологиатә факультет адекан, афило-логиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор О. Ӡиӡариа. Уи иқәгылараан иааркьаҿны далацәажәеит афакультет ашьақәгы-лареи аҿиареи рҭоурых.

1932 шықәсазы иаартыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә рҵаҩратә институти, уи ашьҭахь иуниверситетхаз ҳҵараиурҭеи рҿы ианакәзаалакгьы иалкаау акакәны иԥхьаӡоуп афилологиатә факультет. Аԥсуаа аҵарадырра рыларҵәара, аԥсуа жәлар

ркультура ашьҭыхра, аԥсуа қьабзқәа рыгәцаракра, абиԥарақәа иаарго атрадициақәа реихаҳара, урҭ ныҟәызго аҿар рааӡара уҳәа, ирацәоуп ари афакультет имҩаԥнаго ауснагӡатәқәа», – иҳәеит ахәҭакахьала афакультет адекан иқәгылараан. Насгьы иазгәеиҭеит, афилологиатә факультет аушьҭымҭацәа реиҳараҩык иахьа ҳҳәынҭқарра еиуеиԥшым аусбарҭақәа рҿы аус шыруа, еицырдыруа ҵарауааны, ҳаҭыр зқәу уаажәларратә усзуҩцәаны ишыҟоу.

Афилологиатә факультет иалгахьаз иреиуоуп: Аԥсни Ҟабарда-Балкариеи жәлар рпоет Б. Шьынқәба, ашәҟәыҩҩы, уаанӡа Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа реидгыла ахантәаҩыс иҟаз И. Ҭарба, Аԥсны жәлар рпоетцәа: М. Лашәриа, Н. Ҭарԥҳа, Р. Смыр, ашәҟәыҩҩцәа: Н. Ҳашыг, П. Бебиа, Р. Қапба уҳәа убас егьырҭгьы. Ус анакәха, иаҳҳәар ҳалшоит афилологиатә факультет ҳаԥсуа милаҭ иргәеисырҭоуп ҳәа.

Аҭоурых ҳазхьаԥшуазар, афилологиатә факультет шьаҭас иаиуит 1932 шықәсазы Аҟәатәи аҳәынҭқарратә рҵаҩратә институт аҿы иаартыз ауаажәларра-литературатә факультет. Уи арыцхә аахижьҭеи афакультет иоунажьхьеит зықьҩыла амилаҭтә кадрқәа.

Афакультет аҿы акафедрақәа раартра аус хацыркын 1933 шықәсазы. Убасҟан раԥхьаӡакәны еиҿыркааует аурыс бызшәа акафедра. 1937 шықәсазы – аурыси аҳәаанырцәтәи литературақәа рҭоурых акафедра, 1938 шықәсазы – атәым бызшәақәа ркафедра, 1956шықәсазы – аԥсуа бызшәеи алитературеи ркафедра. Аԥсуа милаҭ рзы акырӡа зҵазкуа ари акафедра раԥхьаӡа еиҳабыс даман афилологиатә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Ҭ. Шьаҟрылԥҳа. Раԥхьаӡатәи лахәылацәан: Е. Шьаҟрылԥҳа, Гь. Гәыблиа, П. Аӡынба, Р. Гәыблиаԥҳа.

Ишааиуаз, 1965 шықәсазы хаз-хазы ишьақәгылеит аԥсуа бызшәеи алитературеи ркафедрақәа. Аԥсуа бызшәа акафедра еиҳабыс дарҭоит адоцент А. Кәарҷелиа, алитература – адоцент Гь. Гәыблиа.

Еиуеиԥшымыз аамҭақәа рзы аԥсуа бызшәа акафедра еиҳабацәас иҟан: Ҭ. Шьаҟрылԥҳа, А. Кәарҷелиа, Ш. Арсҭаа, Р. Гәыблиаԥҳа, В. Амҷԥҳа, О. Зиӡариа, иахьа – Б. Хагәышь.

Аԥсуа литература акафедра еиҳабацәас аус рухьан: Гь. Гәыблиа, В. Анқәаб, А. Зыхәба, Ҵь. Адлеиԥҳа. Иахьа уи еиҳабыс дамоуп Д. Ҵьынҵьалԥҳа.

Афилологиатә факультет ашьақәгылареи аҿиареи рус аҿы рлагала дууп зыԥсҭазаара иалҵхьоу абарҭ аҵарауаа: И. Запорожски, Б. Ҭарба, М. Маитоп, А. Давидовски, Л. Лозоваиа, С. Ақырҭаа, Ҭ. Шьаҟрылԥҳа, Е. Шьаҟрылԥҳа, Т. Гәлиаԥҳа, Л. Кобахиаԥҳа, В. Анқәаб, А. Зыхәба, А. Кәарҷелиа, К. Агрба, Н. Коӷониаԥҳа.

Еиуеиԥшымыз аамҭақәа рзы афилологиатә факультет напхгара азыруан: Ҳ. Аргәын, А. Адлеиба, Б. Ҭарба, П. Аӡынба, Е. Арсениева-Гагәылиа, Ш. Арсҭаа, Б. Хагәышь. 2000 шықәса раахыс афакультет еиҳабыс дамоуп О. Ӡиӡариа.

Ҳаамҭазы афилологиатә факультет аҿы аус руеит иналукааша аҵарауаа нагақәа, академикцәа, апрофессорцәа уҳәа. Урҭ иреиуоуп: Ш. Арсҭаа, Ш. Салаҟаиа, С. Зыхәба, З. Џьапуа, М. Ладариаԥҳа, В. Чрыгба, В. Кәарҷиа, В. Касланӡиа, Е. Бебиа, А. Папасқьыр, О. Ӡиӡариа, Л. Ҳагԥҳа, Р. Гәыблиаԥҳа.

Иумҳәарц залшом шықәсырацәала аԥсуа бызшәа аҭҵаара аус иазааԥсо аҵарауаа рыхьӡқәагьы: Л. Саманба, В. Амҷԥҳа, С. Амҷԥҳа уҳәа убас егьырҭгьы.

Иахьа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет апрофессор-рҵаҩратә еилазаараҿы иҟоуп 120-ҩык инарзынаԥшуа арҵаҩцәа. Урҭ рахьтә – 13-ҩык апрофессорцәеи 34-ҩык адоцентцәеи. Астудентцәа рхыԥхьаӡара наӡоит 500-ҩык рҟынӡа.

Афакультет аҿы иҟоуп иаарласны акандидаттәи адоктортәи диссертациақәа рыхьчара зҽазыҟазҵо аспирантцәеи адокторантцәеи.

Есааира рыҽдырҭбаауеит афилологиатә факультети егьырҭ аҵараиурҭақәеи, иара убас еиуеиԥшым аиҿкаарақәеи ирыбжьоу аимадарақәа. Лассы-лассы имҩаԥыргоит ашәҟәыҩҩцәеи акультура аусзуҩцәеи реиԥылаарақәа.

Иахьа афилологиатә факультет аҿы арҵара аус мҩаԥысуеит ҳаамҭазтәи аҵарадырра астандарт ҿыцқәа рыла. Аус руеит акафедрақәа 7 аԥсуа бызшәа акафедра (аиҳабы – Б. Хагәышь), аԥсуа литература акафедра (аиҳабы – Д. Џьынџьалԥҳа), аурыси аҳәаанырцәтәи алитературақәа рҭоурых акафедра (аиҳабы – М. Ладариаԥҳа), аурыс бызшәа акафедра (аиҳабы – Е. Стеблецова), англызи анемеци бызшәақәа ркафедра (аиҳабы – Г. Герхелиаԥҳа), атәым бызшәақәа ркафедра (аиҳабы – Е. Маклакова), ажурналистика акафедра (аиҳабы – Гә. Амқәаб). Араҟа иазыҟарҵоит агуманитартә профиль иаҵанакуа абакалавр-

цәеи аспециалистцәеи. Итрадициа бзианы иҟоуп аҳәынҭқарратә аттестациақәа раан, Москвеи, Нальчики, Маиҟәаԥи уҳәа рҟынтәи аҵарауаа дуқәа рааԥхьара.

Ҷыдала иалкааны иҳәатәуп Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы иахьа аԥсуа бызшәа акафедра инанагӡо ароль атәы. Аԥсуа бызшәа ҳәынҭқарратә бызшәак аҳасабала иахьышьақәырҕәҕәоу инамаданы, уи арҵара мҩаԥысуеит афакультетқәа зегь рҿы. Еиқәыршәаны иҭыжьуп урҭ рзы иахәҭоу ашәҟәқәеи арҵагатә цхыраагӡақәеи. Абри аус аганахьала шықәсырацәала аџьабаа рбахьеит адоцентцәа Н. Ашәԥҳаи, А. Ажьиԥҳаи, арҵаҩы еиҳабы А. Шьынқәбеи.

Иазгәаҭатәуп иара убас афилологиатә факультет аҿы еиҿкаау алитературатә гәыԥ «Ацәыкәбар» аусура атәгьы. Уи еиднакылоит арҿиара знапы алаку, алитература бзиа избо, зхатә ҩымҭақәа аԥызҵо аҿар. Агәыԥ напхгара азиуеит В. Анқәаб ихьӡ зху алитературатә кабинет аиҳабы А. Анқәаб.

Агәыԥ «Ацәыкәбар» иабзоураны иааԥшуа иалагеит аҿар рбаҩхатәра. Иҟоуп апоезиеи апрозеи рганахь ала ашьаҿақәа ҟазҵогьы.

Аҵараҿы «хәба» ҳәа аихьӡарақәа аазырԥшуа астудентцәа алахәуп афакультети, иара убас ауниверситети руаажәларратә ԥсҭазаара. Урҭ ироуеит В. Арӡынба, Д. Гәлиа, Т. Гәлиаԥҳа, В. Анқәаб, амобилтә еимадара «Аквафон» уҳәа рыхьӡ зху астипендиақәа.

Акыршықәса инеиԥынкыланы афилологиатә факультет аҿы аус зуа, аџьабаа ду збахьоу афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор М. Ладариаԥҳа илҳәеит афакультет 80 шықәса ахыҵра азгәаҭара лара лзы аҵак ду шамоу, уи зызҳәоу аԥсҭазааратә мҩаҿы еихшьаалақәак рыҟаҵара шакәу.

Ҳаԥсуа диаспора рыԥсадгьылахь рырхынҳәреи, урҭ ауниверситет аҿы аҵарадырра рыҭареи ирыдҳәалаз азҵаарақәа дырзаҭгылеит адоцент С. Амҷԥҳа. Илҳәеит аԥсуа бызшәа тәым бызшәак еиԥш арҵара иацу ауадаҩрақәа. Иара убасгьы, ахәылԥаз иалахәыз рыхшыҩ азылышьҭит ҳдиаспора ахьынхо Сириеи Ҭырқәтәылеи уҳәа рҿы џьоукы иҽеим апропаганда ишаҿу, – урҭ Аԥсныҟа рырхынҳәра Аԥсны анапхгара аҿагылоушәа, насгьы аурысқәа арахь иаармышьҭуашәа уҳәа ихыҭҳәаау ажәабжьқәа шгәарарҵо атәы.

Иҳаԝсыз ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа рзы Аԥсны иҟаз ахҭысқәа ртәы лгәаларшәо дықәгылеит афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Е. Бебиаԥҳа. Џьдала илгәалалыршәеит усҟантәи аамҭазы ауниверситет аҿы зҿеидкыланы иҟаз, амилаҭ-хақәиҭратә қәԥара активла иалахәыз астудентцәа. Илҳәеит урҭ еснагь ԥхьагылара рзызуаз, амԝа иқәызҵоз В. Анқәаб шиакәыз.

Ахәылԥаз аҿы иқәгылеит иара убас афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, апрофессор А. Папасқьыр, апрофессор Гь. Гәыблиа, академик Л. Ҷкадуаԥҳа, апрофессор Р. Хонелиа, Аԥсны анацәа рхеидкыла аиҳабы Гә. Кьычԥҳа, ашәҟәыԝԝы П. Бебиа, аинрал Г. Агрба, аԥсуа бызшәа арҿиара Аҳәынҭқарратә фонд аиҳабы Гә. Кәыҵниаԥҳа уҳәа убас егьырҭгьы.

Аҵыхәтәаны, аиубилеитә ныҳәа рыдныҳәалауа, еизаз рҿаԥхьа дықәгылеит ауниверситет аректор, академик А. Гәарамиа. Арҵара аус аҟны шықәсырацәалатәи рџьабаазы, Аҳаҭыртә шәҟәқәа рнапаҿы идиркит афилологиатә факультет арҵаԝцәа гәыԥԝык.

Ахәылԥаз ахыркәшамҭазы еизаз идырбан афилологиатә факультет актиортә ҟазара аҟәша иҭоу астудентцәа рымчала еиҿкааз, асатиреи аиумори зцыз ақәгыларақәеи, афакультет аԥсҭазаара атәы зныԥшуа авидео-клипқәеи.

Ирыдаҳныҳәалап нас афилологиатә факультет аусзуԝцәа риубилеитә ныҳәа. Ирзеиӷьаҳшьап аԥхьаҟагьы аартра ҿыцқәеи, ақәҿиара дуқәеи.

Агазеҭ «Аԥсны», № 97, 2012

НХЫҴААИ ҲАРЕИ ҲАИЗААИГӘАЗТӘУА

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет аҟны имԝаԥысит Нхыҵ-Кавказтәи аҵарауаа Мадина Хакуашевеи, Мииасаҭ Муслимовеи, астудентцәеи реиԥылара. Уи далахәын Аԥсны Ахада иабжьгаԝ, афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор Владимир Занҭариа.

Аиԥылара аартуа, асасцәа бзиала шәаабеит ҳәа реиҳәеит афилологиатә факультет адекан, афилологиатә ҭҵаарадыр-

рақәа ркандидат Арда Ашәба. Анаҩс ажәа змаз аҵарауаҩ Владимир Занҭариа инаҵшьны иазгәеиҭеит, ас еиԥш иҟоу аиԥылара ауниверситет аҟны амҩаԥгара аҵак ду шамоу. Насгьы иҳәеит, асовет аамҭазы ҳашьцәа нхыҵааи ҳареи алитературатә еимадара бзиақәа шҳабжьаз:

«Хаҭала иҭабуп ҳәа шәасҳәоит хшыҩла, дыррала, баҩхатәрала даараӡа зымҽхак ҕәҕәоу аҵарауаа, ашәҟәыҩҩцәа – ҳашьцәа иреиуоу, Ҟабарда-Балкариеи Даҕьсҭани рҟынтә имҩахыҵыз, абас еиԥш инарҭбааны, ҳаҭырла, гәаартыла шәахьырԥыло азы. Ари даараӡа акраҵанакуеит. Избанзар, ҳәарас иаҭахузеи, аимадарақәа ҳабжьоуп Нхыҵ-Кавкази ҳареи (анкьагьы иҳабжьан), аха алитературеи акультуреи ирызкны лассы-лассы ҳаибабом, ҳаиқәшәом. Сара ибзиаӡаны исгәалашәоит (сара сеиԥш, абра итәоу ԥыҭҩыкгьы ишәгәалашәоит), уаанӡа ажурнал «Ошхамахәои» ажурнал «Алашареи» аномерқәа анеимырдоз. Иҟан аномерқәа ҷыдала Нхыҵ-Кавказтәи алитература иазкыз, даргьы ржурнал аҿы аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рҩымҭақәа ркьыԥхьуан. Иҟарҵон аиҭагақәагьы... Аԥсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба иҩымҭа «Ацынҵәарах» аҟабарда бызшәахьы еиҭаганы ианыҭрыжь, ауаа анаԥхьа ашьҭахь, Баграт Уасил-иԥа уахь днаԥхьаны аиԥыларақәа еиҿыркааит. Иагьианаршьеит Ҟабарда-Балкариа жәлар рышәҟәыҩҩы ҳәа ахьӡ ҳаракгьы. Уи ашьҭахь Адыгьеиа жәлар рпоет ҳәа ахьӡ ихырҵеит...».

Мадина Хакуашевеи Мииасаҭ Муслимовеи алацәажәеит Нхыҵ-Кавказтәи ажәларқәа рлитература иахьатәи аҭагылазаашьа, уи аҿиаразы иҟаҵатәу уҳәа. Насгьы Мииасаҭ Муслимова дрыԥхьеит лхатәы жәеинраалақәа.

Аԥсуа литература акафедра аиҳабы, афилологиатә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Диана Џьынџьалԥҳа иазгәалҭеит, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны Нхыҵ-Кавказ ажәларқәа рлитература иазкны амаҭәар иаԥхьоижьҭеи акыр шаатцуа.

Афилологиатә факультет анапхгара ирҳәеит, дук хара имгакәа аҵарауаа Мадина Хакуашевеи Мииасаҭ Муслимовеи алекциақәа рыԥхьаразы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет ахь ишааԥхьахо.

Аиԥылара ахәшьара аҭауа, Владимир Занҭариа иазгәеиҭеит:

«Аофициалтә еиԥыларақәа раан инарҭбааны алитература ҳалацәажәартә еиԥш алшара ҳамам. Сара даара гәахәа

дус исыԥхьаӡоит иахьа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны Нхыҵ-Кавказ ажәларқәа рлитература иазку аматәар иахьаԥхьо, абас еиԥш аиԥылара бзиақәа ахьеиҿыркаауа.

Мадина Хакуашевеи Мииасаҭ Муслимовеи рҩымҭақәа срыԥхьахьеит, ицәгьамкәангьы издыруеит аҟынтә, исҳәарц сылшоит, ари аиԥылара астудентцәа ирнаҭо рацәоуп ҳәа. Убри адагьы дара ԥарауааауп. Мадина Хакуашева лакәзар, адоктортә диссертациа лыхьчахьеит алитература ахырхарҭала. Лтема иахьӡуп «Алитературатә архетипқәа адыга шәҟәыҩҩцәа рырҿиамҭақәа рҟны». Насгьы лара авторс дамоуп ԥакыла даараӡа иԥаулоу ароман «Аҩныҟа игоу амҩа». Мииасаҭ Муслимова – дпрофессоруп, дпублициступ. Авторс дрымоуп, ус уҳәар ауазар, Анцәа иҟынтәи иааууа, адоуҳатә мчы змоу ажәеинраалақәа.

Арҭ рҩыцьагьы алахәуп акультуролог, ажурналист Сулиеҭ Кусова напхгара зылҭо, сынтәа Аԥсны Ахада Рауль Џьумка-иԥа Ҳаџьымба ицхыраарала имҩаԥысуа афестиваль «Кунаки» зыхьӡу. Убри аҟынтә, иахьатәи аиқәшәаара баша иҟамлеит ҳәа сгәы иаанагоит. Агәра згоит, ҳаԥхьаҟагьы аҿар рыбзоурала ажәытә традициақәа еихаҳауа, ҳашьцәа Нхыҵ-Кавказааи ҳареи ҳаимадарақәа иԥегьы ишыҭбаахо, ишыӷәӷәахо».

Аиԥылара ахыркәшамҭазы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет анапхгара рыхьӡала Арда Ашәба аԥарауаа иҭабуп ҳәа реиҳәеит, насгьы ҳамҭас рнапаҿы ириҭеит Аԥсны жәлар рпоет Баграт Уасил-иԥа Шьынқәба дызну араӡны иалху агәалашәаратә монетақәа.

Агазеҭ «Аԥсны», № 83, 2016

АҞӘА ИМҨАԤЫСИТ АԤСУААИ АЧЕРҚЬЕСЦӘЕИ РҾАР I ЖӘЛАРБЖЬАРАТӘИ РФОРУМ

Апрель 24-25 рзы Аҟәа имҩаԥысит аԥсуааи ачерқьесцәеи рҿар I Жәларбжьаратәи рфорум. Афорум аусура иалагаанӡа, шьыжьнаԥы, ашәҭ шьыԥәрақәа шьҭаԥан Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан зыԥсадгьыл зхы аҟәызԥаз анышә иахьамадоу Аҟәа, Ахьӡ-Аԥша Апарк аҿы игылоу абаҟа аҿаԥхьа.

Апленартә еилатәара аҟынтә

Афорум апленартә еилатәара мҩаԥысит апрель 24 рзы. Уи иалахәын: Аԥсны Жәлар Реизара Аиҳабы Валери Бганба, Аԥсны иҟоу Урыстәыла ацҳаражәҳәаҩ Семион Григориев, Аԥсны Ахада Иусбарҭа аиҳабы Беслан Кәыбраа, Абыргцәа рхеилак анапхгаҩы Константин Озган, Жәлар Реизара Аиҳабы ихаҭыԥуаҩ Емма Гамсаниаԥҳа, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет апрофессор-рҵаҩратә еилазаара ахаҭарнакцәа, астудентцәа.

Афорум амҩаԥгара аидеиа цәырыргеит ҩыџьа ауаа – Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиеи Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет аректор Барасби Карамурзови.

Аилатәара ааиртит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиа. Анаҩс уи ицымҩаԥигон Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет адәныҟатәи аимадарақәа рзы аусбарҭа аиҳабы Анатоли Кодзоков.

Алеко Гәарамиа иқәгылараҿы, асасцәа бзиала шәаабеит ҳәа раҳәо, иазгәеиҭеит аԥсуааи ачерқьес жәларқәеи риешьара шырҕәҕәалатәу, уи иаԥырхагоу аусқәа шыҟоу, аха гәкаҳарада аԥсуа-адыга етнос акзаара шеиқәырхатәу.

«Ҳажәларқәа рҭоурых аҟны иҟан иуадаҩыз аамҭақәа, аха урҭ апериодқәа раан аишьцәа рыжәҩахыр еигымызт, – иазгәеиҭеит Алеко Гәарамиа. – Уи ус шакәу даҽазныкгьы иааԥшит 1992–1993 шықәсқәа рзы Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьраан. Усҟан иҳацхраарц иааит ҳашьцәа, Нхыҵ-Кавказаа, иара убасгьы Урыстәылантәи, еиуеиԥшым атәылақәа рҟынтәи адиаспора ахаҭарнакцәа», – иҳәеит Алеко Гәарамиа. Иқәгылараҿы ахәҭакахьала дазааҭгылеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҭоурых, уи ашьақәгылара шыҟалаз, аибашьраан аԥсадгьыл ахьчара рхы шақәырҭаз 94-ҩык ауниверситет арҵаҩцәеи астудентцәеи, иуадаҩӡаз аамҭақәа рзы аҵараиурҭа ацхыраара шаиҭоз, иахьагьы ишаиҭо Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор, Аԥсны аҩыза ду ҳәа иԥхьаӡоу Виктор Антон-иԥа Садовничи. Иазгәеиҭеит, иахьа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны аҵара шырҵо Нхыҵ-Кавкази, Урыстәылеи, Ҭырқәтәылеи, Сириеи рҟынтәи аҿар.

Академик Алеко Гәарамиа аҿар ихы нарықәкны иҳәеит, адунеихаангы ирхадмырштҭларц изусҭцәоу, иахьынтәааауа, икармыжьларц рбызшәа, рҭоурых, ртрадициақәа.

Афорум аусура ахьӡала Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада Алеқсандр Анқәаб иааишьҭыз ашәҟәы даԥхьеит Ахада Иусбарҭа аиҳабы Беслан Кәыбраа.

Афорум алахәылацәа рҿаԥхьа иқәгылеит иара убас академиақәа ааба ракадемик: Аԥсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс аиҳабы Тарас Шамба, Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет адәныҟатәи аимадарақәа рзы аусбарҭа аиҳабы Анатоли Кодзоков, Еиду Америкатәи Аштатқәа рҟынтәи (Ниу-Џьерси) Наталиа Ханӡш, Израиль иҟоу ачерқьес диаспора ахаҭарнак Лавиз Ҳарун, Иорданиантәи – Жамал Ақби, 1992–1993 шықәсқәа рзы Иорданиантәи хатәгәаԥхарала иааны еибашьуаз Зиуар Нагуар, Краснодартәи атәылаҿацә анапхгара рхаҭарнак Мугдин Чермит, абаза ҿар Рхеидкыла «Шарԥны» апрезидиум ахантәаҩы Артур Бкербиев, Ҭырқәтәыла инхо ачерқьес диаспора ахаҭарнак Махмуд Думан.

Иқәгылоз зегьы иазгәарҭон афорум аиҿкаара ахьалыршахаз даара аҵак ду шамоу, гәахәарыла ишрыдыркыло, уи ишацхраауа аԥсуааи ачерқьесцәеи ракзаара арҕәҕәара.

Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет аректор Барасби Карамурзов афорум алахәылацәа рыхьӡала иааишьҭит ашәҟәы. Уи даԥхьеит Анатоли Кодзоков. Краснодартәи атәылаҿацә агубернатор Александр Ткачов иааишьҭыз ашәҟәы даԥхьеит Мугдин Чермит. Ашәҟәы ааишьҭит иара убас уаанӡатәи Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа ахада Муса Шанибов. Уи даԥхьеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор Алеко Гәарамиа.

«Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьраан хатәгәаԥхаралатәи аус аиҿкаара» – абас ахьӡын Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет адоцент Ирина Агрба афорум алахәылацәа рҿаԥхьа дзыԥхьаз ажәахә. Уи рызкын аибашьраан Нхыҵ-Кавказнтәи иҳацхраарц иааз ҳашьцәа.

«Аԥсны ахақәиҭразы аԥсра аԥылара, аԥсуаа рзы – ари машәыршақә иҟалама? Еилкаашьас иаҭатәузеи ари? Аибашьраан аԥаразы еибашьуа урылацәажәозар, арҭ азҵаарақәа цәырҵӡом, – лҳәеит Ирина Агрба лықәгылараҿы. – Агенети-

катә хылҵшьҭреи, ашьеи, аиашара азықәԥареи – абри акәын ихадараз хатәгәаԥхарала аҵхыраараз иаауаз ҳашьцәа рзы. Урҭ ннамкылеит ирԥылоз ауадаҩрақәа, ашьха каҵәарақәа, аҳәаа», – инаҵшьны иазгәалҭеит Ирина Агрба. Аҵыхәтәаны афорум иалахәыз идырбан уи аибашьраан имҩаԥылгоз адыррaҭара «Арыцҳараҿы ҳаицны» ацыԥҵәахақәа. Уи ианыԥшуан ҳашьцәа, Нхыҵ-Кавказаа аибашьраан иаадырԥшуаз агәымшәареи афырхаҵареи.

Даара аинтерес ду зҵаз ажәахә ҟалҵеит Урыстәылатәи аҭҵаарадыррақәа ракадемиа Мрагылараҭҵаара аинститут аспирант Есма Гәыргәлиаԥҳа. Лтема иахьӡын «Аԥсуаа араб дунеи аҿы». Уи лықәгылараҿы дазааҭгылеит Османтәи аимпериа иаҵанакуаз Мрагылара Ааигәеи Аҩадатәи Африкеи атәылақәа рҟны ишьақәгылаз ачерқьес диаспора. Илҳәеит араҟа ишуԥыло Нхыҵ-Кавказ ажәларқәа: аедыгьқәа, абазақәа, ауаԥсаа, аҟарачқәа, абалкарцәа, ачеченцәа, аингәышқәа, Даҕсҭан ажәларқәа реиҳарак. Ажәахәҟаҵаҩ лажәақәа рыла, аԥсылман тәылақәа рҿы имҩаԥысуа аҳҭысқәа, ахынҭаҩынҭарақәа, Сириа ицо аибашьреи, адемографиатәи егьырҭ азҵаарақәеи рҟны Аԥсни Нхыҵ-Кавкази атәылақәа рыҩнуҵҟа-политикатә ԥсҭазаараҿы адиаспора рроль ҷыдала иазнеиуеит.

Есма Гәыргәлиаԥҳа иазгәалҭеит, Аԥсны анапхгареи ажәлари еснагь еилкаарыла арепатриациа аус ишазнеиуа, ари апроцесс аҟны акыр шаҵанакуа Аԥсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс аусурагьы.

Афорум аҟны дықәгылеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет амагистратураҿы аҵара зҵо Аслан Габлаиа. Уи итема иахьӡын «Иахьатәи Аԥсуа ҳәынҭқарра аргылараҿы Урыстәыла ароль».

Апленартә еилатәара ашьҭахь аделегациақәа рхадацәа идикылеит Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада Алеқсандр Анқәаб. Анаҩс асасцәа рзы Афон Ҿыц ақалақь ахь аекскурсиа еиҿкаан.

Аԥсни Урыстәылеи реиҩызара: ачерқьес дунеи аԥеиԥш

Апрель 25 рзы иацҵан аԥсуааи ачерқьесцәеи рҿар Жәларбжьаратәи рфорум аусура. Имҩаԥысит «Аԥсни Урыстәылеи рыстратегиатә еиҩызара: ачерқьес дунеи аԥеиԥш» атемала астол гьежь.

Астол гьежь аҟны иҟан Аԥсны абыргцәа рхеилак ахантәаҩы Константин Озган, Аԥсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс аиҳабы Тарас Шамба, Краснодартәи атәылаҿацә ахадара аҩнуҵҟатәи аполитика адепартамент аиҳабы ихаҭыԥуаҩ Мугдин Чермит, Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет аҳәааанырцәтәи аушьҭымҭацәа Рассоциациа аиҳабы Мураҭ Гукеԥшоков.

Астол гьежь атема хадахьы ииасаанӡа, Тарас Шамба 75 шықәса ихыҵра идныҳәалауа дықәгылеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет ажурналистика акафедра апрофессор, ажурналист Екатерина Бебиаԥҳа. Уи иазгәалҭеит Тарас Мирон-иԥа авторс дышрымоу 500 инареиҳаны аусумҭақәа, арҵага шәҟәқәа, аҭҵаарадырратә ҭыжьымҭақәа. Илҳәеит, Аԥсуа-Абаза жәлар Адунеизегьтәи рконгресс аиҿкаара аидеиа зтәыз Тарас Шамба шиакәыз. Ассоциациа напхгара аҭауа, 20 шықәса ирылагӡаны уи иҟаиҵаз, дзыхьӡаз даара ирацәаоуп. Уи акыр ҽышәала дацхраауан, иахьагьы даҿуп адунеи «иԥсаҟьаны» иалаԥсоу ҳажәлар реидкылара.

Маи мзазы 75 шықәса ихыҵра азгәарҭараны иҟоуп Аԥсны абыргцәа рхеилак ахантәаҩы Константин Озгангьы.

Тарас Шамба ииубилеи идырныҳәалеит Ҭырқәтәыла иҟоу Аԥсны ахаҭарнакра уаанӡатәи аиҳабы Владимир Аҩӡба, Аԥсны абыргцәа Рхеилак ахантәаҩы Константин Озган.

Анаҩс Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор Алеко Гәарамиа Тарас Шамба ианеишьеит аҳамҭа.

Аҿар рҿаԥхьа дықәгылауа, Константин Озган иазгәеиҭеит, иахьатәи аамҭазы, аглобализациа апроцесс аанкылашьа шамам, ҳазқәу адунеиаҿ иҽеим, ииашам аус хәымгақәа шымҩаԥысуа, аха ишаҭаху адырра амазаара, аҵара аҵара.

«Шәахьыҟазаалакгьы иалшәмыршан ҽаӡәы игәаанагара ацныҟәара, еиҳаракгьы ачерқьес зҵаараҿы», – иҳәеит Константин Озган.

Аԥсадгьыл ахь архынҳәразы Аҳәынҭқарратә еилакы ахаҭарнак Цьансыхә Лазба астол гьежь алахәылацәа ирзеиҭеиҳәеит ҳцьынцьуаа рырхынҳәра аус аганахьала аилак имҩаԥнаго аусура. Уи иажәақәа рыла, аҵыхәтәантәи ҩышықәса ирылагӡаны ҳцьынцьуаа маҷҩымкәа идырхынҳәхьеит. Иааид-

кыланы иугозар, ҩышықәса ирылагӡаны Сириантәи Аҧсныҟа нхара иааган 500-ҩык ауаа. Урҭ рахьтә 18-ҩык иахьа Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҭалара рҽазыҟарҵоит. 13-ҩык ахәыҷқәа сынтәа ашкол ахь ршьаҿа еихыргоит, 53-ҩык – макьана ашколқәра иаҵанакуам.

Аҧсадгьыл ахь архынҳәразы аилак ахаҭарнак дазааҭгылеит Аҧсныҟа иааз ҳџьынџьуаа аратәи ҳаҧсҭазаара ралархәра шымҩаҧысуагьы.

Афорум алахәылацәа азҿлымҳан Аҧсны атәылауаҩра аиура азҵаара. Уи аҭакс Џьансыхә Лазба иҳәеит, ҳџьынџьуаа рганахьала атәылауаҩра аиура еиҳа ишымариоу, ари апроцесс аамҭа рацәаны ишаҭахым: арепатриантцәа Аҳәынҭқарратә еилакы аҟны ашәҟәы рҽанырҵоит, уаҟа еиқәдыршәоит ихымҧадатәиу ашәҟәқәа, нас Аҩнуҵҟатәи аусқәа рминистрра атәылауаҩрашәҟәы-визатә маҵзурахьы ирышьҭуеит.

Сириатәи аделегациа ахаҭарнак Ибрагим Мохамад Башар иқәгылараҿы иазгәеиҭеит Аҧсни Урыстәылеи имҩаҧыргo аусқәа акыр шрыҵаркуа.

Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҭқарратә университет аҳәааныркцәтәи аушьҭымҭацәа Рассоциациа аиҳабы Мураҭ Гукеҧшоков иқәгылараҿы иҳәеит, имҩаҧырго афорум Урыстәыла Аиҳабыра шадгыло, ахәҭакахьала, арегионтә ҿиара Аминистрра. Иазгәеиҭеит, Урыстәыла Аҧсны ахьыҧшымра ахьазханаҵаз аҵак ду шамоу аҧсуаа рзы адагьы, ачерқьес дунеи азгьы. Иҳәеит, иахьатәи Урыстәыла анапхгара, хаҭала Владимир Путин, ибзианы ишырдыруа, еилкаарылагьы ишазнеиуа аҧсуа-адыга проблема.

«Аҧсуааи адыгақәеи реизыҟазаашьақәа рҿы ауадаҩрақәа ҳәа акгьы ыҟам, ҟалашьагьы амаӡам. 1992–1993 шықәсқәа рзтәи Аџьынџьтәылатә еибашьраан, уи ашьҭахьгьы еиҳа аибабарақәа ыҟан. Анаҩс еиҳа имаҷхеит. Убри аҟынтә ҳарҭ лассы-лассы ҳаибабалароуп, ҳаиқәшәаларoуп», – иазгәеиҭеит Мураҭ Гукеҧшеков.

Аслан Габлаиа дазҵаауан Шәачатәи Аолимпиатә хәмаррақәа раартра аан ачерқьес елемент зыҟамзеи, насгьы ишҧарыдыркылеи уи ачерқьесқәа ҳәа.

Ари азҵаара аҭак ҟаиҵеит Краснодартәи атәылаҿацә анапхгара рхаҭарнак Мугдин Чермит. Уи иҳәеит, Аолимпиада аартра асценари аҳәынҭқарра аҭоурых ишазкыз. «Ачерқьес дунеи иадҳәалаз азҵаара, аконцепциаҿы рбашьа амамызт, – иҳәеит уи. – Аха Аолимпиатә қыҭа агәҭаны иаартын адыгақәа Рыԥны, уаҟа ибзианы ицәырган адыга культура зегьы». Уи иажәақәа рыла, адыгақәа Рыԥны иаҭааз рхыԥхьаӡара наӡоит 61-нызқьԥык, урҭ рахьтә 50 аҳәааныррцәаа роуп.

Астол гьежь аҟны ажәахәқәа ҟарҵеит имаҷԥымкәа афорум алахәылацәа.

Аԥсныҭәи аҳәынҭқарратә университет амагистратура иҭоу Сариа Ҭаниаԥҳа ажәахә ҟалҵеит «Адунеи аҿы ачерқьесқәеи аԥсуааи ахьынхо, урҭ рлахьынҵа» атемала. Ҭырқәтәылатәи ҳџьынџьуаԥ, аибашьра аветеран Зульфи Ачузба ажәахә ҟаиҵеит «Аџьынџьтәылатә еибашьреи аԥсуа-черқьес диаспора рхымԥаԥгашьеи» атемала. Аԥсныҭәи аҳәынҭқарратә университет аҭоурыхтә факультет астудент Фарид Кобахьиа иажәахә иахьӡын «Адыга-хатттә етнографиатә еиҿырԥшрақәа». Аҭоурыхтә факультет астудент Ҭарашь Хәытаба иажәахә азкын Урыстәылеи Кавкази реинырра.

Астол гьежь ахыркәшамҭазы уи алахәылацәа ҭабуп ҳәа рарҳәеит асеиԥш афорум аиҿкаара аԥшьызгази иацхраази зегьы.

Аԥсуааи ачерқьесцәеи рҿар I Жәларбжьаратәи рфорум аусура аихшьалақәа рышьҭахь Ааԥхьара рыдыркылеит. Уаҟа ахәҭакахьала иазгәаҭоуп:

«Европа атәылақәеи Еиду Америкатәи Аштатқәеи рҟны инхо ачерқьесцәа рҿар рхеидкылақәа рахь ааԥхьара ҟаҵазааит Урыстәылеи, иара убас Аԥсны Аҳәынҭқарреи рҟны аимадарақәа шьақәдыргылаларц; ааԥхьара ҟаҵазааит, адунеи зегьы аҿы инхо адыгацәеи аԥсуааи рҭоурыхтә ԥсадгьылны иԥхьаӡоу Кавказ аҟны аҭагылазаашьа шьақәызҟьарц зылшо аусқәа Урыстәылеи аҳәааныррцәтәи атәылақәеи рҟны иҟоу ачерқьесцәа рҿар рхы рыладмырхәларц».

Агазеҭ «Аԥсны», №30, 2014

АФОРУМ АЛАХӘЫЛАЦӘА НАԤХЬАН КӘТОЛ АҚЫҬАХЬ

Аԥсны имҩаԥысуаз аԥсуааи ачерқьесцәеи рҿар Жәлар-бжьаратәи рфорум хдыркәшеит Очамчыра араион Кәтол ақыҭан. Саси-ԥшәымеи рҿеибаркны асааҭ 4 рзы имҩахыҵит Кәтол ақыҭахь.

Зегь раԥхьаӡа афорум алахәылацәа мҩахыҵит Кәтол ақыҭа агәаны иргылоу 1992-1993 шықәсқәа рзтәи Аҵьынҵь-тәылатә еибашьраан иҭахаз Кәтолаа рҵеицәа ргәалашәара иазку абаӷахьы. Араӷа, асасцәа бзиала шәаабеит ҳәа раҳәо, амитинг ааиртит ақыҭа ахада В. Кәарацхелиа. Очамчыратәи араионтә ансамбль «Ерцахә» ашәаҳәаҩцәа инарыгӡеит аԥсуа жәлар рашәақәа. Анаҩсан дықәгылеит аҵарауаҩ-ажурналист, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет апрофессор Е. Бебиа-ԥҳа. Уи лықәгыларақәы дазааҭгылеит хьӡи-ԥшеи згым Кәтол ақыҭа аҭоурых. Илҳәеит, Аԥсадгьыл ахьчараан уи аҵеицәа иаадырԥшыз афырхаҵара, 100-ҩык инареиҳаны Аԥсадгьыл рхы шақәырҵаз. Анаҩс дықәгылеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик А. Гәарамиа.

«Азқьышықәсақәа иргәылсны иаауа аԥсуа-адыга жәларқәа риешьара ҵаулоуп, аҭоурых ду амоуп. Аишьцәа доуҳак еиднакы-лоит иахьагьы. Адунеи аӷны аҽышьақәырӷәӷәара усҵәӷьа има-риамзаргьы, ҳԥеиԥш лаша ҳнапы иакуп. Ҳара ҳауп уи иазықәԥа-ша. Абиԥаракәа иахьанӡа иааргаз ԥхьаӷа изгаша, иацызҵаша, изырҿиаша аҿар шәоуп. Ус анакәха, шәара шәоуп ҳажәларқәа уаҵәтәи рразӷы знапаҿы иӷало. Хьызла-ԥшала аныӷәгара ҳаз-шаз шәақәиршәааит! Иахьанӡа иалыршоу зегьы, аихаҳарагьы зуалԥшьоу аҿар шәоуп. Анасыԥ лаша шәымазааит, аманшәала-ра шәыцзааит еснагь!», – иҳәеит уи иқәгыларақәы.

Анаҩс ажәа иман Аԥсуа-Абаза жәлар Жәларбжьаратәи Рассоциациа ахантәаҩы, академик Тарас Шамба.

Тарас Шамба иқәгыларақәы ахәҭакахьала иазгәеиҭеит: «54 ҳәынҭқарра рӷны инхоит иахьа аԥсуаа рхылҵшьҭрақәа. Ҳаԥхьаӷагьы ишьақәҳаргылоит ҳҵьынҵьуаа ахьынхо егьырҭ аҭыԥқәа. Ҳашьцәа рыԥсадгьыл ахь ихьарԥшуа аимадара ҳаб-жьаҵара – абри ауп ҳара хықәкыс иҳамоу, ҳусурагьы зызку. Уи иҳаднаҵоит ари адгьыл ԥшӡа, Аԥсны аиқәырхаразы иқәԥоз абиԥарақәа ргәалашәара. Иаарласны Ҭырқәтәылаӷа сцоит, уи ашьҭахь – Европаӷа. Сахьнеиуазаалакгьы ҳҵьынҵьуаа ирас-ҳәоит ҳԥеиԥш змаадаша, ҳзықәгәыӷуа, иаԥсоу аҿар шҳамоу.

Ақәҿиарақәа шәымазааит. Нагӡара амазааит аԥсуа-адыга жәларқәа риешьара!».

Амитинг аҿы иқәгыланы ажәа рҳәеит иара убас Аԥсны абыргцәа рхеилак аиҳабы К. Озган, Очамчыра араион ахьӡала – А. Думаа. Аԥсуа поетцәа ражәеинраалақәа ирыԥхьеит Кәтолтәи абжьаратә школ аҵаҩцәа Л. Ҵнариеи А. Арҷелиеи. Анаҩс Кәтолтәи аҽырҩыրҭа адәаҿы имҩаԥысит аҽырхәмарракәа.

Аҽырхәмарракәа рышьҭахь аԥсуа нхаҩы инхашьа-инҵышьа, ибзазашьа, ичеицьыка агьама рбарц имҩахыргеит аҩнаҭа еиҿкаақәа, аҩнаҭа ԥшӡақәа ируаку Ачаа рашҭахь. Уаҟа шәаҳәарыла, кәашарыла ирԥылеит асасцәа, ирыздырхиеит аишәачара.

Аишәачара напхгара азҭоз Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор А.Гәарамиа еикәаҵҵаа наҟ-ааҟ иватәан аԥсыуа маҭәала еилаҳәаз ансамбль «Ерцахә» ашәаҳәаҩцәа, ҳаҭыр зқәу абыргцәа. Араҟа ихеибарҭәааауан ажәеи ашәеи, урҭ ирыцыз аԥсуа-адыга мелодиақәеи акәашаракәеи. Рҟазара ддырбеит аиқәшәара зҽалазырхәыз В.Логәуа напхгара зиҭо ахореографиатә ансамбль «Абжьыуаа» иалоу акәашацәагьы.

Ажәа рыман афорум иалахәыз Сириа, Иорданиа, Еиду Америкатәи Аштатқәа, Палестина, Еиду Арабтә Еимиратқәа, Ҟабарда-Балкартәыла, Адыгатәыла, Ҟарачы-Черқьестәыла, Краснодартәи атәылаҿацә уҳәа рҟынтә иааз аделегациақәа рнапхгаҩцәа.

Афорум хыркәшан лыҵшәа бзиала. Кәтол ақыҭан, Ачаа рашҭаҿ еиҿкааз аишәачара иацыз алахҿыхра, ашәаҳәара, акәашара лабҿаба избаз зегьы насыԥ рыманы ихынҳәит.

Агазеҭ «Аԥсуа университет», № 5, 2014

ПЛАКАТК АҬОУРЫХ, МАМЗАРГЬЫ «АМАҶ» АУС АНЫБЖЬНАХУА

Ишдыру еиԥш, аплакат анцәырҵыз иахьа акәым, иацы акәым, уи уажәшьҭа акрахыҵуеит уҳәар ҟалоит. Аха аҭоурых уазхьаԥшуазар, еиҳарак иара ахархәара анаиуз Урыстәыла ареволиуциа аан ауп, нас уи ашьҭахь, 1941–1945 шш. рзтәи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Ду аан. Аха ус ҳҳәеит ҳәа, адунеиаҿ аплакат еснагь еиуеиԥшымкәа ахархәара арҭон.

Ажәа «аплакат» – ари анемец «Plakat», афранцыз «Placard» («plaquer» – адырҵаблара, акыдырҵаблара аҟынтә) – алаҳәара, даҽакала иуҳәозар, афиша ауп иаанаго, мамзаргьы англыз «Poster» – аплакат. Иахьа «Абаннер» ҳәа ҳзышьҭоугьы аплакат аҭакы ахьаныҧшуа рацәоуп ҳҳәар, имцхом.

1992–1993 шш. рзтәи Аҧсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан плакатк аҭоурых иазкны ҳара ҳиҿцәажәеит аибашьра аветеран, асахьаҭыхҩы, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет адоцент Руслан Чхамалиа.

Руслан Григори-иҧа Аҧсны аибашьра анцоз Гаидар Иазычба напхгара зиҭоз агәыҧ аҟны деибашьуан. Аха иҩызцәа аӡәырҩы реиҧш, афронт аҟынтә даныхынҳәлак, Гәдоуҭа еиҿкааз асахьаҭыхыҩцәа ргәыҧ «Ажәеиҧшьаа» ахь днеиуан. Уаҟа аус зуаз асахьаҭыхыҩцәа хықәкы хадас рҿаҧхьа иқәгылан ақырҭуа мпыҵахалаҩ иполитика аҿаҧҽра, аибашьра ақәызбара, аҧсуа жәлар рхақәиҭразы ақәҧараҿы ргәы ашьҭыхра.

Агәыҧ еиднакылоз аҟазацәа рыҩнуҵҟа иҟан зықәрахь инеихьаз асахьаҭыхыҩцәа, афронт ахь ацара злымшоз, аха иҟан иара убас абҵьар аанкыланы еибашьуазгьы. Урҭ хҭацәыхак шааруолак убраҟа инеины аплакатқәа, асахьақәа, акарикатурақәа уҳәа ҟарҵон. Агәыҧ аиҿкаара ахыҵхырҭаҿы игылаз иреиуан асахьаҭыхыҩцәа Валери Гамгиеи Нугзар Логәуеи. Анаҩс уи напхгаҩык иаҳасабала хылаҧшра аиҭон Витали Ҵьениа.

Агәыҧ иалан имаҷҩымкәа асахьаҭыхыҩцәа: Хәыта Аҩӡба, Сергеи Габелиа, Тариел Амҧар, Гарри Дочиа, Зоиа Аҵьынҵьал, Иура Ҷкадуа, Халдун Леиба (Иорданиантәи иааз), Васили Мхонҵьиа уҳәа аӡәырҩы.

«Афронт аҟынтәи хҭацәыхак шаасоулак, Гәдоуҭа еиҿкааз асахьаҭыхыҩцәа ргәыҧ «Ажәеиҧшьаа» ахь снеиуан. Сҩызцәа зегь реиҧш, исылшоз ахәыҵы ҟасҵон. Усҟан еиҳараӡак ҳнапы злакыз Аҧсадгьыл ахьчареи, аибашьреи, аҭынчреи уҳәа ирыдҳәалаз аплакатқәеи, аҵацәа ирызкыз акарикатурақәеи рыҟаҵара акәын. Ҳара ҳаплакатқәа хшьын Ҧсоу инаркны Гәымсҭатәи афронт ахырхарҭа аҟынӡа. Уи ажәлар ргәы шьҭнахуан, иархәыцуан, ақәҧарахь ирыҧхьон, – игәалаиршәоит асахьаҭыхҩы Руслан Григори-иҧа. – Аха иҭаххуаз аплакатқәа

ирнахҭцоз ажәақәа (еиҳарак аапхьаратә ҭакы змаз), шамахамзар, ҳара ҳхала иаҳҳхәыцуан, дара аплакат аҟны иааҳарԥшуаз асахьақәа реиԥш», – иаҳзеиҭеиҳәоит иара.

Асахьаҭыхҩы иажәақәа рыла, иҟан аибашьраангьы изҳәоз: «Аибашьра цоит, ҳҿар аҭахара иаҿуп, асахьаҭыхра иалаҳҳузеи?» ҳәа. Аха, Анцәа иҟынтә, ажәлар зегьы ус ихәыцуазма, еилызкаауазгьы ыҟан.

Ианакәызаалакгьы аплакат аҵакы шыҕәҕәоу, уи амч ду шамоу иазкны Руслан Чхамалиа иаҳзеиҭеиҳәеит аибашьра анцоз аамҭазы аҭыԥ змаз хҭыск.

«Иҟалаз уи ауп, хаҭала сара авторс сызмаз плакат дук Лыхны ақыҭа абжьаларҭаҟны, Гәдоуҭаҟа ицогьы, Ешыраҟа ицогьы, Лыхныҟа ибжьалогьы ибзианы иахьырбарҭаз ихаҳшьит. Иара шәагаала иагьмаҷмызт: ҩбаҟа метра агылара аманы, аҭбаара х-метрак рҟынӡа иназон. Асахьа агәҭаны ашьхақәа рцәаараҿы Аԥсны абираҟи Кавказ ашьхарыуа жәларқәа Рконфедерациа абираҟи наҟ-ааҟ ианҵаны, уи илаҵакшәа ҩыџьа ауаа аԥсшәа анеибырҳәо еиԥш, анапеимыхра асахьа анын. Ҵаҟа иаҵаҩын абас (урыс бызшәала): «Единство народов Кавказа» ҳәа, – игәалаиршәоит асахьаҭыхҩы. Аха уи ашьҭахь иҟалаз ахҭыс ауп аус злоу.

Аҟабарда ҷкәынцәа ргәыԥ еицны Ешыраҟа афронт ахь ишцоз, Лыхны абжьаларҭаҟны ихшьыз аплакат рылаԥш ақәшәазаап: иагьџьаршьеит, ҕәҕәалагьы рыԥсахы еибанаркит, рыгәгьы ԥнажәеит. Иаахынҳәын иҭаа-ԥшаауа, Гәдоуҭа асахьаҭыхыҩцәа ргәыԥ ахьтәаз инеизаап. Аамҭа шьыжьын аҟынтә, асахьаҭыхҩы Тариел Амԥар ида уаҩ дмааицызт.

– Абыржәыҵәҟьа иҳауҳәароуп абрыгь-абрыгь аҭыԥаҿ ихшьу аплакат автор дызусҭоу! – рҳәазаап рҿырцәгьаӡаны, рыԥсахы еибакны. Аха Тариел иҟалаз цқьа ишизеилымкаазгьы, ишахәҭаз рацәажәашьа иҿақәыршәаны аҭак риҭазаап:

– Избан, ишәгәампхазеи? Уаҟа ихшьугьы, егьырахь икыдугьы ҳҩызцәеи ҳареи ҳнапала иҭаҳхыз роуп. Иҟалазеи? – дразҵаазаап.

Иҟалаз уи ауп, Кавказ ашьхарыуа жәларқәа Рконфедерациа абираҟи Аԥсны абираҟи наҟ-ааҟ иахьаныз, Аԥсны абираҟ аҟны арҕьа маҿа ахаҭыԥан арма маҿа анны ирбазаап.

– Ааит, дызусҭада, дабатәи сахьаҭыхҩу ари ҭызхыз, абыржәыҵәҟьа даҳурбароуп! Ишԥыкәу, Аԥсны абираҟ аҟны арма

маҿа асахьа анҵаны... арма напала аума Кавказ ашьхарыуа жәларқәа дшаҳҧыло ари «шәсахьаҭыхҩы»?! – рҳәазаап иацралаӡаны. Уи аамҭазы Тариел Амҧар ари змааназ ауизымдырхуаз, минуҭӡак шәаангыли, ишәҳәо иаракәӡам: уи аплакат ҭызхыз раҧхьаӡатәи иескизқәа абар иахьыҟоу, уажәы игәаҳамҭои, иҳәан иааҧшааны идирбазаап. Уаҟа, жәаҳәарада, абираҟ аҟны ишахәҭоу еиҧш, арҕьа напы акәын ианыз.

– Мшәан, изакәызеи нас, араҟа арҕьа напы анны, ҳара иаабаз аплакат аҟны арма напы анны? – рҳәеит инақәырҕәҕәаны, иагьгәамҵны. Нас инацырҵеит:

– Аескиз ҳара иҳаздыруам, уажәы Ешыраҟа ҳцароуп, амала ҳаныхынҳәуа убраҟа арма маҿа анны ианааба нас шәхы иавыжәбала! – рҳәан имаҟарны ицазаап.

Ари аныҟалаз аамҭазы Руслан ахырҕәҕәаарҭаҟынтә дхынҳәны дааун. Дшааиуаз, асахьаҭыхыҩцәа ргәыҧ ахьҭыхуаз данааҩнашыла, Тариел Амҧар дҵааит, уанааиуаз аӡәыр дуҧылама, аӡәыр акыр уеиҳәаахьоума ҳәа. Аха аплакат ҭызхыз дызусҭоу, иҧшра-исахьа, ихьӡ-ижәла уҳәа урҭ иабардыруаз.

Ари ахҭыс шыҟалаз игәаларшәо Руслан Чхамалиа иҳәоит:

«Иҭысхыз аплакат аформат ду ахь ианиазгоз, ашәагаа ахьмаҷмыз ҳасаб азуны, атрафаретқәагьы схы иасырхәон. Ишыҟалах сыздыруам, аха абираҟ аҟны саннеи, арҕьа маҿа ацынхәрас арма маҿа ақәҭысхзаап, исызгәамҭаӡакәа. Аамҭа цон. Аплакатгьы уаҟа ихшьын. «Гхак» амоуп ҳәагьы аӡәы акы адимбалацызт, амни ахҭыс акәымзар», – иҳәоит асахьаҭыхҩы.

Иара излаҳаиҳәаз ала, ахҭыс арезонанс анаанахәа аҽнырцәҟьа иҩызцәеи иареи еицхыраауы аплакат иамаз «агха» дыриашеит.

Абасала, аплакат аҵакы акыр ишыҕәҕәоу, уи акырӡа шаҵанакуа далацәажәо, Руслан Чхамалиа иахьагьы лафны игәалаиршәоит Гәдоуҭа асахьаҭыхыҩцәа ргәыҧ «Ажәеиҧшьаа» ахьтәаз даннеи Тариел Амҧар ииҳәаз ажәақәа: «Урҭ (аибашьцәа) ара ианааиз урықәшәазҭгьы, уршьыргьы ҟаларын».

Ааигәа Аҟәа аҭыҧ змаз ахҭыс – Аиааира ду иадҳәалоу абаннер (аплакат) аҟны аҧсуаа ахьану ргана ҿ атанк иақәтәоу қырҭцәоуп ҳәа – иахылҿиааз аҭыӡшәа дазааҭгылауа асахьаҭыхҩы иазгәеиҭоит, ари аҩыза аус аан даара ҭакҧхықәра дула ишаз-

неилатәу, избан акәзар автор ихы иҭам, игәы иҭам далаҟоушәа даанарԥшыр алшоит. Иара иажәақәа рыла, асеиԥш иҟоу абаннерқәа – аҳәынҭқарратә ҭакы рымоуп, ирнугьы гәыӷбара узцәырнамго иҟазар ауп. Избан акәзар уџьабаа зду, гәыла-ԥсыла уззааԥсо аус машәырла, агәхьаамкра, мамзаргьы аццакра уҳәа иахҟьаны «амаҵ» ибжьнахыр алшоит.

Агазеҭ «Аԥсны», № 73, 2019

ҲЏЬЫНЏЬУАА АУНИВЕРСИТЕТ РАДЫԤХЬАЛАРАЗЫ

Ааигәа ԥшьӷык Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аусзуӷцәа – афилологиатә факультет адекан Арда Ашәба, апрофессор Оҭар Ӡиӡариа, адоцентцәа Баҭал Хагәышь, Диана Џьынџьалԥҳа Ҭырқәтәылантәи ихынҳәит. Урҭ уахь рцара хықәкыс иаман Сакариеи Диузџьеи ақалақьқәа рҟны иҟоу ауниверситетқәа рҭаара, урҭ рнапхгаӷцәа сынтәа инарҭбааны иазгәаҭахо Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет 85 шықәса ахыҵра азгәаҭарахь ааԥхьара рыҭара, аԥсуа ҿар Аԥсныҟа рхьарԥшра, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет радыԥхьалара азҭаара, аԥсуа культуратә хеидкылақәа рнапхгаӷцәа рԥылара, иара убасгьы Ҭырқәтәыла инхо ҳџьынџьуаа рыҿцәажәара, афольклортәи адиалектологиатәи материалқәа ранҵара.

Аҵарауаа Ҭырқәтәылаҟа рцара алыршахеит Аԥсны Аԥыза-министр Беслан Барцыци Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиеи рыбзоурала.

«Ҳара Ҭырқәтәылаҟа ҳцараны ҳаҟан шықәсқәак раԥхьа. Ишыжәдыруа еиԥш, Сакариеи Диузџьеи руниверситетқәеи Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университети аиқәшаҳаҭрақәа рыбжьоуп. Уи инақәыршәаны, ахәҭакахьала, Диузџьа ауниверситет аҟны аԥсуа бызшәа иазкны алекциақәа мӷаԥаагараны ҳаҟан. Аха усҟан ари аус иаԥырхагахеит Қырҭтәыла анапхгара. Дара Ҭырқәтәыла аиҳабыра рганахьала ирымаз анырра зегьы рхы иархәаны, ҳцара алымшартә иҟарҵеит», – иазгәеиҭеит Арда Ашәба. Аҵарауаа ражәақәа рыла, дара уажәы Ҭырқәтәылаҟа рнеира аԥсуа диаспора ахаҭарнакцәа гәахәара дула ирыдыркылеит. Ҳџьынџьуаа ирзеиҭаҳәаан Аԥсны иахьатәи аполитикатә

ҭагылазаашьа, аекономика зеиԥшроу, аԥсуа бызшәа аҿиара апроблемақәа.

«Зегь раԥхьа иргыланы, ҳџьынџьуаа ирзеиҭаххәарц иаҳҭахыз Аԥсны ахаҿра акыр аҽшеиҭанакыз, аҭагылазаашьа маҷ-маҷ акәзаргы, аиҕьхара ишаҿу, аԥсуа бызшәа ҳәынҭқарратә бызшәак аҳасабала ахархәара есааира аҽшарҭбаауа акәын. Ҿырԥштәыс иаагозар, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аԥсуа бызшәа аҿиара аганахьала иҟанаҵо рацәоуп. Аҵараиурҭа аҭалараан акырӡа азҿлымҳара амоуп аԥсуа бызшәа, ԥышәарак аҳасабалагьы зегь раԥхьа ирҭиуа маҭәаруп. Аԥсуа бызшәа рҵоит афилологиатә факультет аҟны адагьы, егьырҭ афакультетқәа зегьы рҟны. Еиқәыршәаны иҭыжьуп арҵагатә хархәагақәеи ацхыраагӡақәеи. Уаанӡа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҭаларазы, иаххәап, ԝажәаԝажәихәԝык аргозҭгьы, урҭ араҟа иахьынхашаз ауадақәа рыла еиқәдыршәартә алшарақәа ыҟамызт, аҭагылазаашьа уадаԝын. Уажәы ҳуниверситет анапхгареи ҳтәыла аиҳабыреи рыбзоурала иаарласны ахархәарахь ирыҭахоит аҵараиурҭа азеиԥшнхарҭа», – иҳәеит Баҭал Хагәышь. Иара иажәақәа рыла, ауниверситет анапхгара алшарақәа зегьы аԥнаҵоит иааиуа аҵарашықәс ҿыц инаркны аҵара иҭаларц иаауа ҳџьынџьуаа ауниверситет азеиԥшнхарҭаҿы уадала реиқәыршәаразы.

Хагәышь иара убасгьы инаҵшьны иазгәеиҭеит, ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа даара ишырҭаху ашколқәра иаҵанакуа аҿаргьы рыԥсадгьыл ахь раагара, урҭ рзы иҷыдоу ашкол Аԥсны иаартызарц, анаԝс дара Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет иҭалаларц.

Ҭырқәтәыла инхо ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа даара гәыҵхас ирымоуп аԥсуа бызшәа азҵаара, рхыԥхьаӡара рацәоуп збызшәа ззымдыруа, еиҳаракгьы аҿар.

«Ҭырқәтәыла инхо ҳдиаспора рыбжьара аԥсуа бызшәа аҭагылазаашьа даара иуадаԝуп. Араҟа, ҳара ҳҟынгьы апроблемақәа маҷӡам. Аха ҳара иҳамоуп ахәыҷбаҳчақәа, ашколқәа, ауниверситет, аус ауеит аԥсуа радио, ателехәаԥшра, ирыдкылоуп аԥсуа бызшәазы азакәан. Ҳара аҳәынҭқарра ҳамоуп. Ҳдиаспора рҟны зынӡа даҽа ҭагылазаашьак ыҟоуп. Аиҳабыратә абиԥара иаҵанакуа аԥсуа бызшәа бзианы ирдыруазар, аб-

жьаратә абиԥара иаҵанакуа еиҳа иԥсыҽны ирдырууеит. Аиҭбыратә абиԥара ракәзар, иааидкыланы иугозар, абызшәа рыздырӡом. Аха, акызаҵәык, узеигәырӷьаша, Ҭырқәтәыла инхо ҳџьынџьуаа реиҳараҩык економикала ибеиоуп, уск-уск рнапы алакуп, нхарала-нҵырала иӷәӷәоуп, атәанчаҩцәа атәанчахәы бзиа роуеит», – иазгәеиҭеит Оҭар Ӡиӡариа. Иара игәаанагарала, ҳдиаспора рҟны аԥсуа бызшәа аиқәырхаразы, ашколқәа иаҵанакуа ахәыҷқәагьы Аԥсныҟа иаагалатәуп.

«Аԥсны иҳамоуп ашкол-интернатқәа: Гагра, Аҟәа, Очамчыра уҳәа. Шықәсык ахь ҩыџьа-ҩыџьа ракәзаргьы ахәыҷқәа ааганы аинтернат иҭаҵазҭгьы, абызшәа рҵон. Анаҩс урҭ ҳуниверситет аҭалаpазы еиҳа иазыҟаҵахон (абызшәа аганахьала). Убас, маҷ-маҷ ҳдиаспора аҟынтәи аҿар еиҳа рыԥсадгьыл иазхьаԥшуа иалагон», – иҳәеит Ӡиӡариа. Ауниверситет аҭаpауаа ражәақәа рыла, Ҭырқәтәыла инхо аԥсуа диаспора ргәы иҵхо азҵаарақәа ируакуп ишаԥсацәоу зыршаҳаҭуа аԥсуа тәылауаҩшәҟәқәа ахьрымам.

«Адунеи аҟны иахьабалак ҭынчрам, аибарххарақәа цоит. Аԥхьаҟа Аԥсны аҭагылазаашьа аҽаԥсахыр алшоит, иҟалар ауеит, иаххәап, еиуеиԥшым абжьыҭиракәа, ареферендумқәа, Аԥсны Аҳәынҭқарра аҟазаареи аҟамзаареи ирыдхәаланы. Усҟан ҳарҭ зегьы ҳаидгыланы ҳҳәынҭқарра ҳацхраарц ҳалшон. Абас ҳарҳәон ҳахьнеилакгьы», – иазгәеиҭеит Баҭал Хагәышь.

Ҳдиаспора Ҭырқәтәыла иахьынхозаалакгьы, аԥсуа культуратә хеидкылақәа ирымадоуп. Уимоу, рхы ахьеидыркылаша, лассы-лассы иахьеиқәшәалаша, иахьеибабалаша аҭыԥқәа реиҿкаара, аҩнқәа рыргылара иашьҭоуп. Убас, ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа аԥсуа ҵарауаа ганы иддырбеит Диузџьа ақалақь аҟны (уаҟа инхоит 25 нызқьҩык инареиҳаны аԥсуаа) 250 нызқь доллар ахҭынҵаны иаархәаз адгьыл. Ҵакырала иара гектарк инацны иҟоуп.

Апроект ишаҳәо ала, аргылaратә усуракәа хыркәшахоит ҩба-хԥа шықәса рыла. Аҵарауаа ыҟан иара убас Измиҭ ақалақь аҟны. Уаҟа урҭ имаҷымкәа афольклортәи адиалектологиатәи материалқәа анырҵеит. Арда Ашәба иажәақәа рыла, дара зегьы аҭҵаарадырразы акыр аинтерес рыҵоуп. Урҭ иреиуоуп, ажәытә аԥсуаа рҟны ақьабзтә ритуалқәеи аныҳәақәеи рымҩаԥгара иадхәалоу аинформациагьы. Иаагозар, маи 6

рзы иазгәартәоз аныҳәа – «Ахдырлаз амш». Аԥсны уи зызкыз цқьа еилырганы издыруа маҷуп, аха абызшәаҿы иахьагьы иаанханы иҟоуп. Аԥсуаа ирҳәон: «Ахдырлаз аҽны махәык ԥуҵәар ҟалаӡом, иҵасым ҳәа иԥхьаӡоуп».

Ишдыру еиԥш, Аԥсны Дырмит Гәлиа дышҳамаз еиԥш, Ҭырқәтәыла инхо ҳаԥсуа диаспора рзы ҳаҭыр зқәыз уаҩын аҵарауаҩ Омар Беигәаа. Иара дышәҟәыҩҩын, дпоетын, дҭоурыхҭҵааҩын, дырккаҩын. Инапы злакыз аусқәа рацәан. Иԥсҭазаара зегьы азкын Аԥсни, Аԥсны аҭоурыхи, аԥсуа жәлари, аԥсуа бызшәеи рыҭҵаара.

Имҩаԥысит Омар Беигәаа ирҿиаратә ҭынха ҭызҵаауа Маҳинур Паԥҳаи аԥсуа ҵарауааи реиԥылара. Ҳџьынџьуаҩ уи изкны акыр аусумҭақәа лкьыԥхьхьеит, хаз шәҟәынгьы иҭыҵхьеит хаҭала Омар Беигәаа изылкыз аусумҭа. Лара иаарласны Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны акандидаттә диссертациа лыхьчараны дыҟоуп. Аԥсуа литература акафедра аиҳабы, адоцент Диана Џьынџьалԥҳа излаҳалҳәаз ала, аҵарауаҩ Маҳинур Паԥҳа лдиссертациа атема шьақәырӷәӷәаан Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны. Иара иахьӡуп «Беигәаа Омар идоуҳатә дунеии Ҭырқәтәылатәи аԥсуа диаспора ретнокультуреи».

Аҵарауаа Ҭырқәтәыла рыҟазаара аҟынтәи иалылкаауа дазааҭгыло, Диана Џьынџьалԥҳа иазгәалҭеит: «Ҳџьынџьуааи ҳареи ҳаиԥыларақәа рҟны иалыскааз акызаҵәык ауп – ҳашьцәа рыԥсадгьыл ахь ирымоу абзиабара. Башаӡа ирҳәом, ԥсҭазаарас иҟоу ԥсадгьылуп ҳәа. Адгьылқәа рацәоуп, аха ԥсадгьылс иҟоу акызаҵәык ауп. Абри дара зегьы ибзианы еилыркаауеит».

Аҵарауаа ражәақәа рыла, Ҭырқәтәыла инхо аԥсуа ҿар Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет радыԥхьаларазы иҟаҵатәу аусқәа ируакуп аӡыргара аиҿкаарагьы. Ҳәарада, ҳуниверситет аӡбахә раҳахьеит, ирдыруеит, аха ирымам инарҭбаау аинформациа: арҵара асистема зеиԥшроу, афакультетқәа, азанааҭқәа уҳәа рганахьала. Ари азҵаараҿы аԥхьаҟа даара ихархәага духоит аинтернет алшарақәагьы рхархәара.

Агазеҭ «Аԥсуа университет», № 1-2, 2017

ВЛАДИМИР АНҚӘАБ
ИГӘАЛАШӘАРА ИАЗКНЫ

Март 6 рзы Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет аҟны инартбааны иазгәартеит апоет, алитературатҧааҩ, аазаҩ, апатриот иаша Владимир Платон-иҧа Анқәаб диижьтеи 90 шықәса аҧра. Уи рхы аладырхәырц Аҧсныҟа иааит Зарема Ашибокова зхадараҿы дыҟаз У. Д. Алиев ихьӡ зху Ҟарачы-Черқьестәылатәи аҳәынтқарратә университет аҟынтә аделегациа. Аусмҩаҧгатә хада иалагаанӡа, шьыжьнаҵы, Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет арҵаҩцәеи, астудентцәеи, асасцәеи еицны ихалеит Аҟәатәи ашьхараҿы иҟоу ашәҟәыҩҩцәеи ауаажәларратә усзуҩцәеи рпантеон ахь, Владимир Анқәаб анышә дахьамадоу. Апоет иҳатгәын аҟны ишьтарҵеит ашәт шьыҵәрақәа.

Владимир Анқәаб диижьтеи 90 шықәса аҵра иазкыз агәалашәаратә хәылҧазы ааиртит Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет аҟны иҟоу Владимир Анқәаб ихьӡ зху алитературатә кабинет аиҳабы, аҧсуа литература акафедра аусзуҩы Ахра Анқәаб. Уи ахәылҧаз ахь имҩахыҵыз зегьы бзиала шәаабеит ҳәа раҳәо иазгәеитеит, аусмҩаҧгатә ишалахәу Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа, алитературатҵааҩцәа, ауниверситет аҵарауаа, ауаажәларратә усзуҩцәа, астудентцәа уҳәа реиҧш, Ҟарачы-Черқьестәылантәи иааз аделегациа.

Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет анапхгара рыхьӡала ахәылҧаз аҟны дықәгылеит аҵараиуртә атҵаарадырразы апроректор, афилологиатә тҵаарадырракәа рдоктор Цьульетта Адлеиҧҳа.

«Ахәылҧаз иалахәу зегьы ибзианы ижәдыруеит Владимир Платон-иҧа Анқәаб иабиҧара иаҵанакуаз ҳҵарауаа, ҳинтеллигенциа аҧсуа жәлар рзы ирылдыршаз. Лымкаала иара ихатара ҳазаатгылозар, зегь раҧхьаӡагьы, уи дпоетын, дҵарауаҩын, даҧсыуан, аҧсуа жәлар дырҧан, Аҧсны жәлар дырҵеин. Владимир Анқәаб изы иуҳәаша даара ирацәоуп, аха зегь раҧхьаӡа иазгәастарц истаху, иара иабиҧара иааӡаз роуп иахьа аҧсуа жәлар рыгәта игылоу ҳинтеллигенциа, ҳҵарауаа, иахьатәи ҳҿар аҵара дзыртцо, урт рааӡара знапы алаку. Ирылдыршаз шьарда

ирацәоуп: рбызшәа еиқәдырхеит, рлитература еиқәдырхеит, еихарҳаит», – иазгәалҭеит Џьульетта Адлеипҳа. Анаҩс апроректор ауниверситет анапхгара рыхьӡала Владимир Анқәаб иԥшәамаԥҳәыс, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аԥсуа литература акафедра адоцент Лиудмила Хьызба ҳамҭас лнапаҿы илылҭеит Аԥсны Амилаҭтә банк иҭнажьыз агәалашәаратә араӡынтә монета.

Апоет, апатриот Владимир Анқәаб иԥсҭазаареи ирҿиаратә мҩеи инарҭбааны дазааҭгылеит аԥсуа литература акафедра аиҳабы, афилологиатә ҭҵаарадыррақәа ркандидат Диана Џьынџьалԥҳа.

«Ауаҩы иҩнуҵҟатәи идунеи аҿы аразра, ақьиара аҳра анауа, уи амра иаҩызоуп: икәша-мыкәша иҟоу ауаа аԥхарра рнаҭоит. Убас иҟаз дреиуан Владимир Платон-иԥа Анқәаб», – лҳәеит аҵарауаҩ лықәгылара хацыркуа. Диана Џьынџьалԥҳа дыруаӡәкуп Владимир Анқәаб ибзоурала ишқәыԥшӡаз аԥсуа литература акафедраҿы аусура иалагаз. Уи лажәақәа рыла, Владимир Анқәаб разҟыс иман ижәлар рзы дхәарҭаны, рхьаа ихьааны, рҿахәы иҳәартә еиԥш аҟазаара.

Диана Џьынџьалԥҳа иазгәалҭеит, Владимир Анқәаб ирҿиаратә усуреи ирҵаҩреи хеибарҭәаауа ишыҟаз, убарҭқәа рнаҩсангьы дышпатриот дуӡӡаз, астудентцәа лымкаала аус шрыдиулоз, Аԥсны амилаҭ-хақәиҭратә қәԥара аԥхьагылаҩцәа дшыруаӡәкыз, уи иахырҟьангьы акыр ауадаҩрақәа шихигахьаз, лахь ширҭахьаз. Аха Владимир Анқәаб змаҵура ҭыԥ иацәшәаны ихьаҵуаз дреиуамызт. Еснагь Аԥсни аԥсуа жәлари ринтересқәа рзы дықәԥон, иаҭаххозар, иԥсгьы рызҭихыртә аҟынӡа.

«Владимир Анқәаб иахьа иԥсы ҭаны дыҟазҭгьы, ҳуаажәларраҿы аҽеиҩшарақәа аҭыԥ анрымоу, дҳаԥхьагыланы иҟаиҵашаз, иҳаиҳәашаз, иҳабжьигашаз рацәаӡан», – лҳәеит Диана Џьынџьалԥҳа.

Иазгәаҭатәуп, Владимир Анқәаб ихьӡ акамыршәреи уи анаӡаӡатәреи хықәкыс иҟаҵаны, аҿар апатриотизм рылааӡаразы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны ишеиҿыркаауаз, иахьагьы ишеиҿыркаауа еиуеиԥшым аусмҩаԥгатәқәа: иаартуп ихьӡ зху акабинет, иаԥҵоуп ихьӡ зху астипендиа, алитература акафедра арҵаратә план аҟны акәзар, иалкаау аҭыԥ

ааннакылоит апоет ирҿиара, уи атемала астудентцәа ирыԥуеит акурстәи адипломтәи усумҭақәа уҳәа уб. иҵ. Аха убарҭ рахьтә реиҳа иалукаартә иҟоуп апоет ихьӡ зху акабинет аусура. Араҟа еиҿкааует алитературатә кружок, иҭыҵуеит астудентцәа рԥымҭақәа зныло ажурнал. Ажәакала, Владимир Анқәаб зны еиқәиҵаз амца еиҳа-еиҳа аҽартбаауеит. Уи иахылҵуа аԥхарра еиднакылоит аҿар.

«Насыԥ иман Владимир Платон-иԥа Анқәаб рҵаԥыс дызмаз. Избан акәзар уи иматәар убриаҟара еилырганы аҿар рызнагашьа дақәшәон, дасу ргәаҵа аҟынӡа инеиртә еиԥш. Насгьы иҟаӡамызт лекциак, дзыԥхьоз атема анаԥс ааӡара аус даналамцәажәоз, Аԥсни аԥсуа жәлар рҭоурыхи анышьҭимхуаз. Иара ҟазарыла дақәшәон урҭ зегьы еилаӡԥаны, еиҿыбааны аҿар рызнагара», – иҳәеит ахәылԥаз аҟны иқәгылаз, Владимир Анқәаб иҵаԥцәа ируаӡәку, Аԥсны аҵареи аҭҵаарадырреи рминистр Адгәыр Какоба.

Владимир Анқәаби аҿари реизыҟазаашьа атәы дазааҭгылеит апоет, ажурнал «Алашара» аредактор хада Анатоли Лагәлаа. Уи дреиуан Владимир Анқәаб иаԥшьгарала усҟан алитературатә кружок иҭнажьуаз анапылаԥыратә журнал «Арԥаш» знапы иҵызхуаз. Иҟалап, абри ажурнал аҟынтәи иалагазар анаԥс «Алашарахь» сназгаз амԥагьы ҳәа азгәеиҭеит иара. Насгьы даԥхьеит ирҵаԥы – Владимир Анқәаб изикыз ажәеинраала.

Алитератураҭҵааԥ, акритик, аԥсуа литература акафедра адоцент Руслан Қапба иқәгылараҿы инаҵшьны иазгәеиҭеит, Владимир Анқәаб иԥсҭазаареи ижәлар рлахьынҵеи иԥымҭақәа рҿы ишаарԥшу, ишырныԥшуа. Дырзааҭгылеит хараӡа иҳаԥсхьоу агәаалашәарақәа.

«Сара иахьа саназхәыцуа даара иҵьасшьоит Владимир Анқәаб илаз агәаҕьра. Уи ус аламала ишәоз, ихьаҵуаз иакәӡамызт. Еснагь даҿагылан аԥсуаа хԥаха рызымҭоз ақырҭқәа рполитика. Иҟалараны иҟаз лабҿаба ибозшәа акәын ишиҳәоз: «Арҭ дареи ҳареи мышкымзар мышкы ҳаиҿамгылар ауӡом, аибашьрахьгьы ҳкылнагоит. Аха иҳадгылогьы ҟалоит, ҳашьцәа нхыҵаа аауеит, ҳажәԥахыр еибыҭаны ҳарҿагылоит, ҳагьаиааиуеит», – игәалаиршәеит Руслан Қапба.

Ахәылҧаз аҟны иқәгылеит иара убасгьы Ҟарачы-Черқьестәылантәи иааз аделегациа алахәылацәагьы. Урҭ иазгәарҭеит, Владимир Анқәаб ихаан аҧсуааи абазақәеи реимадарақәа, реиҿцаарақәа акыр ишыҵәҩәаз. Миқаель Чкәутуи иареи рыбзоурала абаза ҿар рацәаҩны Аҧсныҟа ишаауаз, араҟа аҵара шырҵоз.

Владимир Анқәаб иҵаҩцәа ируаӡәку, ауаажәларратә усзуҩы Гәыгәыца Џьыкырҧҳа лықәгылараҿы иазгәалҭеит, ас еиҧш иҟаз апатриот ду, апоет, аҵарауаҩ, ааӡаҩ ииубилеи Аҧсны ахы-аҵыхәа зегьы инарҭбааны ишазгәаҭатәу.

Владимир Анқәаб ижәлар гәакьа ргәыбылра иманы, рыбзиабара даҧсаны, наунагӡа ргәалашәараҿы даанхоит. Уи даҽазныкгьы иарҵабыргит ахәылҧаз аҟны аҿар рықәгылара. Урҭ иҟарҵеит апоет изкны ажәахәқәа, ирыҧхьеит иажәеинраалақәа. Иҟоуп урҭ рахьтә зхатәы жәеинраалақәа апоет игәалашәара иазызкызгьы. Убарҭ дыруаӡәкуп арҵаҩы Татули Бебиаҧҳа, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аушьҭымҭа.

Афилологиатә факультет адекан Баҭал Хагәышь иқәгылараан иҳәеит, ахәылҧаз аҟны хаҭала иззааҭгылаз апоет ирҿиара аганқәак шракәу, избан акәзар Владимир Анқәаб иҭҵаарадырратә усуреи, аҿар рааӡареи, апатриотизмреи рганахьала изкны иуҳәаша даара ирацәоуп, акыргьы аамҭа аҭахуп.

«Владимир Анқәаб дреиуамызт «Сара спатриотуп» ҳәа зхы шьҭыхны иҳәҳәоз. Уи ипатриотра, иҧсадгьыл ахь имаз абзиабара иусқәа рыла иааирҧшуан», – иҳәеит Баҭал Хагәышь.

Ахра Анқәаб ахәылҧаз аҟны адырра ҟаиҵеит аҭыжьра ишазырхиоу, иаарласынгьы аҧхьаҩцәа рнапаҿы ироуп ҳәа агәыӷра шыҟоу Владимир Анқәаб инапылаҩырақәеи, илитература-критикатә статиақәеи, насгьы иара изкны аҵарауаа ирыҩхьоуи еидызкыло аизгақәа.

Агәалашәаратә хәылҧазы еиҿызкаази уи зхы алазырхәызи зегьы ҭабуп ҳәа ралҳәеит Владимир Анқәаб иҧшәмаҧҳәыс Лиудмила Хьыбба.

Ахәылҧаз ахыркәшамҭазы иаагеит ҧшьаала зхы кыз, аха нас мац-мац ишьҭыҵуаз, игәыҟаҵагаз, иагьгәырҧшаагаз, акыр шықәса раҧхьа иҭаҩыз апоет Владимир Анқәаб ибжьы. Даҧхьон иажәеинраала «Бзиа избоит сара Аҧсны»:

...Ауаа зегь, ҳәарада,
Инеибеиԥшым ҟазшьала.
Иԥсадгьыл аӡә дахӡыӡаауеит,
Аӡә бзиа ибоит ҽакала.

Дыҟоуп бзиа избо
Зыԥсадгьыл амалаз,
Агәы нҭаԥҟа изҭиуа,
Ахьаа ҟамҵа гәалас...

Ирҳәоит, аҽы ԥсыр адәы аҭынхоит, ауаҩы дыԥсыр – иажәеи иуси ҳәа. Владимир Платон-иԥа Анқәаб зыԥсы ҭоу аӡәырҩы раасҭа дыбзоуп. Избан акәзар инагӡахеит уи игәҭыха, инагӡахеит иажәеи иусқәеи – иԥсы зыхҭниҵоз ижәлар ироуит ахақәиҭра. Иҩымҭақәа рыцуп ес-нииуа абиԥара.

Игәалашәара лаша наӡаӡазааит апоет, аҵарауаҩ, ааӡаҩ, апатриот лаша Владимир Платон-иԥа Анқәаб!

Агазеҭ «Аԥсны», № 18, 2018

«АԤСУА ШӘҞӘЫ» – 40 ШЫҚӘСА

40 шықәса ахыҵит «Аԥсуа шәҟәы», мамзаргьы «130-ҩык рышәҟәы» ҳәа хьӡыс изырҭаз, аԥсуа ҵарауаа, аинтеллигенциа, апатриотцәа иашақәа рнапы зҵаҩны усҟан, декабр 10, 1977 шықәсазы СССР Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиум Ахантәаҩы Л. И. Брежнев, ЦК КПСС анапхгареи, аполитбиуро аилазаареи уҳәа рыхьӡала иҩыз адокумент. Уи аԥсуа жәлар рҿахәы зҳәоз, рыгәҭыхақәеи рхьааи зныԥшуз акакәны иҟалеит. Избан акәзар усҟан, иара уи аԥхьагьы Қырҭтәылатәи ССР Аԥсны аганахьала имҩаԥнагоз аполитика аԥсуа жәлар ринтересқәа шьаҭанкыла ирҿагылон.

Ари арыцхә инамаданы, апрель 12, 2018 шықәсазы Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет аҟны имҩаԥысит «Аҭоурых иуананажьуам ахарштра» ҳәа хьӡыс измаз астол гьежь. Уахь ааԥхьара рыман зызбахә ҳамоу ашәҟәы аиқәыршәара

иалахәыз, знапы аҵазҩыз, аҵарауаа, аҭоурыхҭҵааҩцәа, ҳауаажәлар рхаҭарнакцәа. Уи рхы аладырхәит иара убас ауниверситет анапхгара, апрофессор-рҵаҩратә еилазаара, аҭоурыхтә факультет арҵаҩцәа, астудентцәа.

Иазгәаҭатәуп, аҭоурыхтә документ ҩуижьҭеи 40 шықәса аҵра иазкны Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҭоурыхтә факультет ишыҭнажьыз ашәҟәы «1977 шықәсазтәи «Аҧсуа шәҟәы», («130-ҩык рышәҟәы») – урыс бызшәала. Уи аҭыжьра иҭакҧхықәроуп аҭоурыхтә ҭҵаарадырраҟәа ркандидат, адоцент Алик Габелиа. Ашәҟәы рзынархоуп астудентцәа, амагистрантцәа, аспирантцәа уҳәа Аҧсны иҿыцу аҭоурых иазҿлымҳау зегьы. Аҭыжьымҭа иацу аҵыхәтәажәаҿы ҭҵаарадырратә шьаҭала иаарҧшуп зыӡбахә ҳәоу ашәҟәы анҩыз аамҭеи, уи аиқәыршәара ҵаҵгәыс иамази, насгьы аҧсуа жәлар рмилаҭ-хақәиҭратә қәҧара аҭоурых аҿы ҭыҧс иааннакылои рҭәы.

Астол гьежь аусура иалагаанӡа еизаз зегьы минуҭктәи аҿымҭрала иргәаладыршәеит ашәҟәы знапы аҵаҩу рахьтә зыҧсҭазаара иалҵхьоу ауаа.

«Иахьатәи ҳаиқәшәаара, ганкахьала, хҭыс бзиоуп, аха даҽа ганкахьалагьы, илахьеиқәҵагоуп. Избан акәзар, ашәҟәы знапы аҵаҩу 130-ҩык рахьтә 84-ҩык рыҧсҭазаара иалҵхьеит», – аиҧылара аартуа иазгәеиҭеит ауниверситет аректор, академик Алеко Гәарамиа. Иара иажәақәа рыла, ашәҟәы знапы аҵазҩыз, астол гьежь ахь ааҧхьара змаз 46-ҩык рахьтә 28-ҩык ауниверситет ахь имҩахыҵит. Аха зегь дара роуп, еиуеиҧшым амзызқәа ирыхҟьаны изымааз, рыхшара – рхәыҷқәа, рмаҭацәа уҳәа аиҧылара рхы аладырхәит.

«Зегьы ишәгәалашәоит, ашәҟәы анҩыз аамҭа даара ицәгьан. Уи аҩра, аиқәыршәара акыр аҵьабааи агәаҟьреи аҭахын. Аха уи рылшеит ҳара ҳҵарауаа, ҳинтеллигенциа ахаҭарнакцәа. Ижәдыруеит, уи иахырҟьаны аӡәырҩы ауадаҩрақәа ишрықәшәааз, аума шырзааргаз: зусура иамырхыз дубап, лахь зырҭаз дубап. Аха иара ашәҟәы ахаҭа аҧсуа жәлар рзы даара «аус ауит». Еиҳаракгьы лыҵшәақәас иҟалаз рахьтә иалукаар ҟалоит Аҧсуа университет, Аҧсуа телехәаҧшра раартра», – иҳәеит Алеко Гәарамиа.

Аректор иазгәеиҭеит, усҟан ашәҟәы знапы аҵазҩыз 130-ҩык рахьтә напхгара зиҭо аколлектив аҟынтәи 13-ҩык шыҟаз, 8-ҩык рыԥсҭазаара ишалҵхьоу. Насгьы уи игәы иаланы иҳәеит, аԥсуа жәлар ззықәԥоз ауниверситет аартра аҵакы џьоукы-џьоукы иахьа маҷк даеакала ишахәаԥшуа. Иазгәеиҭеит, ауниверситет аҟны иҟоу азанааҭқәа рыла аҿар аҳәааныркәа рышьҭра шиашам.

«Аамҭақәа цоит, аҭагылазаашьақәа рҽырыԥсахуеит. Ҳуниверситет аӡбахә ала уцәажәозар, шаҟа аџьабаа рбазеи ҳара ҳауаажәлар уи аартразы! Нас иахьатәи ҳҭагылазаашьа шԥаҟоу? «Алимиткәа, алимиткәа!» ҳәа џьоукы ҩагылеит. Анцәа иџьшьаны, ҳҵараиурҭаҿы хыԥхьаӡара рацәала еиуеиԥшым азанааҭқәа ҳамоуп. Избан нас ҳара ҳмилаҭтә университет иавганы аҿар аҳәааныркәа изаҳашьҭуа, убри азоума ҳажәлар зықәԥоз, иабаҟоу араҟа алогика? – азҵаара ықәиргылеит аректор.

Хаҭала ашәҟәы знапы аҵаҩу рганахьала Алеко Гәарамиа иҳәеит, астол гьежь аформат иҭагӡаны ишзалымшо дасу рџьабаа, рлагала иалкааны азгәаҭара. Убри аҟынтә, иааидкыланы, зеиԥшла ашәҟәы ахаҭа аҵакы ҳазааҭгылап ҳәа ажәалагала ҟаиҵеит.

«130-ҩык рышәҟәы» аҭоурыхтә ҵакы иазкны инарҭбааз ажәахә ҟаиҵеит аҭоурыхтә ҭҵаарадырракәа рдоктор Аслан Аҩӡба.

«Ашәҟәаҿы ишьҭыхыз азҵаарақәа ақырҭуа-аԥсуа еизыҟазаашьақәа рганахьала «иклассикатәын». Даара ииашоуп урҭ ахҭысқәа рнаҩс акырӡа ааҵуаны Владислав Арӡынба иҟаиҵаз алкаа – «Қырҭтәылеи ҳареи џьарак ҳаицыҟазаара аԥышәа даара иҽеимызт», – иҳәеит Аслан Аҩӡба иқәгылараҿы. Насгьы дазааҭгылеит Москваҟа ишьҭыз ашәҟәы Қарҭҟа ишнанагаз, анаҩс уи «ахәшьара аҭаразы» Аԥснытәи обком ахь ишаашьҭыз.

Иазгәаҭатәуп, усҟантәи Аԥсны анапхгара ари ашәҟәы «рыхьчартә», иаартны иадгылартә алшара шрымамыз. Қарҭаа ракәзар уи иаҿагыланы, авторцәа «рцәа рхыхра», лахь рыҭара амеханизм аус адырухьан. Аха аԥсуа жәлар, Аԥсны ахы-аҵыхәа ахьынӡаназааӡоз, ана-ара ақыҭақәа, ақалақьқәа уҳәа рҟны ашәҟәы иадгыланы ақәгыларақәа, аизарақәа еиҿыркаауан.

«Ашәҟәы авторцәеи уи знапы аҵазҩызи лахь рырҭо иахьалагаз аҭакс ажәлар акциақәа еиҿыркаауеит. Автономтә респу-

блика анапхгара злахәыз зыкьӡылатәи аизаракәа мӡаԥысит март 23 рзы Жәындәрыԥшь, март 29 рзы – Бзыԥ, апрель 1-2 рзы – Абӷархыкәи Лыхни, апрель 5 рзы – Ԥакәашь, апрель 9 рзы – Тҟәарчал», – иазгәеиҭеит Аслан Аӡԥба.

Астол гьежь аҟны икәгылаз аԥарауаӡ, Аԥсны Аҳәынҭкарра Ахада иҟны иаԥҵоу Астратегиатә ҭԥаарақәа рцентр аиҳабы Олег Дамениа иажәақәа рыла, ашәҟәы зегьрыла еикәыршәаны, аҭԥаарадыррратә ҵатҵәы аҭаны, документла ишьақәырӷәӷәаны иӡын, ажәлар ргәаҟрақәа, рхьаа зегьы аҳәон. Убри азоуп ажәларгьы задгылаз.

Икәгылоз аԥарауаа иазгәарҭон асеиԥш иҟаз ашәҟәы аӡра, усҟантәи аамҭазы ишымариамыз, ишгәаӷьыуацәаз, аха уи авторцәеи знапы аԥазӡызи еилыркаауан ажәлар рҿаԥхьа ирыдлоз аҭакԥхыкәреи изҵалоз аидареи, иазыхиан, иаҭаххоны иҟалозаргьы, рыԥсы ахҭынҵара.

«Сара даара сгәы рыладууп аԥсуа жәлар, ашәҟәы знапы аԥазӡызгьы, иадгыланы икәгылазгьы», – иҳәеит Олег Дамениа.

Астол гьежь аусура иалахәыз Аԥсны Жәлар Реизара аиҳабы, «Аԥсуа шәҟәы» знапы аԥаӡу ируаӡәку Валери Кәарҷиа иазгәеиҭеит, аԥсуа жәлар рмилаҭ-хакәиҭратә қәԥара ахы шакхьаз зызбахә ҳамоу ашәҟәы ҟалаанӡагьы, аха иахьа уажәраанӡа уи аҭоурых (акык-ӡбак аматериалқәа ыҟоуп, аха...) инеизакны иҭҵаам. Убри аҟынтә аҭоурыхҭҵааӡцәа рҿаԥхьа аус ду шьҭоуп ҳәа азгәеиҭеит иара.

Ҳазлацәажәо ашәҟәы анӡыз аахыс уамак шымҵуагьы, ицәырҵуеит еиуеиԥшым агәаанагаракәа иара атекст ахаҭа зӡыда, еикәзыршәаада, авторс иамада ҳәа.

Аԥарауаӡ Владимир Агрба икәгылараан иҳәеит, хаҭала ибзианы ишигәалашәо ашәҟәы анырыӡуаз аамҭа. Иара иажәақәа рыла, уи аӡра рнапы ианҵан ӡыџьа ауаа – Олег Дамениеи Артур Аншбеи. Аха раԥхьаӡа изӡыз Олег Дамениа иоуп. Амала атекст иӡуанаҭы ииҭахыз аматериалқәа рыԥшаараз ицхраауаз ыҟан, ивагылан. Амашьынка даҿатәаны икьыԥхьуан Игор Ҵнариа.

Олег Дамениа игәаанагарала, ари аҭоурыхтә документ автор дызусҭада ҳәа азҵаара акәыргылара ашәҟәы ахаҭа аҳаҭыр ланарҟәуеит. Ҳәарас иаҭахузеи, иарбан шәҟәызаалакгьы аӡәы иӡыроуп. Аха уи ашәҟәы ажәлар ирышәҟәын

ҳәа ипҳхьаӡоит иара. Аха убриаан иазгәеитеит, ашәҟәы атекст аниҩуаз, ианеиқәиршәоз зегь раҧхьаӡа изирбоз Артур Аншбеи Владимир Аҵнариеи шракәыз, насгьы уи иадырҧхьоз гәыҧҩык ауаа шыҟаз.

«Ажәлар ирызку ашәҟәы аҩра мариаӡам. Уи аӡәы ихала мацара, иара иҭаххеит ҳәа днатәаны изыҩӡом. Ииашоуп, атекст зыҩуаз сара сакәын, аха уи ашьҭахь изсырбоз, иаҧхьоз рхыҧхьаӡара рацәан», – иҳәеит Олег Дамениа.

Астол гьежь аҟны иқәгылеит иара убас: Гурам Амқәаб, Џьума Аҳәба, Екатерина Бебиаҧҳа, Рушьбеи Смыр, Роман Ҷанба, Игор Марыхәба. Урҭ зегьы рықәгылараҿы инаҵшьны иазгәарҭеит 1977 шықәсазы иҩыз ашәҟәы аҧсуа жәлар рмилаҭ-хақәиҭратә қәҧараҿы аҭыҧ ӷәӷәа шааннакыло, иаҵанакуа шырацәоу.

Агазеҭ «Аҧсны», № 25, 2018

КӘЫЏБА ИАШҬАҾТӘИ АДАМРАҚӘЕИ АҴАНГӘАРЕИ

Ааигәа, Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет аҭоурыхтә факультет 3 акурс астудентцәа Гагра араион Бзыҧтәи аиҩхааҿы атәылаҿацәтҵааратә практика иахысуан. Уи еиҿкаан Аҧснытәи аҳәынтқарратә университет, Аҧсуа ҳәынтқарратә музеи, Риҵатәи амилаҭтә ҳәырҧсарра, иара убасгьы Аҧсны агеографиатә еилазаара рыбзоурала. Апрактика напхгара азиуан еицырдыруа аҧсуа ҵарауаҩ, археолог, Аҧсуа ҳәынтқарратә музеи аиҳабы Аркади Џьапуа.

Аҭҵаарадырра-практикатә експедициа аиҿкааҩцәа хықәкыс ирыман Гагра араион Бзыҧтәи аиҩхааҿ, Кәыџба иашҭа ҳәа иахьашьҭоу ашьхараҿы иҟоу ажәытәӡатәи адамрақәа (дольмены) астудентцәа дырбара, урҭ ирыдҳәалоу аҭоурых рзеиҭаҳәара, ҭҵаарадырратә шьаҭала рызнагара.

Аҭоурыхтә факультет аиҳабы, адоцент Алик Габелиа иажәақәа рыла, аҭоурыхтә факультет арҵаратә план аҟны иарбоуп асеиҧш иҟоу аусмҩаҧгатәқәа реиҿкаара, астудентцәа теориала изхысуа практикала рышьақәырӷәӷәаара.

«Ҳара есышықәса имҩаԥаагоит атәылаҿацәҭцааратә практика еиԥш, археологиатә практикагьы. Избан акәзар, астудент иҵарашықәс иалагӡаны ииҵо, дызхысуа апрактикаҿы ибозароуп. Ҳарҭааиуеит Аԥсны еиуеиԥшым аҭоурыхтә баҟақәа, иҭаҳҭцаауеит. Имҩаԥаагоит археологиатә усурақәагьы», – иазгәеиҭеит Алик Габелиа.

Зыӡбахә ҳамоу Кәыџба иашҭаҿҭәи адамрақәа, иныкәырԥшны иугозар, иаҵанакуеит III–II азқь. ҳ.ҟ., дара гылоуп 500-600 метра аҳаракыраҿы. Араҟа макьаназы иаарԥшу ҩ-дамрак роуп. Актәи адамра аартын иҳаҩсыз ашәышықәса 60-тәи ашықәсқәа рзы археолог Вадим Бжьаниа ибзоурала. Аҩбатәи – 2004 шықәсазы. Уи ааиртит аҟазараҭцааҩы Сурам Сақаниа.

Изларҳәо ала, адамрақәа ахьыҟоу аҭыԥ азааигәаара иҳаҩсыз ашәышықәса аҩбатәи азбжазы аусурақәа мҩаԥнагон абнатә нхамҩақәа руак, аҵла ҭыргон. Уи иахҟьаны акәхап, адамрақәа маҷк ааха рыҭан, рхаҭақәа ааузгәамҭартә аҟынӡа «анышә иафахьан».

Сурам Сақаниа иажәақәа рыла, 2004 шықәсазы археолог Вадим Бжьаниа Кәыџба иашҭа аекспедициа еиҿикааит. Аха усҟан Аԥсны аҩнуҵҟа-политикатә ҭагылазаашьа ахьыуадаҩыз иахҟьаны, аҭцаарақәа ишахәҭаз напдыркра залыршамхеит. Уи ашьҭахь даҽазнык еиҿкаахеит аекспедициа. Убасҟан адамрақәа руак акәша-мыкәша анышә авжааны иаадырԥшит ахаҳәтә ҭӡамцқәа, хыбс иақәыз хыхьтәи ахаҳә ԥҽын. Адамра аҩнуҵҟа анидрыцқьа аҭоурыхтә ҵакы змаз ажәытәтәи амаҭәарқәа, мамзаргьы абаҩқәа ҳәа акгьы рымбеит. Урҭ рцынхәрас ирԥыхьашәеит рхы иадырхәаахьаз аконсервтә банкажәқәа. Сурам Сақаниа игәаанагарала, урҭ абна ԥызҟоз аусуцәаеи ахьшьцәаеи рцәынха-мынхақәа ракәхоит. Аҵарауаа ргәы иҭан адамра ахьыҟоу акәша-мыкәша жны археологиатә ԥшаарақәа ирыцырҵарц, аха иаалырҟьаны иҟалаз амшцәгьа бааԥси илеиз аси ирыхҟьаны, русура ааныркылар акәхеит. Уи нахыс археологцәа ари адамра ҭырҵаартә алшарақәа рмоуит.

Абри аҵыхәтәантәи аекспедициа аан ауп ианаартыз хыхь зыӡбахә ҳҳәаз аҩбатәи адамрагьы.

Археолог, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет Аԥсны аҭоурыхи, археологиеи, аетнологиеи ркафедра арҵаҩы Га-

рик Сангәлиа инарҭбааны астудентцәа ирзеиҭеиҳәеит Аҧсни Кавкази иаарҧшу адамрақәа рҭоурых, урҭ рыргылашьа аформақәа, ҵакыс ирымаз, изызкыз уҳәа. Иара игәаанагарала, Кәыҵба иашҭаҿы иаарҧшу актәи адамра иара аконструкциала иуникалтәу ргылароуп, аиҧш зеиҧшу адамра макьаназы ҵьаргьы иуҧылаӡом.

«Акраатцуеит хаҭала адамрақәа ҭысҵаауеижьҭеи, урҭ ирызкынгьы аконференциақәа жәпакы рҟны ажәахә ала сықәгылахьеит. Аха араҟа – Кәыҵба иашҭа – иҳамоу актәи адамра адунеиаҿ иаадырыуа егьырҭ адамрақәа излареиҧшым аҷыдарақәа амоуп, иуҳәар ҟалоит, аиҧш зеиҧшу зынӡагьы иаҳҧылаӡом ҳәа. Урҭ аҷыдарақәа ируакуп адамра аҿышәҭа (акылаара) агәҭаны иахьазеиҟароу акәымкәа аганахь акыр иахьынаскьагоу. Аҩнуҵҟа акәзар, акәакьқәа маҷк ихыргьежьаауп, хыхьтәи ахәҭа ҵаҟатәи аасҭа маҷк ирҭшәоуп. Хыбра ҳасабла хыхь иақәыз ахаҳә акәзар (иара еиқәымхеит, аха), иубаратәы иҟоуп, ақә ахынаара шамамыз, еизеиҟараны, ииашаны ишықәыз. Ус еиҧш иҟоу адамрагьы Аҧсны иахьаҵанакуа аҧшаара уадаҩуп», – иҳәеит Гарик Сангәлиа.

Агәаанагара ыҟоуп, адамра ахаҭа аҩнуҵҟа иҭаз еиқәымхазаргьы, акәша-мыкәша аҧсыжырҭақәа ыҟазарц шалшо. Избан акәзар, адамратә культура аамҭақәа рзы аҧсыбаҩқәа адамра аҩнуҵҟа еиҧш, акәша-мыкәшагьы анышә иамардон.

Аҧсны агеографиатә еилазаара анапхгаҩы, Риҵатәи амилаҭтә ҳәырҧсарра аиҳабы лхаҭыҧуаҩ Инга Ҭаниа иазгәалҭеит, аҭоурыхтә баҟақәа ахьаарҧшу Кәыҵба иашҭа уаанӡа игәыгәҭажьны иҟазҭгьы, уажәы амилаҭтә ҳәырҧсарра уи хылаҧшра шазнауа, адамра иаакәыршаны ихызкаазгьы дара шракәу. Уи илҳәеит, аҭоурых-культуратә баҟақәа рыхьчаразы аҵарауаа аус рыцура ишазыхиоу.

Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҵараус азы апроректор, аҵарауаҩ Виҟтор Маланӡиа иҳәеит, асеиҧш иҟоу апрактика амҩаҧгара астудентцәа рзы аҵак ду шамоу, аха убри аан, абаҟақәа реиқәырхареи рыхьчареи рганахьала уи азхоны ишыҟам. Адамрақәа рыҭҵаара, хымҧада, иацҵатәуп. Уи ҳажәлар ирбо-ираҳауа иҟаҵатәуп, иҭыхтәуп телехәаҧшрала, иадгалатәуп ажурналистцәа ҳәа азгәеиҭеит апроректор.

Зыӡбахә ҳамоу аекспедициа аҳәаақәа ирҭагӡаны, Кәыҵба иашҭа, адамрақәа ахьыҟоу иацәыхарамкәа, раҧхьаӡа акәны иаарҧшын ууанӡа ахсаалаҿ џьаргьы иарбамыз, иныҟәырҧшшәа иугозар, аџьазтә аамҭа инаркны абжьарашәышықәсақәа ралагамҭа ирыҵаркуа аҵангәаратә комплекс. Уи ааирҧшит, ашәҟәгьы иҭеигалеит аҵарауаҩ, археолог, Аҧсуа ҳәынҭқарратә музеи аиҳабы Аркади Џьапуа.

Аҵарауаа излазгәарҭо ала, адамрақәеи аҵангәарақәеи ахьаарҧшу Бзыҧтәи аиҩхааҿы амҳаџьырра ҟалаанӡа хыҧхьаӡарала имаҷҩымкәа ауааҧсыра нхон, реиҳараҩӡак Кәыҵаа ракәын. Убри аҟынтә ауп иара аҭыҧгьы Кәыҵба иашҭа ҳәа изашьҭоу. Ҳгәы иаанагоит, ари аҵакырадгьыл ишахәҭоу иҭҵаазар, иҵегьы аҭоурых-культуратә баҟақәа ааҧшуеит ҳәа.

Астудентцәа ирзеиҿкааз апрактика даара гәахәара дула ирыдыркылеит, азҿлымҳарагьы аадырҧшит.

Агазеҭ «Аҧсны», № 78, 2018

АҦСУА БЫЗШӘА АРҼИАРАҾЫ АЗНЕИШЬА ҾЫЦҚӘА

Ааигәа Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы имҩаҧысит аҵараиурҭа аҟны иаҧҵоу Алингвистикеи аинформациатә технологиақәеи рцентр аӡыргара. Уи иалахәын Аҧсны Аҧыза-министр инапынҵақәа назыгӡо Валери Бганба, аҵара аминистр Адгәыр Какоба, Аҳәынҭқарратә бызшәатә политиказы аҳәынҭқарратә еилакы аиҳабы Баҭал Хагәышь, академик Владимир Занҭариа, Д.И. Гәлиа ихьӡ зху Аҧсуаҭҵааратә институт аиҳабы Арда Ашәба, ауниверситет анапхгара, аҵараиурҭа аҧсуа бызшәа акафедра арҵаҩцәа, аҵарауаа, ашәҟәыҩҩцәа, аҧсуа интеллигенциа рхаҭарнакцәа.

Аӡыргара аартраҿы иҟәгылаз ауниверситет аректор, академик Алеко Гәарамиа иазгәеиҭеит, аҧсуа бызшәазы ашәартара шыҟоугьы, гәкажьрала аҵәажәара шиашам. Избан акәзар, аҧсуа бызшәа ҳәынҭқарратә бызшәак аҳасабала арҿиаразы иҟаҵоу маҷӡам. Аха иаҭахуп азнеишьа ҿыцқәа. Убри аҟынтә, 2019 ш. октиабр 1 азы аректор инапы зҵаиҩыз адҵала ауни-

верситет аҟны иаԥҵан Алингвистикеи аинформациатә технологиақәеи рцентр. Алеко Гәарамиа иажәақәа рыла, уи аԥҵахаанӡа имаҷымкәа аусқәа мҩаԥган аҵараиурҭа аҭҵаара аус азы апроректор, афилологиатә ҭҵаарадырррақәа рдоктор, апрофессор Цьульетта Адлеиба лнапхгарала, аспециалистцәа жәпаҩык лыцырхырааны.

Ацентр ахыдҵақәеи ауснагӡатәқәеи ирызкны инарҭбааз ажәахә ҟалҵеит Цьульетта Адлеиба. Уи лықәгылараҿы иазгәалҭеит, апроект аусура ҿӡәарас ишазыԥҵәоу жәашықәса, насгьы илҳәеит, ари аамҭа иҭагӡаны хәҭа-хәҭала имҩаԥыргараны иҟоу аусқәа. Уахь иаҵанакуеит аԥсуа бызшәа арҿиара азҵаарақәа, иаагозар, ажәарқәеи арҵагақәеи реиқәыршәара, урҭ акомпиутертә технологиақәа рхархәарала раларҵәара уҳәа убас иҵегьы. Ацентр анапхгаҩы иазгәалҭеит, арҭ аусқәа зегьы реиҿкаара шаҭаху зегьы рымчқәа еилаҵаны, рееимаданы. Цьульетта Адлеиба дазааҭгылеит, Аҳәынҭқарратә бызшәатә политиказы аҳәынҭқарратә еилаки иаԥҵоу Ацентри рыбжьара аусеицуразы аиқәшаҳаҭра рыбжьарҵараны ишыҟоу.

Аԥсуа бызшәа акомпиутертә технологиақәа рахь аларҵәара азҵаарақәа ираҩымсит ауниверситет ахархәаратә математика акафедра аусзуҩцәа: адоцент Андреи Абыхәбеи аспециалист қәыԥш Инар Асаӡбеи. Аӡыргараҿы Ацентр аусура аиҿкааразы ргәаанагаракәа рҳәеит: Адгәыр Какоба, Арда Ашәба, Баҭал Хагәышь, Ҭали Цьапуаԥҳа, Борис Ҷолариа, Даур Наҷҟьебиа уҳәа егьырҭгьы. Дара зегьы еиқәышаҳаҭны иазгәарҭеит, асеиԥш иҟоу ацентр аартра уажәаԥхьагьы иахәҭаны ишыҟаз, ирҳәеит ргәаанагаракәа, рзеиԥьашьаракәа. Владимир Занҭариа иакәзар иазгәеиҭеит, атәыла анапхгара ари апроект адгылара шарҭо, аԥхьаҟагьы иахьынӡауала ацхыраара шазыҟарҵало.

Аԥсны Аиҳабыра рзы ари азҵаара акыр шаҵанакуа азгәеиҭеит Аԥыза-министр Валери Бганба иқәгылараҿгьы. Иара иажәақәа рыла, апроект аидеиақәа бзиоуп, аха уи аҵакы ауааԥсыра ирыларҵәатәуп, идеилыркаатәуп.

Аӡыргара ахыркәшамҭазы Алеко Гәарамиа иҳәеит: «Зыӡбахә ҳамоу ацентр аусура жәашықәса азыԥҵәоуп, аха уи иаанагӡом ари аҿҳәара иҭагӡаны аԥсуа бызшәа апроблемақәа шынеибаку изӡбахоит ҳәа. Ари – раԥхьатәи ашьаҿақәа роуп.

Ҳара ари аус ҳаҿызароуп есҽены. Убасҟаноуп алҵшәа бзиақәагьы аныҟало».

Уажәы ҳарзааҭгылап зыӡбахә ҳамоу Ацентр ауснагӡатәқәеи ахырхарҭақәеи, еиҳа инарҭбааны. Ацентр иқәнаргылоит еимадоу, ихеибарҭәаауа азҵаарақәа ркомплекс хаз-хазы раҳасабреи еиласаны реицыӡбареи абарҭ ахырхарҭақәа (анаҩс – асекторқәа) рыла: алингвистика, аинформациатә технологиақәа, апроект ҷыдақәа. Алингвистика асектор аҩнуҵҟа иазԥхьагәаҭоуп еиуеиԥшым апроектқәа рынагӡара. Урҭ иреиуоуп, иаҳҳәап, Аԥсны Аҳәынҭқарра аусҳәарҭақәа зегьы рҿы аԥсуа бызшәа ахархәаразы аконцепциа алхра, атерминологиатә жәарқәа реиқәыршәара (профильла, занааҭла), аԥсуа бызшәа афункциақәа рырҭбаара аусмҩаԥгара аусхк Аԥсны Аҳәынҭқарра аусҳәарҭақәа рҿы, аԥсуа бызшәа арҵара еиуеиԥшым аҩаӡарақәеи ахықәкқәеи рзы иаԥҵоу акурсқәа рырҽеира, апрограмма ҿыцқәа рышьақәыргылара, аҭҵаарадырреи арҵареи ирыҵаркуа аматериалқәа акьыԥхь разырхиара, рҭыжьра. Арҭ апроектқәа рыҩнуҵҟагьы хәҭа-хәҭала аусмҩаԥгатәқәа жәпакы рынагӡара азгәаҭоуп.

Аинформациатә технологиақәа рсектор (IT) аагозаргьы, акымкәа-ҩбамкәа апроектқәа азԥхьагәаҭоуп: аелектронтә рҵага ресурсқәеи егьырҭ апрограмматә хархәагақәеи реиқәыршәара; зеиԥшла азыҟаҵара (атекстқәа ркомплек) – ацифрахь аиагара, аҵәахра асистемеи аизгареи стандартла аиҿкаареи реиқәыршәара; акомпиутертә лингвистика; аелектронтә жәарқәа.

Ацентр апроект ҷыдақәа рыла инарыгӡараны иҟоу аусқәагьы маҷым: аԥсуаа рбызшәеи ркультуреи иахьатәи аҭагылазаашьа зеиԥшроу аҭҵааразы комплексла аекспедициақәа рымҩаԥгара Аԥсни ҳџьынџьуаа рацәаҩны иахьынхо Мрагылара Ааигәа атәылақәа рҿы, шықәсык ахь зны-ҩынтә; Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет афилологиатә факультет ажурналистика аҟәша ашьаҭала арҵага телерадиоцентр аԥҵара уҳәа убас иҵегьы.

Арҭ, зыӡбахә ҳҳәаз апроектқәа баша декларацианы ақьаад аҿы иаанымхарц азы Ацентр анапхгара ишьақәыргыланы ирымоуп русура аплан, аамҭала аҿҳәарақәа азыԥҵәаны.

«Алингвистикеи аинформациатә технологиақәеи рцентр ахықәкы хадақәа ируакуп, зегь рапхьа иргыланы, аелектронтә рҭагатә ресурсқәа реиқәыршәара. Ари ҳаамҭазы ихымпадатәиу уснагӡатәны ҳҿапхьа иқәгылоуп, уи ада ҧсыхәа ыҟаӡам. Ахәыцқәа рыѡнуҭҟа иахьа аинтернет шамахамзар зхы иазмырхәо дыҟаӡам. Ахәыцы аинтернет анааиртлак ибароуп арҭага шәҟәқәа, аматериалқәа, атекстқәа – зегьы аҧсышәала. Еиқәыршәатәуп ахархәаратә программақәа. Ҳара иахҭахуп зда ҧсыхәа ыҟам аиҭагақәагьы рырхиара. Еиуеипшым апрограммақәа ҳбызшәа рнаалартә еипш еиқәыршәатәуп. Убри азы алингвистикатә сектори аинформациатә технологиақәа рсектори аус еицыруроуп», – иазгәеиҭеит Андреи Абыхәба. Ҭабыргны, зыӡбахә ҳамоу алингвистикеи аинформациатә технологиақәеи рцентр ҳхатәы бызшәа арҿиаразы апхьаҟа иалнаршараны иҟоу акыр ирацәоуп, аха зегьы зхьыпшу зҭаароуп финансла аиқәыршәара. Убри аганахьала Аҧсны анапхгара рҟынтә ишахәҭоу ахылапшреи адгылареи ҟалар, агәра аагоит хыхь ҳазлацәажәаз аусқәа зегьы апсҭазаараҿы аларҭәара шроуа. Ирзеиҕьаҳшьап нас, Ацентр анапхгареи уи аусзуѡцәеи зегьы рнапы зларкыз аус ҧшьа аҟны ақәҿиарақәеи аманшәалареи.

Агазет «Аамҭа», № 1-2, 2020

«АҲӘЫНҬҚАРРА ЕИҲАУ УС ҲАМАӠАМ. АҲӘЫНҬҚАРРА АМАҴ ААУРОУП ЗЕГЬЫ»
(А. Н. Гогәуа иҿцәажәара)

Акыр иаҧсоу апхьаѡцәа! Ишәыдаагалоит Аҧсны жәлар рышәҟәыѡѡы Алықьса Ноча-иҧа Гогәуа иҿцәажәара. Уи аниҵеит Аҧсны ажурналистцәа реидгыла алахәыла, Агазеҭ «Аҧсуа университет» аредактор хада Алхас Чхамалиа.

– Алықьса Ноча-иҧа, иахҭахуп иахьатәи ҳаицәажәара хацҳаркыр абжьааҧнытәи аиҿцәажәарақәа иреипшны акәымкәа, маҷк даҽакала, даҽа ҵкарк иныҟәырҧшны. Шәара иаҧышәҵахьеит ҧсра зқәым арҿиамҭа ссирқәа, ҳапхьаѡцәа бзиа ибаны

изыҧхьо, изыхцәажәо. Уртҭ ҳаҧсуа классикатә литератураҿы иаарылыхҳәо ҧҭамҭақәоуп. Аха иахьа хықәкыла ҳззаатҭгыларц иаҳҭаху алитература акәӡам, Шәара шәхатҭара ауп: шәдацҧашә, шәыҧсҭазааратә мҩа, шәҧышәа, шәлаҧшҳәаа, иахьатәи ҳаамҭа иазкны шәгәаанагара, иахьеи-уахеи шәазызхәыцуа, шәгәырҩа, шәхьаа... Ҳарзыхынҳәып хараӡа имҩасхьоу ашықәсқәа, ҳазаатҭгылап шәыҧсҭазаара ахыҧхыртҭа, шәхәыҷра.

– Сара Аҵьамҧазра сиит. Уи ахьӡ ахьынтәаауагьы ҳара ииашамкәа еилаҳкаауеит: «аҵьамҧазиа» (бузина) акәӡам, избанзар «бузина» ҳәа изышьҭоу иара Урыстәылагьы ирдырус иҟалеижьҭеи акгьы ҭцом, Американтәи иааит. Аҵьамҧазра ҳәа – ари ажәытәӡа аахысгьы иахьӡын, аҵь амҧан азара ҳәа ауп иаанаго, азара – ашәарыцара. Исгәалашәоит, иара сара схаангьы Аҵьамҧазра хыхь зегь ҵьран, ҟьаҟьаран, шәарыцартҭа ҭыҧын. Ашьҭахь уи зегьы ықәганы ачаиртҭақәа ҟарҭеит егьыт...

Аҵьамҧазра исхызгаз сышықәсқәа, санхәыҷӡаз инаркны, еиҳагьы исгәалашәоит, ашьҭахь исхызгаз сышықәсқәа раҭкысгьы.

Саб нхаҩы ҳасабла дыбжьаратәын, ҭара имамызт, аха даара длакәҳәаҩын, дажәабжьҳәаҩын. Уажә иахьысҳәо акалашәа иҟоуп, аха убасҟан днартәаны иааидыруаз алакәқәа, ажәабжьқәа зегьы анҭазҭгьы, институт дуӡӡак иазхон, убриаҟара ирацәаны идыруан, нҵәашьа ақәӡамызт. Ҳара ҳҟны убас иҟан, зны-зынла жәаҩык-ҩажәаҩык еицны иаауан, аӡыс шьны ирыманы, итәаны ирфон-иржәуан, нас иаашаанӡа жәабжьҳәаран, лакәҳәаран ицоз. Итәаны абри саб еиҭеиҳәоз иазыӡырҩуан. Усҟан сара аҩышьагьы здыруан, аха акы анысҭартә аҭагылазаашьа абаҟаз... Ахәыҷқәа зегьы шьыжьы инаркны хәлаанӡа аус аауан, адуцәа ҳрывагыланы. Сара жә-шықәса анысхыҵуаз нахыс ацәмаа аанкыланы сцәаҕәон.

Ҳаҩнаҭа зегьы зхагылаз сан рыцҳа лакәын, лҵьабаа ҕәҕәан. Илкуаз-илшьҭуаз зегь маншәалан, афатә иҟалҭоз агьама иахьагьы исгәалашәоит.

Арахә ҳаман, ашьамаҟа, аҧсаса уҳәа. Ҳаҵьмақәа ракәзар, убриаҟара хьарала ибзиан, жәхьак иамҭцуаз аҟара ахш рымҭцуан. Аҵьамҧазра иахьагьы иҟоуп аҭыҧ, Џьыкчарҭа зыхьӡу, ҩбаҟа гектар раҟара зҭазкуа адәы, сара схаан акәша-мыкәша зегь шыцран, ҳарахә убрахь илбааҵаны аҵьыка рахҭон. Убри аҩгек-

тарк иабашаз арахә иман сабду, ачнырцәа иман. Уи даара дуаҩ беиан, дагьуаҩкын, Хындыгә ихьӡын (ипшәма, сара санду – д-Арышпҳан). Сабду инапы иазымдыруаз акгьы ыҟамызт, дагьҟазан, инапала ауаҵьаҟ ҟаицеит усҟантәи аамҭазы.

Гогәуаа ҳанхон уа, Аҵьампазра, нас – Какәбаа, Каҷабаа, Гьемуаа, апсҭа Гәарамиаа, Зыхәаа нхон, бзиагьы иҟан. Нас зегь сгәалашәом уажәы... Дочиаа ыҟан, Қапаа, Шамаа уҳәа, ирацәаҩын, Аҵьампазра зегьы ҭырҭәааны ауаа нхон. Иахьа бжеиҳан адгьылқәа ҭацәуп, ауаа маҷхеит.

Аҵьампазра, ажәытә Маршьанаа иртәыз ҩнык аҿы алагарҭатә школ ыҟан, 4-класск аман, убра сҭалеит. Ашкол ахь сцаанӡа аҩреи апхьашьеи саҳәшьцәа еиҳабацәа исдырҵахьан. Аҵара бзианы исҵон. Ашьҭахь, Тҟәарчалҟа сиасит. Ҳәарада, Аҵьампазра ашкол ааигәан, аха Тҟәарчал ашкол ахь ҳцарц азыҳәан Ґьаҵьыргьы ҳаруан, Аалӡгагьы. Ааигәа цҳа хӡамызт, уакәшаны уцарц уалагар, ихаран. Исгәалашәоит, зны аӡы ҳшыруаз саҳәшьа рыцҳа дысцәагарц акааҳагымхеит. Аалӡга ӡы баапсуп, ауаа рацәаҩны иагахьан, Ґьаҵьыр акәзаргьы, ианхыҵуаз ҳаґеимшхара. Аха сара сшыруаз аҽгьы зыруамызт, убриаҟа сашьцылахьан, исҵахьан апан. Абарҭ аҩӡык урырны узцар, Тҟәарчал ашкол ҳахьҭаз аҟынӡа 8 километрак раҟара бжьан.

– Шәара шәхәыҷрашықәсқәа Сталин иаамҭа иадҳәалоуп, шәахаануп 1941–1945 шықәсқәа рзтәи Аҧьынҵьтәылатә еибашьра Дуӡӡа. Шәгәалашәараҿы ишпаанхеи арҭ ашықәсқәа?

– Аибашьра Ду анцоз алемс иҳаирпланқәа Очамчыра еснагь абомбақәа аларыжьуан, ашьҭахь Тҟәарчалгьы иаларыжьит, егьырҭ ақыҭақәа рҿгьы. Амала псыҭбара ҳәа акгьы ҟамлеит. Аха убри нахыс еснагь «атревога» ҟарҵо иалагеит, иара ҳара ҳҿгьы агәҽанызаара ҳаман еснагь. Апсҭазаара даара ибаапсын.

Ҳара ҭаацәаныла ҳрацәаҩын: быжьҩык аиҳәшьцәа сыман. Саҳәшьцәа зегьы ачаи ҿырхуан, напыла мацара. Дарбанзаалак пҳәыск хышә кьыла ҿызымхуаз дыҟаӡамызт, капеик роуамызт. Аҵх ишалаз иҩагыланы ицон, аҵх ишалаз аҩныҟа иаауан, саҳәшьцәа рыцҳақәа. Аиаша уасҳәап, аибашьрагьы еибашьроуп, аха уи аамҭазы апсҭазаара ГУЛАГ иаҩызан, иҭакыз ауаа ҳреипшын. Гектарк ҳазқәиҭыз ҳхатәы дгьыл ҳамаӡамызт, зегьы акол-

хоз иарҭеит. Анхацәа зегьы аколхоз аҿы аус рур акәын. Амала ашьҭахь аамҭақәа анца, аколхозгьы акы рнаҭо иалагеит, ачаирҭақәагьы еимаркуа аӄынӡа инеит. Уи ала инхеит-инҵит, амашьынақәа аархәеит, аҩнқәа дыргылт. Ииашоуп, схәыҷра иадҳәалоу агәалашәара бзиақәа сзаанхеит, ауаа бзиақәа ыӄан егьын, аха зегьакоуп, аԥсҭазаара даара иуадаҩын, ҳаҕеимшхаран.

– *Шәаныхәыҷыз ашьха шәхалахьазма?*

– Ашьха зегь раԥхьаӡа саб сигеит, саныхәыҷыз, уи аартра дуун сара сзы. Ашьха – џьанаҭуп. Ауаагьы хәыҷык даҽакала рҽыӄарҵоит, рӄазшьа рыԥсахуеит. Ашьха шыӄоу ус ауп, ахш агьамагь ссирхон. Уа ахәы ӄазҵо хазы далхуп, арахә збо хазуп, ашәарыцаҩ дхазуп... Гьемуа ҷкәынаки сареи ҳаицын, иаб аферма деиҳабын. Ԥлиа хаҵак дыӄан ҳхәы ӄазҵоз, Маҳаид ҳәа хаҵа бзиак. Уи ихәԥҳацәа реиԥш ҳаибон, убас пату ҳақәиҵон. Ҳҭыԥ ацәҳәыраӄны иӄан, аха алаӄәырахь, ҵаӄа ҳалбааны амҿы аагон. Ҳахьышьҭалоз ҳшьапаҿы уаха шааӡа амца еиқәын, ҳшьапқәа аԥхарра иаҭаны ҳашьҭан, ҳшьапқәа аныԥхалак, ҳаргьы ахьҭа ҳакӡомызт.

Кәыниашҭа ҳәа иашьҭоуп ҳара ҳашьха, аха ҭыԥла Бгьикәара ҳаӄан. Зегь раԥхьаӡа ашәарах аԥсы шҭаз уброуп иахьызбаз. Инал ҳәа дыӄан Гогәуак, дышьхауаҩын, дшәарыцаҩын. Ҿнак аҭыԥаҿ ҳаштәаз, хыхь абахә аҿы акәасаб аақәгылт. Ишәақь аашьҭыхны, иҽааибыҭаны днаҿалеит, иааигәаны дазнеирц, даара бзиагьы дазнеит, агәыз ааҭиргеит. Ишаҳбоз икаууа иԥан ацаӄьа аҽаҭаны ицеит, изақәмыршәеит. Усӄан абџьаргьы уиаӄара иабаӄаз, иахьа ишыӄоу еиԥш! Ҳара ахәыҷқәа уи амш наунагӡа иҳхамышҭуа ҳахдырраҿы иаанхеит.

Сгәалашәараҿы иаанхеит даҽа хҭыскгьы. Саб ианшьцәа Арышаа ракәын, арахә-ашәахә рацәаны ирыман. Ашьха ишыӄаз амш бааԥсхеит даара. Гәаҩарашәа џьара иҭагылан. Амш цәгьахан, абахә еимаҳан аӡы акызаап. Амни аӡы хыҵын ирыжәлеит, аӡыԥша иннажьыз рырахәгьы ӄаауа иқәхеит...

Ашьха ада аԥсуа ԥсҭазара имаӡамызт. Ҵаӄа ихигоз иџьабаа зегьы убра данцалак ихаирштҭуан. Иуасымҳәеи, ашьхатәыла ауаҩы иҽеиҭеикуан, ауаа рӄазшьақәа еиҳа еиҕьхон, афатәажәтә мчыбжьык ала агьама зынӡа даҽакала иӄалон. Ашьха аԥсуа «икурорт» акәын.

– Шәара ароман-рапсодиа «Асду» авторс шәамоуп. Аха сара сзызӡаарц истаху даҽакуп. Ажәлар ргәалашәараҿы ишӡаанхеи уи аамҭа, ишӡаргәалашәоз?

– Аԥсуаа бжеиҳан ақәацәқәа, аԥацхақәа рызгылан, аха афатә-ажәтә азы ирыцҳамызт. Ишыҟаз уасҳәап, ишьапы хтын, ижәцәеимаа аҭыҭәа наҭаҭаны асы дылаланы дцон. Анцәа ишиҳәара ҳаҟан, рҳәеит. Аҩы аажәуан, аӡы аажәуан, агәабзиара ыҟан, рҳәеит. Даара аӡынра бааԥс ҟалеит усҟан, аха ԥсабаратә машәыр дук ҟанамҵеит уеизгьы. Амала абри ианцоз, асы аӡыҭра ианалага амашәыркәа ҟалеит, аӡқәа хыҵит егьит, рҳәеит. Еиҳарак изԥырхагахаз, ԥсҭачара иҟаз роуп, рырахә ҭанасит, ҿәҿәала иаргәамҵит. Изларҳәо ала, х-метрак аҟара асы ауит убасҟан. Абасоуп уи ажәлар ргәалашәараҿы ишаанхаз.

– Иаԥанакуеи шәара шәзы Дырмит Гәлиа ихаҭара, иарбан хәыцрақәоу ишәызцәырӷуа иахьа уи даныршәгәалашәо, шәанизхәыцуа?

– Аҩыратә культура змамыз ажәларқәа бжьаӡит, иудырруеит. Иааиз аамҭа ҿыц иаҭахыз рацәан, аҩыра аҭахын, зегь раԥхьа иргыланы, аха уи аҟаҵара ус имариамызт. Убри илиршеит иара, аамҭа иҽақәыршәаны, ижәлар ԥхьаҟа излеигашаз аусқәа инапы рылеикит. Иаагозар, агырцәа аҩыратә культура рымаӡамызт, иҟарҵазаргьы ирзеиқәмырхеит, убри аҟынтә иахьа иагырцәоу иақырҭцәоу рзымдырыуа иҟоуп. Изхысҳәаауа, абри аҭакы дырны, ииашоуп, урҭқәа зегьы еилкааны иҟаимҵазаргьы, Анцәа убас иҵеиҳәеит, анбан ҟаиҵеит. Раԥхьатәи иҩымҭақәа угозар, иахьа уажәраанӡагьы «Атәым жәҩан аҵаҟа» еиӷьу ажәабжь ҳамаӡам, ароман «Камачыч» акәзаргьы убас. Иԥҳәыс дагыруан, аха уи лҩыза аԥсуаа зҭахыз, уи дышидгылаз, дышицхраауаз ҳәашьа амамызт. Аҳҭны еиԥш иаабон иҩны, ҳагьидикылон ҳаннеиуаз. Ажәакала, Дырмит Гәлиа ижәлар рзы иҟаиҵаз рацәоуп, аха зегь раԥхьа, уи аԥсуара еиқәирхеит, аҩыратә культура ҟаиҵеит, ирҿиеит... Убри аганахьала, иаҳҳәар ҳалшоит, усҟантәи аамҭазы ҳажәлар еиқәзырхақәаз дреиуоуп ҳәа.

Абраҟа иаазгар сҭахуп хҭыск, Дырмит Гәлиа идҳәаланы. Аҵара санҭалоз аԥышәарақәа зегьы «хәба» ҳәа исҭиит, аха, акызаҭцәык, ақырҭуа бызшәазы «ҩба» сырҭеит, ақырҭуа бызшәа сара иабаздыргәышьоз. Ҳара ҳтәқәак исабжьыргеит, узҭа-

лаӡом, Дырмит Гәлиа иҿы умнеир, уи цхыраарак ҟаимҵар уаҳа даҽаӡәы дахәом ҳәа. Снеит иара иҿы, сагьидикылеит, иасҳәаз зегьы дазыӡырҩит. Нас ус иҳәеит: «Ах, уаанӡа еиԥш сыҟазҭгьы, сабиц… аҩны сыштәаз Қарҭ ауаа аднакылартә иҟасҵон, аха уажә аамҭа даҽакала иҟалеит…». Аха, уеизгьы ара уаасзыԥшы иҳәан, аҵара аминистрс агыруак дтәан, убри иҟны дцеит аҭаҳмада. Дсыцхраарц иҭаххеит гәыкала. Данааи, убра унеи иҳәеит, уидикылоит ҳәа сеиҳәеит. Сахьнеиз, ани аминистр иҿы иҭашәоз ала сацәҳара далагеит, ааит, уара ламыс злам, ишԥыкәу ухатәы бызшәа шузымдыруа (ақырҭшәазы ауп изиҳәо), ара иааиз аҭаҳмада иаҳаҭыр азоуп, мамзар ашәхымсгьы ухсыжьуамызт ҳәа. Ари заҳаз, саанкылозма, ишихәҭаз аҭак наисҭан сыҩдәылҵит. Уа сызҭамлаӡеит, нас Тҟәарчалҟа сцеит, ашахтаҿы аусура салагеит. Уа снапы ԥысҵәеит егьит…

Уахынла «аучиотчица» дуҭаны ашахтахь удәықәырҵон, быжь-вагонк рышьҭахь арацәа апроба угон. Нас убриала ахә ршьон. Хымш аус уур, ҩымш ухы уақәиҭын, снеин убра аусура салагеит. Ашахтаҿы исырҳаз алоуп ашьҭахь аинститутгьы сышҭалаз.

– Алықьса Ноча-иԥа, ари азԥаара ҳлымҳа ԥнаххьеит, зны-зынла иахьахәҭоугьы иахьахәҭамгьы иалацәажәоит, изыхәҭамгьы аналацәажәо убап, аха Шәара шәаҟара аԥсуаразы, аԥсуа бызшәазы аҿьабаа збахьоу, зхы аҿьыка ықәызххьоу дарбану! Шәгәы иаанагозеи ҳбызшәазы?

– Изыҟаҳҵо сыздыруам, аха даара игәыгәҭажьны иҳамоуп ҳбызшәа, уи аҭыԥаҟны инаагароуп. Ҳбызшәа еиҳау акгьы ҳамаӡам. Зхатәы бызшәа ззымдыруа иҩнуҵҟа ачымазара еиԥш иҭоуп. Ауаҩы ибжа аҟара аҵанакуеит абызшәа. Ҳбызшәа цәырганы ҳҳәынҭқарраҿы ишахәҭоу аус ауа иҟаҵатәуп, егьырҭ зегь башоуп. Иаҳҳәап, уажәы ҳпарламент аизарақәа макьаназы ҩынтә урысшәала имҩаԥыргозаргьы, зны к аԥсышәала иҟарҵар, убас иалагар, нас ишени-шнеиуа маҷ-маҷ аԥсшәахь иаргон. Аиҭагаҩцәа дыртәааит, изыҟарымҵари! Иззымдыруагьы ирҵааит. Сгәы иаанагоит, уаҩҵас ҳазыҟалар, ҳбызшәа аҳәынҭқарра аусгьы алаубо иҟалоит. Убасҟаноуп аҳәынҭқарра иашаҵәҟьа анҳауа.

…Ҳбызшәа ишьны ҳадтәалоуп, ицәгьоуп егьиуп, рҳәоит адәахьы ианцәажәало. Ицәгьоу ҳәа акгьы ыҟаӡам, амч ауҭар.

Аурыс бызшәа акәзар, уи ҳагәҭасуам, ҳәара аҭахума, уи ҳхы иаҳархәоит, адагьы ԥсыхәа ыҟаӡам. Ҳашколқәа зегьы шеибгоуҵәҟьа аԥсшәаахь аиагара аҭахымхаргьы ҟалоит. Иахьа иҳамоу аԥсуа школ хар амаӡам, убри еиқәырхатәуп, ирҕәҕәатәуп, ишьҭыхтәуп аԥсуа школ, иацхраатәуп.

– Адәныҟатәи ҳхырхарҭа, ҳхықәкы еилкаауп, аха уи еиԥаны иаԥанакуам ҳаҩнуҵҟатәи ҳҭагылазаашьагьы, ҳуаажәларра реизыҟазаашьа, «утәы-стәы», исҳәар сҭахым, аха зны-зынла апровинциалтә хәыцра анҳамоугьы ҟалалоит. Шәышԥахәаԥшуеи Шәара уи?

– Ари «ачымазара» ажәларқәа зегьы ирымоуп. Иаҳҳәап, ауаԥсқәа рҟны «дигорцы» ҳәа џьоукы ыҟоуп, даҽа районк иатәу, урҭ уаԥсқәоуп ҳәа ирыԥхьаӡаӡом егьырҭ. Ҳара ҳҟынгьы районла аилыхра аныҟоу ыҟоуп хәыҷык, иудыруеит. Аха Анцәа иҟынтә, ҳара ҳҟны усҵәҟьа иҟам. Убри ҳхаагартә иҟаҳҵароуп, даара ҳәынҭқарратә знеишьала аус аауроуп убри аҟны. Нас аиҭашьыцра, аҭаацәа бааԥс ирылоу, убри ажәлар бжьнахуеит, еиҳау аус аҟны изеидгылом, рымчқәа еиҩнашоит. Хыхь ишысҳәаз еиԥш, уи зегьы ирылоуп, иаҳҳәап, аурысқәагьы ирылам џьушьома, аха ижәлар дууп, ирылаӡуеит. Ҳара ҳмаҷуп. Убри еилкааны ҳныҟәароуп, ҳҳәынҭқарра злаҳарҕәҕәаша ҳазхәыцроуп, иҵызшәааауа аусқәа аԥырҟәҟәаалатәуп.

– Алықьса Ноча-иԥа, Шәара алитератураҿы зымҽхак ҭбаау шәҟәыҩҩуп, шәыԥсҭазаараҿы шәаагылазар шәыжәлар ргәеисра агәҭа шәалагылан, Аԥсны анҭыҵ, нхыҵ-аахыҵ, аҳәаанырцә акыр шәныҟәаахьеит, Европа, Америка уҳәа. Иарбан шәыԥсҭазаараҿы хаҭала шәызықәныҟәо, ихадароу ҳәа ишәыԥхьаӡо?

– Адунеи сакәшахьеит сҳәар иашам, аха ԥыҭк сныҟәаахьеит сыԥсҭазаараҿы, анҭыҵ, ус уҳәар ауазар. Англиа сцахьеит, Америка сцахьеит, Болгариа сцахьеит, Асовет Еидгыла иаҵанакуаз атәылақәа уҳәа акырџьара. Америка сцара акәзар, уи Евгени Евтушнко ибзоуроуп. Лас-Вегас ҳаҟан, Урыстәылантәи жәаҩаҩык. Убра даара иԥшӡароуп, апруд ыҟан, икеикеиуа, убра сҭалан сҽыскәабеит...

Асасааирҭа бзиаҿы ҳаҟан. Есҽны аиқәшәара ҳаман, ҳара ҳтәқәа жәаҩаҩык, дара ртәқәа жәаҩаҩык. Исгәалашәоит, аимак-аиҿак цәырҵуан ҳцәажәарақәа раан. Саргьы сҽа-

зыҟатцаны сыҟан, Аԥсны азы акыр схәаҟәеит. Уаҟа ицәырырыргеит, «Џьорџьиа» егьи ҳәа, аха сара исҳәеит ҳара аԥсуаа урҭ ҳашрыдҳәалам, ҳмилаҭ шхазу, дара рмилаҭ, ркультура ҳаҭыр шаҟәаҳҵо, аха дара ааҳәны ҳара ҳаҟәхра ишашьҭоу. Изхысҳәаауа, сыԥсҭазаараҿы схыздыруа саныҟала инаркны, еснагь схатә принцип сыман, исымоуп иахьагьы – абри ииашоуп, абри абас ауп ҳәа сгәы иззаанаго, зыгәра зго аҟны хьаҵра сыздырӡом. Абри сыҟәныҟәоит сааизаргьы, схатә гәаанагара сымоуп, слаԥшҳәаа ыҟоуп, сыпринцип сыԥсахӡом, анаҳәааҳәра сылаӡам. Убри иара аҟырҵәагьы ҳаҭыр аҟәырҵон. Нас сышәҟәгьы еилдыргахьан, иуасымҳәеи, даара ҳаҭыр аҟәырҵон, иаахтны исарҳәеит дара. Ахаангьы сахымԥац сыпринцип. Ус дагьыҟазароуп ауаѡы, ихатәы принцип имазароуп.

– *Шәышԥазыҟоу алитературатә критика, ишԥашәыдышәкыло?*

– Алитература ахьыҟоу, амилаҭтә литература аԥсы ахьҭоу акритикгьы дыҟазароуп, акритикагьы ыҟазароуп. Аха акритик даара ибзианы алитература идыруазароуп, игәра згозароуп. Игәра зымгозар, ииѡуа сара сзыҳәан акгьы аҵанакӡом. Игәра згозар, иаҳҳәап, ииҳәо саҟәшаҳаҭхар ҟалоит, саҟәшаҳаҭымхар ҟалоит, аха ҳаҭыр аҟәысҵоит. Ус иагьыҟазароуп, алитературатә ԥсҭазаара ыҟазароуп, ауаа рахь иноугароуп, уаԥхьароуп. Ҿыц акы ҭыҵыр дахцәажәароуп акритик. Аха акритика арҽхәарахьы ианиасуа зегьы бжьнахуеит, адифирамб акгьы уанаҳәаӡом. Дурҽхәеит, дурҽхәеит, уи акраанагома?

– *Иарбан хәыцраҟәоу ишәызцәырԥуа иахьа ҳҳәынҭҟарра аргылара, аҿиара аганахьала, ажәлари аҳәынҭҟарреи реизыҟазаашьа ҳасаб азаауазар?*

– Ҳаагылазар ҳаззыҟәԥоз, ҳаагылазар ҳхы зҟәаҳҵоз аҳәынҭҟарра ҳауит. Аҳәынҭҟарра змоу иоуп ахаҟәитра змоу. Иагьа адемократиа ыҟазаргьы, даҽа ҳәынҭҟаррак уаланы, ухы уаҟәиҭны ухы узыԥхьаӡом. Ҭоурыхла иугозар, ажәытә иҳаман аҳәынҭҟарра, Аԥсуа ҳәынҭҟарра зыхьӡыз, аха нас иҳацәдырӡыз. Убри ҳауит ҿыц, ҳзеиԥхыӡуаз ҟалеит – аҳәынҭҟарра ҳамоуп. Ҳхацәазар, иахьа зегь раԥхьа иргыланы, ҳбызшәа аҭыԥ аҿы инаагароуп. Уаҳа ԥсыхәа ыҟаӡам, аҳәынҭҟарра иара абызшәала ицәажәароуп. Уи аганахьала ҳара уаѡ даҳԥырхагаӡам.

Убри еилкааны ҳ҄еаҳзырӷәӷәар, ҳбызшәа аҭыԥаҿы иҳазнагар, нас шәарҭара ҳәа акгьы ҟалом. Насгьы абри «аҭыԥ» ҳәа изҿугьы аимакра ҳаҟәыҵроуп. Даара ҳазхәыцны, абри дрылҟьеит, абри дреиӷьуп ҳәа ззырҳәо абжьы ирҭароуп. Нас ишнеи-шнеиуа иҵегьы аҳәынҭқарра атәы здыруа ҟалап, иҵегьы аҵара змоу гылап... Аҳәынҭқарра ҳамоуп. Уи еиҳау ҳамҭа ыҟаӡам ҳара ҳзы. Абри хәыҷы-хәыҷла ажәлар реиҳараҩык еилыркаароуп. Иаҳҳәап, ҩ-харԥк имазар ауаҩы, аҳәынҭқарра иаҭаххозар, харԥк наганы аҳәынҭқарра иеиҭароуп, макьана. Адгьыл ҳныҟәнагартә иҟоуп зегь рыла, ҳкурортқәа уаҩҵас еиҿкаазар... Аҵеицәа бзиақәа ыҟоуп, иҵегьы еиҳау рааӡап уаҵәы. Абыржәы еиӷьны ҳҭоурых аҟны иҟамлаӡац, аҳәынҭқарра ахьҳамоу азыҳәан. Убри зегь раԥхьа иҳаргыларoуп. Аҳәынҭқарра еиҳау ус ҳамаӡам. Аҳәынҭқарра амаҵ аауроуп зегьы!

– *Шәызнысыз шәыԥсҭазааратә мҩа шәаананыԥшыло иарбан лкаақәас иҟашәҵо, шәзыхьӡаз-шәызхьымӡаз, ишәылшаз-ишәылымшаз, насгьы иарбан иахьа еиҳарак шәгәы иԥхо, шәзызхәыцуа, шәызмырҭынчуа?*

Сара даара иҟасҵараны иҟаз рацәаны аамҭа исыцәнагеит. Дарбанзаалак ауаҩы иеанеиҩишалак, имчқәа ԥсаҟьоит. Аполитикахь саниас (сара сполитикӡам, ииашаҵәҟьаны), сырҿиаразы аамҭа сыцәмаҷхеит. Ҳара иааҳахҭаагахьоу сахьалахәымыз акгьы ыҟаӡамызт, снаскьаны џьара сымгылеит, сыжәлар ахьыҟаз сыҟан. Убарҭ зегьы ирыцәганы исылшазгьы маҷысшьом.

Алитература иазҳауеит, саргьы ак ҟасҵақәеит. Аԥсуа ажәабжь ажанр маҷк исырҿиеит, сара стәала, ак ҟасҵақәеит ароман аганахьалагьы, иара убас апублицистикаҿгьы. Ирымбаӡазшәа иавсыргьы сҭахым. Ауаҩы ижәлар рҿы џьабаак ибахьазар, џьара ихьӡ рҳәаргьы иҭахуп. Уи сара сыхьӡ азыҳәан акәӡам, азеиԥш ус азыҳәан, ҳлитература ахә ашьараҿы акраҵанакуеит, ак ҟазҵаз рызбахә уҳәароуп. Алитературатә ԥсҭазаара иҵегьы аԥсы ҭаҵатәуп, иҟазароуп ашәҟәыҩҩи аԥхьаҩи реинырра, реимадара.

Ҳкультура атәы сҳәозар, иҵегьы ишьҭыхтәуп. Ус иҟалалоит, зны-знла иҳамоу ҳала҄еырбарц ҳалагоит мыцхәы, мамзаргьы да҄еа џьоукы аӡәы генис дҟаҵаны ихьӡ р҄еаларкәабоит. Абри аанкылатәуп. Иҟаҳамҵац рацәоуп, иҟаҵам ауп иҟаҵатәу, изыз-

хәыцтәу. Иҳамоу алаҽырбара иаҳнаҭо маҷхоит, уи ала мацара акгьы узыҟаҵаӡом.

Уахгьы-ҽынгьы сзызхәыцуа акоуп: ҳажәлари ҳҳәынҭҟарреи. Ҳҳәынҭҟарра шьҭаҳхроуп, макьана иҳамоуп ауп. Уи зегьрыла аус арутәуп, ирҕәҕәатәуп, ирҿиатәуп.

Сара даара исҭахуп ҳинтеллигенциа ирызҳар иҵегьы. Уажәыгь иҳамоуп, ҳара ҳазлаҟаз ала хар ҳамаӡам: аҷкәынцәа бзиақәа ыҟоуп, зегь шәыҟоуп, иахьатәи аамҭагьы здыруа, апублицистика аума, ажурналистика аума, ишьҭызхша, иаҵагылаша, аха аамҭа аҽеақәыршәаны аус утәуп. Ҳинтеллигенциа шаҟа амч роуа аҟара, ҳҳәынҭҟаррагьы амч аиуеит. Ацәгьеи-абзиеи рҟны аинтеллигенциа ирҳәо акраанаго иҟазароуп. Ус иҟаларц азыҳәан аинтеллигент дааӡатәуп, аинтеллигент дыҟазароуп, насгьы уи иихәо иажәа иҳәартә далаҟазароуп, азин имазароуп.

Ажурнал «Алашара», № 1, 2021

МУШЬНИ ЛАШӘРИА: «СЫРҾИАРА АХЫҴХЫРҬА КӘТОЛНТӘИ ИААУЕИТ»

(М. Т. Лашәриа иҿцәажәара)

– Ҳаҭыр зқәу Мушьни Таииа-иҧа, еиҵагыло абиҧара ҿа рзы еснагь акырӡа аҵанакуеит аиҳабацәа знысхьоу амҩа, урҭ рдырра, рҧышәа, рыҧсҭазааратә мҩа, рҭоурых. Убри аҟынтә (иҟалап, ари шаблонтә зҵааразаргьы, аха...) ҳаиҿцәажәара ахы ҳкыр сҭахуп абас: Иабантәаауеи Шәара шәырҿиара ахыҵхырҭа?

– Ииашаны иазгәоуҭеит, лассы-лассы исазҵаалоит: «Аҩра уанбалагеи, ушҧалагеи, иуцхраада, иуҧырхагаз ыҟазма?» уҳәа даҽакы-даҽакы. Ашәҟәыҩҩцәа шьардаҩы ирҳәахьеит, ирыҩхьеит ажәытә аахыс, европатәи ашәҟәыҩҩцәа, аурыс шәҟәыҩҩцәа, аҩра ишалагаз, апоезиа абзиабара шырзааиз, уахь ихьазырҧшыз иазкны. Шьардаҩы урҭ рахьтә, рабацәа, ранацәа уҳәа реиҳараҩык аҵара рыман, ак рыҩуан, ашәҟәы агәыбылра рылааӡан, иаҳҳәап, Гиоте иоума, Геине иоума, Пушкингьы иакәзааит, рыкәша-мыкәша аҭагылазаашьа ыҟан, аихьыҧшра рыман, аицлабра рыман... Хаҭала сара схатәы сҳәозар, абраҟа исгәаласыршәар сҭахуп хҭыс хәычык.

Ҳаныхәыҷқәаз ашкол ҳагханы ҳаннеилак, ҳацәыпхашьаны, ҳарҭаԥцәа ҳрыцәшәаны зхәаз иеиԥш, ҳашиашоу аурок ахь ҳамнеикәа, ашкол аҭаҟа ҳанхәыҭагылон (иԥышьҭыхшәа иҟан ҳашкол ахыбра). Ҽнак зны абжьааԥнеиԥш, аурок санагха, убра схәыҵатәаны сҙырԥуан аҭәҵәа иасаанӡа. Иахьеиԥш исгәалашәоит, Шамил Сақаниа ҳәа рҭаԥ бзиаӡак дҳаман Кәтол, уи иеиԥш арҭаԥцәа маҷын усҟантәи аамҭазы. Абри аԥсуа литература даҳзаԥхьон (ара сахьхәыҵатәоу ибжьы саҳауеит). Аҭаԥцәа атема ҿыц риҭон — «Абаҭаа Беслан». Ибжьы еиҭыхны дырзаԥхьеит ахы инаркны аҵыхәанӡа. Абанҭ дыззаԥхьоз ахәыҷқәа убас иӡырԥуан, амҵ ԥыруазар абжьы уаҳаратәы, аха зны-зынла ркьатеиах ԥҵәон. Абаҭаа Беслан Ахан-иԥацәа рҟны даннеи дырдырырц азы аԥсуаҭас иҽы ирхәмарит, длеиԥеит. Автор ус иҳәоит: «Аурысқәагьы ҽыжәлан убри аамҭазы иԥуан адәқәа рахь» ҳәа, ишабалак егьи ҳәа. Абри ахәыҷқәа даара иарччеит, саргьы скьатеиах ԥҵәон. Изхысҳәаауа, убасҟан ашколаҿ алитература абзиабара ҳаман зегьы. Иаҳҳәап, исгәалашәоит, Рушьни Лаҕынӡиа ҳәа дыҟан (иахьагьы дыҟоуп), ихәыҵакны дзыԥхьалоз Дырмит Гәлиа иажәеинраала «Ԥыцьа зцомызт, аӡәк дрыхьӡомызт». Ари арҿиамҭа иахьа уанаԥхьогьы уԥышәарччоит, угәалашәараҿы иаанымхар ауам. Абарҭқәа зегьы, ҳәарада, анырра ҟарҵон.

Кәтол ақыҭа угозаргьы, ишудыруа еиԥш, апоезиа иақыҭан уҳәар ҟалоит, иагьаумҳәан, Иуа Коҕониа ицәа ахан. Исгәалашәоит, Алықьса Лашәриа Москва Алитературатә институт аҟынтәи дааны даныҟаз, Шоҭа Ҷкадуеи иареи аусҳәарҭа аҿаԥхьа итәаны ианеицәажәоз. Шоҭа Ҷкадуа Алықьса Лашәриа ажәеинраала дизаԥхьон. Сара смаҷын, рааигәара снеин сгыланы сырзызӡырԥуан. Аха Шоҭа Ҷкадуа дзыԥхьоз Алықьса Лашәриа рацәак ихы-игәы аҟынӡа инеиуамызт. Алықьса Лашәриа ипафос, иажәеинраала аиҿкаашьа, имҽхак ҽакын, убри аҟынтә Шоҭа иажәеинраалақәа уиаҟара идикыломызт, аҿыцра рыланы ибомызт. «Убома, — иҳәеит, исхашҭӡом иеиҳәаз, — абри Баграт Шьынқәба ҭыԥх иԥыз ажәеинраала «Ҽаанбзиала»... (уи ԥын 1946 шықәсазы, ҭыԥх анакәха ари 1947 шықәсазы акәхоит) убома шаҟа исахьаркны иԥыз, шаҟа аҿыцра алеигалаз», — иҳәеит. Арҭ ари анеибырҳәоз жәбаҟа шықәса ракәын исхыҵуаз, аха сгәа-

лашәараҿы исхамыштуа иаанхеит. Ашьҭахь ипшааны сапхьеит, сеиҭапхьеит араҟа зыӡбахә имаз Баграт Шьынқәба иажәеинраала.

Ажәакала, иааркьаҿны исхәозар, алитературахь абзиабара, сырҿиара ахыҭцхырҭа Кәтолнтәи иаауеит.

— Шәара шәхәычра шықәсқәа имариамыз аамҭан, уи ақәшәеит 1941–1945 шықәсқәа рзтәи Аҵьынцьтәылатә еибашьра Дуӡӡа. Изеипшраз уи аамҭа ақыҭа нхацәа рзы, ажәлар рзы, насгьы уи ныррас ишәнаҭеи?

— Аҕа иҳаирпланқәа ҳқыҭақәа рҟынӡагьы ииааӡон, Аҟәа абомбақәа аларыжьуан, ауааҧсыра агәҭынчымра рыман. Аха гәкажьрак ҟарцомызт, аилашра цон, аҕа иҿагылара азыҳәан абаталионқәа еиҿыркаауан, ашьхарахь иргон, аҳәаақәа рыхьчаразы. Анхацәа ракәзар, дасу ирылшоз иаҿын — ачаи хырхуазма, аҭаҭын аадрыхуазма — аҧара еизыргон, атанк аҟаҵаразы, аҳаирплан аибыҭаразы уҳәа, изаҟаразаалак аҕа иҧыххаара рымҭак, рыхәҭак аларгалар рҭахын, убри иахьеи-уахеи гәаҳәас, хәыцырҭас ирыман, иагьазааҧсон. Уи атәы, ҳәарада, аҵарауаа ирыҩхьеит. Аха азна каҭәаны азна узышьҭыхуам ҳәа шырҳәо еипш, инагӡаны иҭцаам, иҳәам, ианцам рацәаны иаанхоит.

Аибашьра аҭоурых ажәлар ргәаҵаҿ иннажьыз ахәра, афырхаҵара, агәырҕьара — урҭ зегь еилан, еицын. Урҭқәа адунеи иақәлахоит.

Саӡәыкны аибашьра ианалагоз хҧаҟа-ҧшьбаҟа шықәса ракәын исхыҵуаз. Убасҟан саб иҽы ааикәадырын (аҽы бзиақәа ныҟәигон саб) дыҩеыжәлан аусҳәарҭахь дцеит, аибашьра ацара игәы иҭакны, аха уара уқәрагьы маҷым, насгьы уҷкәын еиҳабы нахьхьи амца далагылоуп, уаҳзышьҭуам, амала мап ҳцәумкуазар, уҽы ҳаҭ, уҽы еибашьра иҳашьҭуеит ҳәа иарҳәеит. Сашьеиҳаб Даҭикәа Лашәриа арра дыргеит 1939 шықәсазы, уи аҧыррата ҵараиурҭа далгахьан, дҧырҩын. Аибашьра анҵәамҭазы, 1944 шықәсазы дҭахоит Ленинград акалҭаҿы, идҵа нагӡаны, аҕа абомбақәа иқәыжьны даныхынҳәуаз аамҭазы.

Сашьа иқәлацәа аӡәымкәа-ҩыџьамкәа усҟантәи абиҧара иаҵанакуаз, ҵарак ҵаны иааиҵагылаз, ҵара змаӡамызгьы, абџьар шьҭызхран иҟаз, зықәра аҵанакуаз зегьы хатәгәаҧхарала еибашьра ицеит, амцабз иалагылан, дасу илахьынҵа шицныҟәаз еипш.

Иааидкыланы, исҳәарц истҭаху, убри аамҭа аԥсуа жәлар рзыҳәан даара имариамыз аамҭан. Аибашьра аламҭалазы аԥсуа интеллигенциа, ашәҟәыҩҩцәа иҟаз, ҵарак зманы иааиҵагылаз иаарылыҳәҳәоз, иаҳҳәап, Самсон Ҷанба, Леонти Лабахәуа уҳәа аԥырхын. Аԥсны аԥыза Нестор Лакоба хәымгарыла дшьын, дҭархан, икәша-мыкәша игылаз ауаагьы убас амыхьтә рзаацан. 1941 шықәсазы атәыла даҕоуп, ажәлар драҕоуп ҳәа дырӡын Симон Басариа, аԥсуа жәлар рҵеи ду. Даара ишәартҭаз аԥсҭазаара ыҟан Аԥсны. Арахь ассимилиациатә политика цон, ҳанбан рыԥсаххьан, аԥсуа жәлар рақырҭуатәра иаҿын. Убри аамҭазы Нхыҵ-Кавказ ачеченцәа, аингәышцәа, аҟарачқәа уҳәа ахган. Арҭқәа абас игәыҭшьааганы, иԥсыҭшьааганы Аԥснынӡа иааҩуан, уи ҳажәлар ирдыруан. Иуҳәар ауеит, амахә ҩа «иқәгылаз» иреиуан ҳәа ҳаԥсуа жәлар. Аха абри аамҭазы аԥсуа литература аҟазаара, Дырмит Гәлиа иҟазаара, нас уи иԥа, Сталин ихьӡ зхыз апремиа занашьаз Гьаргь Гәлиа иҟазаара, ҳажәлар хамеигӡарыла реибашьра, рфырхаҵара уҳәа ҳаиқәырхараҿы акраанагон, акрыԥнаҟон. Сара изныкымкәа хҵараyаҩ ду Гьаргь Ӡиӡариа иҳәо саҳахьан, Сталини Бериеи ҳақәгара ргәы ианҭаз аамҭазы, Дырмит Гәлиеи, уи иԥа Гьаргьи рыҟазаара баҩны рыхәда икылахеит, ирзылбаамдеит ҳәа.

— Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Ду аӡбахә анцәыраага, иаарқьаҿӡаны акәзаргьы, иаҳҭахын ари аамҭа бааԥс ҳаԥсуа литература ишаныԥшыз шәазаатҗгылар.

— Аҵьынҵьтәылатә еибашьра ҳлитература ишаныԥшыз — ари акырӡа зҵазкуа зҵаароуп. Ҳлитература ҭызҵаауа, аҭоурыхдырыҩцәа, абаҩхатәрауаа уҳәа изныкымкәа иалацәажәаахьеит, иазааҭгылахьеит. Шамахамзар, иҭҵааyп уҳәар ҟалоит, иҭуҵаа-ша азҵаарақәа, ҳәарада, макьана ишыҟоугьы.

Иҟан ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа, апоетцәа рахьтә хаҭала абҵьар кны аҕа иҿагылаз, иҟан абҵьар мкӡакәа, ара, аҕа дахьахымыз адгьыл аҟны аус зуаз, аҩымҭа ҟаимаҭқәа аԥызҵоз. Ари аибашьра атема темак аҳасабала, ҳәатәык аҳасабала, ҭҵаатәык аҳасабала ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа, аханатә инаркны иахьа уажәраанӡагьы, рыбла аҳәааҿ иҟоуп, лассы-лассы иазыгьежьуеит, убас еиԥш ашьҭа ннажьит, убри аҩыза ахәра аннаҵеит.

Абҵьар кны амца иалагылаз рахьтә, сара стәала, зегь раԥхьаӡагьы рызбахә ҳәатәуп: Леуарса Кәыҵниа — аибашьра

раԥхьатәи амшқәа раан дҭахеит, изқәаҭыԥ иахьатәи Польша адгьыл аҿы иҟоуп Миха Лакрба, Ҷыҷыкәа Џьонуа, Алықьса Џьонуа, Қьаазым Агәмаа, Сандра Сангәлиа, Шьалуа Сангәлиа, Михаил Гочуа, Владимир Ҷиҷериа уҳәа шьардаӡы. Аибашьра иҟамыз, аха аибашьра атемала аӡымҭа ссирқәа аԥызҵаз иреиуоуп, еиҳа ирылыҳәҳәоз: Дырмит Гәлиа, Баграт Шьынқәба, Иван Ҭарба уҳәа убас егьырҭгьы.

Аибашьра раԥхьатәи амш азы иаԥҵаз иреиуоуп Ҷыҷыкәа Џьонуа иажәеинраала «Аиԥырҵра». Усҟан апоет Аԥсуа театр аҟны аус иуан, дактиорын. Аҽазыҟаҵаракәа ишырҿыз ирыларҳәеит аибашьра хлымӡаах ишалагаз. Ари ажәабжь заҳаз ауааԥсыра ршьара иқәнаҟьеит, хыла-гәыла еилалт, зегьы ршьапы иқәнаргылт. Убасҟан Ҷыҷыкәа Џьонуа зымӡа днаскьан, ишьамхы иқьаад ныкәкны иӡит ари ажәеинраала. Уи ианыԥшуеит усҟантәи аамҭазы аҿар шааӡаз, Асовет тәыла ҳара ҳтәыла ҳәа ишахәаԥшуаз, ҳәынҭқаррак аҳасабала ишазыҟаз, рыӡнуҵҟатәи рцәанырракәа:

Унҳажьуеит Аҟәа аамҭала,
Гәыблыла ҳауԥырҵуеит уажәшьҭа.
Иудыруеит иахьҳаԥхьаз хәҭа-хәҭала,
Акәԥарахь ҳцахуеит еиҭа.

Аибашьраҿ ашьа каҭәароуп,
Афронтахь, аӡызцәа, шәласы!
Ҳаԥсадгьыл азыҳәан ҳақәԥароуп,
Ҳаԥсадгьылаз ҳаигӡом ҳаԥсы.

Ари ауаӡы игәы шьҭызхуаз жәеинраалан, ажәлар зегьы ирыԥхьоз цәаҳәақәан. Абраҟа иаҳгәалаҳаршәап еицырдыруа Лебедев-Кумач ицәаҳәақәа «Вставай страна огромная, вставай на смертный бой...», Алеқсандров имузыка аҵаҵаны, Москва, Белорусиатәи авокзал аҟынтәи аибашьра ицоз рҿаԥхьа инарыгӡон. Араҟа сара инаҵшьны иазгәасҭарц исҭаху, аибашьра раԥхьатәи амш азы Ҷыҷыкәа Џьонуа ииӡыз ацәаҳәақәа, нахьхьи, ԥсра зқәым агени иажәеинраала реиццәырҵра иҳанаҳәо рацәоуп.

Аибашьра деибганы даналҵ (иашьцәа ҭахеит аибашьраҿы) Ҷыҷыкәа Џьонуа иӡит егьи иажәеинраала ссир «Сымшьамба». Уи убриаҟара аибашьра игәы-иԥсы аанарҳәит, атеатр ахьгьы уаҳа дымнеиӡеит, убас ӡнуҵҟала иҽеиҭеикит, иҽиԥсахит.

Қьаазым Агәмаа иакәзар, иреиҕьыз аԥсуа поетцәа дреиуан, иажәеинраалақәагьы гәыла-ԥсыла иаԥҵоу цәаҳәақәоуп, ахытҳәаа маҷуп. Абар уи аибашьра адәаҿы иҩыз ацәаҳәақәа:

Сара сеигӡом сшьа икаҭәоугьы,
Сыԥсадгьыл иастоит аҭоуба.
Иаҭаххозар сыԥсы иҭоугьы,
Самеигӡа ишастәо агәра га.

Хаштра ақәума иара убасгьы Қьаазым Агәмаа ибаллада «Аҿырԥын»! Апоет аибашьраҿы иоуз ахәрақәа ирыхҟьаны идунеи иԥсахуеит 1950 шықәсазы.

Аибашьра адәаҿы ауп иахьиҩыз Алықьса Џьонуа еицырдыруа иажәеинраала «Гыџь апартизан».

Хыхь ишысҳәаз еиԥш, абџьар зкымкәа ус акалам ааныз-кылаз рахьтә иҿырԥшыгаз дреиуан, зегь раԥхьаӡагьы, Дырмит Гәлиа. Уи раԥхьа иаԥиҵақәаз иреиуоуп афырхаҵа Владимир Ҳаразиа изикыз ажәеинраала. Владимир Ҳаразиа хаҭала Дырмит Гәлиа иҩны дтәаахьан-дгылахьан, арԥыс иԥҳа Татианеи иареи аԥсуа школ аҿы аҵара еицырҵон, ибзианы дидыруан. Дырмит Гәлиа усҟан иқәрахь дышнеихьазгьы, хаҭала иидыруаз аԥсуа арԥыс иҭахара игәаҵанӡа инеит.

Ахаҵа ихаҵа, афырхаҵа,
Аԥсны ахьӡ ҭызгаз арԥыс хаҵа.
Ахаҵа ҕьеҩ, арԥыс бзиа,
Уи Володиа Ҳаразиа...

Арҭ ацәаҳәақәа Аԥсны ахы-аҵыхәа иззымдыруа уаҩ дыҟоума! Урҭ ашәахеит, ҿырҳәала ирҳәо цәаҳәақәаны иҟалеит.

Ҩашьара рықәым Баграт Шьынқәба аибашьраан иаԥиҵаз иажәеинраала-шедеврқәа, ибалладақәа, ипоема «Аҳәачаԥа». Убасҟан инаркны иахьа уажәраанӡагьы ажәлар рҿы ҿырҳәала иргәалашәоит апоет иажәеинраала «Апартизан».

— Шәара Москва Алитературатә институт шәалгеит, ибзианы ижәдыруеит асовет аамҭазтәи алитературатә ԥсҭазаара, усҟантәи ашәага-загақәа, алитературатә гьама уҳәа. Иахьа еиҿшәырԥшуазар, иалышәкааиа арбан?

— Зегь рацхьаӡа, Аҟәатәи арҵаҩратә ҵараиурҭа сҭалеит, нас арҵаҩратә институт. Уаҟа х-курск срылгеит, нас ауп Москваҟа, алитературатә институт ахь санца. Уаҟа алитературатә гәыԥҟәа, акружокқәа срылан, даарагьы схы самхабзианы сыҟан. Ажәеинраала еиҿартәышьа аԥҟаракәа сҵеит, атехника снапахьы иаазгеит егьит.

Алитературатә институт аҟны убас еиԥш иҟан, есымчыбжьа ажәеинраалақәа еилҳаргон, сара сҭәы, ари итәы, егьи итәы зҳәаз иеиԥш. Уаҟа аӡәгьы еибашаҭаӡомызт, иуҩыз ахаҭа закәу, изеиԥшроу, уг-убза убас ала ирҳәон, ухы уцәымыгхартә аҟынӡа. Усҟан, аиашазы, мачк аидеологиалагьы ҳҿаҳәан, ҳаркьыԥхьлар ҳҭахын: акомҿарра иатәыз, апартиа иатәыз, Ленин изкыз уҳәа ак ҳаҩқәон, аха урҭ цәыруго иабаҟаз.

Вадим Кожинов игәыԥ иеиуаз сырхыԥхьаӡалан, хаҭала иҩнаҭа сааӡахьан, ҳаилаҵәан ҳаҟан. Сыԥҳа еиҵбы дании ашьҭахь мызкы аҟарагьы иара иҿы ҳанхон. Вадим Кожинов иакәын усҟантәи аамҭазы урысҭәылатәи амуза зызхәыцуаз, ԥааимбарс, шәага-загас ирымаз. Алитературатә критика ҕәҕәан, амч аман.

Уажә ара, ҳара ҳҟны, имодоушәа иҟалеит арифма змоуи измами ҳәа ажәеинраалақәа «реилыхра», рылацәажәара. Ажәеинраала — жәеинраалазааит ахи-аҵыхәеи, аԥсҭазаара амазааит… Нас ицәырҵуа иалагеит ажәеинраалақәа, сиужет змам, зегьы ирызкушәа, зегьы ирызҳәаоушәа. Урҭқәа-урҭқәа ыҟан еснагь, жәаҳәарада, аха урҭ рымацара рыла апоезиа узырҿиаӡом, ԥхьаҟа иузгаӡом.

Ҳара ҳҟны иаҳа аагәатәи апоетцәа угозар, Таиф Аџьба поет дуун. Уи ишицааиуаз, иажәеинраалеиҿартәышьа шыҟаз, ухаҵоуп, даҽа поетк ила дыԥсах, иара иҭыԥаҿ. Иауӡом, ҟалашьа амаӡам. Убас Рушьбеи Смыр. Аха, иаҳҳәап, Таиф алитература аҟынтәи даауоушәа дыҟазар, Рушьбеи зынӡа дхазуп. Уи адәахьтәи анырракәа зынӡагьы имаӡамызт. Урҭ поетцәа дуқәан.

Иахьагьы аԥсуа литература, аԥсуа поезиа ахаҭара ыҟоуп, «амахәҿа» ыҟоуп, аха даара ашәара-азара аҭахуп ахцәажәараҿы, аҿырԥштәқәа раагараҿы — «аҩеи-аӡеи» иҳәалон Баграт дуӡӡа. Рыцҳарас иҟалаз, алитературатә критика хьысҳахеит, еиҟарауаара ҟалеит. Аха уи азыҳәан уара ухы умырԥсыҽроуп, ухатә ҭыԥ, ухатәы ҩаӡара умазароуп.

— Иахьатәи аамҭазы, ишыжәдыруа еиԥш, атехника ԥхьаҟа ицеит, ицәырҵит акомпиутер, аинтернет. Лассы-лассы ашәҟәқәа аелектронтә версиақәа рыла ианырыԥсахуа ыҟоуп. Ишԥашәыдышәкыло уи Шәара, насгьы иахышәҳәаауазеи?

— Аԥсуа литература иаланагалахьоу аҩымҭақәа зегьы шәҟәуп-быҕьшәуп, изныкымкәа иҭыҵхьеит, еиҭаҭыҵуеит. Иахьа аамҭақәа рҽыпрыԥсахит. Аха уааӡырҩыр, адунеиаҿ ирҳәо ала, иаҳа-иаҳа ашәҟәы ашҟа ихьаҵуа иалагазшәа збоит, атехника иагьа аҿиара амазаргьы. Ашәҟәы, ақьаадтә вариант — ари шәышықәсала иааиуеит, сара стәала, ашьҭамҭа аныҵрангьы иҟаӡам. Аелектронтә версиа бзиоуп, ҳәарада, уи прогрессуп. Аха сгәы иаанагом, иаҳҳәап, ароман дуқәа, амаҷқәагьы ракәзааит, сааҭла, мышла амонитор (аекран) ала иаԥхьалоит ҳәа. Унапаҿы иаанукылаз ашәҟәы, еихыршәшәо иааиуртыз адаҟьақәа зынӡа даҽакуп. Ашәҟәы ахаҭа — ари аҭаацәара ирылахәу акы иаҩызоуп. Аинтернетгьы бзиоуп, аха ашәҟәы зыԥсахуа даҽакы зыҟалом ҳәа сгәы иаанагоит. Амала ашәҟәқәагьы еиуеиԥшым. Иаҳҳәап, иааубалак ишааубалак ишьҭыхны уаԥхьо уалагар, уи гьама бжьыхгоуп. Ажәытә ҵарауаҩык иҳәахьеит, Гомер ипоема «Илиада» иаԥхьахьоуи иамыԥхьаци еиԥшым ҳәа. Убас ауп сшахәаԥшуа, ишеилыскааузеа: «Абаҭаа Беслан», ма «Хмыч шәарыцаҩ ныҟәаҩы» иаԥхьахьоуи иамыԥхьаци раԥсуара, рааӡашьа еиԥшым, ихаз-хазуп. Ара, ҳәарада, ҳҿар ишьҭырхроуп ашәҟәы-абыҕьшәы, уи доуҳауп, уи рбеиагоуп, иааӡагоуп.

— Иарбан ихадароу апоет изы, арҿиаҩы изы уи иеизҳара амҩаҿы?

— Иааркьаҿны иуҳәозар, арҿиаҩы изы зегь реиҳа ихадароуп аҵара, ашкол, ахы аус адулара, аҩьабаа... Амала ҳәа акгьы ҟалаӡом. Иаҭахуп ирацәаны аԥхьара. Хаҭала сара стәы сҳәозар, Пушкин иоума, Мицкевич иоума — абарҭ агеницәа дуқәа — Гиоте, Геине, Баирон рыԥхьара иахьа уажәраанӡагьы сара сзыҳәан ԥсҭазаароуп, урҭ шәага-загоуп.

— Мушьни Таииа-иԥа, ҳаиҿцәажәара хыркәшауа ҳаԥхьаҩцәа рыхьӡалеи, хаҭала саргьы сыхьӡала гәык-ԥсыкала ишәыдысныҳәалоит еицырдыруа аурыс литература-уаажәларратә журнал «Наш современник» адаҟьақәа рҿы икьыԥхьыз (№ 1, 2020) шәпоема «Ашаеҵәа» ацыԥҵәахазы («Аныҳәара») иналукааша ау-

рыс иарауаҩ, афилолог, атоурыхтҵааҩы Вадим Валериан-иԥа Кожинов ихьӡ зху апремиа ахьшәанаршьаз. Ари ҳмилат литературазы, ҳажәлар рзы игәадуроуп.

— Иҭабуп адныҳәаларазы. Вадим Кожинов Урстәыла ахыаҵыхәа ҳаҭыр ду зқәу хьӡуп ашәҟәыҩҩцәа рыбжьара аиԥш, Урыстәыла аҭоурых, ԥхьаҟатәи аԥеиԥш иазҿлымҳау зегь рзы. Уи дыԥхьаӡоуп аурыс патриотцәа дуқәа дыруаӡәкны, зтәыла ахьаа зхьааз уаҩԥсны, уи аҵабырг ахара иӡырызгоз ҵарауаҩны, хәыцыҩны. Аха абраҟа иалскаар исҭаху, уи иԥсҭазааратә мҩаԥы аҵыхәтәантәи 30-40 шықәса рыҩнуҵҟа иалкаау аҭыԥ ааныркылоит аԥсуа жәлар рҭоурых-ҵабырг аҭҵаара, ҳмилаҭ литература аӡыргара, ақырҭуа-аԥсуа еибашьраан ҳауаажәлар рыдгылара, ақәылаҩ иқәыӡбра. Хыхь ишысҳәаахьоу еиԥш, Вадим Кожинови сареи хаҭала 30 шықәса инареиҳаны аиҩызара ду ҳабжьан, ҩнаҭала ҳаиҿцаауан, ҳаизааигәан. Уи ихьӡ зху апремиа аиура – сара сзы игәахәа дууп, гәырҕьароуп.

Ажурнал «Алашара», №2, 2021

«АЛИТЕРАТУРАҾЫ ИХАДАРОУП АТРАДИЦИА АИҚӘЫРХАРА»

(В. А. Бигәаа иҿцәажәара)

Виачеслав Акаки-иԥа Бигәаа – аԥарауаҩ, алитературатҵааҩ, акритик, Аԥсны атҵаарадырраҟәа ракадемиа алахәыла-корреспондент, афилологиатә тҵаарадырраҟәа рдоктор, Урыстәыла атҵаарадырраҟәа ракадемиа иатәу А.М. Горки ихьӡ зху Адунеитә литература аинститут (ИМЛИ РАН) Урыстәылатәи Афедерациеи СНГ ажәларҟәеи рлитература аҟәша атҵаарадырратә усзуҩы нага, Аԥсны атҵаарадырра зҽаԥсазтәыз аусзуҩы.

Диит ианвар 21, 1957 шықәсазы Гагра араион Бзыԥ ақыҭан. Далгеит Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет аҭоурых-филологиатә факультет аԥсуа-англыз ҟәша. 1980 шықәсазы агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» аредакциаҿы еиҭагаҩык иаҳасабала аусура далагоит, анаҩс 1981 шықәса инаркны ажурнал «Алашара» аредакциахь диасуеит: раԥхьа техникатә редакторс дҟарԥоит, нас алитературеи, акритикеи, апублицистикеи рыҟәша аиҳабыс.

СССР атђааРадырРақәа ракадемиа Адунеитә литература аинститут аҿы аспирантура дахысуан. 1988 шықәсазы аҧсуа повест ажанр аҷыдарақәа ирызкыз атемала ихьчоит акандидаттә диссертациа. 1991 инаркны 1998 шықәсанӡа еилагӡарала Москва иҭыҵуаз ажурнал «Эхо Кавказа» аҭакзыҧхықәу маӡаныҟәгаҩын.

2003 шықәсазы қәҿиарала ихьчеит адокторте диссертациагьы. Уи темас иаман – «Аҧсуа ҭоурыхтә роман: Аҭоурых. Атипологиа. Апоетика». Москва Адунеитә литература аинститут аҿы аус иуеит 1989 шықәса раахыс.

Аҧарауаҩ иҧсадгьыл даҟәыганы дшыҟоугьы, гәыла-ҧсыла иуаажәлар дрымадоуп, игәы аздууп аҧсуа доуҳатә культура.

Виачеслав Бигәаа авторс дрымоуп 6-шәҟәык, иара убасгьы хыҧхьаӡара рацәала алитературатђааРеи, аҭоурыхи, аетнографиеи ирызку атђааРадырратә статиақәа, акымкәа-ҩбамкәа аенциклопедиатә шәҟәқәа реиқәыршәаҩцәа дыруаӡәкуп. XX ашәышықәса аҧсуа поезиа антологиа аҭакзыҧхықәу аредакторцәа дреиуоуп.

– Виачеслав Акаки-иҧа, ҳаиҿцәажәара хацыркуа шәазааҭгыларц сҭахын Шәара шәхәыҷра, усҟантәи аамҭа зеиҧшраз, насгьы иахьа еиҿырҧшрақәас иҟашәҵарц ишәылшо.

– Зегь раҧхьаӡа иргыланы, ҳара аҧсабара ҳамадан. Ҳҭаацәа нхацәан. Амхы ыҟан, ауҭра ыҟан, аҽага ыҟан, аҽбыга ыҟан… Ашьхақәа ааигәаан. Бзыҧ аӡиас аҧшаҳәагьы ыҟан. Аҧсабарахь ҳцон. Бзыҧ аӡ дугьы ҳаруан. Ажәакала, ахәыҷратә ҟьа ҳаман ҳара. Еиҿурҧшуазар, иахьатәи ахәыҷқәа ииахәлаанӡа абра рнапаҿы аҭел, агаџьетқәа уҳәа ркуп. Аҧсабара рацәак ирбаӡом…

– Иарбан школу Шәара шәзылгаз, нас иреиҳау аҵарахьы шәцара шҧаҟалеи?

– Сара салгеит Бзыҧтәи ашкол. Усҟантәи аамҭазы аҧсуа школи ақырҭуа школи џьарак иҟан, еидын. Убри салгеит. Нас Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет ахь сцеит сҭаларц, аха актәи ашықәс азы сызҭамлаӡеит. Аҩбатәи ашықәс аан дырҩегьых сҽазысшәаан, сҭалеит, аҧсуа бызшәеи алитературеи, англыз бызшәеи рзанааҭ. Сара сҭәала иҵәгьамкәа аҵара сҵон, ибзианы исыцааиуан. Убри аҟынтә, ауниверситет саналгоз

ашықәсан, аҳәынҭқарратә ҧышәарақәа хсыркәшаанӡагьы акафедраҿы лаборантс саанрыжьырц рҭаххеит, еиҳаракгьы Анатоли Зыхәба. Аха шәҟәыла еиқәыршәатәын: апроблемақәа сызцәырҵит, «апрописка» ҳәа изҿу сымаӡамызт Аҟәа. Акадрқәа рыҟәша аиҳабы дақырҭуан. Ирулакгьы аҿарҧақәа ҧшаауа мап сцәыркит. Анаҩс исарҳәеит Аҵара аминистррахь сцаны схы еиҭасҳәарц, аусура алагара азин сырҭарц. Уаҟа аҧсыуак аус иуан, дыжәдырует, Џьоф ҳәа Қапбак, аха уигьы илшози? Акгьы алымҵгәышьеит. Сара уамашәа избоз – аҳәынҭқарра сахадыргылошәа, лаборантс аусура салагаразы сышәҟәқәа Қарҭҟа иахьырышьҭыз ауп...

Уи ашьҭахь сцеит агазеҭ «Аҧсны ҟаҧшь» аредакциахь. Уаҟа издыруаз аус руан: Вахтанг Аҧҳазоу, Валери Амаршьан, Гьаргь Жанаа уҳәа. Еиҭагаҩык иаҳасабала аусура саладыргеит, Сергеи Михаил-иҧа Кәыҵниа мап сцәимкӡеит.

– *Ишҧашьақәгылаз аредакциаҿы шәусура?*

– Аредакциаҿы сусура убас ишьақәгылан. Изкьыҧхьуаз дтәан, ателетаип аус ауан, урысшәала аофициалтә текстқәа иаауаз саҧхьаны ишиашоу еиҭазгалар акәын. Убри саҿын. Нас ажурнал «Алашара» аҟны штатк аатын (усҟан аштат аиура цәгьан), еиҳабыс иамазгьы Гьаргь Гәыблиа иакәын, атехникатә редактор иаҳасабала сигеит. Сигеит, аха арахь Сергеи Михаил-иҧа соуижьуам: ара уаҳҭахуп иҳәеит. Иҟасҵахуааз? Ҩ-уалафахәык соуа салагеит. Ашәҟәаҿы џьара «Бигәаа С.» ҳәа сануп, даҽаџьара – «Бигәаа В.». Ари аҳасабеилыргаҩы еилылкааит иаразнак. Усҟан ҩыџьара аус уур, ҩ-уалафахәык угар ҟалаӡомызт. Аҳасабеилыргаҩ дсыҧхьеит, исҳәеит иҟалаз: ажурнал ахь сиасит, аха араҟа аредактор соуижьуам сҳәеит. Знык-ҩынтә раҟарагьы арзаҳал зҩит, аха иҧыжәжәаны инкеиҧсеит. Исгәалашәоит, убри аамҭазы апартиа Аизара Дуқәа руак цон, аматериалқәа рацәаӡаны еиҭагатәын. Снеин Сергеи Михаил-иҧа ус иасҳәеит: «Абыржәы абри апартиа Аизара Ду аматериалқәа ҟасҵоит, нас схы сақәиҭышәтәроуп». Игәампхеит, аха дақәшаҳаҭхеит. Убас ажурнал аредакциахь сиасит.

– *Москва, Адунеитә литература аинститут аҿы аусура шәышҧалагеи?*

– Уи шыҟалаз ус ауп. Уаҟа аспирантура салганы адиссертациа анысыхьча, саангылартә ажәалагала ҟарҵеит. Аха араҟа-

гьы иаҭахыз ашәҟәы-абыҭьшәы реидкылара уадаҩхеит. Шыҟәсык-ҩышыҟәса раҟара цеит, нас срыдыркылт еиҟәшаҳаҭрала. Анаҩс мацә-мацә аштат ахь сиаргеит.

– Шәытҵааратә усураҿы усҟан хыҟәкыла шәызҿыз иарбан, насгьы иарбан знеишьоу, иарбан методу алитературатҵаараҿы шәхы иашәырхәо, еиҳа ишәзааигәоу?

– Хыҟәкыла аԥсуа литература аҭҵаара саҿын, аха нас аҳәаақәа еиҳа-еиҳа исырҭбаауа салагеит. Сара сшахәаԥшуала, алитератураҭҵаараҿы алитератураҭҵааратә знеишьа мацарала алитература узыҭҵааӡом. Убри аҟынтә сара еиҳа исзааигәоуп акомплекстә знеишьа: алитература, афольклор, аҭоурых, аетнографиа, иахьаҭаху абызшәаҭҵаара, афилософиа – абарҭ аганқәа зегь рыла ахәаԥшра. Усҟан асахьаркыратә хаҿсахьа аарԥшра еиҳа имариахоит. Иаҳҳәап, Баграт Шьынқәба ироман «Ахаҳә еиҩса» ҳазааҭгылозар, араҟа аҭоурых, аетнографиа, афольклор атәы азгәамҭакәа асахьаркыратә хаҿсахьа аарԥшра уадаҩхоит. Иугәаламшәои, иара ахаҳә еиҩса ахаҭа ак ас икажьуп, егьи аарҳәны ас ишьҭоуп. Уажәы атәым милаҭ иеиуоу абри данаԥхьо, абарҭ хыхь сызлацәажәо азгәаҭамзар, ианаҳәо мацәхоит. Насгьы хшыҩзышьҭра аҭахуп автор алирикатә фырхаҵа дшааирԥшуа. Алитература атеориаҿы еиуеиԥшымкәа иазнеиуеит. Иаҳҳәап, М. Бахтин гәаанагарак имоуп, А.Веселовски даҽа гәаанагарак имоуп. Араҟа иушароуп: ауаҩы, автор, апоет, алирикатә фырхаҵа, нас «даҽаӡгьы» ҳәа рҳәоит. М.Бахтин уизыӡырҩыр, абарҭ зегьы зны-зынла еиҿагылоит, аха уи агәаҭарагьы цәгьоуп. Дара-дара рыбжьара аҳәаақәа ралкаара уадаҩуп. Ус ауп, иаҳҳәап, актиор атеатр аҿы данеиуа, дуаҩуп, зегь раԥхьаӡа, зегь реиԥш ҟазшьак имоуп, аха асценаҿы иду ароль алоуп ахаҿсахьа шаирԥшуа, иара ихатә хаҿсахьа акәымкәа. Изхысҳәаауа, Баграт Шьынқәба ирҿиара инагӡаны ҭҵаашьа амаӡам акомплекстә знеишьа ада. Иаагап ҿырԥштәыс «Амҳаҵьыраа ргарашәа». Араҟа цәаҳәацыԥхьаӡа аҭоурых ҳанаҳәоит, ацәаҳәабжьара – ахҭысқәа рацәоуп, араҟа аҭоурыхтә философиагьы ыҟоуп. Ажәакала, еиҭа исҳәахуеит, акомплекстә знеишьа ада асахьаркыратә литература иаҵаҭәаху нагӡаны аилкаара уадаҩуп.

Нас алитератураҭҵаараҿы еиуеиԥшым аметодқәа ыҟоуп, иаҳҳәап, еиуеиԥшым европатәи алитературақәа ирызкны (ан-

глыз, афранцыз литература) Тен ҳәа иҟоу акыр аусумҭақәа имоуп. Азнеишьақәа, аметодқәа еиԥшӡам. Џьоукы агеографиатә метод рхы иадырхәоит, егьырҭ апериодизациа, мамзаргьы иалкаау хҭыс дук иадырхәалоит. Аха сара алирикатә фырхаҵа ҳәа зыӡбахә сымоу иазкны иахьа уажәраанӡагьы адискуссиа цоит. Уа иҟалаз уи ауп, ҳара ҳашьцылеит «литература пространства» ҳәа М.Бахтин зыӡбахә имаз, убри «алитературатә еиужьра» ҳзахымсӡеит. Насгьы ҳара иахьа адунеитә литература ҳәа зыӡбахә ҳҳәо аурыси европатәи алитературақәа рылоуп ишаадырруа, егьырҭ алитературақәа ртәы ҳаздырӡом...

– Аԥсуа милаҭтә литератураҿы ҷыдарақәас иҟои азеиԥш дунеитә литература иаҿырԥшны иугозар?

– Амилаҭтә литератураҿы ганқәак ыҟоуп алитература атеориаҿы зынӡагьы иуԥымло, зыӡбахә рымҳәаӡо, мамзаргьы рацәак иазгәаарымҭо. Иаҳҳәап, Жана Ачба иԝымҭақәа еидкылаты урыхәаԥшуазар (Гь. Гәыблиа еиқәыршәаны иҭижьыз), алитератураҭҵаара атеориаҿы ицәырҵуа азҵаарақәа зегьы араҟа иубоит. Жана Ачба ҿырҳәалатәи поетын, шәаҳәаԝын. Уи инаигӡоз реиҳараӡак иара ихатәы ԥҵамҭақәа ракәын, ажәлар иртәуп рҳәаӡом, «Жана иашәақәа» ҳәа ауп ишырдыруа. Аформа аганахьала уанахәыԥшуа, Жана Ачба илирика М. Лакрба, иаҳҳәап, «Абахҭаҿ» еиԥш иҟаӡам, И. Коҕониа итәы иеиԥшӡам (Иуа Коҕониа иԝымҭақәа афольклор иацәыхароуп, излаԝу астиль ала, амала ипоемақәа алаҳамҵозар). Жана Ачба ирҿиараҿы сара иҵьасшьо, афольклори алитературеи рыбжьара иҟоу лирикоуп. Ари алитература атеориаҿы иҟаӡам. Алитература атеориаҿы «аиужьра» ауп изыдҳәалоу (пространство). Жана Ачба иеиԥш иҟаз уԥылоит, аԥсуаа рҿы адагьы, Нхыҵ-Кавказ, Абжьаратәи Азиа уҳәа...

– Иахьатәи алитературатә процесс шԥажәбои, иахышәҳәааауазеи уи?

– Алитература аганахьала, Аԥсны мацарагьы акәым, иара араҟа, Урыстәылагьы, Европагьы убрахь иналаҵаны, апроблемақәа рацәоуп. Ҵоуп, аԥсуа литература уаҵәы иаҵагылаша аҿар ыҟоуп, избоит. Аха аԥхьаԝ дацәыӡуашәа збоит иахьатәи алитература. Ари апроблема амилаҭ мач еиҳа ирнырыуеит. Асовет Еидгыла ашьҭахь алитератураҿы еиҳа «ахақәиҭра» ҟалеит, дасу иааиҭаху иԝыр, иҭижьыр илшоит. Аха абри «Постмодер-

низм» ҳәа изҿу сара иахьанӡагьы исзеилкаауам. Ҳара ҳҿы, иугозар, амодернизм ацәаҩақәа бзианы иҟоуп. Иаҳҳәап, Алықьса Гогәуа дугозар, Фолкнер, Хемингуеи дырзааигәоуп. Фазиль Искандер дхазуп, аха уигьы дахьрыдукылаша ыҟоуп. Арҭ ашәҟәыҩҩцәа зегьы рхатә дунеи аҧырҵеит: Фолкнер «Иокнапатофа» ҟаиҵеит, Маркес дугозар, «Макондо» ҟаиҵеит, Фазиль иҿы «Чегьем» ыҟоуп... Алықьса Гогәуа иҿы, ҳәарада, ус еиҧш иалкааны дунеик аабаӡом, аха истиль, ахаҿсахьақәа раарҧшраҿы амодернисттә хырхарҭақәа рацәаны ихы иаирхәоит. Сара сгәы иаанагоит, ашәҟәыҩҩы иаҳаракыра ахырхарҭа акәӡам изыдҳәалоу ҳәа, асахьаркыратә ҩымҭа иаҵанакуа адоуҳатә беиара, асахьаркыра, астиль роуп. Ара еимадоу рацәаӡоуп. Зны-зынла шәҟәыҩҩык далкааны хырхарҭак мацара дадҳәаланы, нас уи ала дхатәроушәа ианихцәажәо ыҟоуп. Уи сара исзеилкааӡом. Избан акәзар, Алықьса Гогәуа, иаҳҳәап, абарҭ ахырхарҭақәа иааҟоу зегьы дырхыҳәҳәоны избоит: араҟа асимволизм атәы ак убоит, аромантизм атәы ак убоит, амодернизм атәы ак убоит...

Иахьа «пост» нацҵаны рхы иадырхәо, иназцырҵо зегьы изыдҳәалоу мап рыцәнакуеит, убас иаауеит. Нас џьоукы-џьоукы ус ирыҧхьаӡо иалагеит, аиакәым ажәақәа рыла уцәажәозар, убри сахьаркыратә литература дуӡӡоуп ҳәа. Зегьы атрадициа иаҿагылоит. Атрадициа иаҵанакуа рацәоуп. Убри аҟынтә, егьырҭ алитературақәа рҟны еиҧш, аҧсуа литератураҿгьы, иахьа даара актуалра аҵоуп, изызхәыцтәу зҵаароуп алитература аетика.

...Иумдыруеи, иахьа аҧара умазар, ашәҟәқәа рацәаны иҭужьыр ҟалоит, иҟоуп мызкалагьы шәҟәык зыҩуа. Уи шәҟәыҩҩраӡам, уи «хыҭҳәааҩроуп» (сочинительство). Аха аҧсуа литератураҿы иахьа иҟоуп аҿар бзиа, алитератураҿы аҧхьаҟа акыр зылшартә иҟоу. Аха ихадароуп, имҩахымҟьар. Имҩахымҟьар зысҳәо убри азоуп, аџьармыкьатә еизыҟазаашьа ҳәа ицәырҵыз даара ауаҩы дшьақәырҟьоит, арҿиара иаҿу ауаҩы инаҭо маҷхар, инкажьны амал изҭо даҽакы шьҭихыр ҟалоит, даҽаџьара дагар ауеит. Аха сара даара сақәгәыӷуеит, иахьатәи ҳҿар аиҳабыратә абиҧара ирымданы ҧхьаҟа иргап, алитературагьы дырҿиап ҳәа.

– Алитературатә критика ишҧазыҟоу иахьатәи авторцәа?

– Акритика еснагь бзиа ирбаӡом, еилкаау усуп. Аҧсны акәым, иара араҟа, Урыстәылагьы, аӡә ак изуҳәар ҟало џьу-

шьоу?! Белински ихаан, дугәаԥха-дугәамԥха, Белински иеиҳаз дыҟаӡамызт, зегьы даарылҳәҳәо дыҟан. Ҳара ҳҿгьы убас дыҟан Владимир Аҵнариа, аҩымҭа ҭҵааны иагыз-иабзаз иҳәон.

Алитератураҭҵаареи акритикеи ҕәҕәала еимадоуп, еилышьуп. Акритика – ари аамҭа инақәыршәаны, иахьеи-уахеи имҩаԥысуа алитературатә процесс ахцәажәароуп. Алитератураҭҵаара зегь абоит: аҭоурыхгьы, иацтәигьы, иахьатәигьы... Алитератураҭҵаарагьы акритика аҵоуп, иаҭахуп критикала алԥшаара. Иаҳҳәап, алитератураҭҵааҩ иабалак зегьы еидкыланы акгьы иҩӡом. Узлацәажәаша ак ыҟазароуп уа. Атекст акгьы уанамҳәозар, аҭҵаара азыҳәан акгьы иаԥсаӡам. Ус иҟоу уаргьы иудыруеит: ароман дуқәа ыҟоуп, егьиуп, аха уалагар, ирызкны статиакгьы узыҩӡом.

– Ҳаамҭазы ацифратә, аелектронтә хархәагақәа аԥыжәара рго иалагеит ҳаԥсҭазаара аганқәа зегьы рҿы. Убри аан иахышәҳәаауазеи, ишԥажәбои ашәҟәы алахьынҵа, иааизакны ҳлитература аԥеиԥш?

– Иҳаҩсыз ашәышықәса 20-тәи, 30-тәи ашықәсқәа рзы ателехәаԥшра цәырҵуа иаиалага, џьоукы атеатр ԥсуеит ҳәа иалацәажәон. Аха атеатргьы мԥсит, адунеиаҿ иахьабалак иҟоуп. Сгәы иаанагоит, ашәышықәсақәа царгьы, ашәҟәы ыӡӡом, амала атиражқәа маҷхар ҟалоит. Иаԥхьалааит, рхы иадырхәалааит аелектронтә хархәагақәа, аха изыԥхьо ауп аус злоу! Иааидкыланы алитературатә процесс угозар, абас, иалкааны зыхьӡ уҳәаша маҷӡоуп, ма зынӡагьы иҟаӡам аҵыхәтәантәи 30-40 шықәса рганахьала. Европа акәзар, иалшоз зегьы ҟанаҵеит, убра иаангылеит...

– Ҳаԥхьаҩцәа идшәырдырыр ҳҭахын иахьа хаҭала шәнапы злаку иарбан темоу, насгьы аԥхьаҟатәи шәыгәҭаққәа.

– Иахьатәи аамҭазы снапы злаку убри ауп, ара, аус ахьызуа аинститут аҿы (ИМЛИ РАН – А. Ч.) апланқәа ҳамоуп. Убри ҳапланқәа инарықәыршәаны аус аауеит. Аколлективтә еизгақәа ҭҳажьуеит. Уажәы аԥсуа лирика иазкны усумҭак саҿуп, иара ҩ-хәҭакны иҟоуп: алирикатә фырхаҵа (атеориа), аԥсуа лирика 1910–1930-тәи ашықәсқәа рзы. Аԥсуаҭҵааратә институт аплан иаласҵеит агазеҭ «Аԥсны» иазку амонографиа. Уаҟа иҟоуп апоезиа, апроза, апублицистика, иара убасгьы анхамҩа иазку аҟә-

шақәа, аиҭагақәеи атекстқәеи рыцҵаны. Анаҩс академик Сергеи Зыхәба изку амонографиагьы хыркәшаны салгеит.

– Уадаҩрақәас ишәдҳылои иахьа шәытҵаарадырратә усураҿы?

– Иахьа аҵарауаа, аҭҵаарадырра знапы алаку ауаа рҿапхьа ицәыртцуа апроблемақәа маҷым, урҭ зегь реиқәыпхьаӡара салагом. Аха ҿырпштәы заҵәык аазгар сҭахуп. Аҵареи аҭҵаарадырреи рминистрра (Урыстәыла) убас еиԥш дҵаны иҟарҵеит, иаҳҳәап, шықәсык иалагӡаны абриаҟара усумҭа ВАК аҟны ишәкьыԥхьлароуп, РИНЦ аҟны ишәкьыԥхьлароуп, SCOPUS аҟны ишәкьыԥхьлароуп ҳәа. Ари иаанаго уи ауп, аҵарауаҩ иахьатәи иусура, иҭҵаара дааҟәыхны, апиари ареитингқәеи рахь диаргеит. Сара урҭ иԥаршеиу ареитингқәа ҳәа срышьҭоуп. Избан? Аҭак ҟасҵоит. Иаҳҳәап, сара с-Бигәаауп, изыҩуеит «Бигәаа В.», дыҟоуп аҭоурыхҭҵааҩ Бигәаа Валери, уи иҩуеит «Бигәаа В.». Иаанагои ари? Валери Бигәаа «сара сзын» аус иуеит, индекс цитированиа ҳәа изышьҭоу ала, сара «иара изыҳәан» аус зуеит. Избанзар, ҳахьӡқәа еиқәшәоит. Изхысҳәаауа, акомпиутер, ареитинг ҳәа изҿу индекс цитированиа ала амилаҭтә литература «изаԥхьаӡом», «иазеилкааӡом».

Абас апроблема ҿыцқәа цәыртны иҟоуп иахьа аҭҵаарадырраҿы. Абарҭ зегьы ҳара ҳасаб рзаауазароуп.

Москва – Аҟәа
Агазеҭ «Алашара», № 5, 2021

ИНАЛ АРӠЫНБА: «ҲАРА АԤЕИԤШ ЛАША ҲЗЫԤШУП»

(И. Б. Арӡынба иҿцәажәара)

Ишәыдаагалоит жәларбжьаратәи асаммитқәа Аа-ҳәынҭқарра Дуки, Ҩажәа Ҳәынҭқарра Дуки, БРИКС-и рҟны Урыстәылатәи аҿар рделегациа анапхгаҩы, Иреиҳаӡоу аекономика ашкол аҟны Адунеитә Економика Ассоциациа ахада Инал Арӡынба иҿцәажәара.

– Аԥсны даара гәаҳәа дус ирымоуп жәларбжьаратәи асаммитқәа рҟны Урыстәылатәи аҿар рделегациа напхгаҩыс шәахьыҟоу. Шәара шәықәгылахьеит Вашингтони Лондони реиԥш иҟоу аҳәынтқарраққәа рҿы. Шәызԥылоз егьырт аделегациақәа

ирдыруазма, Урыстәыла ахатәарнак, уи аинтересқәа зыхьчо дызмилатәу?

– Иҟан издыруаз делегатцәақәак. Уртҭ интересс ирыман Аҧсны аҭагылазаашьа, азҵаарақәа сырҭон. Аҧсны жәларбжьаратәи астатус инагӡаны иахьышьақәырӷәӷәам иахҟьаны, ҳтәыла макьана уиаҟара ирыздыруам, еиҳаракгы аекспертцәа ҿарацәа реилазаараҿы. Сара сеазысшәоит уртҭ Аҧсны аҭагылазаашьа рзеиҭаҳәара. Избан акәзар, атәыла асоциал-економикатә ҿиара жәларбжьаратәи амассатә информациа ахархәагақәа рҿы ианыҧшуам. Убри аганахьала иҟаҵатәу рацәоуп атәыла аӡбахә жәларбжьараҿы ирдыруа аҟаҵаразы.

– Официалла Урыстәыла хатәарнакра аназыжәуа аамҭазы, шәақәшәахьоума аимак-аиҿак, Аҧсны ахьыҧшымра азхаҧара азҵаара аганахьала?

– Вашингтон имҩаҧысуаз Аа-ҳәынҭқарра Дук рҿар рсаммит аусхәаҧштә аҿы иарбан ари азҵаара. Убри аганахьала акыр иуадаҩуп Мраҭашәара атәылақәа рделегациа ахатәарнакцәа рацәажәара. Аха Вашингтонтәи аиҧыларақәа раан ҳарзааит зеиҧш гәаанагаракәак – Аҧсны адемократиатә институтқәа рырҿиаразы аусуракәа мҩаҧгалатәуп. Ари абстракттә знеишьоуп, аха даара ихадоуп ҳара ҳзы. Избан акәзар, атәылаҿы адемократиатә институтқәа рырҿиара аҭахуп ҳәа ирҳәо иаанаго, наҟ-наҟ, уазхәыцуазар, атәыла азхаҵатәхоит ҳәа ауп, уи иҧсабаратәу актуп. Анаҩс, Лондон, Аа-ҳәынҭқарра Дук рсаммит аҿы даҽазнык ишьҭыхын ари азҵаара. Ишдыру еиҧш, Женеватәи аиҿцәажәаракәа рҿы аурыси аҧсуеи ганкәа ишьҭырхуеит азҵаара, амч ахамырхәаразы аиқәышаҳаҭра анапаҵаҩразы. Аха ақырҭуа ган уи анапаҵаҩра иацәхьаҵуеит. Уи иаанаго, амч ахархәара мап ацәыркуам ҳәа ауп. Убри атәы ҳалацәажәон Лондонгьы. Аҵыхәтәаны уаҟа иҳадаҳкылаз адекларациаҿы иарбан аиқәышаҳаҭра анапаҵаҩра шаҭаху. Мап анакәха, 2008 шықәсазтәи ахҭысқәа еиҭах иҟалар алшоит.

– Иарбан проблемақәоу, шәара шәгәаанагарала, иахьа Аҧсны аҿаҧхьа иқәгылоу, насгьы иарбан мҩақәоу уртҭ рызбаразы ижәбо?

– Проблема хаданы иҟоу, сара сгәаанагарала, ахатәы аҧшьгаракәеи анаплакнапхгара аҿиареи рыҩаӡара ахьылаҟәу ауп. Аекономикаҿы аҳәынҭқарра инанагӡо ароль акыр иҳаракуп. Аҧсны аекономика мач-мач аҵьармыкьатә еизыҟазаашьа ашҟа ииасуеит. Убри аан аекономикаҿы аҳәынҭқарра ароль

хәыҵы-хәыҵла «ирԥсыҽтәуп», адгылара азыҟаҵатәуп ахатәы наплакнапхгара. Зхы агәрагара змоу, абжьаратәи акласс иаҵанакуа ахатәы наплакнапхгаҩы даныҟамла, аекономика асистемаҿы ауадаҩрақәа цәырҵуеит. Иҵарны иқәгылоу апроблемақәа рхыԥхьаӡараҿы иҟоуп, наукатә бызшәала иуҳәозар, аекономикатә ҿиара атерриториатә еиԥшымзаарақәа ахьыҟоу. Иаҳҳәап, Аҟәа инхо рыԥсҭазаара аҩаӡара еиҳа иҳаракуп, Гал акәзар, еиҳа ихьысҳауп. Ари, аиашазы, проблема ҕәҕәоуп. Атәылаҿы араионқәа рыбзазара аҩаӡара аиԥшымзаара аҳәынҭқарра аҿиара акыр иаԥырхагоуп. Ишьҭыхлатәуп еиҵаханы иҟоу араионқәа. Аха ипроблема хадаҵәҟьаны иҟоу – ахатәы аԥшьгарақәа разымхареи, ауаа аԥара арҳаразы уиаҟара алшарақәа ахьрымами роуп. Зегьы ирыцкуп абизнес маҷ адгылара, уи арҿиара.

– Иарбан економикатә модельу иахьазы еиҳа Аԥсны иақәшәо?

– Ари азҵааразы акыр уцәажәалар ҟалоит. Аха, сгәы излаанаго ала, асоциал-економикатә ҿиара Германиа амодель Аԥсны еиҳа иақәшәоит. Уи еиднакылоит аҵьармыкьатә механизмқәеи аҳәынҭқарра асоциалтә ҭакԥхықәра аелементқәеи. Иԥшаатәуп абаланс, ибжьаратәу знеишьак. Ҳара иҳалшом Еиду Америкатәи Аштатқәа рҿы еиԥш акапитализм арҿиара, асоциалтә ҳәынҭқарра аргылара, иаҳҳәап, Куба еиԥш. Убри аҟынтә, аҵьармыкьатә елементқәа еиқәырханы аҳәынҭқарра асоциалтә функциақәа рҿиалатәуп.

– Шәара шәгәаанагарала, иарбан дәныҟатәи хырхарҭоу Аԥсны имҩаԥнагалаша?

– Зегь реиҳа ихадароу, Урыстәылеи Аԥсни риешьаратә еизыҟазаашьақәа еиқәырхатәуп. Убри анаҩс акраҵанакуеит Аԥсны азхазҵаз атәылақәа аус рыцура, аизыҟазаашьа бзиақәа рышьақәыргылара. Аизыҟазаашьақәа шьақәыргылатәуп иара убас Аԥсны азхаҵара азҵаараҿы агәыҩбара аазырԥшуа атәылақәа рҿгьы. Иҟоуп атәыла азхаҵара азҵаара зынӡаск иалацәажәар зҭахым аҳәынҭқарракәа. Убри азы, Москва адунеи аҳәынҭқарракәа рхаҭарнакракәа зегьы злаҟоу ала, Урыстәылатәи аколлегацәа рыцхыраарала урҭ рҿгьы аизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара аҽазышәалатәуп. Сара аинтерес ду аҵан сазҿлымҳауп Аԥсны адәныҟатәи аусқәа рминистрра

имҩаԥнаго аусура. Аԥсни Урыстәылеи русеицура хадараны изыҟоу адәныҟатәи ахырхарҭа маҵаразы акәӡам, араҟа акраҵанакуеит аҩнуҵҟатәи асоциал-економикатә политикагьы. Дук хара имгакәа аларҵәара иалагоит Аԥсны 2013–15 шықәсақәа рзы асоциал-економикатә ҿиара апрограмма. Сгәы иаанагоит, уи Аԥсны аекономика аизҳареи ҩ-ҳәынҭқаррак реизыҟазаашьақәа рырҿиареи иацхраауеит ҳәа.

– *Иҟаԥатәузеи адунеиаҿ Аԥсны аӡыргаразы, еиҳа ирдыруа аҟаԥаразы?*

– Даара акраҵанакуеит амассатә информациа ахархәагақәа аус рыцура, мраҭашәаратәи акьыԥхьымҭақәеи аҭыжьымҭақәеи убрахь иналаҵаны. Избан акәзар, Мраҭашәара атәылақәа рҿы бжеиҳан Аԥсны аӡбахә рҳәаӡом, ирҳәозаргьы иҽеимкәа, иеицакны ауп ишаадырԥшуа. Убри аҟынтә урҭгьы аус рыцулатәуп. Иаҳҳәап, Аԥсны аҭыԥ џьашьахәқәеи аԥсабара абеиарақәеи ирызкны афильм ҭыхны БиБиСи аканал ахь иушьҭыр ҟалоит. Ас еиԥш иҟоу азҵаарақәа даара ихадароуп. Убри аҵакы ала, Иреиҳаӡоу аекономика ашкол аҿы сколлегацәеи сареи аус адаауелеит Аԥсуа аекономикатә форум аконцепциа. Уи мҩаԥгалазар ҟалоит Аԥсни Урыстәылеи рҟны еиԥш, иара убас Ҭырқәтәылагьы. Уи Аԥсны аӡбахә адунеи аҿы аларҵәара иацхраауеит, алшара ҟанаҵоит мраҭашәаратәи амассатә информациа ахархәагақәа рышҟа аҵәырҵразгьы. Убри анаҩс, Аԥсны аихьӡарақәа ртәы иҵегьы ианыԥшуа иҟаҵатәуп афедералтә каналқәа рҿы, иара убас агазеҭқәа рҿы.

– *Ишԥаҗәбои Аԥсны ԥхьаҟатәи аԥеиԥш?*

– Агәра згоит акы: иааиуеит амш, Аԥсны Аҳәынҭқарра абираҟ Ниу-Иорк, ООН ахыбра аҿаԥхьа ишәыршәыруа ишахаргылахо ала. Аха уи амш ааигәатәразы ирацәаны аусура аҭахуп. Зегьы ирхадоуп, Аԥсны атәылауаа рыԥсадгьыл аҿы аԥсҭазаара бзиа рзаԥҵара, анаплакнапхгаратә ус мҩаԥыргартә еиԥш, рхы иахәо инхартә-инҵыртә аҭагылазаашьақәа рыҭара. Убри аан иаԥҵатәуп ашәарҭадара. Аԥсны иахьа ҩызара бзиа азнауеит Урыстәыла Афедерациа, уи Аԥсны аганахьала аешьаратә цхыраара ҟанаҵоит, даҽакалагьы иузазҳәом. Ааигәа Шьамтәылантәи ҳџьынџьуаа рыԥсадгьыл ахь рыхынҳәрагьы зыбзоуроу Аԥсни Урыстәылеи рдипломатиатә усҳәарҭақәа рыбжьара ишьақәгылаз агәреибагара ауп. Арепатриантцәа – ари политика-економикатә ресурс дууп. Зыԥсадгьыл ахь ихынҳәыз

рхыԥхьаӡараҿы иҟоуп еиуеиԥшым азанааҭқәа знапы рылаку, аҳақьымцәа, анџьнырцәа, арҵаҩцәа... Урҭ Аԥсны ауааҗәлар-ра иахәҭакны иҟаларц азы аҭагылазаашьақәа аԥҵатәуп. Убри аҟынтә, арепатриантцәа – ари ихадоу факторуп, даара ипозитивтәуп. Ҳара иаҳзыԥшуп аԥеиԥш лаша.

– *Аԥсны аҿар ирзеиӷьашәашьозеи?*

– Сара еснагь срымадоуп Аԥсны аҿар, аимадара бзиа ҳаб-жьоуп. Иахьа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университети Аҟәатәи иаарту аинститути рҿы иҟоуп алшарақәа зегьы, доусы бзиа иибо, дызмароу азанааҭ ала адыррақәа иоурц азы. Сгәы иҭоуп сентиабр-октиабр азы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы аҿар рԥылара. Москва аҵара зҵо аԥсуаа ракәзар, даара аҵарадырра змоу, иҟәышу, европатәи ауаа нагақәа ирыдукы-лартә иҟоуп. Урҭ иҭырҵаауеит аекономика, аполитика, жәларб-жьаратәи аизыҟазаашьақәа. Зегьы ирзеиӷьасшьоит ақәҿиа-рақәеи доуҳамчла аӷәӷәареи.

– *Ишԥамҩаԥысуеи шәыԥсадгьыл аҿы шәыԥсшьарамшқәа?*

– Даара угәы иаахәоит ақалақь амҩадуқәа рҿы, ма аԥ-шаҳәаҿы уанынеиааиуа ухәыҷра аамҭазтәи уҩызцәа анубо. Ари еснагь агәахәаара унаҭоит. Ҳара ҳтәыла даара иџьашьахәуп, ицқьоуп аҳауа, амшын, ашьхақәа... Сыҟан Ауадҳара. Уатәи аԥ-сабара даара иссируп. Ара саныҟоу даара сгәалаҟазаара бзиоуп, аматериалтә ган ала адагьы, аемоциа аган ала, избанзар ира-цәаҩуп сҩызцәа, сықәлацәа, сыуацәа.

– *Иаҳзеиҭашәҳәаар ҳҭахын ԥхьаҟатәи шәыԥланқәа.*

– Сколлегацәеи сареи иҳамоуп аинтерес зҵоу еиуеиԥшым апроектқәа. Ҳара ҳеазаҳшәоит Урыстәыла аполитикатә ӡба-рақәа рыдкылара апроцесс аҿар ралархәра. Ирыдаагалоит аҩнуҵҟатәи асоциал-економикатә зҵаарақәа ирыдхәалоу ауснагӡатәқәа рзы алкаақәа. Уи Иреиҳаӡоу аекономика аш-кол аҿы. Адәныҟатәи аполитика аганахьала ҳара аус аауеит «Ҩажәа ҳәынҭқарра Дуки» «Аа-ҳәынҭқарра Дуки» рыҩаӡа-рала. Сыпланқәа зызку, ҳазҿу аус аполитикцәеи аӡбамҭақәа здызкыло аматҵурауааи иҵегьы ирыхәо аҟаҵара ауп. Ҳгәы иаа-нагоит ҳазҿу аус хәарҭаны иҟалап ҳәа. Иҳаҩуеит аналитикатә жәахәқәа, алкаақәа, азгәаҭақәа, аԥхьаҟагьы уи ҳаҿызаауеит. Ажәакала, аус аауլоит.

Ажурнал «Алашара», № 1, 2014

ҲХЫҚӘКЫ – АЖӘЛАР РИНТЕРЕСҚӘА РЫХЬЧАРА АУП

(«Жәларбжьаратәи афонд Аԥсны» ахада Сенер Гогәуа иҿцәажәара)

– Иҳашәҳәар ҳҭахын ауаажәларратә еиҿкаара «Жәларбжьаратәи афонд Аԥсны» аԥҵара аидеиа шцәырҵыз?

– Акраатцуан ҳара аԥсуа жәлар зегьы еицырзеиԥшу жәларбжьаратәи фондк аԥҵара гәҭакыс иҳамазижьҭеи, уи аидеиа аҳәынҭқарра аиҳабыра рлымҳаӄынӡа инаҳгахьан, ҳалацәажәахьан иара убасгьы Жәлар Реизара – Апарламент аӄынгьы. Иахьа ҳаԥсадгьыл аӄны 100 нызқьҩык аԥсуаа нхозар, ҳдиаспора рхыԥхьаӡара акырӡа еиҳауп. Аԥсны иқәынхо ҳауаажәлар рдемографиатә ҭагылазаашьа ангәаҳҭа, иаабеит апроблема дуқәа шҳамаз. Ҳбызшәа, ҳкультура, ҳмилаҭтә хдырра еиқәҳархарц азы ауп афонд аԥҵара хықәкыс изышьҭаҳхызгьы. Иага умҳәан, аԥсуа даныӄамла Аԥсынтәыла зыӄалаӡом. Убри аӄынтә иҳаӡбеит излаҳалшо ала ҳауаажәлар ацхыраара рахҭаларц.

Афонд аԥҵаразы раԥхьаӡа аидеиа цәыраагеит Аԥсны Актәи Ахада Владислав Арӡынба ихаан. Уи иазкны иареи ҳареи аицәажәарагьы ҳаман. Усӄан арепатриациа аилак аӄны аус руан: Н. Ашәба, О. Чкотуа, Г. Дапуа, Ф. Аҩӡԥҳа. Уаӄагьы ари атемала ҳаиқәшәаахьан ҩынтә-хынтә раӄара. Аидеиақәа еснагь ирацәоуп, аха зегьы афинанстә ҭагылазаашьа иахьыԥшуп.

Ари атемала ҳаиқәшәаахьан Аԥсны Аҩбатәи Ахада Сергеи Багаԥшь иӄынгьы, иара убас Ахԥатәи Ахада Александр Анқәаб иӄынгьы. Иара есқьынгьы иихәоз уи акәын – Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа зегьы мызкы долларк-долларк еизыргар, 500 нызқь доллар ӄалоит ҳәа. Изхысҳәаауа, уи аҳәара мариан, аха апрактикаҿы алыршара уадаҩын.

Аидеиа акрахыҵуан, амала убри алагашьа ҳаздыруамызт. Аиҳабырагьы убас еиԥш иазхәыцуан, аԥара ҳаԥшаап, нас афонд аԥаҳҵап ҳәа. Аха иахьа адунеитә практика излаҳнарбо ала уи ииашаӡам. Иаҳҳәап, абанк аӄны шәнеит, акредит шәҭахуп, арахь апроект шәымам, аԥӄаԥҵәа шәымам, акгьы шәымам, ирашәҳәоит: «Аԥара сҭахуп, ақьаадқәа нас иӄасҵоит». Ас иӄалаӡом!

Афонд анаԥуҵо, иудыруазар ауп уа иӄало ауаа, иарбан проектқәоу ишьҭухуа уҳәа. Убри аӄынтә ҩышықәса раԥхьа ԥыҭҩык аиҩызцәа ҳаамцәажәан, аинициатива ӄаҳҵеит афонд

аԥҵара ҳалагап, иалҵуагьы аабап ҳәа. Ари зегь раԥхьаӡагьы сара синициатива акәын. Уажәшьҭа шықәсык аҟара ҵуеит ауаажәларратә еиҿкаара «Жәларбжьаратәи афонд Аԥсны» ашәҟәы иҭаҩны аусура ҳалагеижьҭеи.

– Иарбан проектқәоу аус здыжәуло?

– Афонд аҟны иҳамоуп зынӡа апроектқәа фба. Актәи апроект иахьӡуп «Агәабзиара», уи ахәыҷқәа ргәабзиара ахьчара иазкуп. Апроект хықәкыс иамоуп ачымазарақәа зыцны ииз ахәыҷқәа ргәабзиара ашьақәыргыларазы ҳҳәынҭқарраҿы аус зуа ареабилитациатә центр адгылара, аматериалтә цхыраара аҭара. Анаҩстәи апроект иахьӡуп «Агәыразра». Ари – афонд еснагьтәи апроект ауп, ирызкуп зсоциалтә ҭагылазаашьа хьысҳау ашкол аҵаҩцәа. Апроект ала жәааҩык ашкол аҵаҩцәа есымза ааба-ааба нызқь мааҭ рыхә амаҭәақәеи ашкол аҟны рхы иадырхәо амаҭәарқәеи рзааҳхәоит. Ҳара иҳамоуп апроект «Ани амаалықьи» зыхьӡу. Ари апроект аԥсуа ҭаацәарақәа рҿы ииуа ахәыҷқәа ирызкуп. Ахшара рацәа змоу аԥсуа ҭаацәарақәа рыцхыраара иазку проектуп «Аԥеиԥш». Апроект «Агәамч» акәзар, еизҳауа абиԥара аспорт абзиабара рылааӡара иазкуп. Ари апроект ала есымза «Жәларбжьаратәи афонд Аԥсны» ҳтәыла ақыҭа школқәа аспорттә маҭәарқәа рыла еиқәнаршәоит. Ақыҭақәа рҿы аспорт аҿиара, ацхыраара аҭара иазкуп. Ҳара иҳамоуп апроект «Атеатри ахәыҷқәеи». Уи аҳәаақәа ирҭагӡаны, есымза Аԥсны араионқәа рҟынтә знык, ахшара рацәа змоу, иара убас зсоциалтә ҭагылазаашьа хьысҳау аҭаацәарақәа рҟынтә ахәыҷқәа алшара рымоуп аҳҭнықалақь аҟны аспектакль ахәаԥшразы.

Ажәакала, иахьа афонд аҟны абарҭ апроектқәа рыла аус аауеит. Аколлектив бзиа ҳамоуп, зус бзианы издыруа. Ҳара иҳамоуп еиуеиԥшым ахеилакқәа: адемографиеи арепатриациеи ирызку, аҿар ирызку, адәныҟатәи аимадарақәа ирызку уҳәа убас егьырҭгьы.

– Аԥсны араионқәа рҟны ацхыраара зҭаху зусҭцәоу еилкаашьас иҟашәԥозеи?

– Иахьа Аԥсны араионқәа зегьы рҟны афонд ахаҭарнакрақәа аартны иҳамоуп. Убри зыҟаҳҵаз убри азоуп, ҳтәыла араионқәа зегьы еиԥшӡам, дасу рыпроблемақәа хазуп. Ҳәарада, урҭ азҵаарақәа аҭыԥан еиҳа ибзианы ирдыруеит ҳара ҳаасҭа.

– Ишәымоума аимадарақәа аҳәааанырцә инхо ҳҵьынҵьуааи шәареи?

– Ҳара аимадарақәа ҳамоуп, зегь раԥхьаӡа иргыланы, Урыстәыла, Ҭырқәтәыла, нас Египет инхо аԥсуааи ҳареи. Ааигәа Египет иааҳартит «Жәларбжьаратәи афонд Аԥсны» ахаҭарнакра. Аԥхьаҟа иҵегьы аимадарақәа рышьақәыргылара ҳгәы иҭоуп.

– Ишԥарыдыркылеи афонд аԥҵара ҳаԥсуа диаспора?

– Афонд аԥҵара дааразҙа ибзианы ирыдыркылеит. Иахьа уажәрааӡа убас еиԥш еилкаарак ыҟан – аԥсуа диаспора Аԥсныҟа иаауеит, урҭ ара адгьылқәа рҭахуп, аҩнқәа рҭахуп, аусура рҭахуп ҳәа. Аха иҟоуп иара убасгьы иианы Аԥсны иацхраауа, абизнес аҿы аус зуа. Иазгәастәарц сҭахуп, афонд аԥахҵаанӡагьы ҳаԥсуа диаспора ахаҭарнакцәа аӡәырҩы ирылшоз ала ацхыраара шыҟарҵоз. Урҭ ирееиуоуп, иаҳҳәап, Таифун Арӡынба иеиԥш иҟоу, Низам Хаԥаҭ иеиԥш иҟақәоу уҳәа убас аӡәырҩы. Ҳара иахьа ԥсадгьылс иҳамоу – Аԥсны ауп. Ус анакәха ҳаԥсадгьыл азы иҟаҳҵалаша аусқәа рацәоуп. Уахәаԥшуазар, аҵыхәтәантәи ҩышықәса ирылагӡаны Аԥсны даара ирацәаны аполитикатә еиҿкаарақәеи апартиақәеи ашәҟәы иҭаргалахьеит. Уигьы бзиоуп адемократиа аганахьала уахәаԥшуазар. Убри аҟынтә ҳажәларгьы убас еиԥш агәаанагара рымоуп – зегьы зышьҭоу аполитика ауп, аҭыԥқәа роуп, амчрахь анеира ауп ҳәа. Ҳара урҭ ҳрышьҭаӡам. Ҳара ҳзышьҭоу акызаҵәык ауп – ҳажәлар ринтересқәа рыхьчара. Абри ҳпозициагьы ажәлар ирдыруеит, ираҳахьеит, убри азы ауп ибзианы изрыдыркылогьы.

– Шаҟа ыҟоузеи афонд абиуџьет?

– 2015 шықәсазы ҳара ҳфонд абиуџьет аҿы иҟан 115 нызқь доллар, 2016 шықәсазы 184 нызқь доллар рҟынӡа ишьҭаҳхит. Уи злаҟалаз уи ауп, профессионалла ҳазнеит, апроектқәа ҩны ишьҭаҳхит. Ари ҳдиаспора ианырба, еиҳагьы иҳадгылеит. Ҳазҿу аусқәа зегьы ажәлар ибзианы ирыдыркылоит ҳәа сгәы иаанагоит.

– Аҳәынтқарреи афонди русеицура, реизыҟазаашьа шԥаҟоу?

– Хыхь ишаҳҳәаз еиԥш, афонд – ари уаажәларратә еиҿкаароуп. Убри аҟынтә, аҳәынтқарра ҳара иҳацымхраауазар, иаҳԥырхагаӡам. Аус здаауло апроектқәа ракәзар, аҳәынтқарра анапхгара ибзианы ирдыруеит. Ацхыраара ҳазҭо 4 компаниак рҟынтәи

рапхьатәи хышықәса иҟаҳҵаша иазкны абиуҵьет шьақәҳар-гылахьеит. Аусура ҳаналагозгьы иаҳҳәеит, хышықәса аус ааул, иҟаҳҵогьы ажәлар ирбап, ираҳап ҳәа. Егьыс Аԥсны анапхгареи ҳареи лассы-лассы ҳаиқәшәалоит. Ааигәа ҳаҟан Аԥсны Ахада Рауль Ҳаџьымба иҟны, шықәсыктәи ҳусура аихшьалакәа изнаа-геит. Иара даара ахә ҳаракны ишьеит афонд имҩапнаго аусура.

– Иарбан проблемақәоу афонд аҿаԥхьа иԥарны иқәгылоу?

– Аԥсны апроблемақәа даара ирацәоуп. Ҳуааԥсыра рахьтә ацхырааразы иҳадҵаало рацәаҩуп, аха урҭ зегьы ҳрыцхраартә еиԥш аҭагылазаашьа ҳамаӡам. Иагьа ус акәзаргьы, излаҳалшо ала ацхыраара ҟаҳҵоит. Иалкааны иазгәасҭарц исҭаху – ҳара аӡәгьы инапаҿы аԥара иаҳҭаӡом. Иаҳҳәап, џьара акы ааихәарц иҭахызар, дцаны иааихәоит, нас ҳара абанк ала аԥарақәа уахь иахаҳаԥхьаӡалоит.

Ииашоуп, иахьа Урыстәылеи Аԥсни аусеицуразы аиқәыша-ҳаҭра рыбжьоуп, ацхыраарагьы ааует. Егьырҭ аҳәынҭқар-ракәеи ҳареи аилахәаахәҭра ҳабжьоуп. Аха иахьа аԥсуа жәлар ирымоу апроблемақәа ҳара ҳхала иаҳмызбар, аӡәгьы иаҳзизбаӡом. Урыстәыла ацхыраара ҳнаҭар ҟалоит финансла, даҿакала, аха амилаҭ ахдырреи, акультуреи, абызшәаеи, адемографиеи рганахьала азҵаарақәа рызбара урҭ ирусӡам, урҭ адунеихаангьы ирзызбаӡом. Уи зызбаша ҳара ҳауп – аԥсуаа.

Аиаша шәасҳәап, сынтәа ҳахьнеиуаз ақыҭақәа рҟны ииа-беит быжьҩы-ааҩы ахшара змоу, аха аҩны-агәаара змам, из-фо-изжәуа змам. Иҟоуп ақыҭақәа рҟны 20-30 нызқь доллар иаԥсоу амашьынақәа аахәаны ирықәтәоу, иҟоуп амла иа-куа ҳауаажәлар рхаҭарнакцәагьы. Убригьы ҳаԥхьаҟа даара ахшыҩзышьҭра аҭахуп. Аԥсуаа ус ҳаҟаӡамызт ажәытәан, аид-гылара ҳаман.

Ҳара иҳалшо ала ҳауаажәлар ҳрыцхраауеит. Аҭыԥан аҭагы-лазаашьа анҭаҳҵаалак, иҳаӡбоит дасу ираҳҭаша. Иаҳбоит аҩны ахаҭа аҭагылазаашьа. Иахьа ҳара арепатриантцәа ҳрышьҭоуп, ҳдиаспораа рыԥсадгьыл ахь ихынҳәырц ҳҭахуп. Аха убри аан, ара аҭыԥан инхо ҳауаажәларгьы ирызхәыцтәуп.

– Шәгәы иҭоума иҿыцу апроектқәа раларԥәаара?

– Ҳара уажәы иҳамоуп, хыхь ишысҳәаз еиԥш, апроектқәа фба, аха ҳгәы иҭоуп аԥхьаҟа даҿа ԥшь-проектк раларҵәаара. Уахь иаҵанакуеит Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьраан ааха зауз аибашьра аветеранцәагьы.

– Ҳҳәынтҟарраҿы лассы-лассы ицәырҧуа иалагеит еиуеиҧшым аполитикатә партиақәа. Уазхәыцуазар, иарбан партиазаалак ҧакыла амчрахь анеироуп хыҟәкыс иамоу. – Шәара аполитикатә партиа мап аҵәкны иаҧышәҧеит ауаажәларратә еиҿкаара. Избан?

– Ҳара зегь раҧхьаӡа ҳаналагоз инаркынгьы иаҳҳәеит, ҳара аполитика ҳшалам (аполитика ҳшалам анысҳәа, иаанаго уи ауп, амчрахь анеира акәӡам хыҟәкыс иҳамоу). Ҳара ҳхыҟәкы – аҧсуа жәлар ринтересқәа рыхьчара ауп. Ҳара аҳәынтҟарраҿы аматҵуратыҧ ҳамоума, иҳамамума, ҳазҿу ҳус ҳаҿызаауеит. Аколлектив бзиа ҳамоуп: Мақсим Ҕәынџьиа – афонд ахада ихатҧыҧуаҩ, Асида Инаҧшьба, Беслан Кәарҷиа, Иулиа Гәымба, Нугзар Логәуа, Астамыр Логәуа, Оқтаи Чкотуа, Сырма Ашәҧҳа. Арҭ ауаа ууанӡагьы ирылшоз аусқәа ирҿын, аџьабаагьы маҷымкәа ирбахьеит. Исҳәарц сылшоит, ауаажәларратә еиҿкаара «Жәларбжьаратәи афонд Аҧсны» адунеихаангьы политикатә партианы иҟалаӡом. Амала, иаҳҳәап, ҳҩызцәа рахьтә аӡәы аполитикахь ихы ирхар, уи иара иусуп, азингьы имоуп. Амилаҭ ринтересқәа рыхьчаразы аиҳабыраҿы аҭыҧ умамзаргьы ҟалоит. Дасу дахьгылоу аҭыҧ аҿы ишаҟәнагоу аус иур, убриалагьы ижәлар дрыхәоит. Ауаҩы ажәлари аҳәынтҟарреи ринтересқәа раҧхьа ихатәы интересқәа имыргылозароуп. Убри ауп зегьы ирыцку. Насгьы, ҳара ҳҳәынтҟарраҿы ҳаҧсуара раҧхьа иҳаргылозар ауп. Аҧсуа ҳәынтҟаррагьы шьаҭас иамазароуп Аҧсуара.

Ажурнал «Алашара», № 4, 2016

АШӘҞӘЫҨҨЫ ИБЛАЛА

(Џьума Басариан-иҧа Аҳәба иҿцәажәара)

– Џьума Басариан-иҧа, дыҟамзар ҟалап ашәҟәыҩҩы иаҟара ажәлар рлахьынҵа, урҭ рхьаа, рҧеиҧш иааигәаны изныруа. Ҳҳәаас иашәҭозеи Аҧсны знысыз аҭоурыхтә мҩа?

– Иааркьаҿны иуҳәозар, аҧсуа жәлар знысыз амҩа шьаарҵәыратә мҩоуп. Уи зыхҟьақәаз рылацәажәара зынӡаск даҽа

зҵаароуп. Аҭоурых ҳнагәылапҵшны иаххәозар, иҟалаз фактуп, хышә шықәса рҟынӡа зхыҵуаз ҳапсуа ҳәынҭқарра, ишааиуаз ѡнуҵҟала ихыбгалеит. Апсны иҳамаз аҳтә жәлақәа дара-дара еиҿагыланы ақәпара, ахибарҵәара иаҥалага, уаҳа псыхәа анырмоу раҳәшьапа (иҟоуп аҭоурыхтә фактқәа рҿы агәаанагара уи иан мацара лакәым, иабгьы дапсыуан ҳәа), забпса дақырҭуаз, Қарҭли иааӡаз, қарҭаа рмилаҭтә политика мѡапызгоз аҳас Апсны дахадыргылт. Еидырҵеит дара ртәала ѡ-жәларқәак – апсуааи ақырҭқәеи. Ѡыцьа апызацәа рахьтә руаӡәк уеизгьы-уеизгьы аиҳабыра ааникылоит, еиҟараны еицныҟәашьа рымаӡам. Апсуа аҳра амчра ирмаҷырц азыҳәан Апсны дахаиргылеит аџьамцәа иреиуаз (перс) Ширван-шахаа, уаанӡа иҳамаз аҳцәа Ачаа ирхаршаланы Чача ҳәа ззырҳәо иалагаз, қырҭшәаала Шервашиӡеаа, даҽакала иуҳәозар, Ширвашахаа – Шервашиӡеаа иреиуаз. Шьала-дала итәымыз апсуаа хьаас иркуазма!

Аѡбатәи азқьышықәса апсуаа апылеит атәымуаа аҳцәас ирхаргыланы. Урҭ аҳцәа – Ширван-шахаа – Чача хықәкы хадас ирымаз акакәын, рхатәы мчра арҕәҕәара, ауаапсыра атәра рҭацалара. Апсуаа рымч шаҟа ипсыҽхоз аҟара убасҟак рымч ҕәҕәахон дара раҳцәа. Урҭ аҵарауаа џьоукы ишырҳәоз ала, апсышәала ауахәама амаҵ аура иаҟәырхит, атәым бызшәахьы ииаргеит. Азеижәтәи ашәышықәса аѡбатәи азбжанӡа апсуа ѡыра апсуаа ирмоуртә иҟарҵеит Чачаа – Ширван-шахаа – Шервашиӡеаа. Уи анаѡс, аҵкыс иреицәааӡаз арыцҳара ду ҳзааргеит аҳцәа – ҭауади-аамсҭеи ҳәа ззаҳҳәо. Уи ауаа тәцәас иҟаҵаны (работорговлиа), зықьѡыла асабицәа ҕычны мшынырцәҟа рыҭира ауп. Иузаазгоит ѡ-ҿырпштәык.

Актәи. Ажәаатәи ашәышықәсазы, ҭырқәа беиак жәааѡык апсуа ҭыпҳацәа ааихәеит, нас рыхә иацҵаны Мсырҟа иҭиит. Урҭ ааихәеит Мсыртәи уаѡ беиак. Убарҭ апсуа ҭыпҳацәа, анасыпдара иақәшәааз, ҳәарада иазхәыцуан рыжәлар изларыхәашаз. Иаарыхшоз зегьы жәласы ирырҭон «Абаза» ҳәа, ианрызҳалак ранацәа изусҭцәоу рдыруазарц.

Аѡбатәи аҿырпштәы. Чачаа «ирааӡаз», нас ҭауадс иҟарҵаз Амаан, зхы мацара иашьҭаз, иуасҳәап иҟаиҵаз.

Ишудыруа еипш, 1917 шықәсазы Урыстәыла аҳәынҭқарра аадырҳәит абольшевикцәа, аҳра апырыргеит, анхацәа,

ахархьуаа ахақәиҭра роуит. Ашьҭахьы уи ҳара ҳахьгӡы иаауеит. Исхьыԥшу ауаа смаҵура иаҟәыҵуеит хымԥада, иҳәан, даалаган (Амаан иоуп уажә сызҿу) иҟаиҵеит ачарҳәара дуӡӡа. Ҳаԥхьап убри Амаан имаҭа ииҩуа: «1918 шықәса ԥхынҷкәын мзазы сара сабду жәохә нызқьҩык ауааԥсыра ихьырԥшны икылигеит Ҭырқәтәылаҟа (уахә. М. Иаған ишәҟәы «Сара сааит Кавказшьханхыҵынтә», ад. 8.). Даҽазнык исҳәаар сҭахуп, ари амилаҭтә трагедиа ду ҟалеит 1918 шықәсазы. Ачарҳәара – ацәгьара бааԥс ҟазҵаз дыԥсхьазаргьы, иус аӡбара аҿҳәаара амаӡам, сара сгәаанагарала. Убасҵәҟьа изутәуп Л. В. Маршьаниа, уажәтәи ҳаибашьраан ҳағацәа ирыдгыланы ҳара иҳабашьуаз.

Ҳәарада азеижәтәи ашәышықәсазы ицәырҵит ҭауадиаамсҭеи рахьтә аԥсуаа реиқәырхаразы иқәԥоз аӡәык-ҩыџьакгьы, аха аԥсуаа еиқәзырхаҵәҟьаз ихьыԥшымыз анхацәа роуп.

– Иарбан ҳҳәынтқарра ԥхьаҟатәи аҿиарамҩаҿы шәара зегь реиҳа ихадараны ишәыԥхьаӡо?

Ҳазыхынҳәып дад, ҳцәажәара ҳаналагоз исҳәаз ажәа хьанҭа – ашьаарҵәыратә мҩа. Убасҟак шьаарҵәырала, зықьҩыла ҳаҷкәынцәа рыԥсҭазаара ахҭынҵаны иаҳзаргеит иахьа иҳамоу Аԥсуа ҳәынҭқарра, зқьышықәсала аԥсуаа ззықәԥоз наӡеит. Аха уеизгьы-уеизгьы иҳәатәуп даҽакы. Ҳара макьана ихарҭәааны ахьыԥшымра ҳамаӡам. Зџьыба уҭаԥшуа иҿы уҭаирԥшуеит. Аӡәы иџьыба ҳҭамԥшыртә ианаҳзыҟамҵа, иахьа зызбахә ҳҳәо ахьыԥшымрагьы баша иҭацәу ажәаны иаанхоит. Уи ҟаҵашьас иамоузеи? Аҭаацәа ду еиҵағьычуа иалагар, аиҳабы-аиҵбы рцәызыр, аҭаацәара хыбгалоит. Иҟаҳҵарц иаҳҭаху адемократиатә ҳәынҭқарраҿы, зегь раԥхьаӡа иҳаргылозароуп азакәан адиктатура. Аҳәынҭқарра иаланхо ауааԥсыра азакәан иацәшәозароуп.

– Ишԥажәбои ҳҳәынтқарра ԥхьаҟатәи аԥеиԥш?

– Ууанӡагьы иныкәырԥшшәа уи аҭак ҟасҵеит, инацысҵап иҵегьы. Реиҳа ианыцәгьарахоз аамҭақәа раангьы, сара лакҩакрақәак џьара исызцәырҵуазаргьы, зегьакоуп аиааира агон агәыгра бзиа, аԥеиԥш азыԥшра. Аԥсҭазаара ахаҭа, дад, есқьынагьы ихьанҭоуп. Зхы изамыхәаз дҭарҟьыцны инеихысуеит аԥсҭазаара абарбал. Аԥсуа ҳәынҭқарра аԥеиԥш бзиа аиуеит ианаҳзыҟаҵа адемократиа иашаҵәҟьа. Убри амҩа хьанҭа ҳануп. Ацәцара ҳаҿуп ҳиааира ду ашьҭахь ҳахнаԥаа-

ны, мҵәыжәҩада ҳзырҧыруаз, даҽакала иуҳәозар, аеифориа. Убри аеифориа ахнаҧаара иахҟьаны, ҳиааира ду ашьҭахь иҳамхаҟаҵеит агха дуқәа. Маҷк игәыгәҭажьхеит ҳаҧсуа қыҭақәа. Анхаҩы ихы дазаанхеит. Ақыҭанхамҩа азҵаара хыбжа-ҿыбжаны иҟалеит. Убарҭқәа рыдагьы, анхаҩы аҧхасҭа дуқәа иоуит. Егьырҭ зегь ҳарҟәаҵып, иумдырууеи, еиҳараӡак Очамчыреи Гәылрыҧшьи араионқәа рҿы анхацәа хҵәартә аҟынӡа инеит агыгшәыг ирыхҟьаны. Аибашьра иахҟьаны иҭацәны иаанхаз ақыҭақәа рҿы иҿиеит абгақәа. Аҽнышьыбжьон арахә кагәаны ирфо, уимоу, џьара-џьара ауаа рашҭақәа ирҭаланы ауааҵәҟьа ирзыҵҟьо иалагеит. Ус ҟалеит Аҭара ақыҭан, убас Џьгьарда. Ари азҵаара ианаамҭаз аӡбара амоуит. Убарҭқәа ҟамларц азыҳәан, иахьа Москва инхо абизнес уаҩ Онери Бебиа ҳәа дыҟоуп, Аҧсны аиҳабыра иреиҳәеит ацәа аус ахьадыруло, асахҭан аҭыжьраӡы ацех аҟаҵара азин ирҭарц. Уи дақәшаҳаҭхахьан усҟан Аҧсны Ахадас иҟаз В. Арӡынбагьы, аха ашьҭахь чынуаақәак иҳдырбгалеит. Убри аҩыза ацех ыҟазҭгьы, иаҳҳәап, ашәарыцаҩцәа абга ацәа ахьнарго азы аҧара рзыршәо иҟалон. Иуҭахума иҵегьы аҿырҧштәқәа? Очамчыра аартра даҿын аџьеми аваренииеи рцех азауад. Уи Аҧсны зегьы ашәыр иахәон, ауаа ирыхәон. Дықәырцеит ҧсымҭәқәак. Иаҳа-иаҳа аҕархара, аччиара амҩа ҳанын...

Ҳзакәан хада – Аконституциа, ҳҳәынҭқарра ауасхыр агха дуқәа амоуп. Ажәа «демократиа», иумдырууеи, иааупит абырзен бызшәаҟынтә (демос – ажәлар). Убри ажәа адемократиа ала иалагоит ҳзакәан хада. Аха анаҩсан иҳанаҳәақәо, аҧхьатәи ахшыҩҵаки иареи еиҿагылоит. Убри иазхәыцроуп Аҧсны Жәлар Реизара – Апарламент аилазаара ҿыц.

Раҧхьаӡа исыргылоит ажәлар рҧеиҧш дара рхаҭақәа ирызбартә аамҭа ахьааиз. Ҵаны, макьана ажәлар ирацәаҩны ирыздыруам шаҟа аҵакы дуу Аҧсны Жәлар Реизара – Апарламент.

– Џьума Басариан-иҧа, иаҳхысыз 2011-тәи ашықәс ҳазыхынҳәуазар, иарбан хҭысқәоу Шәара шәгәалашәараҿы наунагӡа иаанхаз?

Иаҳхысыз 2011-тәи ашықәс, иара ашықәс ахаҭа иалкааны аҧхьаҟа исҳәап. Уажәы иуасҳәап даҽакы. Ҳиааира ду ашьҭахь инаркны 2008 шықәса рыҩнуҵҟала иҟалеит х-хҭыск. 2004 шықәсазы ҳаамҭазтәи аҭоурых аҿы иаатит адаҟьа ҿыц, ҳаз-

ныз амҩа бааԥс ҳааныҵны, амҩа ҿыц ҳнанылеит. Ҳаҕба аԥсҟы зкышаз аԥыза ҿыцгьы далаҳхит. Ажәлар рҟәыҕара ду аиааира агеит. Раԥхьа ддыргылеит ауаҩы лаша, ауаҩы мышьҭабзиа ҳәа ззуҳәашаз С.У.Багаԥшь. Наӡаӡа аҭоурыхаҿ иаанхоит уи иҟаиҵаз ҩ-ус дук. Уи Кәыдрытәи аиҩхаа, жәытә-натә аахыс иаҳтәыз атерриториа дуӠӠа аҕацәа ирымпыҵахаланы ирымаз, ирымпыҵхны аԥсуаа иҳазирхынҳәит. Кәыдры аиҩхаа ахаҟәиҭра аноу инаркноуп Аԥсны атерриториа зегьы Аԥсны Ахада инапаҵаҟа ианиоуз.

Аҩбатәи. Уи Аԥсны ахьыԥшымра азхаҵара ауп. Уи даараӠа ихьанҭаз усын. Абраҟа даҽазнык аҟәыҕара ду ааирԥшит С. У. Багаԥшь. Иара ибзоураны ҳахьӡ-ҳаԥша даараӠа ишьҭыҵит, ауацәа-аҭахцәа ҳазирҳаит.

Уажәшьҭа иалкааны ҩбаҟа ажәа иаҳхысыз 2011 шыҟәсазы. Ари ашыҟәс ҳарҭ аԥсуаа ҳзы даара иԥышәара дууз шыҟәсан. Дҳаԥхеит ҳԥыза ду С. У. Багаԥшь. Ҳажәлар хьыӡла-ԥшала иахысит даҽа ԥышәара дукгьы. Уи Аԥсны Ахада ҿыц иалхра ауп. Алхра дуҟәа убасҟак иҳаракны имҩаԥысит, ҳазҭахымызгьы ҳаҵашьыцыртә, ҳазҭаху ҳаигәырҕьартә аҟынӠа. Ажәлар далырхит Ахада – А. З. Анҟәаб. Абри ахԥатәи аҭыс ауп.

– Шәара изныкымкәа ишәҳәалоит ажәа «аҟәыҕара», ҳәарада уи акырӠа зыӡбуа акоуп, аха, шәгәы ишԥааанаго, иҟоума даҽа мчҟәак, иаҳҳәап, зегьы зылшо, зегьы зымчу ҳәа ззышәҳәо? Шәара Анцәа дхашәԥома?

– Анцәахаҵара – уи доусы ихатәы, имаӡоу динхаҵароуп. Хыхь ажәҩанаҿ дыҟаҵәҟьоуп Анцәа ҳәа аҳәара сцәыуадаҩуп. Амала шьыцра бзиала срыҵашьыцуеит гәык-ԥсык ала Анцәа дхазҵо ауаа. Агәра згахьеит ишыҟоу мчҟәак, ауаҩы даниуа илахьынҵа шициуа, убасҵәҟьа алахьынҵа рымоуп ажәларгьы. Уи аганахь ала схаҭа насыԥ лашас, лахьынҵа бзиас исоуит, рҳәатәы ахьеиҟәшәоз, аԥхашьара, аламыс, иааизакны аԥсуара иахьаԥшәымаз аҭаацәараҿы. Убасҵәҟьа насыԥ лашас, лахьынҵа бзиас исоуит схатәы ҭаацәара, сыԥшәма, сыҷкәынцәа, сҭаацәа, смаҭацәа, аус ахьызуа аколлектив.

Инаҵшьны даҽа зных исҳәар сҭахуп ажәа ду – «Алахьынҵа». Изныкымкәа аԥсцәааҳа илакыҵа сыҵаԥшхьеит. Адабла сысны, сҿы акны санышьҭаз мацароума, сшьапы сыҟәгыланы, суаҩыбжара санҭагылаз, акырынтә аарцәи нарцәи рҳәаа ашәхымс сыҟәгылахьан. Иузаазгоит ҿырԥштәҟәак.

Хәҩыкны ҳаицын апозициаҟны аибашьраан. Аӷацәа ааҳакәшан ҳаихсра иалагеит. Ҩыџьа аҷкәынцәа сывыршьааит, ӷәӷәала дырхәит ҳкомандир, қәрала иҳаиҳабыз, абзарбзан ала ихысуаз, ицламҳәеи ицацхеи ахқәа аахеит. Сара исмаахаӡеит хызаҵәыкгьы. Уи лахьынҵами? Даҽакгьы. Сҩыза, аҵарауаҩ Олег Шамбеи сареи Каман ҳаҟан. Аӷацәа рҳаирплан абомбақәа ҳаланажьит. Ҳара уи аамҭазы ауахәама аҭӡамц ҳҿадырӷәӷәаланы ҳаидгылан. Иԥжәаз абомба аԥҿыха сымаҭәа иалҟьаны ҳагәҭаҵәҟьа аҭӡамц кылнажәеит, мацәак акәын иагыз сгәаҵӷа иаахарц.

Лахьынҵа бзиас исоуит ауаа бзиақәа рҿы аус суртә, аҩызцәа бзиақәа ахьсоуз. Убарҭ сҩызцәа ирыбзоуроуп сытҟәаны аӷацәа санрымаз сахьеиқәхазгьы. Лахьынҵас исыман иара убас ауаа мҽеиқәа рҟны аус соуртәгьы, схы аҟара пату зқәысҵоз ауаа чарҳәара сзырухьеит. Лахьынҵа цәгьас исоуит сыҷкәын аиҵбы иҭахара.

Зегь реиҳа лахьынҵа бзиас исоуит, сыԥсҭазаара аҵакы хада – Аԥсны ахақәиҭра, ҳаԥсадгьыл аҿы ҳаԥшәымацәан ҳахьыҟалаз, убри сахьахаанхаз.

– Џьума Басариан-иԥа, изеиԥшрои ҳаԥсҭазаара ашәҟәыҩҩы иблала, ҭыԥс иааннакылозеи иахьа асахьаркыратә ажәа?

– Шәҟәыҩҩык иаҳасабала аԥсуа ԥсҭазаара сшазыҟоу еиҳа инеиҵыхны исҳәахьеит, изыҩхьеит. Акьыԥхь рбахьеит спублицистикатә статиақәеи сымшынҵақәеи.

Ҳлитература, ҳкультура зегьы ԥашәс, уасхырс иамоу асахьаркыратә ажәа, иахьатәи ҳаԥсҭазаараҿы иааннакыло аҭыԥ иахьынӡахәҭоу иҳаракым. Атехникатә прогресс мацара акәӡам уи зхароу. Ирымҳәахьеи ҳҟәыӷацәа «ахьаԥарч зхылҵыз иахәлаӷыӷуан» ҳәа. Аԥсуа ҩыра, аԥсуа сахьаркыратә литература, аԥсуа кьыԥхь ҳамамызҭгьы, 1921 шықәсазы Аԥсны Асовет мчра анышьақәгыла, ҳхатәы республика ҳауӡомызт. Убарҭқәа ахьрымамыз азоуп, хыԥхьаӡарала ҳара ҳаҵкыс акырӡа еиҳаз агырқәа уи зырмоуз. Милаҭк раҳасабала зегьы ҳаиқәзырхаз, символс иҳамоу Дырмит ду исахьаркыратә ҩымҭақәа ҭымҵижьҭеи иҵуеит ҩынҩажәа шықәса раҟара. Ҳаеҵәа шеишеи, агени Иуа Кәаӷәаниа иҩымҭақәа аҵыхәтәаны иҭыҵит 1974 шықәсазы. Иуанаҳәо рацәами!

– Изеиԥшроузеи иахьа алитературеи аԥхьаҩцәеи реизыҟазаашьа?

– Алитературеи аԥхьаҩцәеи реизыҟазаашьа иамоу аҩаӡара атәы ҳҳәозар, уажәазы даара илаҟәуп.

– Шәара шәаԥҵамҭақәа рахьтә иарбану иаҳхысыз аибашьра иадҳәаланы иҭыԥхьоу рахьтә еиҳа хәызмоу ҳәа ишәыԥхьаӡо, еиҳа ишәыкәӷиаз?

– Уи аҭак еиҳарак иҟарҵап аԥхьаҩцәеи акритикцәеи. Уи атемала, исылшоз ала изҩит ароман «Ахамышҭыхә». Изҩит сара сгәаҵәа ашьала, изакәызаалак уаҟа акгьы хыҭҳәаам, убри азыҳәан акәхап аԥхьаҩцәагьы ибзианы изрыдыркылаз.

– Иарбан рӷиамҭақәоу аԥхьаҩцәа шәара шәҟынтәи иззыԥшу?

– Жәаа шықәса рыҩнуҵҟала аҳәынҭқарра ахарџьала иҭыҵхьеит сҩымҭақәа х-шәҟәык, егьырҭ зегьы ҭыжьуп аспонсорцәа рыбзоурала. Икьыԥхьым, шәҟәны иҭымҵыц аҩымҭақәа сымоуп. Иҳәатәу рацәоуп. Насыԥ ду имоуп, изҳәо заҳауа дызмоу. Урҭ ҳара иҳамоуп, аҳәашьа ҳақәшәаар.

– Аԥыхәтәаны, еилыскаарц сҭахын шәгәалаҟазаара зеиԥшроу, насгьы шәышԥаԥылои 75 шықәса шәхыԥра аиубилеи?

– Аԥсҭазаара, дад, иссирны, ишырҳәо еиԥш, акәтаӷь былгьо ҟалашьа амаӡам. Агәаҟра бааԥсқәа срықәшәаахьеит, аха уи схатәы рыцҳароуп. Егьырахь, схы здыруа сҟалеижьҭеи сыԥсҭазаара зегьы зызкыз, сыззықәԥоз, сыԥсы шҭаз инаӡеит. Уи аԥсуа жәлар рыԥсадгьыл аӷы иахьаԥшәымацәахаз ауп. Маҷк сышьҭахьҟа сынхьаҵып. 1956-1958 шықәсақәа рзтәи ажәлар рықәгыларақәа активла срылахәын. Салахәын иара убас 1967 шықәсазы Аҟәа афилармониаӷы имҩаԥысуаз жәлар реизара. Уаҟа Ҭамара Шьаҟрылԥҳаи сареи уаанӡа иҳармазеихьаз ашәҟәы иаркьаӷны саԥхьеит. Ашьҭахь, убри ашәҟәы ԥаҵгәыс иҟаҵаны, гәыԥҩык ауаа ҳнапы аҵаҩны, Асовет мчра аиҳабыра рыхьӡала иҳашьҭит. Раԥхьаӡа ажәлар иӡбаны ишьҭырхит Қырҭтәыла ҳалҵроуп ҳәа. 1978 шықәсазы 130-ҩык ауаа нагақәа рнапы зҵаҩу ашәҟәы зыҩуаз срыцхраауан, ҳәарада, снапгьы аҵаҩуп. Уи сахырҟьаны, ишырҳәоз еиԥш, «строги партииныи выговор с занесением в учетнуиу карточку» сырҭеит. Афорум «Аидгылара» аԥҵара салахәын, уи аиӷкааҩцәа сыруаӡәкуп ҳәагьы сҳәарц сылшоит, избан акәзар, доусы излаҳалшоз ала ҳаԥсадгьыл иахәашаз уск-уск ҳарӷьын.

Нанҳәа жәиԥшь, 1992 шықәсазы ампыҵахалаҩцәа анҳақәла аӷны инаркны аибашьра еилгаанӡа сыҷкәынцәеи сареи аибашьра ҳалахәын. Дара бџьарла, сара – каламла. Ашәҟәыҩҩра аганахьала, Асовет мчра ахаангьы, ҳхақәиҭра ашьҭахьгьы,

аҧсышәала сышәҟәқәа рҭыжьраҿы аҧаҧса сиԥызан. Хыхь ишысҳәахьоу еиҧш, жәаа шықәса рыԥнуҵҟала аҳәынҭқарра ахарҵьала иахьазы иҭыҵхьеит х-шәҟәык, егьырҭ зегьы аспонсорцәа рыбзоурала. Ирымҳәои, дад, уара иушьуа Анцәа дишьуам ҳәа. Сазыхынҳәып ахшыԥҵак хада – сыҧсы шҭаз сахаанхеит аҧсуаа рыҧсадгьылаҿ иахьаҧшәымацәахаз. Уи еиҳау сара сзы акгьы ыҟаӡам. Маҷк агәамбзиарақәа шсымоугьы, схьаақәа рацәазаргьы, сиубилеи саҧылоит арҿиаратә гәалаҟазаара бзиа сыманы. Ажәлар ирыхәаша акыр сызҳәозар, акыр сзыԥуазар, схы-сыҧсы сеигӡом. Анагӡара аиуааит иахьа иҳамоу ахақәиҭра! Наӡаӡа иҟазааит Аҧсни аҧсуа жәлари!

Ажурнал «Алашара», № 2, 2012

АЕТНОКУЛЬТУРАТӘ ҚЫҬА, МАМЗАРГЬЫ АҦСАБАРАҾЫ ИААРТУ АМУЗЕИ

(И. В. Шамҧҳа лыҿцәажәара)

Ԥышықәса раҧхьа гәыҧԥык аҿар ирызбеит даара акрызҵазкуа аидеиа бзиа Аҧсны аларҵәара нападыркырц – аҧсуа қыҭақәа руак аҟны аетнокультуратә парк аиҿкаара, даҽакала иуҳәозар, аҧсабараҿы иаарту амузеи аҧҵара. Ари ахықәкы анагӡара ҳаҧсуа жәлар рзы аҵак ду шамоугьы, аҧсҭазаараҿы уи ишахәҭоу еиҧш аларҵәара имариоу усым. Избан акәзар, зегь раҧхьаӡа иргыланы, апроект иамазароуп аҭҵаарадырратә шьаҭа, насгьы иаҭахуп ахарҵь дуқәа.

Иазгәааҭатәуп, акыр шықәса раҧхьа Аҧсны ари аԥыза апроект аиҿкаара аидеиа шцәырыргахьаз аӡәы-ԥыцҵьа ҳаҧсуа ҵарауаа рхаҭарнакцәа, зегь раҧхьаӡагьы, аетнолог Иури Аргәын.

Аҧсуа ҷкәынцәа хԥык – Нури Ванача, Иуа Сақаниа, Асҭамыр Логәуа ҿыцны ихацдыркыз апроект ҭҵаарадырратә шьаҭала ашьақәырӷәӷәаара иадгылеит Аҧсны аҳәынҭқарратә музеи, хаҭала амузеи аетнологиа аҟәша аҭҵаарадырратә усзуԥы еиҳабы, аетнограф Инга Шамҧҳа. «Аетнокультуратә қыҭа» ҳәа хьӡыс изауз апроект азы лара аетнографиатә ҭҵаара мԥаҧылгеит.

Виачеслав Сақаниа напхгара зиҭо, быжьԥык-ааԥык рҟынӡа атәылауаа еидызкылаз апроект «Аетнокультуратә қыҭа» аӡыр-

гара мҩаԥган Аԥсны аҳәынҭқарратә музеи аҟны, март 19, 2015 шықәсазы. Уи иалахәыз зегьы даара гәахәара дула ирыдыркылеит, иагьазгәарҭеит, иара алыршаны иҟалар, ҳтәыла аӡыргара ишацхраауа, аԥсуа жәлар ркультуратәи рдоуҳатәи ҭынха аазырԥшуа акакәны ишыҟало. Ҩбагьы, араиони ареспублика абиуџьети рахь ахашәалагьы аанашьҭуа иалагоит. Убарҭқәа рнаҩсан, 80-ҩык рҟынӡа ауааԥсыра усурҭа ҭыԥла еиқәыршәахоит. Насгьы иара рыцхраалоит ақыҭа школи ахшарарацәа змоу аҭаацәарақәеи. Апроект иабзоураны аиҭарҿиара роуеит ижәытәтәиу аԥсуа жәлар рнапҟазарақәа жәпакы. Ҳтәыла иаҭаауа аԥсшьаҩцәеи атуристцәеи рзы иаартхоит амаршрут ҿыцқәа.

Аетнокультуратә парк аԥҵаразы иазалхын ақыҭа Оҭҳара, анхаҩы Аиба А. А. иитәыз, шәаԥыџьаԥла иҩычоу, ҩ-гектарки бжаки адгьылҵакыра. Аԥсабара аԥшӡара адагьы, ари аҭыԥ азааигәара иҟоуп ҳера ҟалаанӡа II азқьышықәса иаҵанакуа адамрақәа (урысшәала – дольмены), амшынеиқәаҿтәи акалмаҳа ааӡарҭатә нхамҩа, ауараштә зауад, ацаҟьа иаларсу ауахәама.

Апроект иазкны ҳара ҳлыҿцәажәеит Аԥсны аҳәынҭқарратә музеи аетнологиа аҟәша аҭҵаарадырратә усзуҩы, аетнограф Инга Владимир-иԥҳа Шамԥҳа.

Инга Владимир-иԥҳа Шамԥҳа диит Гәдоуҭа араион Мгәыӡырхәа ақыҭан.

1988 шықәсазы далгеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет абиологиа-географиатә факультет атәылаҿацәҭҵаареи атуризми рзанааҭ. Иара убри ашықәс инаркны иахьа уажәраанӡа аус луеит Аԥсны аҳәынҭқарратә музеи аетнологиа аҟәшаҿы, ҭҵаарадырратә усзуҩы еиҳабуп. Лара дравторуп аԥсуаа ретнографиа иадҳәалоу аҭҵаарадырратә статиақәа. Хаҭала иҭылҵаауеит аԥсуа орнаментқәеи жәытәнатә аахыс аԥсуа ҳәсақәа рцәаҩычагақәеи. Акыр шықәса раахыс лнапы алакуп иара убасгьы аԥсуа мҿтәы ргыларақәа рыҭҵаара.

– Инга Владимир-иԥҳа, иаҳҭахуп шәазаатҭгыларц апроект аидеиа шцәырԥыз.

– Аԥсабараҿы иаарту амузеи ҳәа раԥхьаӡа аӡбахә Аԥсны ицәырызгаз, сара иахьынӡаздыруала, аҵарауаҩ Иури Гәдиса-иԥа Аргәын иоуп. Иара амузеи еиҳабыс данамаз инаркны акырынтә иҽазишәаахьан ари азҵаара ашьҭыхра, аха лыҵшәа ҳәа акгьы амоуит. Зегьы ибзианы иргәалашәоит, Асовет еидгы-

ла ахаан ҳмузеи аштаҿы игылан аԥсуа кәаскьа хәыцы. Уаҟа иҟан типажла еиқәыршәаз, аԥсуа матәала еилаҳәаз аманекенқәа. Аха ишааиуаз, изыхҟьа-изынԥа ҳзымдыруа, иара ықәыргеит иаххысыз ашәышықәса 80-тәи ашықәсқәа рзы. Исгәалашәоит, аибашьра ашьтахь асахьаҭыхҩы Оҭар Мацхарашвили ари атема дазыхынҳәит... Уи инаҩсгьы иҟоуп аӡәык-ҩыџьак ари аидеиа аларҵәара хықәкыс ишьҭызххьазгьы, аха аидеиа идеиоуп, аус злоу уи ишахәҭоу ҭҵаарадыррала ишьақәырҕәҕәазароуп.

Шықәсқәак раԥхьа амузеи аиҭашьақәыргылара анхацдырк, иӡбан аетнологиа аҟәша иҵегьы арҭбаара, уаанӡа иҟаз атемақәа ирыцҭҵазарц. Хаҭала исҭаххеит аԥсуаа рынхашьа-рынҵышьа атәы зҳәо инарҭбааны амузеи аҟны ишьақәыргылазарц, макет ҳасабла. Уи апрограмма аус адулара салагеит. Амакетқәа рыҟаҵаразы дааԥхьан Гагра инхо асахьаҭыхҩы, амакетқәа аус рыдызуло (урҭ Аԥсны даара имаҷуп) Анзор Мықәба.

Зызбахә ҳамоу «Аетнокультуратә қыҭа» апроект сзадгылаз атәы сазааҭгылоит. Ҽнак амузеи ахь дымҩахыҵит Нури Ваначa (усҟан ари апроект атәы, иалахәу ҳәа зынӡа акгьы сыздырӡомызт). Уи иҳәеит, гәыԥҩык аҿар ишырҭаху аетнокультуратә парк аиҿкаара, аҳәарагьы ҟаиҵеит ацхыраара рахҭарц. Анаҩс ицны иааит даҽа ҩыџьа – Иуа Сақаниа, Асҭамыр Логәуа. Ргәы иҭаз, хықәкыс ирымаз анысзеиҭарҳәа, исыҳәеит ацхыраара рысҭаразы. Уи ашьҭахь саалаган аетнографиатә ҭҵаамҭа аус адызулеит, акыраамҭагьы саҿын. Уи иаҭахыз зегь рыла еиқәыршәааны, асахьақәа ацҵаны ирзыҟасҵеит. Хаҭала сцаны избеит иара ҟаларaны иахьыҟоу аҭыԥ. Уи ашьҭахь ари аус иадгалан аекономистцәа, урҭ ишьақәдыргылеит уи азы иаҭахыз ахарџьқәа. Аҷкәынцәа апроект ҩны ишьҭырхит. Иҭыхын апроект иазкны авидеоролик.

Аетнокультуратә парк – ари аидеиа ҳара ҳхала иаҳаӡбаз, иҿыцу акакәым, уи адунеи аҳәынҭқарра дуқәа рҿы иахьабалак ирымоуп. Иаҳҳәап, Урыстәыла, Ҭырқәтәыла, Еидҵоу Арабтә Емиратқәа, Таиланд уҳәа атәылақәа жәпакы. Хаҭала сара сыблала избахьан ҳанстудентцәаз практика ҳасабла Рига ҳаныҟаз.

Аетнокультуратә паркқәа иаадырԥшуеит аҭыԥантәи ауааԥсыра рынхашьа, рынҵышьа, рҭоурых аҷыдарақәа, рҵас, рқьабз, рдоуҳа, ркультура, ажәлар рнапҟазара. Уи аганахьала аԥ-

суаа ирымоуп Аҧсны иаҭаауа асасцәа, атуристцәа иддырбаша, ирзеиҭарҳәаша маҷымкәа.

– Ишҧаҟалеи уи аҭыԥ Оҭҳара азалхра?

– Ишыжәдырыуа еиҧш, аетнокультуратә парк азы Оҭҳара ақыҭа ахьалырхыз машәыршақә иҟамлеит. Уаҟа иҟоуп ижәытәӡатәиу аҭоурых-культуратә баҟақәа – адамрақәа, ауахәама... Атуристтә маршрут ҳазааҭгылозар, иҿыцым. Араҟа иҟоуп еицырдыруа амшынеиқәаҿтәи акалмаҳааӡарҭатә нхамҩа. Арельеф ахаҭа угозар, акыр иманшәалоуп, аҧсуа қыҭа иақәнагоу зегьы араҟа иуҧылоит: ахәқәа, аҳаракырақәа, аӡиас, аӡыхьқәа, абнақәа. Араҟа иҟоуп ашыцра. Насгьы апроект анаҳаҩуаз, иазгәаҭан аекологцәа рылкаақәагьы: зыхҵәаара ауа аҵлақәа, аҵиаақәа, зыхҵәаара азин ыҟам уҳәа. Аҧхьаҟа уи апроект аҳәаақәа иҵегьы ирҭбаазарц алшоит.

– Апроект макьаназы иаанкыланы иҟоуп, уи зыхҟьо амзызқәа рацәазар акәхап. Аха, иаҳҳәап, зны уи еиҿкааны аусура залыршахазҭгьы, шәгәы ишҧаанагои, аекономика аганахьала ахы азҿыхрызма?

– Даараӡа ибзиахон ҳәа сгәы иаанагоит, иара еиҿкаахар, аха аҭагылазаашьа шыҟоу ала, макьаназы ирзалмыршеит, апроект аанкыланы иҟоуп. Инықәырҧшшәа бжьаратәла иугозар, аетнокультуратә қыҭа аиҿкаара иақәхарҵьтәуп 100 миллионк инарзынаҧшуа. Иҟалоит уи ахарҵьқәа аҳәынҭқарра ахахьы иагаргьы. Иара зны еиҿкааны иҟалар, аекономика аганахьалагьы ахы ҿнахуан ҳәа исыҧхьаӡоит.

– Иарбан материалқәоу шәхы иашәырхәааз апроект аус анадыжәулоз, насгьы ишҧеиҿкаахои аетнокультуратә қыҭа ашҭа?

– Аҧсуа қыҭа аҧсҭазаара аарҧшраан, апроект аус анадызулоз схы иасырхәеит архивтә материалқәа жәпакы. Ажәытәтәи асахьақәа, напыла иҭыхны иҟоугьы убрахь иналаҵаны. Хаҭала апроект аҟны иарбоу аргыларақәа, аҩнқәа, ахыбрақәа уҳәа акгьы ҿыц ихәыцны иҟаҵаӡам. Урҭ зегьы ҭоурыхла аҧсуаа иҳамаз, ашәҟәы иану роуп. Ашҭа аиҿкаашьа ҭҵаарадыррала иазхәыцны еиқәыршәоуп.

– Еиқәышәыҧхьаӡар хҭахын аетнокультуратә қыҭа аиҿкаараан ихымҧадатәны ишәыҧхьаӡо, апроект аҟны иарбоу. Иарбанқәоу урҭ?

– Зегь раԥхьаӡа иргыланы, еизгоуп афотоматериалқәа, ишьақәыргылоуп аетнографиатә ргыларақәа, аӷыԥқәа рыхсаала. Уахь иаҵанакуеит: игьежьу аформа змоу ишышны иҟоу аҩны (амҳара), аԥацха, акәасқьа, аца, аҩцара, арахәаа-ӡара иадҳәалоу ахыбрақәа (ажәҭра, аџьмаҭра, ауасаҭра, аҽҭра), ажьирҭа, асырҭа аӷыԥ, ашьхагәаара, адгьылқәаарыхра иадҳәалоу ахыбрақәа, ауардын аҵаргыларҭа, аԥсыӡкырҭа, анышәаԥшьлых аус адуларҭа, амҿлых аус адуларҭа, ахәыҷқәа рыԥсшьарҭа ӷыԥ, аандақәа, ахҵысҭақәа, ацҳақәа уҳәа убас иҵегьы. Уаҟа иҟалоит иара убасгьы аԥсуа жәлар Рыхьӡ-Рыԥша амузеи, ахысырҭа (еиуеиԥшым аӷоурыхтә аамҭақәа ирыҵаркуа абџьарқәа), аӡыӡлагара, асувенирқәа рыҭирҭа, асцена, аофистә хыбра уҳәа. Акомплекс ахаҭа шьақәгылазаауеит еиуеиԥшым аӷоурыхтә етапқәа ирыҵаркуа жәлар рынхарҭақәа ирыкәыршаны иҟарҵоз ахкаарақәа рыла. Акомплекс ихадоу аҭаларҭа ахаҳәтә ҭӡамцқәа рыла ичаԥазаауеит, иаларсхоит абаашқәеи жәытә стильла иҟаҵоу аихатә гәашә дуи. Зынӡа «ақыҭа» аҩнуҵҟа еиҿкаазаауеит 15 инарзынаԥшуа акультуратә ӷыԥқәа рыла.

Апроект ишану ала, апарк акәша-мыкәша ацҳа ԥшӡақәа хҵахоит. Ашҭа аҩнуҵҟа иҟоу аргыларақәа зегьы ишышу, аԥсуаа ирҷыдаҟазшьаз, иҳаракым ахкаарақәа рыла икәыршахоит. Ашьаҟауаа зланыҟәо амҩа хаҳәла ичаԥазаауеит. Иара аҵакыра ахьынӡанаӡааӡо иаакәыршаны еиҭаҳазаауеит Аԥсны изызҳауа, еиуеиԥшым ашәыр хкқәа зегьы: ацитрус хкқәа, аҵәа, аҳа, амыҵмыџь уҳәа. Аҭааҩцәа рҿаԥхьа иаатуеит XIX-XX ашәышықәсақәа рхаантәи аԥсуаа рыбзазашьа. Араҟа иуԥылоит иҷыдоу аргыларақәа, милаҭтә маҭәала еилаҳәоу апарк аусзуҩцәа, анапҟазацәа – анышәаԥшь аус адызуло, амҿлых, аихалых уҳәа. Урҭ ула ишабо иҟарҵоит амилаҭтә мыругақәа, амаҭәарқәа. Иҳәатәуп, иахьатәи аамҭазы аӷыԥантәи анапҟазацәа раалыҵ аиқәырхара шуадаҩу. Аԥсуа сувениртә џьармыкьа атәы ҳҳәозар, еиҳарак уи китаинтәи иаагоу, зхаҭабзиареи зыхәи лаҟәу аалыҵқәа рыла иҭәуп. Убри аҟынтә, Аԥсны аетнокультуратә парк еиҿкаахар, хымԥада, аӷыԥантәи аҟазацәа раалыҵқәа рыҭира азҵаара ӡбахон. Араҟа ҳара зыӡбахә ҳамоу, зегь раԥхьаӡа иргыланы, аԥсшьаҩцәеи атуристцәеи интересс иҟарҵаша аалыҵқәа роуп.

Аҭааӡцәа аднамҧхьаларц залшом аҧсуаа рысасдкылашьа: ихаау амилаҭтә фатәқәа, ацха, аӡы уҳәа. Апарк еилахарада иалшоит сааҭк аӡнуҵќала 500-ӡык рќынӡа асасцәа рыдкылара.

– Шәанцәажәоз хыхь иазгәашәҭеит апарк апроект аќны ишазгәаҭоу аҧсуа милаҭтә чыс хкқәа. Иазҧхьагәаҭоума апроект аќны ахшлых – ашә, ахарҵы, ахаҷа уҳәа рыќаҵара?

– Хымҧада, иазҧхьагәаҭоуп. Араќа иќалоит аҧсаса реиҧш ашьамаќагьы, аџьмақәа, ажәқәа, акамбашьқәа. Аҭааӡцәа ирыдгалахоит урҭ ирымырхуа ахш иалху аалыҵқәа. Апроект аќны иарбоуп аҧсуаа рынхамӡа, рыбзазара иадҳәалоу ахәҭақәа зегьы. Уимоу, уаќа иќалоит аҿықәтәаара иадҳәлоу зегьы – аҧсуа ҿы аныќәгашьа, аҿықәтәаара, аҿы аибыҭашьа, уи иақәырҵо акәадырқәа, ҷыдала аҧсуа ҧҳәыс аҿы данақәтәоз иақәырҵоз «аседла» ҳәа ззырҳәо инаркны.

– Апарк аӡнуҵќа иќало аргыларақәа ҳарзыхынҳәуазар, иарбан архитектуратә знеишьоу араќа излаарҧшхо?

– Иќоуп агәаанагара аҧсуаа рхатәы архитектура рымаӡамызт ҳәа. Ҳара амузеи аќны аҧсуаа рынхашьа аазырҧшуаз амакет аныќаҳҵоз хықәкыс иҳаман ас еиҧш иќоу агәаанагара шиашам аарҧшра.

Амҿлых атәы ҳҳәозар, ҳазхәыцып амҿы ҭаҧќаны, еиуеиҧшым аформақәа шрылырхуаз, урҭ рыла аӡнқәа шдырҧшӡоз. Уи аҧсуа жәлар ишрымоу еиҧш, егьырҭ ажәларқәа зегьы алаҽхәаартә еиҧш ирымаӡам. Убарҭ зегьы рќны мацарагьы иаарҧшуп ибеиоу архитектура аелементқәа ҳәа исыҧхьаӡоит.

– Изалшома, шәара шәгәаанагарала, арҭ хыхь еиқәыҧхьаӡоу зегьы еиҿкаамкәа «Аетнокультуратә қыҭа», мамзаргьы апарк аҧҵара?

– «Аетнокультуратә қыҭа» ҳәа анахьӡуҵа, араќа арҭ ахәҭақәа зегьы ыќамкәа аиҿкаара иашахом. Насгьы уи ишабалак унадыххыланы, хашәалак аанашьҭып ҳәа мацара уазхәыцны еиҿукаауа акакәым. Убри азыҳәан ауп аҭҵаарақәа мӡаҧгаины, ҷыдала апроект ӡны изышьҭыхугьы. Ари апроект аҧҭазаараҿы аларҵәара аналыршаха, уи ҳажәлар ирыхәо, ҳмилаҭ ахаҿра аазырҧшуа, ҳдоуҳа, ҳкультура, ҳҵас, ҳқьабз ӡырызго акакәны иќалоит.

Ажурнал «Аќазара», № 1, 2017

АЖӘҨАХЫРЕИБЫҬАРА АХЫԤША

(Гь. Шь. Аламиа иҿцәажәара)

Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьраан ҳаешьаратә жәларқәа рԥеицәа иаадырԥшыз адгылареи урҭ иааныркылоз аҭыԥ иамаз аԥаки дрылацәажәоит усҟан Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа ахантәаҩы актәи ихаҭыԥуаҩс иҟаз, апоет, ауаажәларратә усзуҩы Геннади Аламиа.

– Геннади Шьаликәа-иԥа, ҳара иаадыруеит ҳашьцәа Нхыԥ-Кавказааи ҳареи ҳаимадарақәа рырҕәҕәараҿы шәара ижәбахьоу аҵьабаа, аибашьраан еиԥш, уи аԥхьагьы. Шәара ишәыбзоуроу рацәоуп Аԥсны аибашьра ианҭагыла шәҩыла хатәгәаԥхарала ацхыраараზы раара аус аҟны. Уи шԥеиҿкаахеи, ахы шԥаки?

– Аԥсны арыцҳара ианҭагыла хатәгәаԥхарала иҳацхраарц иааз рыӡбахә лассы-лассы иҳаҳауеит, аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы акәзар, еиҳагьы иалкааны иаҳгәалаҳаршәоит. Зегь раԥхьаӡагьы иазгәасҭарц исҭаху, иахьа имаҷҩым, ари аус иаармарианы иалацәажәо, избоит, исаҳауеит: ани нхыҵ дцаны ауаа ааигеит, егьи дцан иҟаиҵаз-ииуз ҳәа. Аха, сгәанала, ус уцәажәаар ҟалаӡом. Аӡәгьы ихахьы имгароуп, аӡәгьы дмыҽхәароуп ари аҩыза «афырхаҵара» еиҿыскааит ҳәа. Еиҿукаар ҟалоит, иаҳҳәап, ачара, афестиваль, аха уцаны еибашьра уаала, сара сзыҳәан уҭаха ҳәа аҳәара улшаӡаргьы, нас уи хазҵо аӡә дҟаларгьы, даара иԥхашьараны исыԥхьаӡоит. Ҩажәихәба шықәса раԥхьа иҟалаз арыцҳара ду аан хатәгәаԥхарала Аԥсны ацхраараზы еиҿкааз аус ларҟәны, ҳахьӡ алаҭаагоит ҳәа ирмарианы ҳахымцәажәозароуп.

...Илауҵаз ауп иааурыхуа. Изхысҳәааауа, ҳаиашьаратә жәларқәеи ҳареи хылҵшьҭрала ҳшаӡәыку дырны, шьала-дала ҳшеиларсу азгәаҭауа, ҳажәларқәа рҭоурыхтә лахьынҵақәа реишьашәалара даҽа лыҵшәак ҳнаҭар ҟалозма? Ашьа акгьы ахашҭӡом, ашьа зегьы агәалашәоит. Уи ҭҵаарадырралагьы ишьақәдырҕәҕәахьеит. Акызаҵәык, ашьа аамҭала «ицәазар», иурҿыхар, уацхраар ҟалоит. Уи даҽа усуп. Егьыс, сгәы ҟарҵарц рҭахны ианцәажәало акәу сыздыруам, ирҳәалоит

(даҿеаӡә иакәзаргьы ус иарҳәоит): ҳашьцәа Аҧсны ацхраа-разы раара уара уоуп изыбзоуроу ҳәа. Аха сара ус ицәажәо ауаҩы зынӡагьы сизыразым.

Насгьы абра иазгәастәарц истахәу, нхытцааи ҳареи ҳаимадара аус аганахьала сара официалла матцура чыдак сыманы сыҟаӡамызт. Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рассамблеиа раҧхьатәи аиҿкааҩ сакәын, нас Аконфедерациа ҳәа ахьӡ аныҧсахха – аиҳабы актәи ихатәыҧуаҩс сыҟан. Аибашьраан Владислав Григори-иҧа иҟынтә абланкқәа сыцын, иара инапы атцаҩны. Џьара шәҟәык сыҩуазма, џьара сцозма – В.Арӡынба ихатәарнак ҳәа сыхьӡ атцазыҩуан, сахьнеиуаз зеиҧшраз еиҧш.

– Ишҧаҟалеи Кавказ ажәларқәа Рассамблеиа аиҿкаара, нас – Аконфедерациа?

– Аарыхра уоурц азы зны илаутцароуп, нас иурашәароуп, џьара ртцәыгақәак аутәароуп... Еикәшәароуп арыци адгьыли, нас ақәа асроуп, амра абароуп... Аҧсны 25 шықәса раҧхьа иҟаз аибашьра атәоурых ианалацәажәо, Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рконфедерациа атәы рҳәалоит. Аха ҳаиашьаратә жәларқәа реидкыларазы аханатә еиҿкааз «Аконфедерациа» акәӡамызт иахьӡыз. Ҳара зегь раҧхьаӡа еиҿаҳкааит Ашьхаруа жәларқәа Рассамблеиа. Ари аидеиа аауан хатәала Москва Алитературатә институт аҿы атцара анахтцоз, иҳаҩсыз ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа инадыркны. Усҟантәи аамтәазы ашьхаруа жәларқәа рхатәарнакцәа зегьы уаҟа аинститут итәан. Ҳанеиҩызцәаха, ҳаизааигәахо ҳаналага, ҳаидызкыло џьара еиҿкаарак аҧтцазар бзиан ҳәа аидеиа шьтыхны, ҳалацәажәо ҳалагахьан. Лассы-лассы ҳаитәанеиааиуан. Убри иабзоурахеит Ассамблеиа аиҿкаара.

Иаахтны иуҳәозар, аибашьра аламтәалазы, ижәдыруеит, аамта даҿакала иҟалахьан, аӡәгьы игәы итәамызт ус еиҧш еиҿкаарак аҧтцара (иазхәыцуаз ыҟазаргьы, даара имачын). Уимоу, иахьа џьоукы-џьоукы еидтәаланы аибашьраан иаадырҧшыз «афырхатцарақәа» еибызҳәо, усҟан ари аидеиа зынӡагьы ирыдыркылаӡомызт, рхахьгьы иааргар ртахӡамызт. Уахь уцаны ҳашьцәа «урбыжкыр», арахь ақыртқәа ргәааны иҳажәуттоит, мамзаргьы – Аҧсны аибашьра ҟалар аӡәыр арахь иааны иҳацхраап угәахәуама ҳәа сазҳәақәозгьы ыҟан, изеицәааӡарызеи. Аха сара ус акәӡамызт сышхәыцуаз.

Истҭахыҵәҟьаз, ҳашьцәеи ҳареи ҳаӡәыкны ҳҟалар, ҳажәҩахыр еибаҳҭар, ҳаӷацәагьы уи иацәшәаны ҳҿагылара, ҳабашьра рзыгәаӷьрым ҳәа акәын. Аха Аԥсны уи рҭахымызт, уахьгьы рацәак ирзеилкаауамызт. Убри аҟынтә, ҳаалаган ашьхаруа жәларқәа зегьы ҳрылсит. Раԥхьатәи ҳныҟәаракәа раан хҩык-ԥшьҩык рҟынӡа ҳаицын, иаагозар, Валери Гамгиа, Аполлон Шьынқәба уҳәа.

Саԥыҩланы иазгәастәарц истәаху, усҟан, Асовет Еидгыла ахаан аиҿкааракәа раԥҵара имариаз усмызт, даара ишәа-ны-изаны, даара уазхәыцны, хшыҩла уацымныҟәар, иуҭахыз акгьы удырҟаҵаӡомызт. Изхысҳәаауа, сахьнеиуаз зегьы ирасҳәон, абригь-абригь арыцхә азы «Аидгылара» аизара мҩаԥнагараны иҟоуп, Аԥсныҟа ааԥхьарагьы шәырҭоит, шәнеи-ра ҳазыԥшызаауеит ҳәа. Арахь ус еиԥш акгьы ыҟаӡамызт, сан-цоз ус еиԥш аӡәгьы акгьы саимҳәаӡеит, аха амц сҳәеит. Аԥсны сахьааизгьы ус расҳәеит, абригь-абригь арыцхә азы ҳашьцәа аарц рҭахуп, аизара еиҿкаазарц исыҳәеит ҳәа. Арахь урҭгьы акгьы рымҳәаӡеит. Ажәакала, ас еиԥш анрасҳәа «Аидгылара» анапхгара уи иақәшаҳаҭхеит.

Ашьхаруа жәларқәа жәохә рхаҭарнакцәа Аԥсны иааит, аиза-рагьы мҩаԥаагеит, еиҿаҳкааит Ассамблеиа. Уи аҭоурых ӷәӷәоуп. Иааинырслангьы иуҳәо акакәым.

Занааҭла сиуристӡам, аха Ассамблеиа Аԥҟаԥҵәа еиқәсыр-шәеит: уаҟа жәохә жәлар алахәын, жәохәҩык Ассамблеиа ахада ихаҭыԥуаа арбан. Акы еиҿукаарц азы уи иалаурхәуа ажәларгьы рҟазшьа удыруазарами! Урҭ зегьы «акака румҭар», иалоумырхәыр иадгылома? Еиҭах ҳара ҳҭақәа рахьтә иаҿагы-лоз ҟалеит, жәохәҩык ахаҭыԥуаа убахьоума ҳәа. Закәанла, зин шьаҭала уахәаԥшуазар, ҵабыргны, жәохәҩык ахаҭыԥуаа рыҟаҵа-ра шиашамыз саргьы исзымдыруа сыҟамызт, аха ҳажәларқәа реидкылара иахәарц, ҳаиҿкаара мхыбгаларц азы ус иаҭахын.

...Муса Шанибов аҟабардақәа ихьӡ рҳәаан дааргеит. Усҟан сара рацәак дсыздырӡомызт. Ачеченцәа ракәзар, хазы Иандар-биев ҳәа иҟаз избахә рҳәеит, Ассамблеиа ахантәаҩыс иҟаҵа-разы... Сара Шанибов ихьӡ анырҳәа садгылеит, насгьы еиҳа даҽа ҵакык шьҭнахуан – ашьхаруа жәларқәа рыгәҭаны аҟабар-да дҟалар. Еиҳабыс дҟауҵоит, аха ишԥа? Саалаган Махраддин

Каттоев ҳәа ачеченцәа рделегациа иалаз иҿы сцеит. Сиҳәеит Ассамблеиа абыргцәа рхеилак напхгаҩыс дҟаларц, нас Шанибов диацәажәарц, Ассамблеиа анапхгара аҭаразы (Шанибови Каттоеви аҵара еицырҵон). Ажәакала, Шанибов диацәажәартә иҟаҳҵеит, дагьақәшаҳаҭхеит. Аха Шанибов игәаԥхомызт Ассамблеиа ахьӡ. Убри аҟынтә, ҽнак (сара сыҟамызт) аизараааҟаиҵан, ҳаиҿкаара Кавказ ашьхаруа жәларқәа Рконфедерациа ҳәа иԥсахит. Аха, акызаҵәык, иҽеимкәа иҟаиҵаз, аиҿкаара аԥҟаԥҵәаҿы иаииҵеит (В.Арӡынба иамҳәаӡакәа акәхап, иарҳәазҭгьы дшақәшаҳаҭымхоз агәра згоит) абас еиԥш: Аконфедерациа – ари 1918 шықәсазы иаԥҵаз Ашьхаруатә республика иашьашәалоу еиҿкаароуп ҳәа.

...Мызкы аҟара ааҵуаны Аконфедерациа ахьӡала ауаа ҿыцқәа ааит, зынӡа иаҳзымдырӡоз, изусҭцәоу, изҿу еилкаамыз. Ҳаиҿкаарагьы дара ирҭахыз, даҽа хырхарҭак арҭеит. Иаахжәаны иуҳәозар, ҳгәы иҭаз, ҳхы иҭаз (ҳара ҳәа сызҿу Ассамблеиа ауп) зегьы хдырбгалеит.

– Изеиԥшраaз усҟантәи ҳаимадарақәа, ҳажәларқәа реиҿцаара? Насгьы еиҳарак изыбзоурахеи хатәгәаԥхаралатәи аԥысра?

– Усҟан Нхыҵ-Кавкази ҳареи ҳаизыҟазаашьақәа, ҳаиҿцаарақәа зынӡа даҽакала иҟан: дара лассы-лассы ҳара ҳахь иаауан, ҳара ҳтәқәа уахь ицон. Иара сара схаҭа исымаз аҩызцәеи аимадарақәеи ирыбзоураны жәаҩык инареиҳаны ҳҿар Нхыҵ-Кавказ ареспубликақәа рҿы амедицинатә ҵара рҭаҵара сацхраахьан.

Изхысҳәаауа, аҳәынҭқаррақәа реидгыла Европа иҟалаанӡагьы («Евросоюз» ҳәа иахьа изышьҭоу) Нхыҵ-Кавкази Аԥсни уи аҩыза аидгыла ҟалахьан (арахь дара ҳәынҭқаррақәаӡамкәан). Акультуратә ԥсҭазаара, аҵарадырра, аспорт рганахьала уҳәа наҟ-ааҟгьы аицәажәарақәа ҟаҵаны, аусеицуразы аҳасабтәқәа азгәаҳҭахьан еиҿаҳкааз Ассамблеиаҿы. Аха Аконфедерациа анеиҿкааха нахыс, иазгәаҭаны иҳамаз ҳхықәкқәа, ҳидеиақәа еиԥхьбеит, ишысҳәаахьоу еиԥш, хыхь ҳазлацәажәоз зегьы рхырбгаларахь ахы хеит.

Абри ауп иааркьаҿны исҳәарц исылшо. Ажәакала, хатәгәаԥхарала ҳашьцәа еицҿакны адруҳәа раара аус аҟны иал-

кааз рольк «Аидгылара», мамзаргьы Аконфедерациа аума, даҿакы-даҿакы аума, инанагӡеит ҳәа ҳазҳәаӡом. Иуҳәозар, хатәгәаԥхарала иҳацхраарц иааиуаз реиҳараѡык Аконфедерациа аӡбахә зынӡагьы ирыздырӡомызт, иагьырмаҳацызт. Уртӷ арахь раара ѡнуцҟала «ирыцазҳәоз», хыхь исҳәан еиԥш, «ашьа агәалашәароуп».

– Ирҳәоит, ақыртқәа ачеченцәа ҳара иаҳҿадыргыларц аусқәа реиҿкаара ргәы итан ҳәа. Ишәҳәарц ишәылшозеи убри аганахьала?

– Сыԥсҭазаараҿы џьара акыр сылшахьазар, акыр ҟасцахьазар, зегь реиҳа иалыскаауа, ачеченцәа ҳара иаҳмабашьыртә аҭагылазаашьа аԥцара сахьацхрааз ауп. Уртӷ ҳара иҳабашьраны иҟан…

Ҟарабах аибашьра анцоз ачеченцәа азербаицьанцәа ирыдгыланы аерманцәа ирабашьуан, дара хыԥхьаӡарала ѡ-нызқьѡык раҟара ыҟан. Аха еинымаалазт ихынҳәны Чечентәылаҟа иааит. Усҟан Асовет мчра акәын иҟаз, Дудаевгьы дмааиӡацызт. Панкиситәи аиѡхааҿы инхоз акистинцәа ҳәа изышьҭоу иреиуаз (дара чеченцәоуп) руаӡәк, ижәла сгәалашәом, Ачечен-Ингәыштәи Ареспублика Иреиҳаӡоу Асовет далан. Убри даалаган, анӷ Ҟарабах еибашьуаз рҟынтәи, нас егьыртӷгьы аруаа реизгара иҿазикит. Ѡышәи хынѡажәаѡык рҟынӡагьы аибашьцәа еизигахьан қарҭаа рыдцала. Цабыргуп, уртӷ аԥсуаа ҳрабашьуеит ҳәа иаахтны ирҳәомызт, аха уаҳа изабашьуадаз, изҿадыргылодаз. Уажәшьҭа шәара шәазхәыц уи ахы ахьхаз, цакыс иамаз. Азнеишьа ԥшаатәын. Ус ҟашәымцан, уахь шәымцан ҳәа мчыла иааныскылоит ҳәа уалагар, акгьы алцӡомызт. Нас иҳаӡбеит ачеченцәа дара-дара, жәлантәыла аиғара анрыбжьалалак, имѡаԥыргоз аныҳәара ҳхы иаҳархәарц. Аныҳәара Аԥсынтәигьы ауаа алахәызар акәын. Аԥсны санааи, ианрасҳәа, Чечентәылаҟа ацара зҭахыз рацәаѡымхеит. Аха ус ишыҟазгьы, апатриот, ауаѡ нага Грышьа Ашьхаруа днасыцхраан, абас автобуск иакуаз раҟара ауаа ҳаманы ҳцеит, аныҳәарагьы мѡаԥаагеит. Уи иаанагоз – ҳаишьцәаахеит ҳәа акәын. Ишәаҳахьоума чеченк дѡагылан аԥсуаа дырҿагыланы деибашьит ҳәа. Уажәы сара салалом Гелаев иаара, 2001 шықәсазтәи Кәыдырҭатәи ахҭысқәа. Уи зынӡа ихазуп.

Убри ашьҭахь иҟалаз даҿа хҭыскгьы. Ҿнак аѡны сшыҟаз аҭел исзасит Аҟәатәи аҳаирбағәазаҿы ачеченцәа рҳаирплан

тәеит, ꚃынꚃажәаꚃык рҟынӡа еицуп, Бугаев ҳәагьы напхгаꚃык дрыцуп, уара ухьӡ иҳәеит рҳәеит. Ачечен-Ингәыштәи Автономтә Республика Аминистрцәа Реилазаара ахантәаꚃы ихаҭыԥуаꚃ Бугаеви сареи ҳаибадырхьан усҟан. Владислав Григори-иԥа ихаҭа абылтәы азыҳәангьы иара иахь сишьҭхьан. Ауха изулакгьы В.Арӡынбеи дареи реиқәшәара еиҿыскааит. Ҳахьеиқәшәазгьы Ешыра ауп. Дара, Арӡынба, иҟауԥо зегьы иашоуп, уполитика иашоуп, ҳара уара ҳашудгыло агәра уҳаргоит ҳәа иарҳәеит. Нас ҳаирпланла Қарҭҟа иԥрит, Гамсахурдиа иахь (аригьы аӡәгьы издырӡом). Ашьыжьымҭан аҳаирбаҕәаза аҟынӡа схаҭа инаскьазгеит. Гамсахурдиа иҟны иахьнеиз иарҳәеит (усҟан 1989 шықәсазтәи аҭысқәа ҟалахьан), аԥсуаа рганахьала акы угәы ианҭоук, ҳара ҳҿы аус умоуп ҳәа. Даара аицәажәара ҕәҕәа рыман. Ашьҭахь иара Бугаев ила еилыскааит иахьнеиз ирҳәаз-ируз.

Изхысҳәааиуа, абас еиԥш аҭысқәа рацәаны иҟан.

Ақырҭцәа урҭ ачеченцәа рхалагьы ракәмызт иаҳҿадыргыларц ирҭахыз, егьырҭ ҳаиашьаратә жәларқәагьы дара рахь ихьадырԥшырц аусқәа ирҿын.

Аибашьра иалагааанӡатәи ашықәсқәа руак аан, маи 21 аены, мчыла ихырҭцәаз Кавказ ажәларқәа ргәалашәара амш азы Нальчик аизара дуӡӡа мꚃаԥыргеит. Аԥснынтәи уахь ҳцеит Ҭамара Шьаҟрылԥҳаи егьырҭ ҳꚃызцәеи ҳаицны. Ҳара ҳнеиааанӡа Қарҭынтәи аделегациа неихьан. Қырҭтәыла усҟантәи Иреиҳаӡоу Асовет ахантәаꚃы ихаҭыԥуаꚃ дықәгыланы дцәажәеит адыга бызшәала. Изхысҳәааиуа, урҭ иааҟарымҵоз иарбаныз! Ҳара ҳахьцоз, ҳахьнеиуаз ма ҳаԥхьа инеиуан, мамзаргьы инаҳашьҭарххны. Ҳусқәа рхырбгалара иашьҭан еснагь. Аха нхыҵааи ҳареи цәала-жьыла ҳаишьцәан, ус ҳагьаанхеит.

– Аибашьра иаалагаз ашықәс азы Аԥсны имꚃаԥысит аԥсуа-адыга фестиваль. Ари ахҭыс ҳажәларқәа наҟ-ааҟгьы наунагӡа ргәаԥа иҭымԥәо иаанхеит...

– Ари афестиваль иаӡбаз даара ирацәоуп ҳашьцәа нхыҵааи ҳареи ҳаимадарақәа рырҕәҕәаараҿы. Аха раԥхьа уи аидеиа анрыдызгала, иадгылаз маҷхеит. Иабатәи фестивальу, ҳазҭагылоу умбаӡои ҳәа зҳәақәазгьы ҟалеит. Аха сцо-саауа санаҟәымҵӡа, имꚃаԥысит ҳашьцәеи ҳареи ҳаигәныꚃра даараӡа иацхрааз афестиваль.

– Ишәгәалашәыршәарц ҳҭахуп аибашьра раԥхьатәи амшқәа...

– Аибашьра ианалага аҽны, сааҭк аҟара ааҵуаны еиԥш, Иури Калмыков аҭел дысзасит (Арӡынба иахьгьы дасуазаарын, аха аимадара рзышьақәмыргылеит). Аҭагылазаашьа зеиԥшраз иасҳәеит. Иара Аԥсны аибашьра шыҟалаз, ақырҭцәа шҳақәлаз ажәабжь сааҭбжак иалагӡаны адунеи зегь иахирҵәеит. Насгьы адунеи иқәынхо ачерқьес жәлар зегь рахь ааԥхьара ҟаиҵеит, Аԥсынтәыла аибашьра ҵысит, ҳашьцәа аԥсуаа рнырҵәаара иаҿуп, шәгыл ҳәа.

Август 17 рзы Чечентәылаҟа сцеит, сҭаацәа Аԥсны иаанyжьны. Схәыҷқәа ахьыҟаз сыздырӡомызт. Ашьҭахь исаҳаит урҭ Дамеи Кәыҵниеи Илиа Гәниеи иалыргеит ҳәа.

Сахьнеиз аизара мҩаԥыргеит, сара уа сықәгылеит. Саргьы хәыҷык сышны сыҟамзи, зегьы сзеилалан – сҭаацәа, схәыҷқәа, сыжәлар – даара ирҵьбараны сцәажәеит. Ашьҭахь зны Иусуп Сосламбеков ицәажәаракәа руак аан иазгәеиҭон, Геннади Аламиа убас еиԥш дҳацәажәон, убри аҟынӡа ҳнеигон, ҳирԥхашьон, игәы акы алсыр ҳәа ҳацәшәаны иҟаҳамҵашазгьы ҟаҳҵон ҳәа. Иара Иусуп Сосламбековгьы сара снеиаанӡа телехәаԥшрала дықәгыланы абасеиԥш иҳәахьан: «Дом, в котором нас принимала абхазская мать, горит. Если есть мужчины в нашем народе, соберитесь и идите на помощь к своим братьям».

Ҳашьцәа хатәгәаԥхарала Аԥсны иааны иҟарҵаз, аӡәгьы саҭаимҵааит, аха ҳара ҳакәзар иаҳзыҟамҵар ҟаларын. Абҵьар шьҭыхны еибашьра иааз рҭәы зынӡа ихазуп, аха иаҳҳәап, Шанибов иеиԥш иҟаз, уи дпрофессорын, дҵарауаҩын; Хабез араион аҟны амилициа аҟәша иеиҳабыз, абҵьар наганы зыҩны иаҳҭәаахуаз ачерқьес Абу Банов... Иаҳҳәап, иахьа, Анцәа иумҳәан, Нхыҵ-Кавказ ак ҟалар дарбан профессору, мамзаргьы дарбан амилициа аҟәша уеиҳабны, зусура ааныжьны, еибашьра ацара зылшара ҳәа санхәыцлак, аҭак аҟаҵара сцәыуадаҩуп.

– Аибашьра иацуп аԥсҭбарагьы. Ишԥарыдыркылоз ргәакьацәа хатәгәаԥхарала иеибашьуаз рҭахара, рхы шԥамҩаԥыргоз ранацәа, раҳәшьцәа?..

– Ҿырԥштәы заҵәык аазгоит. Чечентәылаҟа сцон, Нальчик сақәшәеит Аԥсны иҭахаз Науржанови Кануковиі рыԥсыбаҩқәа

аннарга. Ауаа рацәаҩны еизаны иҟан. Аӡәы даасыдгылан исеиҳәеит, Науржанов иан џьоукы лацәажәеит, ҳхәыҷқәа Аԥсныҟа ишьҭлатәӡам, џьоукы еибашьуазар ҳара ҳаҷкәынцәа ҭахараны изыҟоузеи, быҷәгыланы быҷкәын иҭахара бақәызба ҳәа. Даара иаасцәымыӷхеит, аха иҟасҵооз. Зегьы ҳгыланы ҳалзыԥшуан, илҳәарызеишь анаџьалбеит ҳәа. Дныҟәгылан ус лҳәеит: «Сара сыҷкәын уаха дыцәаны дааԥшыр, Аԥсны аӡбахә иҳәон, уи иара ихатәы ԥсадгьыл еиԥш ибон. Ус анакәха, сыҷкәын иԥсадгьыл азы, иашьцәа аԥсуаа рзы дҭахазар, сгәы иладууп». Иаҳәшьа лакәзар, ажәлар зегьы ырӡырҩны убас лҳәеит: «Иҭахаз сашьа ишьа зуа аҟабардақәа рганахь хаҵа ҳәа уаҩ дыҟамзар, сеиԥка шәзынсыжьуеит, ахаҵеиқәа сышьаҭаны сашьа ишьа зуеит, сашьцәагьы срывагылоит».

Даҽа хҭыскгьы. Грозныи сшыҟаз Аԥсны иҭахаз чечен ҷкәынак дышьны днаргеит. Иан аинфаркт лыхьны дышьҭан, Аргәын ақалақь аҟны дынхон. Иара иԥсыбаҩ ақыҭахь иганы анышә иамардон. Иан лҟны инеины лаҳәара аӡәгьы изымгәаӷьит. Аҭыхәтәаны сара сцар акәхеит. Саннеиҵәҟьа лара иаразнак илдырит ҽеи шыҟамыз. Ажәа мыцхәы шәзасыршьуазеи, смашьына дҭарианы дызгеит. Ҳахьнеиз, илыцхрааны дынҭырган, наҟ-ааҟ илыҵагыланы днарган, лыҷкәын иԥсыбаҩ лдырбеит.

«Ҳашьцәа аԥсуаа! Иҭабуп ҳәа расҳәоит абас ҳаҭыр ақәҭаны сыҷкәын иԥсыбаҩ сзаазгаз. Уи Аԥсны ихы ақәиҵеит. Сара сыҷкәын сизыгәдууп», – абарҭ ажәақәагьы аалҳәеит, дынхьыдышьшьит. Илыҵагыланы дрылыргеит. Лыԥсы маҷхеит, рҳәеит, аха усҟан лыԥсҭазаара далҵхьан.

Иахьагьы абарҭқәа анаасгәалашәо, сгәы сҭаҵәыуоит, схәысжьы қақаӡа еилагылоит. Ҳара иахьа уажәраанӡагьы цқьа иаҳзеилымкаацзар ҟалап, зеиԥш аҭоурых иамҳәац, ҳашьцәа иҟарҵаз адгылара аҭакы.

– *Хатәгәаԥхарала Аԥсны дгьыл ахьчаҩцәа ирыцхраарц иааз даараӡа ирацәаҩуп, Нхыҵ-Кавкази Алада-Урыстәылеи рнаҩсангьы, Ҭырқәтәыла, Сириа уҳәа рҟынтәигьы. Шәазаатҭгыларц ҳҭахуп аибашьра аламҭалазы, 1992 шықәсазы Владислав Григори-иԥа Арӡынба Ҭырқәтәылаҟа ицара, анаҩс уи ԥакыс иаиуз ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа хатәгәаԥхарала рҭоурыхтә ԥсадгьыл Аԥсны ахьчаразы раара.*

– Урҭ амшқәа ибзиаӡаны исгәалашәоит. Владислав Григори-иԥа Ҭырқәтәылаҟа ицара иазыразымызт усҟан икә-

ша-мыкәша игылаз ауаа: аурысқәа ирҭахым, насгьы ақырҭ-цәа урбыжкуеит ҳәа. Аха иара убас еиҧш ҟазшьа ҷыдак иман, игәы иҭеикыз иҧсадгьыли ижәлари ишрыхәо идыруазар, аӡә-гьы иихәо хьаасгьы имаӡамызт, иаҭаххозар иҧсгьы ақәиҵон. Хаҭала саргьы аделегациа салахәын. Зегь раҧхьаӡагьы иаз-гәаҭатәуп, В.Арӡынба Ҭырқәтәылаҟа ицарала идирбар иҭахын аҧсуаа хыҧхьаӡарала шә-нызқьҩык рыдагьы шыҟоу, насгьы уа инхо ҳашьцәа рыҧсадгьыл ахь рхьарҧшра, ргәы аҭыгара уҳәа. Ҳдиаспора ахаҭарнакцәа дааразa ибзианы иаҳҧылеит, ҳәынҭқарра дуӡӡак ахада ишиҧыло еиҧш.

Абраҟа хҭыск сгәаласыршәар сҭахуп. В. Арӡынба Мусҭафа Қемаль Аҭаҭиурк анышә дахьамадоу имовзолеи аҟны дшыҟаз жәдыруеит. Аха иара уахь днеиаанӡа Арӡынбаки сареи ашьыжь заанаҵы ҳнеит. Ҳахьнеиз, аинралк днеиааиуа даҳбеит. Иахьа Аҧсны анапхгаҩы даараны дыҟоуп, ҳаизыҧшуп ҳәа ҳаиҳәеит. Иалышәхузеи, В. Арӡынба днеит, ашәҭқәа шьҭеиҵеит, асас-цәа рышәҟәаҿгьы анҵамҭа аанижьит. Ҳдәылҵны ҳанцоз ани аинрал дааҳахьӡан, сара аус зуеижьҭеи акыр ҵуеит, арахь имҩахымҵыц, изымбац ҳәа уаҩ дыҟам, аха ари шәхада зегь рааста дыҧшӡоуп, излазбо ала зегь рааcҭагьы дҟәышзар ҟалап ҳәа ҳаиҳәеит.

Ажурнал «Абаза» аныҭсыжьуаз В. Арӡынба Аҭаҭиурк имовзо-леи аҟны иаанижьыз анҵамҭа ҧшааны искыҧхьырц сҭаххеит. Аха ҳанашьҭала, архив аҟны ҳаннеи, иҟаӡам ҳәа ҳарҳәеит. Иҵьасшье-ит, илакәысшьеит, избан акәзар усҟан анҵамҭа аныҟаиҵоз ҳа-блала иаабон, зегь уа ҳицын. Саргьы иааигәаарашәа сгылан. Амала иицуаз, излаиҩуаз абызшәа еилсыргартә исызгәамҭеит. Сгәы иаанагеит, усгьы урысшәала иҩрымызт ҳәа. Изхысҳәаауа, урҭ анҵамҭақәа еизганы шәҟәынгьы иҭрыжьхьеит. Аха иҟаӡам В. Арӡынба итәы. Нас, уахь исыцны инеиз Бедиз Кәарацхье-лиаҧҳа, анҵамҭа шәыҧшааанӡа абра стәаны амлашьра салагоит ҳәа ралҳәеит. Ас анылҳәа, иацәшәоу здырхуада, иҵегьы ҳаим-доит, иҳаҧшаауеит рҳәан, ҳақәдыргәыҵит. Ауха аҭел иасит, акы аабеит иара акәзар ҟалап ҳәа.

Адырҩаҽны ҳаннеи, иаацәырганы иаҳдырбеит. Иҩуп аҧсышәала: «Ахақәиҭра иазықәҧоз, аҳәынҭқарра дуӡӡа шьақәзыргылаз, ажәларқәа зегьы бзиа ирбо Қемаль Аҭаҭиурк»,

аԥсуа жәлар рыхьӡала, Аԥсуа ҳәынҭқарра ахьӡала, В. Арӡынба, Аԥсны Иреиҳаӡоу Асовет ахада ҳәа аҵаӷны. Арҭ ажәақәа иара В.Арӡынба ихаҭа изаҳкыртә иҟоуп иахьа.

Иҟалаз уи ауп, ашәҟәы аныҭрыжьуаз ианыз аԥсышәала ианзамыԥхьа, ианырзеилымкаа, иԥхьаркит. Нас иҳарҳәеит, абас ахьрыхьыз азы аҳәынҭқарра дуқәа рнапхгаӷцәа анаҭаауа иаанрыжьуа анҵамҭақәа зныртцо ашәҟәы аиҭаҭыжьраан иаанахҭцоит ҳәа.

Нас уа, Ҭырқәтәыла аиԥыларақәа рацәаны иҟан. Балбаллы ҳәа иахьашьҭоу ақыҭаҿы ҳаннеи, издыруаз ӷыџьа тракторк акабина сынҭадыртәан срылганы абнахь сыргеит. Амагнитофон нықәырҵан абасгьы сарҳәеит: «Иҟоу аиаша ҳауҳәароуп, убжьы ҭааӷуеит. Уара уаадыруеит, угәра аагоит. Иаауеит џьоукы анс рҳәоит, џьоукы арс рҳәоит. Уара иудыруа, угәаанагара ҳауҳәарц хҭахуп. Убжьы абра ианылоит, нас уамырԥхашьааит». Саргьы сыԥшӷым, сынцәам, аха сгәаанагара расҳәеит, аҭагылазаашьа шыҟаз, аибашьрагьы ҟаларц шалшо... Ашьҭахь хатәгәаԥхарала иааз аҷкәынцәа реиҳараӷык убра В.Арӡынба даннеиз иҟаз, иалахәыз роуп. Ажәакала, В.Арӡынба Ҭырқәтәылаҟа ицара аҵак дуӡӡа аман, иаӡбазгьы рацәоуп. Аха иҳәатәуп, уаанӡагьы, уи ашьҭахьгьы Аҭаи Ацәышбеи, Ирфан Аргәыни, нас урҭ рӷызцәеи Аԥсны адгыларазы еиҿкааны ирымаз аилак абзоурала ҳдиаспора рыӷнуҵҟа аус дуқәа шеиҿыркаауаз, аџьабаа ӷәӷәаны ишырбахьаз.

Хатәгәаԥхарала еибашьуаз ртәы анаҳҳәо, ибжьаҳажьыр иашам Алада-Урыстәылантәи иҳацхраарц иаазгьы. Ари ахырхарҭала аусура мӷаԥызгоз рганахьала зегь раԥхьаӡагьы зыхьӡ ҳәатәу дреиуоуп Константин Озган.

– Ирҳәоит Дудаев иҿы шәара ишышәҭахыз шәнеиуаншәаауан, шәидтәаланы шәиацәажәон, шәызынеиуаз аусқәагьы ҟамҵакәа шәдәылҵуамызт ҳәа.

– Дудаев иҟны сышнеиқәоз-сшааиқәоз зегьы ртәы ара иалаҳхузеи, аха азҵаара аныкәшәыргыла, хҭыс заҵәык шәасҳәоит.

Ари ҽенак зны Грозныинтәи рациала Тҟәарчали сареи ҳаимардеит. Иҟоузеи ҳәа санразҵаа, иҳамоу ҳабџьар, ҳџьаԥхаџы даара имаҷхеит рҳәеит. Саалаган Дудаев иҟны снеит, иҟоугьы абас-абас ауп, аԥсуаа убас узаарыцҳауеит «хыхь

Аллаҳ дыҟоуп, ҭаҟа – Дудаев», ԥсыхәак ҳзыҟауҭароуп ҳәа. Аԥсны аҳәаа аҟынӡа абџьари аҷьаԥҳани ргаразы авертолиот имысхырц сҭахын. Саниҟәамҵӡа, ашәҟәы ҩны исиҭеит, «Выполнить рейс с гуманитарным грузом до границы с Абхазией» ҳәа анҵаны. Дудаев ихаҭа иԥырҩы дсиҭеит. Убасҟан анс акә, арс акә, Тҟәарчали Аҷандареи 19 реис ҳзыҟаиҵеит. Ашьҭахь иара Ахбиук дҭахоит, Васиухин ижәлан.

– Изеиԥшроузеи шәара шәгәаанагарала усҟан аиашьара ҳзызуз, зшьа ҳазказҭәаз ҳашьцәеи ҳареи иахьатәи ҳаизыҟазаашьа? Иҟаԥатәузеи ҳаимадарақәа рырҕәҕәаразы, иҭахаз рыхьӡ акамыршәаразы?

– Ауаҩы дануаҩха, иуал иқәушәа даҿаӡәы дихәамԥшуазароуп. Ауаҩы абзиара узыҟаиҵазар, уаргьы акы шухәҭоу удыруазароуп. Иаҳзыҟарҵазар, ҳара ҳаԥсоуп ҳәа ҳамхәыцлароуп. Хатәгәаԥхарала аҷкәынцәа шәҩыла иааны иҟарҵаз, зхы ақәызҵазгьы рацәаҩуп, убри ԥхасҭаҳҭәыр ҳәа сацәшәоит. Избан акәзар, усҟан ҳшеибабоз еиԥш, усҟантәи ҳаизыҟазаашьақәа иахьа иҟаӡам. Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы «ахьӡ» мацара ҳашьҭалан, аус атәы ҳхашҭызшәа аҭагылазаашьа ҟалеит.

Иҭахаз рыхьӡ кашәара ақәӡам. Урҭ аҭоурых аҟны ианып, рыхьӡқәа наунагӡа иаанхоит. Аха уи адагьы иҟаҳҵаша рацәоуп. Акызаҵәык, иҳалшо, иҭахаз рыхшара, рҭаацәа ыҟоуп, убарҭ Аԥсныҟа иааганы пату рықәаҳҵо, абраҟа рыԥсы дҳаршьо, рабацәа, рашьцәа рхы зқәырҵаз ҳаԥсадгьыл рбо, ҳаԥсҭазаара иалархәны иҟаҳҵароуп. Убри аганахьала иҳамоу ҳмал-ҳшьал уҳәа ҳармеигӡароуп. Избан акәзар, иахьа ҳара иҳамоу аҭагылазаашьа ҳазҭаз урҭ роуп. Ҳаизыҟазаашьақәа иҵегьы еиҕьтәтәуп, ҳаимадарақәа рҕәҕәатәуп. Уи азы дасу ирылшо ҟарҵароуп, иахьыҟазаалакгьы, изҿызаалакгьы, аҳӡыргара мацараз акәымкәа. Дасу дахьгылоу аҭыԥаҿы илшо ахәыцы азы ихы дамеигӡароуп. Аҵла злагылоу адацқәа рыла ауми. Аха аҵла ус иԥшӡаӡа, иҕәҕәаны, иҳаракны изыҟалаӡом ҭаҟа ихәыҵоу адацқәа ракәымзар, урҭ «аус рымур»... Иаҳҳәап, ишԥаҟалои адацқәа «ҳаргьы ҳарбааит» ҳәа адгьыл ихәыҵыҵырц рҭахар? Аҵла иазҳаларц азыҳәан адацқәа рроль ухәмарроуп. Уи зхысҳәаааyа, иҟаҳҵо зегьы гәык-ԥсык ала иҟаҵалатәуп, ус баша аҳӡыргаразы, ахьӡ азы акәымкәа.

Хатәгәаԥхарала Аԥсныҟа иааны аџьабаа збаз зегьы иҭабуп ҳәа расҳәоит, ирбаз аџьабаазы, иаадырԥшыз агәымшәаразы. Иҭахаз ргәалашәара аҿаԥхьа схырхәоит.

Агазеҭ «Аамҭа», № 9-10, 2018

«ИСАХЬАРКУ АЖӘА АХЫЛАԤШӚЫ ДШӘЫЗГЫЛААИТ!»

(Апоет Терент Џаниа иҿцәажәара)

– Терент Михаил-иԥа, зегь раԥхьа иргыланы шәазаатҿгыларц ҳҭахуп шәара шәабиԥара злиааз аамҭа зеиԥшраз.

– Сареи сара сабиԥареи злиааз ашықәсқәа – ажәлар рҿы «ашықәс еиқәаҵәақәа» ҳәа иԥхьаӡоуп. Иаҳхысыз ашәышықәса 30-тәи ашықәсқәа раан ирацәаӷхеит харада-барада аус иақәдыршәоз, иахганы иргоз, абахҭа иҭаршьуаз. Урҭ зегьы харак акәын ирыдырҵоз: асовет мчра иаҿагылоуп ҳәа иԥхьаӡан. Зегьы зыхҟьоз ҳтәыла ду СССР анапхгараҿы инеиз ауаа рполитикатә ӷаӡара ахьылаҟәыз, аҳәынҭқарра анапхгара аҭара аус аҿы амч еиҳа аԥыжәара амазароуп ҳәа ахьырыԥхьаӡоз ауп. Ари арыцҳара зегьраԥхьаӡа изҭаауаз хыԥхьаӡарала имаҷу ажәларкәа ракәын. Урҭ рыгәҭаны игылан аԥсуаагьы. Аха ҳара ҳажәлар иреиӷьу рҵеицәа амчра ҿыц «иахьаҿагылоз» адагьы даҽа гхакгьы ҟарҵон, – урҭ иаартны мап ацәыркуан автономиатә еиҿкаарак аҳасабала Қырҭтәыла алалара. Асовет мчра ҟалаанӡа, Амшын еиқәа аҿықәантәи аҳәынҭқарракәа акыр, Аԥсны мчыла иргарц иалагахьан. «Аҭыԥҳа бзиа леиԥш зны умҵадырсларын, ииаиы иухатәон архәацәа» – иҳәахьан Алықьса Лашәриа иԥсадгьыли ижәлари знысыз амӷа хьанҭа дазхәыцуа. Мчыла изымгеит аӡәгьы, игазаргьы аамҭала акәын. Убасҟан ицәырҵит даҽа мӷак: ҳажәлар ахақәиҭра рызҭаз. Амчра ҿыц ахь ирымаз агәрагара рхы иархәаны, Москва итәаз ақырҭқәа Аԥсны Қырҭтәыла иаларҵеит. Уи ицәырнагаз ахьаа амжьыжькра ишаҿыз иалагеит асовет жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьра. Иҭацәуан ақыҭақәа, ақалақьқәа. Хыԥхьаӡарала имаҷу амилаҭқәа рхаҭарнакцәа аибашьрахь рышьҭра азин аиҳабыра рықәҵарала ишыҟамлозгьы, лак иасуаз арԥыск,

хаҵак даанмыжькәа атәыла ахьчарахь ирыԥхьеит, 55 ныӡқьҩык Аԥсны аҵеицәа еибашьра ицеит. Зықьҩыла аԥсуаагәы егьырҭ амилаҭқәа ирылагыланы фырхаҵарыла еибашьит. Ари аибашьраҿ иаадырԥшыз агәымшәаразы аӡәымкәа-ҩыџьамкәа ҳара ҳҵеицәа, апоет иҳәан еиԥш, «ԥсра зқәым ахьӡ рчаԥеит», – Асовет Еидгыла Афырхацәа ракәны иҟалеит. Аибашьра ашьҭахьгьы аԥсуа ибзазараҿы еиҭакра бзиак ҟамлаӡеит.

Арыцҳара ду адгьыл иазыннажьыз ахәрақәа рырҭьара зқьыла еилажьыз ақалақькәеи ақыҭақәеи рышьақәыргылара миллионҩыла асовет жәлар анаҿыз аамҭазы, ҳтәыла анапхгара (урҭ зегь ақырҭцәан уеизгьы) рықәҵарала Гыртәылантә ихырҵәаны Аԥсныҟа иааганы индырхо иалагеит зықьҩыла Мрагыларатәи Қырҭтәыла инхоз ауааԥсыра, уи иаҷыдангьы Аԥсныҟа рымҩа аатит ҳадгьыл чашәқәеи амшын аԥшаҳәеи рҿы иааны инхарц зҭахыз қарҭаа аӡәырҩгьы. Акыр шықәсқәа раԥхьа ақырҭуа поет И. Ҷавҷаӡе ижәлар рахь ааԥхьара ҟаиҵахьан амҳаџьырра ашьҭахь аԥсуаа инрыжьыз адгьыл чашәқәеи амшын аԥшаҳәеи атәымуаа (аурысқәа) иныркылааӡа агырцәа инырқыларц. Уи уажәы лабҿаба аҟалара иаҿын. Аҿыцнхацәа рзы аҩн ҿыцқәа дыргылон, ақырҭуа школқәа аадыртуан… Ишнеишнеиуаз аԥсуа школқәа адыркит, қырҭшәала аҵара ҳадырҵеит.

Актәи акласс аҿы ауп сара аԥсышәала аҵара сахьахьӡаз. Ҿнак, аҩбатәи акласс ахь ииасыз ахәыҷқәа акласстә уада ҳанаҩнала, ҵыԥх актәи акласс аҿы аҵара ҳзырҵоз арҵаҩы ԥшӡа Қсениа Сиҭ-иԥҳа Агрԥҳа дныҩнаххын, ҿаалҵит: «Акыр иаԥсоу ахәыҷқәа! Шәгәы иалымсын, сшәыкәыхшоуп. Иахьарнахыс аԥсышәала аҵара иаҟәыхуп. Шәгәы иалсхьоу ак ҟасҵазар, саҭашәымҵан», – лҳәан, еидара дук даҵазшәа, ашьшьыҳәа, лылабжышқәа ԥхьаҳәо ауада дындәылҵит. Ҳара иҟалаз ҳзеилымкааит. Нас зынӡа иқәыԥшыз, еинаалаз ӡҕаб хәыҷык астол днахагылан, лоурысшәеи лаԥсшәеи еилаԥсо акы аҳәара далагеит. Ари ҟалеит 1944 шықәса сентиабр аказы, Кәтол, Чаарқыҭ аҳаблан. Макьанагьы аибашьра цон. Ана-ара иуаҳауан зыԥсӡы ааҩуаз ахацәа ранацәа рмыткәмабжькәа. Усҟан сара сабгьы ари аибашьраҿ дҭахахьан, сан лакәзар, аҩныҟа иаҳзаалгахьан ицоз аибашьра хабарда иалаӡыз лашьа ихәыҷқәагьы – Шьоҭеи Гәылии. Аӡәы лнапаҿы ҳҟалеит ԥшьҩык ахәыҷқәа.

Арҭ зегьы иааркьаҿны, ҩажәак рыла ҳәашьас иамоузеи асҟак ихьанҭаз ашықәсқәа рыӡбахә?!

– Ари аамҭа уадаҩ азы алитературахь шәхьазырҧшыз, уи агәыбылра шәзыркыз иарбан?

– Аҧсшәа ҵеиҧш амаӡам ҳәа иагьа ҟазарала иҳарҳәозаргьы, ҳахшыҩ дырҿыцырц иалагозаргьы, ҳара иҳаман ҳанацәа ргәыҧҳәыхш иадкылан иҳаҳахьаз ҳбызшәа агәыбылра, ҳхы-ҳгәы ирҭагьежьуа иҭан урҭ иҳарҭоз аҧхарра. Уи зыбзоурроу ҳара ҳхала ҳакәӡамызт, уи зыбзоураз ҧсабарала, жәҩанла иҳаҭәашьаз доуҳатә мчын. Дырмит ду ихәыҷтәы жәеинраалақәа «Илыҧхьаӡеит», «Ахәыҷқәа рашәа», «Акәты каркарра», «Аҵыси аҳәыҳәи» ирыҧхьаз, зхаҿы иаанхаз, Иуа Коҕониа ипоемақәа рбызшәеи реиҿартәышьеи ихырхыз, Ӡаӡ Дарсалиа, Иван Папасқьыр, Қьаазым Агәмаа рҩымҭақәа ирылхыз асахьақәа иреиҧхыӡуаз аҷкәын ма дҧыруазар акәын, ма ажәеинраалақәа рыҩра далагар акәын. Аха аҧырра ауаҩы итәӡамызт, саргьы исылшаӡомызт. Убри аҟынтә ажәеинраалақәа рыҩра салагеит. Сара раҧхьатәи ажәеинраалақәа шызҩызгьы, шьҭа споетхар ҟалап ҳәа схы сыҧхьаӡаӡомызт. Иаҵанакуаз рацәаӡан 1954 шықәсазы, усҟан ҳтәыла зегьы аҿы еиҧш, Аҧсынгьы аполитикатә ҳауа аҽаҧсаххьан, апартиа амилаҭ хәыҷқәа рзинқәа рырхынҳәрахь иіасхьан, Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа реидгыла аҧшьгарала Аҟәа еиҿкаан аҩра иалагоз аҿар рсеминар. Уахь снаҧхьан саргьы. Уи хантәаҩыс даман Баграт Шьынқәба, аха аҿар ишьҭырхуа атема, асахьаркыратә ажәа закәу, ажәеинраала аиқәыршәашьа, усҟантәи аамҭазы аҧсуа литература иааннакылоз аҭыҧ атәы ҳзеиҭазҳәоз апоетцәа Алықьса Лашәриеи Кәымф Ломиеи ракәын. Уаҟа сара избеит ҳҵарауаа Хә.Бгажәба, Шь. Инал-иҧа, ҳашәҟәыҩҩцәа дуқәа: Ӡ. Дарсалиа, И. Папасқьыр, аҿарацәа: А. Аџьынџьал, Ш. Ҷкадуа, П. Бебиа, А. Кәыҵниа уҳәа егьырҭгьы. Асасааирҭа «Абхазиа» аҿы уадак ҳаицыҩнан Сарион Ҭаркьыли сареи – ашьҭахь еицырдыруа поет дуны иҟалаз.

– Иаци иахьеи ҳәа еиҿшәырҧшуазар, изеиҧшрази усҟан, асовет аамҭазтәи алитература аҵакы, аҧыжәара змаз иарбан?

– Сара издыруа, сара схаантәи аҧсуа литература аҵакы ушахәаҧшуа ауп аус злоу. Аха еиҳаракгьы алитература хықәкыс иамаз иара анаҧҵаз аамҭеи, атәыла анапхгаҩцәеи, акомму-

нисҭҭә партиеи рырҿехәареи ажәҩан ахь рхагалареи ракәын. Аха аҩымҭақәа зегьы ус иҟан ҳәа аҳәара цәгьоуп. Иаагозар, Баграт Шьынқәба иажәеинраалоу ироман «Аҿатә-уаа» аԥсҭазаара лаша зыргыло акоммунистцәа ирызкуп, рхы еигӡаӡом, ажәлар иҵегьы еиҕьны иныҟәызгаша апланқәа шьҭырхуеит. Аха зны, Шь. Инал-иԥа ароман иазикыз статиак аҿы ишиҳәо еиԥш, автор ирмариацәоит аусқәа, аԥсҭазаараҿы уаҩы иши-бац акәымкәа, ныҳәак ахь ицозшәа иҟалеит... Аха ари арҿиам-ҭа автор иаԥиҵеит зынӡа данқәыԥшыз, ҳәаада аԥсҭазаара агәаҳәара анимаз, ааԥынтәи ашәҭ еиԥш игәалаҟара анышәҭуаз, ԥсыуак иимҩыц аҩымҭа ду жәеинраалала иаԥысҵап, абжь ҿыц ахасҵап, аԥхьаҩ ԥынгыларак имҭакәа ихы-игәы аҿы иназгаша амч аҵаҵаны исҭап ҳәа ӡбаны. Закәытә сахьоузеи ииаанарԥшуа, мамзаргьы ишԥеихышәашәо уи иажәақәа:

Уаҟа бжьасҵас иҭҟьаны,
Ҩ-бахә дуқәак еимҟьаны,
Хаҳәи-мақьеи еидыкшало,
Ахаҳә-мақьа иадыҽеало
Жәытә аахысгьы агәы шуа,
Ӡиқәа леиуеит еилашуа!

Ииаркьаҿны иаҳҳәозар, «Аҿатә-уаа» аҿы Аԥсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба атема ҟаиҵеит аамҭа ишаҭахыз, аха аҩымҭа ҟаиҵеит асахьаркыратә ԥҵамҭа ишақәнагаз. Аха убри аамҭазы апоет иажәеинраалақәа акыр рҿы уи ихашҭуеит аамҭа адҵақәа, иҿаԥиҽуеит иара аамҭа ԥхьаҟа ацара иаԥышь-клаҳауа ацәгьа-мыцәгьақәа. Алықьса Гогәуа иеиԥш иҟоу аԥ-суа шәҟәыҩҩцәа дуқәа рҩымҭақәа гәцаракны ирыԥхьаз ауа-ҩы игәеимҭарц залшом урҭ рҩымҭақәа рҿы аамҭеи уи зтәуи ракәӡам хадара зуа. Хадара зуа аԥсҭазаара аҵабырг ауп. Ус иҟоуп, иҵегь инахаран ҳцозар: Ф. Искандер, Иу. Бондарев, В. Распутин, В. Солоухин, А. Битов уҳәа аӡәырҩы раԥҵамҭақәа.

– Иаҵанакуазеи шәара шәзы алитературатә, асахьаркы-ратә ажәа?

– Раԥхьа иҟан ажәа – ҳәа иҳәазаап ҳара ҳазшаз. Уаантәи ауп ишалагаз зегьы – ауааԥсыра реибадырра, реилибакаара, реидгылара... Уи ада ԥсыхәа имаӡам ауаҩы. Аха ажәа иаҵанак-

уа зегь схәоит ҳәа ӡбаны акгьы мҳәакәа саанхар аасҭа, саангылоит сгәы иҭоу зегьы сахьаркны изҳәо апоет ду иажәеинраала ацыԥҵәахаҿы:

Ажәа – жәҵысуп, гәырӷьаҿҳәашоуп,
Даҽазныхгьы – лаӷырӡашоуп.
Ажәа – ҭынчроуп, имза шашоуп,
Ажәа – ҳаԥхьа иҟалашоуп.

– Аԥхьаҩцәеи шәареи шәеинырра шԥаҟоу, насгьы, шәара шәгәанала, изеиԥшроузеи иахьа аԥхьаратә культура?

– Ахьыԥшымра анҳамамыз – аԥхьаҩцәа маҷымкәа иҳаман. Иахьа ҳаԥхьаҩцәа рхыԥхьаӡара иагхеит. Ашәҟәқәа ҭыҵуеит ирацәаны, томла. Аҭыжьшьагьы акырӡа еиӷьуп. Даара сгәы снархьуеит урҭ, шамахамзар, аӡәгьы иаахәаны дахьырмыԥхьо. Мшәан, ҳахшыҩ зегьы амал арҳарахьы ицама? Ари даара ишәарҭоуп. Ирыцҳасшьоит аԥсуа ԥхьаҩ дызмам ашәҟәы. Шьоукы-шьоукы ирҳәалоит, ашәҟәы, аҩымҭа бзиазар, иаазхәо, иаԥхьо ҟалоит ҳәа. Аха ашәҟәы уамыԥхьаӡакәа излаудыруазеи уи бзиоу ицәгьоу. Ҳазҭалаз ашықәс ҿыц азы ужәлар ирзеиӷьушьозеи ҳәа шәсазҵаауазар, сара исҳәарц сҭахуп: аидгылара, архнышьна еиҩызҵәаз реиԥш аешьара, ҳара ҳазмырҿио аиҵашьыцра акажьра. Убарҭ рыгәҭа игылазар сҭахуп абызшәа, ашәҟәы рыбзиабара.

– Имаӡаӡам, арҿиаҩцәа – ашәҟәыҩҩцәа, апоетцәа зегьы еиԥшны ирыдыркылаӡом акритика. Шәышԥазыҟоу шәара алитературатә критика?

– Сара сажәеинраалақәа ирыхцәажәахьан аԥсуа литературатә критика ахадараҿы игылаз академик Хә.Бӷажәба, академик С.Зыхәба, аҵарауаҩ А.Аншба, алитературадырҩы, арҵаҩы В.Занҭариа уҳәа егьырҭгьы. Иаахтны исҳәоит: аӡәгьы ажәҩан ахь схаимгалаӡацызт, уахь схазгалаша сара исымамызт. Аха зегьы еицәажәаны иҟазшәа, ирҳәон сажәеинраалақәа аццакра шырнубаалоз, асахьаркыратә ԥсыҽрақәагьы шрылаз. Урҭ ааҭгыланы ажәеинраалақәа ирыгыз-ирыбзаз сарҳәон. Сара урҭ исырҭоз «аҽыԥныҳәақәа» срызхәыцуан.

– Иахьатәи ҳаамҭазы зегьы ишыжәбо еиԥш, ашәҟәыԥхьара акультура уаанӡеиԥш иҟам, ауааԥсыра, реиҳараҩык аҿар

здызыҧхьало акакәны иҟалеит акомпиутер. Шәгәы ишҧаанагои, иамоума ашәҟәы аҧеиҧш?

–Ҳара иахьа уажәраанӡагьы бзиа ибаны, иҵьшьаны, ҳдунеихәаҧшра арҭбааразы, агәалаҟаразы ишҳалшо ала ҳрыҧхьоит ажәытә бырзентәылеи римтәи акультуреи рлитературатә баҟақәа, адунеи аклассикцәа рҩымҭақәа, урҭ ажәларқәеи ҳара ҳажәлари рҿаҧыцтә ҳәамҭақәа еиҿҳарҧшуеит. Арҭ аиҿырҧшрақәа ирыбзоураны еилаҳкаауеит ажәларқәа рҭоурых, рыбзазашьа, рашәақәа рҵакы, рфырхаҵара иазку аҳәамҭақәа, еиҳаракгьы Гомер ипоемақәа, Архилохи Сапфои уҳәа ражәеинраалақәа рпоезиа асахьаркыратә ҷыдарақәа. Сара сгәы иаанагом ауаҩытәыҩса ихы, иҧсы, ишьала иаҧҵоу арҿиамҭақәа рхаҭыҧан аихеи ахаҳәи цәырҵып ҳәа. Аҧсҭазаара ыҟанаҵы ашәҟәгьы ҟалоит.

– *Хараӡа ишәаҩсхьоу ашықәсқәа рышьҭа шәанхыҧшыло иарбан хәыцрақәоу зегь раҧхьаӡа шәхаҿы, шәгәаҿы иааиуа?*

– Ирҳәоит, ҭакәажәык быжь-цуҭак хьаас илыман, лара аӡәгьы дигәалашәомызт ҳәа. Убасшәа сыҟоуп саргьы. Закәытә мҩа хьанҭоузеи изнысыз Ҳаҧсадгьыл ду ҳәа ҳзышьҭаз атәылеи ҳажәлари! Ҳажәлар рхы-рыҧсы аҳәҵан аамҭа ҿыц ааргеит. Анхамҩа ҿыц еиҿыркааит, аҳәынҭқарратә хатәмал економикатә шьаҭас иҟарҵеит, ахьҭеи амлеи чҳаны еиҿыркааит аенергетикатә система, ҳаҧсадгьыл ду ашәарҭара ианҭагыла, милаҭрацәала ажәларқәа еидгыланы афашизм аҭра иҭаршьит. Идырҕьеит аибашьра иаанагаз ахәрақәа, ажәлар рыҧсҭазаара аҧхара аныҧшуа иалагеит. Иҕьацеит анхамҩақәа, аҵарауаа рнапахьы иааргеит акосмос, иҕьацеит амедицина, ицәырҵит здырра ҳаракыз аҿар, аспециалистцәа. Аҩаӡара ду аиуит алитература, аҟазара, акультура... Аха абранӡа ихалаанӡа ҳажәлар рнапхгаҩцәа иҟарҵоз, риашашьа змамыз агхақәа ирыхҟьаны иҟан харада-барада ауаа рырӡра, амилаҭ маҷқәа рзинқәа реилагара, рбызшәа рҿыхра, милаҭк ажәҩан аҵаҟа даҿа милаҭк аҵацалара, ажәлар раҕацәа рыҧшаара. Аха арҭ зегь ыҟан ҳәа ӡбаны, арҭ зегь ирыхәҭоу ҳәатәуп ҳәа ӡбаны, аха акариереи, иҿиоу атәылақәа рымҵақьақьара ҟазшьас ишьҭыхны, еиҭасҳәоит, ҳажәлар ршьеи рылабжыши рыла икәабаз атәыла, ҳтәыла гәакьа ззаҳҳәоз атәыла, ахи ашьапи еидҿаҳәала-

ны Америка иамҵарыжьит. Уи чарҳәаран. Иҳамаз зегь наҟ инкажьны, аҳәынҵәа ақәҭәаны, хьӡы змам, ҭакԥхықәра здым аҳәынҭқарратә система аҟаҵара, ҳара ҳаиԥш хыԥхьаӡарала имаҷу ажәлар ирыламӡар ҳәа сшәоит. Ирыламӡар алшоит иагьа хьыԥшымра ҳамазаргьы. Абри сархәыцуеит.

Сара исҭахуп Аԥсны, ишырҳәо еиԥш, Ҳазшаз итәарҭаны иҟазарц: араҟа ажәлар мыцхәы иԥшӡазарц, еицхыраауазарц, бзиа еибабозарц, аӡә иқәҿиара даҽаӡәы деигәырҕьозарц, ацәгьа рымхәыцуазарц, ахшара бзиа ирызҳауазарц, рааӡашьа иақәшәозарц, ианаҭаху ахаҵара аадырԥшуа, ианаҭаху – ачҳара аадырԥшуа иҟазарц… ари заҳауа аӡәы оумашәа ибаны, «ари ауаҩ алакә далашазаап» ҳәа игәы иаанагар ҟалоит. Мшәан, зыҟалара алымшо, цәгьара злаз ҳәа акыр сҳәама?!

– Проблемас иҟои иахьа аԥсуа литератураҿы шәара шәгәаанала (ҳәарада, апроблемақәа рацәоуп, аха…), ҩажәак рыла иуҳәозар?

– Ҩажәак рыла иуҳәозар, иахьатәи аԥсуа литератураҿы проблемас иҟоу, ибзианы аҩра ауп. Темас иҟоу – Аԥсны ахақәиҭтәразы ажәлар иаадырԥшыз афырхаҵара ауп.

– Ашәҟәыҩҩы изы зегьы иреиҳау аҳамҭа иарбан?

– Ашәҟәыҩҩы изы зегьы иреиҕьу ҳамҭоуп ишәҟәқәа ианрыԥхьо.

– Жәытәла иугозар, ҳара иахьынӡаадыруала, аԥсуаа рықәра атәы рацәак иалацәажәаӡомызт, рира амшгьы убас. Аха зегьакоуп, арыцхә рыцхәуп. Шәышԥазыҟоу шәара ауаҩы иира амш, ԥакыс иашәҭозеи аԥсуа поет, ашәҟәыҩҩы ииубилеи азгәаҭара?

– Ашәҟәыҩҩы шаҟа ихыҵыз ала акәӡам иԥсҭазаара ахә шыршьо. Уи иԥсҭазаара ахә ршьоит ажәлар рзы иҟаиҵаз аус бзиақәа рыла, ииҳәаз ажәа сахьарк ала. Ашәҟәыҩҩы ддузар, ажәлар дырбоит, иажәа ҟәышқәа рхы иадырхәоит, рдунеихәаԥшра арҭбаауеит, рыбӷа ирӷәӷәоит, ижәлар адунеи иахирҵәоит. Аԥсни аԥсуа жәлари адунеи иадыруа рыҟаларазы имаҷума М.Лакрба иновеллақәа ирылшаз, Ф.Искандер, И.Папасқьыр, Б.Шьынқәба, И.Ҭарба, А.Гогәуа уҳәа рроманқәа ирылшаз? Ас иҟоу абаҩхатәрақәа рнапы иқәыргыланы ирбозар ауп ажәлар, атәыла аиҳабыра, урҭ риубилеиқәа ныҳәак иаҩызазароуп, иааӡагазароуп. Згәы иаанагодаз шәышықәса заҵәык раԥхьа «Аҳы, сышәҟәы уеиҵамхан» ҳәа Дырмит Гәлиа зхы

икыз аԥсуа литература абасҟак иҿиап, иазҳап, аԥеиԥш бзиа аманы иҟалап ҳәа. Аха Анцәа дызмоу ажәлар рҿы ари аҩыза адоуҳа ҟалар алшозаап!

– Ирашәҳәарц ишәҭахузеи ҳаԥсуа ԥхьаҩцәа, алитература знапы алаку?

– Аԥсуа поетцәа, ашәҟәыҩҩцәа, аԥсуа доуҳа знапы алаку зегьы исахьарку ажәа ахылаԥшҩы дшәызгылааит!

Ажурнал «Алашара» № 1, 2017

«ИСҬАХУП АԤСНЫ ИШӘҬЫКАКАҶУА ТӘЫЛАЗАРЦ»

(Е. Ф. Басариа лыҿцәажәара)

Лыԥсҭазаара далҵит 1979 шықәса раахыс СССР-и Аԥсни рышәҟәыҩҩцәа реидгылақәа ирылаз, Украинатәи ашәҟәыҩҩцәа Рмилаҭтә еидгыла алахәыла, Н. Гоголи В. Короленкои рыхьӡқәа зху апремиақәа занашьоу, акыршықәса Киев ақалақь аҿы инхоз, урысшәала иҩуаз аԥсуа шәҟәыҩҩы, аиҭагаҩ Еҭери Фиодор-иԥҳа Басариа.

Еҭери Басариа диит 1949 шықәсазы Очамчыра араион Кәтол ақыҭан. Далгеит А. М. Горки ихьӡ зху Москватәи Алитературатә институт. Ашәҟәыҩҩы лҩымҭақәа Аԥсни аԥсуа жәлар рыбзазареи урҭ рыԥсҭазаареи ирызкуп. Убри алагьы Аԥсны ахьӡ ӡырылгон. Лҩымҭақәа еиҭагоуп аԥсуа, аукраин, аиталиан, анемец уҳәа абызшәақәа рахь. Лхаҭа аԥсшәахьтә аурысшәахь еиҭалгахьан аԥсуа шәҟәыҩҩцәа аӡәырҩы рҩымҭақәа. Иааиԥмырҟьаӡакәа Аԥсни луаажәлари дрымадан, лтәылаҿы имҩаԥысуаз ахҭысқәа зегьы дрызҿлымҳан.

Аԥсуа шәҟәыҩҩцәа, аинтеллигенциа зегьы реиԥш, агазеҭ «Аԥсны» аредакциа аусзуҩцәа даара гәалсра дула ирыдыркылеит ашәҟәыҩҩы дахьҳаԥхаз.

– Еҭери Фиодор-иԥҳа, ишԥананагеи шәыԥсҭазааратә мҩа Украинаҟа? Агәра жәгома Шәара алахьынҵа?

– Алахьынҵеи Анцәа ибзоуреи сара, хымԥада, агәра згоит. Даҽа усуп, Анцәа игәҭакы есқьынгьы еилкаам. Иаҳҳәап, аҟанҷ аԥсра ҳәа изышьҭоу, ҳазшаз хьӡыс иаиҭеит аԥарԥалыкь ҳәа. Қьырсианк иаҳасабала исҳәарц сылшоит, уззымиааиуа ԥышәа-

ракгьы Анцәа уаҟәиршәом. Сыԥстазаараҿ ус иҟалеит, Киев сынхоит, сыбжьамӡит, ус анакәха, сымчҟәа сызхеит сызлашәаз аӡеибафара саламӡырц. Убриаан аӡәгьы игәы нысмырхеит, аӡәгьы дсымҭиит, аӡәгьы сиғрамгылеит. Сыҟәра наскьацыԥхьаӡа, сызхылҵыз сыԥсадгьыл садзыԥхьало амч есааира иғәғәахоит. Даара игәхьаазгоит сыуацәа-сҭахцәа, сгәы иалоуп, санҟәыԥшыз еиԥш, сахьиз, сахьааӡаз сыѡныҟа лассы-лассы сахьзымнеиуа. Иҳабжьалаз аҳәааҟәа зны-зынла сгәаҵға кылжәаны иҭысуашәа збоит, сара среиуоуп зыѡнҟәа ирдәылымҵӡакәа зыԥсадгьыл иаҟәырыҭхаз анасыԥдаҟәа.

– *Ишԥашәныруеи аԥсҭазаара атәым жәѡан аԥаҟа?*

– Андреи Вознесенски имоуп цәаҳәаҟәак, сара даара исгәаԥхоит: «Аԥсадгьылҟәа еиуеиԥшым. Ажәѡан акуп. Жәѡан мацарала иҭоуп ауаѡы иԥсы». Ари – азҵаара философиатә ганла ҳахәаԥшуазар. Ус акәымкәа, «атәым жәѡан» ҳәа ззаҳҳәо атәым дгьыл акәзар, ҳәарада, аҭак даҿакала иҟасҵоит, – атәым дгьыл аҿы анхара еснагь шәаӡыӡарак аҵоуп. Араҟа, сгәаанагарала, ихадароу – тәык иеиԥш ахымѡаԥгара, Папа Римтәи иаасҭа иԥшьоу уаѡны аҿыҟаҵара аҭахӡам. Ус уаналага, ухаҿра уцәыӡуеит. Сара адунеихаангьы уи сҿазысымшәацызт, атәым культура ҳаҭырла сшазыҟоугьы. Сгәанала, схатә ԥсҭазаара еиҟәсырхоит ҳәа укәша-мыкәша иҟоу аҿереиԥштәра, ашәҟәыѡѡы изы аԥсра иаѡызоуп.

– *Иарбан хәыцраҟәоу ишәызцәырҧуа шәыԥсадгьыл Аԥсны шәаназхәыцуа?*

– Абзиабареи ашәарҭара ацәанырреи. Еиҳаракгьы аԥсадгьыл ацәыӡразы ашәарҭара ғәғәахеит аҳәааҟәа анҳабжьала нахыс.

– *Иарбан шәарҭароу Аԥсны аганахьала ижәбо?*

– Аԥсуара ахашҭра.

– *Аԥсуа бызшәа апроблемазы ишәҳәарц ишәылшозеи?*

– Абызшәа апроблема даара иҵарны иҟәгылоуп зхыԥхьаӡара рацәоу ажәларҟәа рҿгьы, нас ҳара ҳзы иуҳәозеи. Сара, ҵаҵғәы амамкәа аукраин бызшәа апроблема зманы идәыҟәу аукраинцәа лассы-лассы ирасҳәалоит, шәара шәхатәы бызшәа аурыс бызшәа ацәымғразы акәымкәа, ииашаҵәҟьаны бзиа ижәбозар, шәхыԥхьаӡара зларацәоу ала, шәбызшәа шәарҭаӡам ҳәа. Ҳара ҳҿы даҿа ҭагылазаашьак ыҟоуп. Аха агәра згоит ѡыцьа аԥсуаа ирыдамзаргьы рыԥсы ҭанацы

рхатәы бызшәала ишцәажәало. Еснагь Аԥсны иқәыԥлааит аԥсуа иажәаҳәа абжьы.

– Изеиԥшроузеи шәгәаанагарала Аԥсны аҭагылазаашьа Урыстәылеи Украинеи реизыҟазаашьақәа ирҿырԥшны иугозар, ганкахьала, Урыстәылеи Қырҭтәылеи – даҽа ганкахьала?

– Аԥсны излаҳәынҭқарра мачу ала, иныҟәнагозар ауп иҳараку адипломатиа, ажәлар рҿы ахьӡи-ахьымӡӷи реиԥш уи еснагь иӷәӷәаны иҟан, ҳаасҭа еиҳау аҳәынҭқарракәа ҳрыцҳадмырӡырц азы. Урыстәыла ацәымӷра ашьаҭала Қырҭтәылеи Украинеи «аиԥызара» шныҟәырго еиԥш, аизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара иашам... Ииашам, иарбан ҳәынҭқарразаалак ахатәы интересқәа ирзымхәыцуазар. Аха убриаан, аинтересқәа реиқәшәара иаанагаӡом адунеитә уаажәларра зегь шаҿагылазгьы, Урыстәыла Аԥсны ахьазханацәаз азы ҭабуп аҳәара аҭахым ҳәа.

– Ишԥаҟоу иахьа Украина урыс бызшәала иԥуа ашәҟәыԥԥцәа рҭагылазаашьа?

– Излаԥуа иарбан бызшәазаалакгьы, ууанӡатәи Асовет Еидгыла иацанакуаз аҳәынҭқарракәа рҿы ашәҟәыԥԥцәа рҭагылазаашьа уаҵашьыцыртә иҟам. Алитература – ауаа ӷарқәа рзы «ашоу» иахәҭакхеит, гәмырҿыӷьгак, ажәалатәи хәмаррак еиԥшхеит, ууанӡеиԥш, аҵаралашареи, афилософиатә хәыцреи, аполитикатә ҭысреи рфункциақәа уҳәа шынанагӡоз еиԥш акәымкәа.

– Шәҳазрылацәажәар ҳҭахын шәырҿиаратә планқәа. Иарбан рҿиамҭоу уажәы зыԥра шәаҿу?

– Сара уажә аԥра саҿуп «Москватәи аамҭа» ҳәа хьӡыс изыҭаз аповестқәа рцикл. Уи азкуп иҳаԥсыз ашәышықәса 70–80-тәи ашықәсқәа рзы Асовет Еидгыла аҳҭнықалақь аԥсҭазаара аԥсуа ԥҳәызба ишлыдылкылоз.

– Ишԥарыдыркыло аукраин ԥхьаԥцәа шәырҿиамҭақәа?

– Сара сашшуам сыԥсҭазаараҿы аԥхьаԥцәа гәыразқәа ыҟам ҳәа. Сара сзы даара игәахәа дууп сышәҟәқәа рыла аукраин ԥхьаԥцәа аԥсуаа рҟазшьа аҵыдаракәа ахьеилыркаауа.

– Аԥсны аибашьра ашьҭахьтәи аамҭа угозар, иарбан хҭыс бзиоу иалышәкаарц ишәылшо?

– Аԥсны ахьыԥшымра азхаҵара.

– Ишԥажәбои Аԥсны ԥхьаҟатәи аԥеиԥш?

– Сгәи сылаӷырӡи еилаҵәоит асоциалтә ҳа «Феисбук» аҟны амашәырқәа ирыхҟьаны Аԥсны аҿар ахьҭахо атәы санаԥхьо. Ари аҿкы бааԥсы ахышәара-аҵышәара шьҭнахит. Нас анаркоманиа. Ҳара ҳазламаҿу ала, асеиԥш ҳхы ҳазныҟәар иашам. Ажәлар дуқәа ирылаӡо ҳара иҳалаӡом, ҳажәлар маҷ рзы уи ҟалар ауеит ақәӡаара иалагамҭаны. Ари еиԥш ахахьы аагарагьы уцәа уҭанарӡыӡоит. Сара исҭахуп Аԥсны ишәҭыкакаҿуа тәылазарц, уи азы Анцәа сиҳәоит. Агәра згоит, шьала зхақәиҭра ҿызхыз ҳажәлар шмыӡуа.

– Иҟаԥатәузеи иахьа Аԥсны аҭынчреи аиқәышаҳаҭреи реиқәырхаразы?

– Аидгылареи, аилибакаареи, анажьреи рахь амҩақәа ԥшаалатәуп. Акгьы ҟазымҵо иоуп агха змыхьуа. Аха агхақәа рзгьы, уаҵәы шьала ахә ҳшәо иҟамлароуп. Ажәлар маҷ азин рымам аиҿагылареи аҽеиҩшареи.

ақ. Коктебель, 15.09.2012
Агазеҭ «Аԥсны», № 35, 2013

«АМУЗЕИ ИАҬАХУП АИҬАШЬАҚӘЫРГЫЛАРА»

(Светлана Қорсаиа лыҿцәажәара)

Аԥсны амилаҭ-культуратә центр хадақәа ируакуп Аԥсны жәлар рпоет, аԥсуа литература абду Дырмит Иасыф-иԥа Гәлиа Иҩны-Амузеи. Ааигәа уи еиҳабыс дҟаҵан аҵарауаҩ, аҟазараҭҵааҩы, аԥышәа ду змоу атележурналист Светлана Вианор-иԥҳа Қорсаиа. Амузеи иамоу апроблемақәеи, аҿаԥхьа иқәгылоу азҵаарақәеи, аԥхьаҟатәи апланқәеи ирызкуп ишәыдаагало аиҿцәажәара.

– Раԥхьа иргыланы, иаҳҭахуп шәазаатҭгыларц Дырмит Иасыф-иԥа Гәлиа Иҩны-Амузеи иахьатәи аҭагылазаашьа?

– Уамак ҵуам сара Дырмит Иасыф-иԥа Гәлиа Иҩны-Амузеи еиҳабыс сҟарҵеижьҭеи. Убри аҟынтә ари акультуратә хәышҭаара ду иахьатәи аҭагылазаашьа зеиԥшроу, иагу-иабзоу зегьы инарҵауланы аҵаара сахьымӡацзаргьы, зегьакоуп, аԥхьаҟа иҟаҵатәу, иӡбатәу азҵаарақәа, апланқәа уҳәа акыр ҳрызхәыц-

хьеит сколлегацәагьы саргьы. Ҳәарада, амузеи аҿы апроблемақәа маҷӡам.

Сара саҧхьагьы араҟа аус зуаз ауаа иҟарҵаз рацәоуп, зыҧсҭазаара иалҵхьоу Наҭела Џьичаева аҧхьа днаргыланы, амузеи аусзуҩцәа рҟынӡа. Араҟа иҟоуп зус бзианы издыруа аусзуҩцәа, аспециалистцәа. Иаҳҳәап, афонд ахьчаҩ еиҳабы Маиа Кәыҵниаҧҳа, аҭҵаарадырратә усзуҩы еиҳабы Заира Кәакәаасқьырҧҳа, иара убас егьырҭ аӡгабцәагьы.

– *Хаҭала амузеи ахыбра ҳазаатҭгылозар?..*

– Ишыжәдыруа еиҧш, шықәсқәак раҧхьа Аҧсны ахыбрақәа, еиҳаракгьы акультуратә хәыштаарақәа реиҭашьақәыргыларазы аусқәа мҩаҧысуан. Усҟан Дырмит Гәлиа имузеи аганахь иаанхеит. Зынӡа акгьы ҟарымҵеит ҳәа сызҳәаӡом. Ҵоуп, хәҭа-хәҭала ремонтқәак ҟарҵеит. Аха сара шәсазҵаауазар, хәҭа-хәҭалатәи аремонт акгьы аанагаӡом иахьа. Уи аибашьра еилгеижьҭеигьы акырынтә хәҭа-хәҭала аремонтқәа ҟарҵахьан. Аха уажәшьҭа убри еиҧш аҭагылазаашьаҿы ҳааины ҳаҟоуп, амузеи шьаҭанкыла еиҭашьақәыргыламзар амуа аҟынӡа. Избан акәзар, ари жәытә хыброуп, ақәрагьы маҷымкәа иамоуп. Аҭыӡқәа ракәзар, ирҕәҕәатәуп, мамзар наҟ-наҟ еилаҳар алшоит. Убри анаҩс, иҟоуп даҽа проблема дукгьы. Амузеи акәша-мыкәша инхо ауаа рыргыларақәа еиҳа-еиҳа амузеи иазааигәартәуа иалагеит. Абраҟа, аҩны ашьҭахьала ашә ахьаауртуа, ижәбоит, агәылацәа рыргыларатә маҭәахәқәа ааганы ишьҭарҵахьеит. Ари закәандароуп. Атәылақәа зегьы рҟны амузеиқәа рыкәша-мыкәша акгьы аргылара азин ыҟаӡам, уи иара ахатәы закәанқәа амоуп. Раҧхьаӡа иргыланы, абылра аҽеацәыхьчара аҧҟарақәа ирықәшәом. Аха, иџьоушьаша, арҭ аусқәа аҧшьызго зегьы аргыларазы азин шрымоу ала ашәҟәқәа рнапы иакуп. Иҟалап, маҷк ахылаҧшра ҳцәаггхазар. Анцәа иумҳәан, ааигәа-сигәа игылоу хыбрак аҿы абылра ҟалар, амузеи зегьы лықәблаа ицар алшоит.

Асовет аамҭазы амузеи ахьыҟоу аҩны азбжак аҿы инхоз ауаа даҽаџьара анхарҭа ҭыҧқәа рзылхны ауадақәа ҭадырцәхьан. Урҭ ауадақәа аремонт зынӡагьы ирзуӡам. Уаанӡа аремонт ахьыҟаҵаз ауадақәа рҿы акәзар, аҩнымаҭәа ажәит. Аҟәардәқәа аҩ ирфеит. Амузеи аҿы ари аҩыза ҟалар ауӡом. Убри аҟынтә, еиҭасҳәахуеит, аҩны шьаҭанкылатәи аремонт

азутәуп, сынтәа уажәшьҭа иахьӡом, аха ианамуӡах ҽааны. Уаҳа ԥсыхәа ыҟаӡам.

– Амузеи ахаҭа аусура атәы ҳҳәозар, иарбан хырхартақәоу Дырмит Гәлиа дызлаарԥшлатәу ҳәа ишәыԥхьаӡо?

– Традициала убасшәа иҟан, Дырмит Гәлиа имузеи еиҳабацәас иамаз филологцәан, мамзаргьы шәҟәыҩҩцәан, поетцәан зҳәаз иеиԥш. Сара сыгәгьы иаанагаӡомызт амузеи еиҳабыс сҟарҵоит ҳәа. Аха ашьҭахь изласаҳаз ала, лара Дырмит Гәлиа имаҭа Татиана Гәлиа лхаҭагьы илҭахын амузеи аҿы ишьҭыхзарц егьырҭ ахырхарҭақәагьы, иаҳҳәап, атеатр. Аамҭак азы лареи сареи Урыстәыла, ГИТИС ҳәа изышьҭоу атеатртә ҟазара аҵараиурҭаҿгьы аҵара еицаҳҵон. Ус лара хаҭала акгьы салымҳәеит, аха сгәы азҩоит амузеи еиҳабыс сыҟаҵараҿы лара лажәалагалагьы ыҟоуп ҳәа.

Амузеи аиҳабра – ари хаҭалатәи афеида узҭо маҵураҭыԥым, ари аҭакԥхықәра ду зцу, иԥшьоу усны сахәаԥшуеит. Сара адунеихаан амузеи аҟны аус смуӡацызт. Аха Дырмит Гәлиа ирҿиара сыԥсҭазаара еснагь иадҳәалан. Ишдыру еиԥш, Дырмит Гәлиа алитература мацара даҿӡамызт. Иҟаӡам хырхарҭак аԥсуа доуҳатә ԥсҭазаараҿы, аԥсуа культураҿы ари ауаҩ злагамҭаҿы дгыламыз, зхы имкыз: алитература, абызшәа, аҭоурых, акультура, аҟазара, атеатр уҳәа. 1919 шықәсазы агазеҭ «Аԥсны» аҭыжьра шеиҿикааз еиԥш, иеиҭаҵуа атеатргьы раԥхьаӡа еиҿызкааз иара иоуп. Ақыҭақәа дрылаланы еиҿикааз аус ауп иахьа иҳамоу С.И.Ҷанба ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә драматә театр ашьақәгылара шьаҭас иаиуз. Саргьы исҭахуп амузеи аусура абызшәеи, алитературеи, аҭоурыхи рнаҩсан, атеатртә хырхарҭагьы амазар.

– Дырмит Гәлиа иахьа инагӡаны дыҭҵааума?

– Иахьа Дырмит Гәлиа ихьӡ ахуп Аԥсуаҭҵааратә институт, Аҳәынҭқарратә музеи – убас, иҳамоуп иара Иҩны-Амузеи уҳәа. Аха даҽа ганкахьала уахәаԥшуазар, иахьа уажәраанӡа Дырмит Гәлиа иахьынӡахәҭоу зегь рыла дыҭҵааны дҳамоуп ҳәа ҳазҳәом. Ииашоуп, ихьӡ еснагь иаҳҿакуп, аха иара илшаз, хырхарҭацыԥхьаӡа иҟаиҵаҵәҟьаз зегьы ҭҵааны, еилкааны иҳамаӡам. Убри аҟынтә, сгәаанагарала, амузеи аҿы аҭҵаарадырратә ус иҵегьы хшыҩзышьҭра азутәуп. Дырмит Гәлиа ҳара ибзианы даадыруеит алитература, абызшәа, аҭоурых уҳәа рга-

нахьала. Аха Дырмит Гәлиа зынӡагьы дыҭҵааӡам аԥсуа театр аганахьала. Уи иазкны иара сара схаҭа аусумҭа ду аҩра саҿуп. Аԥхьаҟагьы гәҭакыс исымоуп аҭҵаарадырра ахырхарҭала «Дырмит Гәлиеи аԥсуа театри» ҳәа ашәҟәы аҭыжьра.

– Ирацәаҩума иахьа амузеи иаҭааууа ауаа рхыԥхьаӡара?

– Иахьатәи аамҭазы, сара усазҵааууазар, амузеи маҷк икҿахашәа иҟалеит. Ҵоуп, лассы-лассы ашколхәыҷқәа аҭааууеит. Араҟа имҩаԥысуеит аиубилеиқәа, ахәылԥазқәа. Аԥсны амилаҭтә хәыштаарақәа аҭааҩцәа радԥхьалара иазкны иааиуа амзазы акультуреи аҭоурых-культуратә ҭынха ахьчареи Рминистррҭаҿы ҩымштәи асессиа мҩаԥысраны иҟоуп. Насгьы иаараны иҟоуп амузеиқәа русура аганахьала аԥышәа змоу москватәи аекспертцәагьы, урҭ ҳара ацхыраара ҳарҭоит. Ҳгәы иҭоуп ҭаацәала амузеи аҭаара аиҿкаара, ахәылԥазқәа рымҩаԥгара, ҳашәҟәыҩҩцәеи ҳпоетцәеи риубилеиқәа разгәаҭара. Насгьы сынтәа инаркны амузеи иадаагалар ҳҭахуп атеатр актиорцәагьы. Имҩаԥгалазарц агәаҳәара ҳамоуп имаҷу атеатр-музыкатәи амузыка-литературатәи хәылԥазқәа, аҿар алитература агәыбылра дзыркуа асахьаркыратә ԥхьарақәа. Мызкахьы знык иадамзаргьы еиҿкаалатәуп авторцәа қәыԥшцәа рҩымҭақәа рыԥхьара, реилыргара.

Есышықәса ҳтәыла иаҭааууеит хыԥхьаӡара рацәала атуристцәа. Урҭ рыблала ирбоит Аԥсны аԥсабара, ирҭааууеит аҭыԥ ԥшӡарақәа. Имҩахыҵуеит Аботаникатә баҳчахь, Аҳәынҭқаррратә музеи ашҟа уҳәа. Аха Дырмит Гәлиа Иҩны-Амузеи ахьгьы атуристцәа мҩахыҵуа иҟаҵазар, даара иус бзиоуп ҳәа азысыԥхьаӡон. Избан акәзар ҳтәыла иаҭаауа, аԥсабара адагьы иазхьарԥшлатәуп ҳҭоурых, ҳлитература, ҳкультура, аԥсуа идоуҳатә ԥсҭазаара. Убасҟан ауп урҭ рыԥсшьара анаҩсгьы ҳтәылазы еиҳа ихаҭәааау аинформациа анроуа. Имҩаԥгалатәуп аконкурсқәа. Ара Дырмит Гәлиа идоуҳа ыҟоуп...

Ара ҳазлацәажәо зегьы макьана апрограмма азхәыцроуп. Дырмит Гәлиа имузеи аҟны утәаны ихьӡ аҳәаара мацара акгьы ҳнаҭаӡом. Ажәлар ирыларҵәалатәуп Дырмит Гәлиа ирҿиара, ганрацәала илиршаз, инапы злакыз аусқәа. Уи азы иҟоуп ауаа, иҳамоуп акадрқәагьы. Аус злоу – аусура агәаҳәара ауп. Уи аҩыза агәаҳәара ыҟоуп иахьа ҳара ҳколлектив аҿы.

– Шәгәы иҭоума амузеи аҟны арҿыцрақәа ралагалара?

– Иахҭахуп Дырмит Гәлиа имузеи аҿы ашәҟәыҩҩы Константин Симонов изку уадак аартра. Ишдыру еиԥш, Константин Симонов Дырмит Гәлиа абыс диԥхьаӡон, Агәыӡера рдачақәагьы еиван. Изхысҳәаауа, аматериалқәа рацәаны иҳамоуп. Аремонт ҟаҵаны иҟалар, ауадагьы хымԥада иааҳартуеит. Уадак изаҳкыр хҭахуп Дырмит ду иԥа Гьаргь Гәлиа. Нас даҽа уадак – аԥсуа шәҟәыҩҩцәа ирызкны.

– Иахьатәи ҳаԥсҭазаараҿы ухаҿы иузаагом адунеизегьтәи «абызкаҭаҳа» ҳәа изышьҭоу – аинтернет ада. Ишәымоума амузеи аҿы аус злажәуа акомпиутерқәа, аинтернет?

– Сара амузеи ахь санааи раԥхьатәи амш азы иқәсыргылаз азҵаарақәа иреиуоуп акомпиутери аинтернети рызҵаара. Избан акәзар ҳара иҳамазароуп асоциалтә ҳақәа рахь ҳцәырҵыртә еиԥш алшара, иҳамазароуп амузеиқәа рыбжьара аимадара, иҳамазароуп амузеи асаит. Ҳмузеи рылахәызароуп аҳәааанырцәтәи алитературатә музеиқәа, ирыбжьазароуп аимадара. Ҳмузеи рдыруазарц, ауаа аинформациа руҭарц азы шьапыла уныҟәаны ироуҳәома, мамзаргьы командировка ҳасабла уцома?! Амузеи аӡбахә шаҟа аинтернет ала ажәлар иузрыларҵәо, убриаҟара ақәҿыҭрагьы аиуеит. Абарҭқәа рганахьала акультуреи аҭоурых-культуратә ҭынха ахьчареи Рминистрра ашҟа аҳәара ҟаҳҵахьеит, ацхыраарагьы ҳазыԥшуп.

Араҟа, ҳара ҳусураҿы, аӡәы иҟаимҵац ҟаҳҵоит, мамзаргьы аӡәы иаԥшьимгац аԥшьаагоит ҳәа ҳаҿӡам. Ҳара ҳзы ихадароу, ҳалшарақәа еидкыланы, амузеи иагу-иабзоу азгәаҭаны ҳусура ишахәҭоу аиҿкаара ауп. Хықәкы хадас иҳамоугьы, амузеи милаҭтә хәыштаaратә центрны аҟаҵара ауп.

Агазет «Аԥсны», № 62-63, 2015

«АИБАШЬРА ХАҴАРЫЛА ҲАЛҴИТ...»

(Асахьаҭыхҩы Нугзар Логәуа иҿцәажәара)

– Иабантәаауеи аҟазара ахыԥхыртә, Анцәа ибзоуроума, мамзаргьы ауаҩы иҵьабаа иалԥшәоу?

– Ауаҩы даниуа издырӡом Анцәа илеиҵо, дҩеидасуа даналагалак ауп иара иныруа даналаго. Зегь зызбо Анцәа иоуп, уи ауаҩы илахь ианиҵогьы аӡәгьы издырӡом. Ажәытә драма-

тург Софокл имоуп «Аҳ Едип» изку ажәабжь – атрагедиа. Уи зысгәалашәаз уи ауп, аҟәыӷацәа аҳ Лаи иарҳәаахьан, аҷкәын духылҵыр инапаҟынтә уҭахоит ҳәа. Анаҩс ус иагыҟалеит, аҟәыӷацәа ирҳәаахьаз хырԥашьа амоуӡеит. Уи ус лахьынҵас иман.

Абаҩхатәра злам адунеиаҿ аӡә диуеит ҳәа сыҟам. Аха Анцәа иулеиҵаз иаҷыданы, иара иақәнагоу аҭагылазаашьа уоуроуп – ианаамҭоу иуҩыроуп, ианаамҭоу иуҳәароуп, ианаамҭоу иахьахәҭоу унеироуп, уеақәуршәароуп. Абарҭ афакторқәа зегьы аус руеит ауаҩы ихаҭара ашьақәыргылараҿы. Алеқсандр Чачба дуӡӡа иҳәон – «Аҟазара зхылҵуа аԥсҭазаара ауп. Аԥсҭазаара иахылҵуа аҟазара ԥсӡом» ҳәа. Ауаҩы, иҟалоит, ҭыԥла џьара диир, аха хәыцы-хәычла амҩа дананылалак, дахьнаго издырӡом. Амҩа дықәнаҵ, амҩа дыԥнашәоит. Ишырҳәо еиԥш, аԥсҭазаара зегьы ԥышәароуп. Аҟаза убас еиԥш цәаныррак ицәа иалалоит, иаҳҳәап, дкомпозиторзар, ауаа ирмаҳауа ашьҭыбжьқәа иаҳауеит, дсахьаҭыхҩызар – иаҳауеит, иагьибоит ауаа ирмаҳауа, ауаа ирымбо. Ауаа ирымбо ицәа ианыруеит ашәҟәыҩҩгьы, апоетгьы убас. Ауаҩы иԥсҭазааратә мҩаҿы еснагь ауадаҩрақәа иԥылоит, аҟаза изы ауадаҩрақәа еиҳагьы ирацәоуп. Анаҩсан убарҭ ауадаҩрақәа ирхылҵуа ацәанырракәа, аӡыхь хәыч еиԥш, еизо-еизо, мач-мач арҿиара ахы ыҵнахуа иалагоит. Нас уигьы ацхыраара аҭатәуп, иахаҵгылатәуп, нас ауп алҵшәа анаиуа.

– Шәара абжьаратә школ аҟны ауп раԥхьаӡа ҟазак иаҳасабала аусура шәахьалагаз, ишԥаҟалеи уи?

– Асахьаҭыхратә ҵараиурҭа саналга ашьҭахь, ус сгәы иаанагон, адунеихаангьы рҵаҩыс аус суӡом ҳәа. Избан акәзар, арҵаҩра егьырҭ азанааҭқәа реиԥш, аҭакԥхықәра дуӡӡа зҵоу усуп. Ҳәарада, сара аҵара санҭаз аҵара асистемагьы усҟан даара иӷәӷәаны иҟан, арҵаҩцәа дуқәа уаҟа аус руан. Убарҭ рхаан ҳшалгазгьы, зегьакоуп, иҳарҭаз, иҳаларҵаз аҟазара аҭакԥхықәра сцәа ианыруан. Раԥхьа ус еиԥш сгәы иаанагон, аҵара исҵаз сызхоит, уажәшьҭа арҿиара мацара сеасҭар еиӷьуп ҳәа. Усҟан сыгәгьы иҭамызт сҵара иацысҵоит, академиа сҭалоит ҳәа. Убри аҟынтә сқыҭахь, Ҷлоуҟа сцоит. Убраҟа Ҷлоутәи абжьаратә школ аҟны аусура салагоит, иара убасгьы акультуратә Хан аҟны. Сара аҵара саналгоз сдипломтә усумҭа зызкыз аԥсуаа рҟны афырхаҵа даныԥслак иҵәыуара шыҟарҵоз акәын. Сусумҭа иахьӡын «Афырхаҵа иҵәыуара».

Напасыркуеит ишьҭысхыз атема ганрацәала аҭҵаара. Сдиплом зласыхьчаз асахьа ꙩ-метрак рҟынӡа инаӡон, аха аоригинал ахаҭа Ҷлоу ауп иахьыҟасҵаз. Уи аура быжь-метрак иҟан, ашьхынгылара – х-метрак. Арҵаꙩра саналага, сҟазара иаҵанакуаз ала аҭҵаарақәа срылагеит. Магнитофон дук сыман, убри сыхәда иқәҵаны ақыҭақәа срылан, абыргцәа нагақәа срыҿцәажәон, рыбжьқәа анысҵон. Насгьы аԥсрақәа рҿы иалкааны сазҿлымҳан аԥсы дшырҵәыуоз, аԥсраҿы ауаа рхымꙩаԥгашьа. Ус сшааиуаз, сыпрактикатә усура иснарбо салагеит сдырракқәа иҵегьы рырҭбаара шаҭахыз. Ари аꙩыза атема шьҭыхны аусумҭа аҟаҵаразы иаҭахын адырракқәа рацәаны, акомпозициа азакәанқәа, асахьа ахаҭа азакәанқәа уҳәа убас иҵегьы. Убри ашьҭахь ауп сҵара иацысҵарц академиа аҭалара хықәкыс изышьҭысх.

Аҵара сҭаларц Қарҭҟа сцеит, аха актәи ашықәс азы срыдрымкылеит аконкурс ахьыӷәӷәаз иахҟьаны. Саагьежьын Ҷлоу аусура сналагеит. Шықәсыки бжаки аус зуан. 70-ꙩык рҟынӡа ахәыҷқәа астудиахь иныҟәон. Уи сара сыԥсҭазаараҿы иреиӷьыз аамҭан. Избан акәзар, ахәыҷқәа рхы-рҿы лаша-лашо, рмольберт хәыҷқәа кны имꙩахыҵуан. Аус рыдызулон, апленерқәа рахь изгон, анатиурмортқәа дсырҟаҵон. Убас хәыҷыхәыҷла аҟазара ахкқәа ирылазгалеит. Убринахыс ахәыҷқәа сырзааигәахеит. Арҵаꙩра аус еиҳа-еиҳа агәыбылра скит. Избанзар, аҿар убас иҟоуп, аенергиа бзиа урҭоит.

...Фышықәса Қарҭ асахьаҭыхратә академиаҿы аҵара сҵон. Усҟан уаҟа аҟазара аганахьала даара инагаз, Европа еицырдыруаз аҟазацәа аус руан. Ҳазхысуаз алекциақәа инарҷыданы, даҽа 4-5 саат аус зуан, сҽазыҟасҵон.

– Ишԥаҟоу арҿиареи аҟазареи реидбалара, урҭ аки-аки хеибарҭәаауама, мамзаргьы еиԥырхагоума?

– Ииашаны азнеишьа шьақәыргылазар, аусуреи арҿиареи еиԥырхагаӡам. Аха иҟоуп ари азҵаатәы арҿиаꙩы ихаҭара зеиԥшроу ианадҳәалоугьы. Дыҟоуп аӡәы, асахьаҭыхра аганахьала даара абаꙩхатәра бзиа иманы, адырра ҵаулақәа иманы, аха арҵаꙩра згәы азҭам. Усҟан, ҳәарада, арҵаꙩрахьы зынӡа дымнеир еиҳа еиӷьуп. Арҵаꙩра даҽа ҟазароуп. Арҵаꙩы дыпсихологзароуп, арҵаꙩы зегь рыла дазыҟаҵазароуп, иақәнагоу адырракқәа имазароуп. Ахәыҷы имаршә укыроуп (ахәыҷы ҳәа сишьҭоуп сара дыстудентзаргьы). Ахәыҷқәа – аҿар рыпси-

хологиа мышəӡац, иқəыԥшқəоуп. Ирласны ирныруа рацəоуп. Убри аҟынтə иаахжəаны урызнеир ҟалаӡом. Аҿар иурҭо даара ирацəоуп. Убри азыҳəан аҿарацəа бзиа избоит, аус зуԥəҟьо дызбар. Амала иаашьо данызбалак, сгəы каҳауеит. Аха аус зур зҭаху изы сара еснагь сазыхиоуп аус ицура.

– Иаԥанакуазеи арҿиаҩы изыҳəан ахақəитра?

– Аҟаза, асахьаҭыхҩы адԥа аӡəгьы иитаӡом, абригь-абригь ҟаумԥар ҟалом ҳəа. Урҭ рҩызцəа аамҭақəа, иахьа иҟаӡам Анцəа иҟынтə. Асовет Еидгыла аныҟаз, ҳəарада, иацыз абзиарақəа рацəан, аха усҟан рыцҳарас иҟаз, арежим ахаҭа акəын. Адунеиаҿ иԥыршəахьаз апластикатə, асахьаркыратə ҟазара иацəтəымын. Антикатə аамҭа инаркны иаауа атрадициа дуқəа урҿагыланы, уара даҽакала уаваланы ак сыӡбоит ҳəа уалагар, хара ишзымцо удыруазароуп. Аха аҳəынҭқарра дара рхатəы идеологиа алашьақəдырӷəӷəарц асоциализм иазкыз ахаҿсахьақəа аԥырԥон, ҳазҿу аус шаҟа «ихазыноу» ҳəа, мыцла, ԥаршеила еибаркыз аусқəа раарԥшрахь ахы дырхеит. Аҟазацəа дуқəа уи иаԥыԥсааз рацəаҩхеит – асахьаҭыхыҩцəа, акомпозиторцəа, ашəҟəыҩҩцəа ухəа. Ашьҭахь «аԥсасира» ҳəа изышьҭоу аамҭа анааи, маҷк рыԥсы ргазшəа иҟалеит, аха иара Хрушьчов ҳəа иҟазгьы аҟазацəа дуқəа зынӡаск «ашəҟəы ианихит». Иара иқəицаз ауаа, ашьҭахь Европа атəылақəа рахь ианца, ихьӡырҳəагақəаны адунеи ианахыԥəа, даргьы ирҭаххеит ирхынҳəны арахь иааргарц, рцəыргақəԥақəа еиҿыркаарц. Ус еиԥш аԥьашьахəқəа аныҟалогьы ыҟоуп.

Микеланџьело дуӡӡа «Папа Римски» ҳəа изышьҭаз идԥала иҟаиԥаз «Сикстинтəи акапелла» џьашьахəны иҟалеит. Усҟан иара аинквизициа дақəшəаргьы ауан, аха иара иитахыз ауп иҟаиԥаз, «Папа Римски» иитахыз акəӡам. Агəҭыха змоу адԥала аус иуӡом, иара иитаху ауп иҟаиԥо. Игəҭыха ааирԥшырц иҭахуп. Аха уи закəу, дахьнанаго уҳəа атəы аҳəара уадаҩуп.

– Шəара асахьаҭыхра инаваргыланы шəнапы алакуп апоезиагьы. Шəышԥалагеи ажəеинраалақəа рыҩра, сахьала ишəзаамырԥшуаз ажəа сахьарк алшарала иаашəырԥшырц шəҭаххама?

– Апоезиа маҷк ихьшəаны ауп сшалагаз. Асахьаҭыхра акəзар, ашкол сҭалаанӡагьы напасыркхьан, ашкол санҭазгьы саҿын. Ак сҷышəуан, ак ҟасԥон. Апоезиа даара бзиа избон, срыԥхьон аԥсуа поетцəа рҩымҭақəа: Д. Гəлиа, И. Коӷониа, Б. Шьынқəба. Срыԥхьон иара убасгьы ажурнал «Алашара» ианылоз егьырҭ

авторцәа рҩымҭақәагьы. Урҭ зегьы анырра ҕәҕәа сырҭон. Аха асовет аамҭа иҟанаҵоз ақәыҕәҕәаара, сара еснагь хьаас исыман. Асахьаҭыхратә ҵараиурҭа саналгоз ашықәсқәа рзы ауп ажәеинраалақәа рыҩра саналага. Поема дукгьы сыҩхьан. Уи иахьӡын «Аԥхыӡ» ҳәа. Изызкызгьы асоветтә система акәын. Иҟоуп 1982 шықәсазы изҩыз ажәеинраала. Иахьӡуп иара «Аҳаԥы». Ацәаҳәақәа абас иҟоуп:

Ирҳәоит, аҳаԥқәа рыԥшӡара ҵәахуп,
Иаҳамбо уа ацәыҵлашьцараҿ.
Сара сзы аҳаԥқәа зегьы еиԥшуп,
Избаанӡа аҵыхәтәан лашарак.

Исымоуп иҵегьы ажәеинраала аҵанаа ирыхҳәааау. Уаҟа зыӡбахә ҳәоу аҵанаа роуп, аха ианызыҩуаз изызкыз асоветтә система акәын. Уи ацәаҳәақәагьы абас иҟоуп:

Бжьыда, шьҭыбжьыда,
Изыбжьыда ирныҩуа
Анҭ ашьхақәа?..

Усҟан зегь маӡала акәымзи ишыҟарҵоз. Ишәымдырууеи, аҵанцәа ықәӡаарц азыҳәан «рымаӡа» рыҵхтәын, рыԥсы ахьҭаз еилкаатәын. Дара Анцәа ицәымыҕхахьан. Убри иаҿырԥшны ауп ишыҟасҵаз сажәеинраала. Аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәа рҿы метафорала абас ихсыркәшоит:

Бжьыда, шьҭыбжьыда,
Ҳашьхақәа асы бымбыл рықәнаҵоит.

Ари цәалашәаран. Асы бымбыл аухьан, акәиц заҵәык акәын иагыз. Нас ус иагыҟалеит, асоветтә система хыбгалеит. Убри иадҳәалаз сахьақәакгьы ҭысхуан усҟантәи аамҭазы. Изгәамԥхоз рацәаҩын, зегьы еиԥшны ирыдыркыломызт, аекспрессиа зҵаз, ашәыга ҷьбарақәа рыла ишьақәгылаз аусумҭақәа... Убри азыҳәан ирыдыркыломызт сара сҟазара. Иахьа уажәраанӡагьы издызымкыло ыҟоуп.

Сара сырҿиамҭақәа рыгәра гангьы иҟасҵоит. Сгәы иаанагоит, ишьҭысхыз ахырхарҭа иҟьалоу хырхарҭаӡам ҳәа.

– Шәара ишәыԥхьаӡома асоветтә система арҿиаҩы иԥырхаган ҳәа?

– Иҵьоушьаша, ҳара, аиҳабыратә абиԥара иаԥанакуа ҵьоукы-ҵьоукы иахьа уажәраанӡагьы асоветтә система ҳзалымԥӡацт. Абыржәы ҿыц еиԥагыло абиԥара еидгыланы ак ҟарымԥар, ҳара макьана «атәра» ҳшаԥагылац ҳаԥагылазаауеит психологиала. Ирацәаҩуп ус еиԥш иҟоу ауаа. Уртҭ ииашангьы, гәыбӷан узрыҭом, избан акәзар, асоветтә система убас иааӡеит. Ус анысҳәа, уи иаанагаӡом асоветтә система зегьы шьаҭанкыла акгьы иаԥсамызт ҳәа, аха, изааӡарызеи, аԥаршеира рацәан. Убасҟангьы дасу дара ирҭахыз, ишырҭахыз амаа арҭон. Ауаҩы ихы дақәиҭзар рҭахӡамызт, иахьагьы ԥыҭҩык ирҭахӡам. Ауаҩы дуааӡозар, ҩнуҵҟала, доуҳала, психологиала ихы дақәиҭны дуааӡозароуп. Ажәытә ҳабацәа, ҳабдуцәа аԥара рымаӡамызт, аха ахәыҷы данырааӡоз, ихы дақәиҭны драаӡон. Идырԥози? Атәашьа, агылашьа, аиҳабы иҿаԥхьа ахымҩаԥгашьа, ахныҟәгашьа, аԥҳәыс пату лықәԥара, аҽықәтәашьа, ахысшьа, ашьха ацашьа, ашьхантә аашьа... Уртҭ зегьы зыҟарԥоз, ауаҩы иааӡаразы акәын. Асовет аамҭазы иаалаган, зны Анцәа дыҟаӡам рҳәеит, нас иаалаган ауаҩы ихшыбаҩ ҭыганы аҿыц ҭарԥарц иалагеит. Чингиз Аитматов ироман «Буранный полустанок» аҟны ибзианы иаарԥшуп «аманкурт-цәа» ртәы. Ҳара иахьа уажәраанӡагьы «аманкуртцәа» рацәаҩны иҳамоуп, зыхшыбаҩ ҭыганы даҽа хшыбаҩк ҭарԥахьоу. Уртҭ рыла Адунеихаан ԥхьаҟа цашьа ыҟаӡам. Уртҭ зегьы алаба нарыхшыланы срацәҳауа Анцәа иумҳәан, аха иара психологиала ажәытә хәыцшьа ҳзалымԥӡац. Убри ҳаԥсҭазаара аганқәа зегьы рҟны дара иаҳԥырхагоу усуп, аҟазарагьы убрахь иналаԥаны.

Ҳара зхы иақәиҭу аҳәынҭқарра аргылара напаҳаркит. Ус анакәха, ҳара зегь раԥхьа иргыланы ҳҭоурых, ҳкультура, ҳапсихологиа, ажәытә аахыс иҳамаз, ирацәоуп иҭԥаатәу. Абарҭ ҭԥааны, психологиала ҳара ҳкультура иамоу аҟазшьақәа алаҳгалароуп ҳара ҳзакәан ԥҟарақәа рҟынгьы. Адемократиа иамоу аформақәа рацәоуп. Ҵьоукы инцәыԥагыла-аацәыԥагыло адемократиа дырҵьоит. Аха иурҵьарц азыҳәан еиӷьу ҟауԥароуп, еиӷьу уӡбароуп. Еиӷьу аӡәгьы изымызбаӡац. Асоветтә система анеилаҳа, иаразнак ашәқәа зегьы анаат, «аихатәы ԥарда» ԥыххааса ианца, ҳәарас иаҭахузеи, ҳара аҳаԥы иҭакыз иеиԥш, аԥыхәан лашарак анааба, ҳгачамкит. Абраскьылгьы аҳаԥы дҭыԥыр иҭахуп, аха зны дҭыԥын, алашара анизымчҳа деиҭаҭа-

леит, рҳәеит. Ҳара аҳаԥы ҳаиҭаҭалар ҳәа сшәоит. Избанзар ари алашара ҳала хнакит ишакәым. Иҟаҳҵо ҳзымдыруа ҳаилаханы ҳаҟоушәа збоит. Аибашьра ҳанақәшәа, аӡәыкны ҳаидгылан, аҕа ҳаиииааит, избанзар ҳаҕа даадыруан. Ҳаҕа дахьыҟоу ҳәа акраадыруама иахьа? Иахьысҳәо саҭарымҵааит, аха маҷк аиҟарауаа реиԥш ҳаилаханы ҳаҟоушәа збоит. Уи аӡәы ихала иӡбоит ҳәа сара агәра сызгаӡом. Ари аԥсуа интеллигенциа, аҵарауаа, ашәҟәыҩҩцәа, аҟазара аусзуҩцәа инҭырҳәацааны иазхәыцроуп ари апроблема. Абри шәара ишәызба ҳәа аҕәра аполитикцәа рымацара ираҳҭар, иахьакәым ҳкылнагоит. Сара хаҭала ашкол аҿы сусура, нас ауниверситет аҟны, анаҩс акультура аминистрс саныҟаз исырҭаз аԥышәа маҷӡам. Дарбанзаалакгьы дминистрны аӡәгьы диӡом. Ауаҩы дшьақәгылароуп, дшәыроуп, днанагароуп уахь. Сара даара срықәгәыҕуеит ҿыц еиҵагыло абиԥарақәа. Урҭ даԑа аамҭак иатәуп, рхәыцшьагьы хазуп. Аҭагылазаашьа аԥсахрагьы зылшо дара ракәхоит наҟ-наҟ.

– *Шәара сахьаҭыхҩык, рҿиаҩык иаҳасабала адагьы акультура аганахьала аус жәухьеит, аамҭала акультура аминистрс шәыҟан. Убри аҟынтә апроблемақәа рҭәы ибзианы ижәдыруеит. Иарбан уадаҩрақәоу иахьа аҟазараҿы иҟоу?*

– Иахьатәи ҳаамҭа хазуп, «арласра ашәышықәса» ҳәа азырҳәоит. Ауаҩы ажәытә имаз ақәранҵыра имаӡам иахьа. Ауаҩы ирласны адырра имоур, ирласны аҵара имҵар, ирласны азанааҭ шьҭимхыр, уаҵәы-уаҵәашьҭахь ихы изныҟәымго, ауаажәларра рзыҳәангьы, ихазыҳәангьы даара дшәарҭаны, дыԥсыԑены дҟалоит. Уи ҳара иаҳҭахӡам. Ҳара уи азыҳәан аҵарадырра аԥхьа иҳаргылозароуп. Аҵарадырра асистемагьы иагәылазар ауп адоуҳатә хырхарҭақәа зегьы. Ҳҳәынҭқарра ԥхьаҟа ацараҿы уи иаҵагылазароуп акультуреи аҟазареи русзуҩцәа. Урҭ иахьа шәҩыла иаҳҭахуп: аҿыханҵаҩцәа, аскульпторцәа, архитекторцәа, адизаинерцәа уҳәа. Асахьаҭыхҩы ироль зынӡа даԑакӡоуп. Адизаингьы хкы-хкыла ишоит. Иахьа адунеи ахьынӡанаӡааӡо, уахьнеилакгьы, Европа аума, егьырҭ аҳәынҭқаррақәа рҟны аума, ақалақь ԥшӡақәа иаабо, знапы рхызгада? Зегь раԥхьаӡагьы асахьаҭыхыҩцәа роуп. Урҭ зсахьа ҭырхыз аргыларақәа роуп ҳара џьашьахәыс иаабо, урҭ идырхио аинтериер ауп ҳара ҳзыҩналo, иаԥырҵаз ацәамаҭәа ауп иаҳшәаҳҵо. Абарҭ зегьы асахьаҭыхыҩцәа роуп изыбзоуроу.

Аӄазацәа уааӡарц азы ишыхәыҷқәоу аус рыдулара аҭахуп. Ашкол аӄны саатк асахьаҭыхра амаҭәар иахысуеит ҳәа ирнаҭо маҷуп. Уа иӄазароуп астудиақәа. Ииашоуп, астудиақәа реиҿкаара мариаӡам. Араионқәа рхадарақәа рбиуџьет маҷуп. Аха иагьа ус иӄазаргьы, абиуџьет аихшараан акультура зегь рышьҭахь иаҳмыргылозароуп. Ҳара уаанӡагьы, ахақәиҭра ҳауаанӡагьы, ҳмилаҭи ҳажәлари ӡырызгоз ҳкультуреи ҳӄазареи ракәын. Ҳколлективқәа, ҳансамблькәа аҳәааанырцә ицаны ҳӡырыргон, ҳазбахә адунеи иахдырҵәон. Убри аӄынтә, иахьа ҳтәылаҿы еиҿкаатәуп ашколқәа, астудиақәа, асахьаҭыхратә ҵараиурҭа иҵегьы ишьҭыхтәуп. Иреиҳау аҵараиурҭаҿы асахьаҭыхратә ӄазара аганахьала иҳамоу асистема иазхәыцтәуп. Иахьа иҳамоу аӄазацәа дуқәа рахьтә ақыҭа иалымҵыз уаҩ дыӄаӡам. Ақыҭаҿ ауп абаҩхатәрақәа зегьы ахьыӄоу. Насгьы аӄазара аганахьала иреиҳау аҵара Аҧсны ишьақәырӷәӷәатәуп.

Ауниверситет аӄны иҳамоуп акафедра. Аха ибзиан хазы афакультет аартызҭгьы. Иаҳҳәап, асахьаҭыхраз мацара макьана иҳалымшозар, иаарттәуп аӄазарақәа зегьы еидызкыло афакультет. Ибзианы еилыскааиуеит уи иацу ауадаҩрақәагьы, афинанстә зҵаарақәа инадыркны акадртә зҵаарақәа рӄынӡа. Аха сара исгәаалашәоит, 1994 шықәсазы ауниверситет ахь аусура ҳанҭыҵыз ауадаҩрақәа шаӄа ҳамаз, 7–8 километр шьапыла ҳныӄәон Сергеи Габелиа дуӡӡа ҳаҧхьа дыргыланы, анаҩс Руслан Чхамалиа. Иахьа иҳамоу аиҳабыратә абиҧара иаҵанакуа аӄазацәа ацырхыраааны уажәнатә аҭагылазаашьа аиӷьтәра напаҳмыркыр, ҳаҧхьаӄа еиҵагыло абиҧарақәа рзы аусқәа даара иуадаҩхар алшоит. Араӄа еилырганы иҳамазароуп акы – асахьаҭыхра арҵаҩы иакәу иҳааӡо, асахьаҭыхҩы – аӄаза иакәу.

Иазгәаасҭарц сҭахуп даеакгьы. Адунеи, ишыжәбо еиҧш, ҧхьаӄа ицахьеит. Еиуеиҧшым атәылақәа рӄны иаладырҵәоит иҳаракӡоу атехнологиақәа, рхы иадырхәоит ахәыцшьатә форма ҿыцқәа. Иаҳҳәап, иапониаа убри еиҧш шәыгақәак ҭрыжьуеит, ишәыгоу-ишәыгаму узеилмырго. Ҳара ҳакәзар, макьана жәытә ҵасла аус ааиуеит. Абарҭқәа еилаҳкаарц азыҳәан, иӄаҳҵаша аусқәа рацәаны ҳаҧхьа ишьҭоуп. Аамҭа ықәҳа ицоит, аӄазара акәзар, егьырҭ ахққәа реиҧш, убриаӄара ирласны иҿиоит, амашьына

лас ахьымӡартә аҟынӡа, убри аан ҳара уи ҳахьӡоит ҳәа, азеижәтәи ашәышықәсазы еиԥш уардынла амҩаду ҳануп.

– Сынтәа шәара 60 шықәса шәхыҵит. Сара истахӡам шәықәра атәы инаԥшьны аҳәара. Аха ашықәсгьы даара акраҧанакуеит. Изеиҧшрази шәара шәабиҧара?

– Сара уажәшьҭа аиҳабыратә абиҧара рахь саҵанакуеит, избан акәзар, 60 шықәса маҷӡам. Аха иара анцаз сымбаӡеит, аиаша шәҭахызар. Ҳара ҳабиҧара, занааҭла аҟазареи акультуреи ирыдҳәалоу роуп сызлацәажәо, убас еиԥш сахәаԥшуеит «ибжьаӡыз абиҧара» ракәны. Избанзар, ҳара ҳхы ҳақәиҭны, аҭынчра ҳаманы, ҳанхо-ҳанҵуа, Анцәа иҳаиҭаз ала аус аауртә еиԥш аҭагылазаашьа ҳамаӡамызт, иахьа уажәраанӡагьы иҳамаӡам. Сара 22 шықәса ракәын исхыҵуаз арратә уалԥшьа наг-ӡаны санааз. Усҟан 1977 шықәсазы, ишыжәдыруа еиԥш, Аԥсны ахҭыс дуқәа ирымҿхаркит. Уаанӡагьы ицон амилаҭ-хақәиҭратә қәԥара, ҳаиҳабацәа уи иалахәын, ҳмилаҭ рлахьынҵазы иқәԥон. Ишааиуаз, ҳаргьы иааҳадгылеит, уи ҳналагылеит. Аҵара сҵарц агәаҳәара сыманы, арра сыхганы санаа (саныргоз асахьаҭыхратә ҵараиурҭаҿы аҵара сҵон), ҩышықәса исцәыӡыз шхьаазгоз, ҩ-напыкла аҵара санналагоз аамҭазы, Аԥсны азабастовкақәа ирылагеит. Усҟан Аԥсны асовет аамҭазы даара ишәарҭан ари аус. Аха ҳаргьы, сықәлацәа аҵара зҵоз, ҳаигәныҩны, абри апроцесс ҳалахәын ахы инаркны аҵыхәанӡа. Уи ашьҭахь, 80-тәи ашықәсқәа рзы академиахь сцеит, сгәы еиқәҳәаланы, издыруада еиҭа еимыггарақәак ҟалазар ҳәа, қарҭааи ҳареи ҳаибаҭахӡамызт. Ҳазҭахымыз ауаа рҟны аҵара ҳҵар акәхеит. Уа ҳахьнеиз зегь раԥхьа изызҵааиуаз милаҭс ҳзеиуоу акәын. Узақырҭуамзеи ҳәа иҳазҵаауан. Ҳаԥсацәоуп анаҳҳәалак, наҟ рҿы дырхәуан. Убас ҳшыҟазгьы, иаҳаулакгьы аформақәа ԥшааны, адиалог ҟаҵаны, аҟазацәа дуқәеи ҳареи ҳаилибакаартә, гәаҟрыла ҳҵарақәа ххаркәшеит. Сара сдиплом сыхьчеит 1988 шықәсазы. Аха усҟан шықәсык аус умукәа адиплом урҭомызт. Аԥсныҟа сааит. Ус, 1989 шықәсазы аилалара ҟалеит. Еиҭах уи апроцесс ҳаашьҭнахит. Нас уахь сцаны адиплом аазгартә еиԥш аҭагылазаашьа ҟамлаӡеит. Ус ҳшыҟаз аибашьра ҳахьӡеит. Аибашьраҿы иаҳхаагаз ижәдыруа ауп. Асахьаҭыхыҩцәагьы ирылшоз ҟарҵон. Иҭахаз рацәаҩхеит,

иаанхазгьы абас ҳрыцҳахәха, аҟазара аганахьала иаҳкуа-иаҳашьҭуа ҳамамкәа ҳԥыххааса абра ҳалаԥсан. Уи ашьҭахьгьы ҳҭышәынтәаланы, ҟазарҭақәак ҳаманы ҳзыҟамлеит. Иҳамаз ахәыҷы аибашьраан иԥыххааса иқәырҵеит. Аибашьра ҳҟәыбаса ҳақәнаҵеит материаллагьы, доуҳалагьы. Схы саназхәыцуа, сҩызцәа санрызхәыцуа, даара ицәгьоуп ари ахгара. Убри азы ҳара ҳабиԥара иаҵанакуа зегьы рыцҳасшьоит. Ирацәаҩуп убри аҭагылазаашьа иахҟьаны зкалам шьҭазҵаз, арҿиара, аҟазара аанзыжьыз, рҭагылазаашьа ахьыцәгьаз иахҟьаны. Иахьа уажәраанӡагьы инарҭбааны аӡәы имҩыц, имҳәац аибашьра хлымӡаах аинтеллигенциа, аҟазара аусзуҩцәа зҭанаргылаз.

Иахьагьы ҳԥыххааса, ҳзымеицәажәо аҟынӡа ҳнанагеит аполитикатә ҭагылазаашьа. Убри аҟынтә, сара исыԥхьаӡоит ҳабиԥара иаҵанакуа (аҟазареи акультуреи ирыдҳәалоу роуп сызҿу) иааидкыланы урыхәаԥшуазар, даара изқәымҿиаз абиԥароуп ҳәа. Уи џьоукы ирҳәаӡом, ирӡоит, аха иуӡар акраанагома, ус ауп ишыҟоу иара. Убри аҟынтә иҟасҵараны иҟаз, сҩызцәагьы саргьы иҟаҳҵараны иҟаз, абжа еиҭабжагьы ҳзыҟамҵаӡеит ҳәа исыԥхьаӡоит. Абыржәы шьҭа сықәрахь снеиуа саналага ауп еиҳа хәыҷӡак аамҭа ԥшааны (иахьагьы агәҭынчымра шсымоугьы) сырҿиара еиҳа сазыхынҳәуа саналага. Избан акәзар сара сшәоит, макьана уаҵәы иҟало ҳаздырӡом. Убарҭқәа рзы ауп ауаажәларратә еиҿкаарақәагьы схы зрыласырхәуа. Ҳарҭ зегьы ҳҿыԥхьакны ҳҭәар, ҳҟазара ада акгьы ыҟаӡам ҳәа, уи ҳазыхьчаӡом ҳара. Аха ҳара иҟаҳҵаша даҽакуп. Иҳаҵагылаз абиԥара убри аҩыза иақәымшәарц, убри аҩыза рмыхьырц, убри аҩыза ауадаҩрақәа ирықәмыршәакәа иҳазгозар, убасҟан ауп ҳара акы ҳаԥсаны ҳаныҟало ҳәа исыԥхьаӡоит. Мамзар, ирыцҳахоит ауаа, усҟан аҳәынҭқаррагьы ҟалаӡом. Абиԥара иҳааӡоугьы акгьы иаԥсахаӡом.

Ҳара ҳабиԥара даара изқәымҿиаз роуп ҳәа исшьозаргьы, иахьрықәҿиазгьы ыҟоуп – аполитика аганахьала. Ҳажәлар иагьа ашьа карҭәазаргьы, иагьа агәаҟра рбазаргьы, ахақәиҭра роуит, аҳәынҭқарра ашьақәырӷәӷәаара ҳаҿуп. Аҳәынҭқарра аинститутқәа зегьы аус руеит. Ҳхы хәыҷык пату ақәаҳҵар, иааиуа абиԥарақәа иаԥсаны ирымаҳдаша аусқәа ҳамоуп.

Ажурнал «Алашара», № 5, 2016

АИБАШЬРА АԤҲӘЫС ЛЫБЛАЛА

(Аԥсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьра иалахәыз, атоурыхтҵааҩ-аетнолог, Аԥсынтәи аҳәынтқарратә университет аусзуҩы Марина Барцыц лыҿцәажәара)

– Марина Мкан-иԥҳа, иҵшьоу Ҳиааира 25 шықәса ахыԥуеит. Маҷк атоурых ҳазхьаԥшуазар, шәгәы иаанагозма аибашьра ҟалоит ҳәа, изалшозма уи ахыԥара?

– Ҳарҭ аԥсуаа аибашьра ҟалоит ҳәа аӡгьы ҳазыԥшӡамызт. Амала уаҩы ибарҭан атагылазаашьа аибарххара аҟынӡа инеины ишыҟаз, аха иҟан агәыӷра аиҿцәажәаракәа рыла, ҭынч мҩала азҵаарақәа зегьы ӡбахап ҳәа. Инарҵауланы ҳазхәыцуазар, атоурыхаҿ аҳәынтқарра дуқәа анхыбгало, аимпериақәа анеилаҳауа, аҳәынтқарра маҷқәа ирԥырхагамхарц залшаӡом, ирыбжьыԥсааргьы ҟалоит. Изхысҳәаауа, асовет ҳәынтқарра ду анеилаҳа, Аԥсны атагылазаашьа цәгьахеит. Владислав Григори-иԥа Арӡынба иазгәеитон, акахьы ҳааибагап ҳәа ҳара ҳнапы рхханы ҳашгылаз, дара атанкқәа рыла иаҳзааит ҳәа. Ус ауп иагьшыҟаҵәҟьаз. Сгәы излаанаго ала, аибашьра ахыԥара цәгьан. Насгьы ақырҭцәа рхы иақәгәыӷуан: усҟантәи Урыстәыла анапхгара дара рполитика иадгылон, бџьарлеи, џьаԥҳанылеи, техникалеи еиқәшәан, хыԥхьаӡарала усгьы акырӡа иҳаиҳан.

Аԥсуаа зқьышықәсалатәи рҭоурых угозар, ишырҳәо еиԥш, еснагь ажьаҳәеи аԥсынгьерии рыбжьара иҟан, аха зегьакоуп, алҵшьа рдыруан, иӷәӷәаз доуҳамчк ҩнуҵҟала ирыман, уи еиқәнархон. Усҟан иара аамҭа ахатагьы анырра ӷәӷәа ҟанаҵон, адунеиҗәларбжьаратәи аизыҟазаашьақәа даҽакала иҟан. Убартқәа зегьы ирыбзоураны, ҳтоурыхтә ԥышәа ду ҳхы иархәаны, агәаӷь зызтаз аԥсуа жәлар зегьы рыжәҩахыр еибырҭеит. Аиааира агаразы, атагылазаашьа ҳаламӡыкәа алҵразы имҩаԥгаз, еиҿкааз аусқәа рацәан: жәашықәсала ицоз амилаҭ-хақәиҭратә қәԥара, «Аидгылара» имҩаԥнагоз аусқәа, ашьтахь еиҿкааз Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа, нхыҵаа ҳашьцәеи ҳареи ҳаимадарақәа... Ажәакала, ҳмилаҭ хьчаны, ҳаԥсуара еиқәырханы, иаҳзааиз аԥышәара ду иааирала ҳалҵит. Иаҳҳәар ҟалоит, усҟантәи аамҭа, усҟан иҟаз адунеиҗәларбжьаратә тагылазаашьа хшыҩла, ҟәышрыла ҳхы иаҳархәеит ҳәа. Аринахыс хықәкы хаданы ҳаԥхьа ишьҭоу

– ҳиааира пату ақәҵаны, ҳажәлар рырҿиара, ҳҳәынҭқарра арҁәҁәаара, аихаҳара роуп.

– Қырҭтәыла Аҳәынтҭсовет ар Аԥсны ианақәлаз аамҭазы аԥсуа жәлар аибашьра иазыҟаԥҳамызт, уимоу иркышаз абџьарԥәҟьагьы рымаӡамызт. Аха ирылзыршеи ҳажәлар абас еиԥш аҿагылара, ирылазԥеи агәаҕьра, ирызҭеи аҁәҁәара?

– Ҳаԥхьагыла Владислав Арӡынба иоума, ҳажәлар роума аԥхьаӡашьа рзымдырүа иҟазма! Ибзиаӡаны еилыркааүан иаҳҿагылаз амчқәа зеиԥшраз, ҳаҁацәа хыԥхьаӡарала акырӡа ишҳаиҳаз. Аха аԥсуаа уаҳа даҽа мҩакы ҳамаӡамызт. Насгьы ҳарҭ аԥсуаа, иара Кавказ егьырҭ ажәларқәа реиԥш, ҭоурыхла, традициала аибашьратә культура ныҟәызго жәларуп. Ирымҳәои, ахаҵа дзииуа иԥсадгьыл ахьчаразоуп, адәы дзықәугьы ахьӡи ахьымӡҁи рзы ауп ҳәа. Ашәарҭарақәа раан, «иахәалак» анырҳәалак, зхы изахәоз, абџьар акра зылшоз, дхәыцҳума-ддуума, дҭаҳмадоума зегьы еидгылон. Абарҭ ҳатрадициақәа ҳахәеит. Избан акәзар, аханатә ҳара даҽакала ҳаҟазҭгьы, ас еиԥш иԥшӡоу, иссиру, ибеиоу атәылаҿы ҳанханы, ҳҁьаҵаны, ҳасасцәагьы бо, ҳаԥшәмарагьы хьчаны иахьа уажәрааньа ҳзааиӡомызт.

Даҽакгьы. Ҳара «ҳқалақьтә культураӡам». Аҁацәа ҳақәлар, иаҳҳәап, ҳақалақьқәа аанҳажьыр ҟалоит аамҭала: ҳқыҭақәа рахь, ашьхарахь ҳцоит, аха зегьакоуп, дара уа нхашьа раҳҭаӡом, ҳгьежьны ҳааны ирымаҳҳуеит. Абригьы ижәытәӡатәиу аԥсуаа рстратегиоуп, ижәытәӡатәиу тактикоуп. Иаҳхысыз аибашьра ҳгозар, шаҟантә ҳҽазаҳшәеи Аҟәа аҭарцәра, аха шьхала ҳамжәылакәа акгьы алымҵӡеит. Ажәакала, ҳатрадициа дуқәа ҳацхрааит, ҳаиқәдырхеит.

– Ирымазма ҳажәлар аиааира агәрагара?

– Аибашьраан аҭагылазаашьақәа еиуеиԥшымкәа ианыҟало ыҟоуп. Изеицәааӡарызеи, иҟан ажәлар рҿгьы, шәызҿагыло зусҭцәада, урҭ ҳиааиуеит, ҳшьаҟьаны иаҳхысуеит ҳәа ицәажәозгьы, агәкажьгақәа зҳәоз. Иахьагьы уи изаҟәымҵӡац џьоукы-џьоукы, аинтернет «иҭатәаны», ҳаԥсит, ҳаӡит ҳәа гәкажьгамзар бзиарак рҳәаӡом. Аибашьраан, ҳҵеицәа хацәнымырха ахы ианаҿагылаз аамҭазы, џьоукы Гәдоуҭа ақалақь агәҭа итәаны убасҵәҟьа ицәажәон: аҳәса, еиҳаракгьы ахацәа. Уигьы ыҟан, ҳәарада. Аха иааидкыланы иугозар, ҳажәлар зегьы ус ихәыцуан ҳәа узҳәом, реиҳараҩык агәрагара дуӡӡа ры-

ман. Избан акәзар уаҳа даҿа мҩакы ҳамаӡамызт: ма ҳаиааир акәын, ма адунеи ҳаныӡаауан, ҳҭахон.

– Шәазаатәгылар ҳҭахуп аибашьраан Владислав Арӡынба ихаҭара аҧакы.

– Ахаҭарагьы злиаауа ажәлар роуп. Ажәлар усҟан дырҭахын Владислав Арӡынба иеиҧш иҟаз анапхгаҩы, аҧыза. Сгәы иаанагоит, даҿаӡәы дырҭаххаргьы, убригьы дцәырҵуан ҳәа. Абраҟа сазаатәгылоит гәалашәарак.

Аибашьра ҟалаанӡа Москва аспирантураҿы аҵара ахьаҳҵоз, ҿенак зны ҳҩызцәа ачеченцәеи ҳареи ҳаиқәшәеит. Дара ус ҳарҳәеит, аамҭа уадаҩуп, Аҧсны аибашьра ҟалоит, шәара убри аан напхгаҩыс аҵарауаҩ далышәхит (Владислав Арӡынба изы), аруаҩ иакәымкәа ҳәа, избанзар дара аруаҩ, аинрал Џьохар Дудаев дрымамзи! Абри зысгәалашәаз, ашьҭахь аамҭа иаҳнарбеит ҳара усҟантәи аамҭазы Владислав Арӡынба иеиҧш иҟаз ахаҭара шакәыз иаҳҭахыз. Аҧсуа жәлар хыҧхьаӡарала ҳмаҷуп, убри аҟынтә мчыла акәымкәа хшыҩла, ҵарала акәын еснагь ҧхьаҟа ҳашцоз, Д.Гәлиа инаиркны иахьа уажәраанӡагьы. Ҳуниверситет аректор, академик Алеко Гәарамиа лассы-лассы иҳәалоит, аҵарадырра милаҭтә идеианы иҟалароуп ҳәа. Ари даара ииашоу, ҧхьаҟа ҳазго мҩоуп.

Ижәдыруеит, аибашьраан еиҧш, уи аҧхьагьы Владислав Григори-иҧа ҵарауаҩк иаҳасабала имаз ахыҧша, иара ибзоураны ҳаззымдыруаз ажәларқәагьы ҳардырит, ҳҭоурых адунеи иахирҵәеит. Ианаҭаххагьы ар рҧызак иаҳасабала даара дфырхаҵаны ихы ааирҧшит, ҳажәларгьы аиааирахь икылигеит.

Владислав Арӡынба ажәлар рыбзиабара иман, даргьы рхы-рыҧсы еиҧш дырбон, игәрагьы ргон, ихьӡ ҳәаны жәылара ицон. Данцәажәоз «шәхацкы» ҳәа ииҳәоз ажәа баша ажәаӡамызт, уи игәаҵантә иаауаз ажәан. Игәы иҭази, иажәеи, иуси еиқәшәон.

...Исгәалашәоит, аидысларақәа раан иҭахоз ҳаҷкәынцәа рсиақәа анизнаргалак шаҟа ихьааигоз, шаҟа хыхь-гәыхь инаҭоз: иара ихьчараны дыҟаны изымыхьчазшәа, иара ихарала иҭахазшәа акәын ишидикылоз. Сара убас избеит аамҭала иара иҿы сыҟанаҵы (мызки бжаки инапаҵаҟа аус зуан).

Еиуеиҧшым аҳәынҭқаррақәа рхаҭарнакцәа Арӡынба изы абас рҳәон: «Ишәыбаргәузеи, шәарҭ аҧсуаа, абри иеиҧш анапхгаҩ бзиа дахьшәымоу! Ҳаргьы дҳамандаз абри иҩыза аҧхьагыла!». Ажәакала, Владислав Арӡынба ихаҭара атәы ҳҳәозар, даара акыр иҳахәеит аибашьраан. Уи акырӡа аҵанакуан.

– Изеиҵшроузеи аибашьра аҧҳәыс лыблала?

– Аибашьра иаҥалагаз сара Москва сыҟан, сааит. Аамҭала Владислав Арӡынба иҟны аус зуан, Гәдоуҭа аҟалаҟь аҿы. Октиабр азбжазы аибашьра ацәаҳәаахьы сцеит, Ешыраҟа. Иҟан аҳәса, абҵьар кны еибашьуаз, иҟан аибашьцәа ирыцхраауаз, амедиаҳәшьцәа, асанинструкторцәа ҳәа изышьҭоу.

Убас еиҧш иҟоуп, аибашьраҿы еиҳа ауаа рацәаҩны иҭахар алшоит ахәцәа аныҟалалак, урҭ ацхыраара рызҭо ҟамлар, раҧхьатәи 15 минуҭ ирылагӡаны иаҟәнагоу ацхыраара рмоур. Убри аҟынтә сҩызцәагьы саргьы иҳаӡбеит ҳашьцәа-аибашьцәа ахьеибашьуа ҳрывагыларц, рыхәра ҭыҧҟәа ҿаҳҳәаларц, излаҳалшо ала ҳрыцхраааларц. Ҳзызкыз аҧсеиҟәырхара акәын.

Сжурналистӡамызт, аха афотоаппарат сыман, аибашьра ҭысхуан. Ихәу даныҟалалак, сфотоаппарат наҟ инышьҭаҵаны ацхырарахьы, аҧсеиҟәырхарахьы сиасуан. Афоторепортиор иакәзар, ихәу дҟаларгьы иҭихуа ҭихуеит, дзызку даҿызаауеит, уи ауп иара иус. Сара моу, аибашьра авидеохроника ҭызхуаз Ҭали Џьапуаҧҳа лакәзаргьы – убас, лкамера нышьҭаҵаны ахәцәа рыҧсеиҟәырхарахьы диасуан. Ауаҩы деиҟәырхатәын, убри зегьы ирхадаран. Аха иагьа ус иҟазаргьы, аибашьцәа рхаҿсахьаҟәа аҭоурых иазныжьтәын, иҭыхлатәын. Избан акәзар, иахьа уҿаҧхьа игылаз аибашьҩы уаҵәы дҭахар ҟалон, дыбжьаӡыр алшон. Шьыжьымҭан ашара еицаҧылоз хәылбыҽхан ҳаибабо ҳаибамбо ҳаздырӡомызт. Аибашьцәа рааигәара ҳахьыҟаз дара ргәы арҕәҕәон, зны-зынлагьы иаҳцәыҧхашьаны иҟарымҵашазгьы ҟарҵон.

Аибашьра адәаҿы убла иабо рацәоуп, аха аибашьра ацәаҳәаҿы уаныҟоу укәша-мыкәша иҟоу аҭагылазаашьа еилырганы иуздырӡом: уганахь иҟаз ҧхьаҟа ицама, мамзаргьы ихьаҵма... Ахәцәа алганы ҳҭыҧҟәа рахь ҳхынҳәызар, ҳаибашьцәа рзы уи иаанагоз аҭагылазаашьа цәгьам ҳәа акәын, ҳзыхнымҳәыр – зегьы иреицәаан.

– Шәабаҧылеи Аиааира амш, насгьы уи шәгәалашәараҿы ишҧаанхеи?

– Уаанӡатәи ажәыларақәа раан еснагь аҧхыӡқәа збон, избоз зегь лашьцаран. Аха аҵыхәтәантәи ажәыларaан убас еиҧш аҧхыӡ збеит, Аҟәа, Ҷоҷуа имҩа ҳәа иахьашьҭаз ҳаҟахуп: ажәҩан лашаӡа, ашәаҧыцьаҧ зегьы ҧшӡаӡа, амра каххаа иҧхоны, аҵла рбыҕьқәа ҩежьӡа, иссирны, гәеизҳараны избеит. Уамашәа иубаша, сентиабр 27 рзы Аҟәа ахаҟәиҭҭәраан убри аҭыҧ аҿы саҟәшәеит, сыҧхыӡ лабҿаба избеит. Убри амш гәырҕьара дуун зегь ҳзы.

Сентиабр 30 – Аиааира иамшуп. Аха сара сзы ииаирааны, ныҳәа дуӡӡаны иҟалеит ҳар – мрагыларатәии мраҭашәаратәии афронтқәа – Кәыдры ацҳаҿы реиқәшәара. Ари ҟалеит сентиабр 29 рзы. Исҳәарц сылшоит, убасҟан Кәыдры ацҳа рапҳьа иқәсыз среиуоуп ҳәа саргьы. Уи насыԥ дуны исыԥхьаӡоит. Убасҟан цәгьала исықәҿианы имаҷымкәа афотоҭыхымҭақәагьы ҟасҵеит. Абри амш сара сгәалашәараҿы иаанхеит еиҟәшаны иҟаз ҳажәлар реиқәшәара иамшны, Аиааира дуқәа ирымшны.

– Иԥшьоу Аиааира 25 шықәса ахыҵит. Ҳажәлар ԥхьаҟатәи рԥеиԥш азы ишәҳәаарц ишәылшозеи?

– Аиааира 25 шықәса ахыҵра – ари хҭыс дуӡӡоуп ҳажәлар зегьы рзы, еиҳау ныҳәаагьы ҳмилаҭ рзы иҟаӡам. Уи рхы-рыԥсы ақәырҵеит зықьҩыла ҳҵеицәа, ҳашьцәа Нхыҵ-Кавказаа, Ҭырқәтәыла, Шьамтәыла уҳәа рҟынтәи ҳџьынџьуаа, Алада-Урыстәылантәи хатәгәаԥхарала иааз, шаҟаҩы рыӡбахә уҳәари! Иахьа иҵит 25 шықәса, аха маҷк ҳаззеибашьыз ҳхашҭызшәа ҳҟалеит аамҭала. Уи ақәрахьымӡа Саида Делԥҳа лажәеинраалак аҿгьы илҳәаахьан, иҟаларан иҟаз лбозшәа. Иабаҟоу ҳҵеицәа ззықәԥоз, рыԥсы зыхҭнырҵоз амилаҭ ридеиа, рхықәкы? Аҳәынҭқарра ҳамоуп, аха аҳәынҭқарра – «мыругоуп», аҳәынҭқарра – хықәкӡам. Аҳәынҭқарра заҳҭаху, уи ҳхы иаҳархәароуп ҳхықәкы анагӡаразы: ҳажәлар еиқәырханы, аамҭа ҳацныҟәо, ҳмилаҭтә хаҿра, ҳбызшәа, ҳкультура еиқәырханы, адунеи зегь ҳадырула, ажәларқәа зегьы ҳаицазхарҵартә еиԥш, ҳхы агәра ааго. Ҳхықәкы – ҳмилаҭ аиқәырхара, арҿиара, аамҭа иацныҟәо, адунеи ианымӡаауа. Убри ҳгәалаҳаршәалар ауп, ҳалацәажәалар ауп. Аԥсуаа еснагь аицәажәашьа, аилабжьашьа, ахшыҩ еилаҵашьа рдыруан. Ҳара мчыс иҳамаз ҳҳәоуеиқәшәара акәын. Иахьа адунеи амаа зку амчрақәа, амилаҭтә ҳәынҭқарра хәыҷқәа ракәым, иҕәҕәоу аҳәынҭқарра дуӡӡақәаагьы хдырбгаларц иаҿуп, еиуеиԥшым амеханизмқәа рхы иархәаны. Ҳҽеидаҳкылароуп, ҳаҽҳарҕәҕәароуп, аиаша аибыҳәашьа ҳхы ақәҳаршәароуп. Ҳиашароуп аиааирагьы ҳзыргаз.

Аринахысгьы ҳажәлар Анцәа иумырӡын!

Зегьы ишәыдысныҳәалоит Аиааира 25 шықәса ахыҵра. Иҟазааит ҳаԥсадгьыл ԥшӡаҿы наунагӡа аҭынчра! Иҟалааит аизҳазыҕьара!

Агазеҭ «Аԥсуа университет» №6, 2018

«ҲУС ҲАМЫЗДАША АҾАР ААЗАТӘУП»

(Кандид Ҭарба иҿцәажәара)

Сынтәа аҳәынҭқарратә жәлар рыкәашаратә ансамбль «Кавказ» 20 шықәса ахыҵуеит. Иара еиҿкаан 1994 шықәсазы. Уи сахьаркыратә напхгаҩыс дамоуп Аҧсни Аахыҵ-Уаҧстәылеи жәлар рартист, «Ахьӡ-Аҧша» аорден II аҩаӡара занашьоу, Урыстәыла аҳәынҭқарратә ҳамҭа – «Ажәларқәа реиҩызара» аорден зҽаҧсазтәыз Кандид Тарас-иҧа Ҭарба. Хаҭала иара асценахь дцәырҵижьҭеи 55 шықәса инареиҳаны иҵуеит. Ансамбль балетмеистер хадас дамоуп Аҧсны жәлар рартист, Ҟарачы-Черкессиеи Аахыҵ-Уаҧстәылеи зҽаҧсазтәыз артист Арвелод Ҭарба.

20 шықәса ирылагӡаны ансамбль қәҿиарала иқәгылахьеит ҳтәылаҿы еиҧш, Европеи, Азиеи, Урыстәылеи иреиҕьу аконцерттә залқәа рҿы. Жәларбжьаратәи афестивалькәа жәпакы рҿы аҧхьахәқәа анаршьахьеит.

«Кавказ» артистцәа уажәы ргәы хыҭхыҭуа рҽазыҟарҵоит ансамбль 20 шықәса ахыҵра аныҳәа азгәаҭара.

Иазгәаҭатәуп даҽакгьы. Сынтәа 70 шықәса ихыҵуеит ансамбль асахьаркыратә напхгаҩы Кандид Ҭарба. Абалетмеистер хада Арвелод Ҭарба иакәзар – 60 шықәса.

Мышқәак раҧхьа ансамбль «Кавказ» аҽазыҟаҵарҭатә зал ҳаҭааит. Ҳара ҳнеимҭазы абалетмеистер хада Арвелод Ҭарба кәашара ҿыцк ықәиргылон, акәашацәа азыҟаиҵон. Уи зегьы лаҧшы ҵарыла хылаҧшра азиуан асахьаркыратә напхгаҩы Кандид Ҭарба. Ҳара иҳаӡбеит уи ҳиҿцәажәарц.

– Кандид Тарас-иҧа, сынтәа шәара шәансамбль 20 шықәса ахыҧуеит. Иааркьаҿӡаны акәзаргьы, иаҳҭахын уи аиҿкаара аҭоурых шәазаатҳгыларц.

– 1990 шықәсазы ҳадиаспора рааҧхьарала Ҭырқәтәылаҟа сцеит акәашаратә ансамбль аиҿкаара хықәкыс иҟаҵаны. Ҳәарас иаҭахузеи, ари имариаз усмызт.

Аамҭа кьаҿк иалагӡаны еидаҳкылеит 65-ҩык рҟынӡа аҿар. Насгьы аҧсуаа рымацара ракәымкәа, Ҭырқәтәыла инхо егьырҭ ҳаиашьаратә жәларқәа аедыгьқәа, аҟабардақәа, ачеченцәа ҳадаҳкылеит, ҳапрограммагьы Кавказ жәлар рыкәашарақәа рыла еиқәаҳаршәеит. Аҽазыҟаҵарақәа мҩаҧаагон есҽны, ашәахьа заҵәык аламҵакәа.

Абраҟа рызбахә сымҳәарц залшом усҟан акәашаратә коллектив аидкылараҿы ацхыраара сызҭаз, исывагылаз ауаа. Урҭ иреиуоуп: Нугзар Ашәба, усҟан уи Аԥсны акультура аминистрс дыҟан, даара аџьабаа ду ибеит, Аҳмеҭ Есқьеқь (Қәҭарба), Меџьди Чқәаниа, Сезан Матуа, Меидан Бганба, Орҳан Хәырхәмал, Дильбер Ҭарԥҳа, Оқтаи Чкотуа. Иазгәааҭатәуп, Оқтаи усҟан амырзакан шаирҳәоз, апрограммагьы шымҩаԥигоз.

Исгәалашәоит, раԥхьаӡа аконцерт мҩаԥаагеит Адаԥазар ақалақь аҿы, 1991 шықәса ииун 5-6 рзы. Уи далахәын Адаԥазар ахада Иунал Озан. Уи ашьҭахь ансамбль ықәгылеит иара убас Измиҭ, нас Диузџье ақалақьқәа рҿы. Уи иалахәын усҟан Аԥснынтәи уахь инеиз Анзор Мықәбеи Виачеслав Аибеи. Зынӡа 8 қәгыларак рҟынӡа мҩаԥаагеит.

Ҭырқәтәыла сшыҟаз сашьа Вианор машәырла дҭахоит, саргьы Аԥсныҟа схынҳәуеит.

Ҭырқәтәыла иазыҟасҵоз аколлектив 65-ҩык еицны, ҩ-автобуск ирықәтәаны, Баҭым ала Аԥсныҟа иааит 1991 шықәсазы. Зегь раԥхьаӡа урҭ Араду дырԥылеит Кәыри (Радион) Ҭәыџьба. Нас уахь ҳцеит Рушьни Џьапуеи, Арвелоди, сареи. Уи атәы ажәак-ҩажәак рыла иузҳәом, убриаҟара аҭоурых дууп...

Аконцертқәа мҩаԥаагеит Аҟәа, Лыхнашҭа, Мықәашҭа, Ҷлоу, Тҟәарчал. Уи ашьҭахь – Адыгьеиа, Ҟарачы-Черқьессиа, Ҟабарда-Балкариа. Аҵыхәтәаны ансамбль «Шьараҭыни» дареи аконцерт еицымҩаԥыргеит Аҟәа афилармониаҿы. Ари ныҳәа дуӡӡан ҳажәлар зегьы рзы.

Ирацәаны аиҿцәажәаракәа ҳаман, ҳадиаспора ахьынхо аҳәаанырцәтәи атәылақәа рахь агастрольқәа реиҿкааразы. Ҳгәы иҭан Германиеи Голландиеи рҭаара. Аха урҭқәа акгьы ҳахьымӡагәышьеит. Аԥсны иҵысит Аџьынџьтәылатә еибашьра.

Аибашьра анеилга ашьҭахь аидеиа цәырҵит Аԥсны зхы ақәызҵаз ргәалашәара аҳаҭыр азы, «Кавказ» ҳәа хьӡыс иаҭаны, ансамбль аиҿкаара, насгьы ҳашьцәа Кавказаа алархәны. Убри аганахьала усҟантәи Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа аиҳабы Муса Шанибови сареи ҳаицәажәахьан. Ҳидеиа дадгылеит. Анаҩс Владислав Григори-иԥа Арӡынба ианиаҳҳәа, даара деигәырӷьеит, ҳус дахаҵгылеит.

Аҿар ансамбль радыԥхьаларазы, реидкыларазы Нхыҵ-Кавказ атәылақәа рҿы изныкымкәа аекспедициақәа мҩаԥаагеит.

Иҟан аамҭақәак 25-ҩык рҟынӡа ҳашьцәа Кавказаа рхаҭарнакцәа ансамбль аҟны ианыкәашоз.

Раԥхьаӡа аҽазыҟаҵаракәа ҳрылагеит 1994 шықәса, апрель 8 рзы. Раԥхьаӡатәи ҳақәгылларагьы мҩаԥысит Аҟәатәи астадион аҟны, сентиабр 30 рзы, Аԥсны жәлар Рҵьынцьтәылатә еибашьраҿы иргаз Аиааира шықәсык ахыҵра аназгәарҭоз. Ҳапрограмма шьақәгылан Кавказ ажәларқәеи аԥсуааи рыкәашаракәа рыла, еилаԥсаны.

– Иахьа шаҟаҩы кәашода ансамбль аҟны?

– Иахьа ҳансамбль аҟны икәашоит 60-ҩык рҟынӡа аҽар. Ари даара акраҵанакуеит ҳара ҳзы. Избан акәзар, уаҵәы ҳус ҳамыздаша аҽар ааӡатәуп. Абаҩхатәра зегьы еиԥшны ирылам, аха идҳарҵо ҭакԥхықәрала иазнеиуеит, ирласны ишьҭыркааеит. Абраҟа иалкааны рыхьӡ сҳәарц сҭахуп аԥхьаҟа даара ҳзықәгәыӷуа, ансамбль аҟны ахкы икәашо аҽар: Рамаз Шьакаиа, Ҭемыр Аргәын, Аслан Амчба, Адгәыр Миқаиа, Есма Ақырҭаапҳа, Ҭамила Цьалаганиапҳа, Арифа Сангәлиапҳа, Мальвина Воупҳа.

– Ишԥамҩаԥгахо ансамбль «Кавказ» 20 шықәса ахыԥра аныҳәа азгәаҭара?

– Ансамбль аиубилеитә ныҳәа азгәаҭахоит маи мзазы Р.Гәымба ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә филармониаҿы. Убри ашьҭахь – Урыстәыла аҳҭны-қалақь Москва, Урыстәыла акультура Аминистррра алархәны. Урҭ ҳара ҳкультура Аминистрреи дареи аиқәышаҳаҭра рыбжьоуп, усеиԥш иҟоу аусқәа рымҩаԥгаразы. Даара азҿлымҳара ҳзыҟаиҵоит ҳтәыла акультура аминистр Бадра Гәынба.

Ҳгәы иҭоуп ансамбль ашьақәгылара аҭоурыхи изнысхьоу арҿиаратә мҩеи ирызкны ашәҟәы аҭыжьра. Уаҟа рыхьӡқәа ҳәахоит аханатә инаркны ҳансамбль аҟны икәашоз, аус ҳацызуаз ауаа.

Уажәы аҽазыҟаҵаракәа ҳарҿуп. Ҳныҳәа инадҳәаланы ҿыц икәаҳаргылаз акәашаракәагьы ҳамоуп. Сгәы иаанагоит, ансамбль «Кавказ» 20 шықәса ахыҵра ишахәҭоу еиԥш иазгәаҳҭап ҳәа.

Агазеҭ «Аԥсны», № 8, 2014

«АХАҨСАХЬАҚӘА АԤСҬАЗААРА АЌЫНТӘИ ИААЗГОН»

(Аԥсны жәлар рартист Сергеи Сақаниа иҿцәажәара)

Дарбан аԥсыуоу ирмыхәаԥшыц афильмқәа – «Хҭарԥа шкәакәа», «Иԥшьоу ажьыра асаркьал», «Амзаҿа ангыло», «Асувенир», «Напыхьараҵь»? Арҭ рыхьӡқәа анеиқәуԥхьаӡо зегь раԥхьа ухаҿы дмааирц залшом еиуеиԥшым арольқәа шьахәлатцәҟьа иназыгӡаз, абаԥхатәра ҷыда злоу актиор, Аԥсны жәлар рартист Сергеи Сақаниа. Аԥсуа театр асценаҿы акәзар, инаигӡахьеит ԥшьышә инарзынаԥшуа арольқәа.

Сынтәа актиор Сергеи Сақаниа ихыҵит 80 шықәса. Убри инамаданы ишәыдаагалоит уи иҿцәажәара.

– Иҳашәҳәарц ҳҭахын раԥхьаӡакәны актиорра азанааҭ ахь шәхьазырԥшыз, насгьы уи ашҟа шәымԥа ахы шышәкыз.

– Ашкол санҭаз ашәҟәыԥԥы Ӡаӡ Дарсалиа идраматә ԥымҭа «Ажәытәра иагаз» иалхны аспектакль ықәдыргылон. Убраҟа сара Гәаҵа ироль сыхәмарит. Анаԥс, ашкол санал-га ашьҭахь Қарҭҟа, Ш. Русҭавели ихьӡ зху атеатртә институт ашҟа арзаҳал аласҵеит, аҵара сҭаларц. Аха егьалымҵит. Усҟан уаҟа аԥсуа гәыԥ деиҳабын Акаки Хорава. Нас исызбеит Аҟәа арҵаԥратә институт сҭаларц. Аԥышәарақәа шысҭиуаз, днеит усҟан Аԥсуа театр аҟны режиссиорс аус зуаз Аазиз Агрба. Уи ирылеиҳәеит, Қарҭҟа, атеатртә институт ахь ицарц зҭаху аӡәыр дыҟазар, ацхыраара шриҭо. Ари анҳаҳа, Мажара Зыхәба, Чынчор Џьениа, сара иҳаӡбеит аҵарахьы ҳцарц. Аазиз Агрба атеатр ахь ҳаиган, уаҟа ԥыҭраамҭак ҳазыҟарҵон. Нас Қарҭҟа ҳцеит. Ҳахьнеизгьы аҭалара ус имариамхеит: аԥышәарақәа рыҭира цәгьан, ҳара уиаҟара ҳазыҟаҵаны, иахәҭаз адыррақәа ҳаманы ҳаҟамызт уи аамҭазы. Насгьы аԥышәарақәа қырҭшәа-ла иҭитәын. Уажәы иахьысҳәо акалашәа иҟоуп, саҭашәымҵан, аха ус рҳәеит: «Шәдыррақәа азхаӡом, шәыԥсыҽцәоуп, аха Сақаниа заҵәык дҳадаҳкылоит, егьырҭ шәхы шәақәиҭуп». Ас анырҳәа, сара изуазма! «Ҳшәыдышәкылозар, ҳарҭ еицу зегьы ҳшәыдышәкыл, мап анакәха, сара схала ара, Қарҭ сааны аҵара сҭалаӡом», – сҳәеит сара. Аиашазы, ауадаԥрақәа маҷымкәаны иҳазцәырҵит, аха иаҳаулак ҳрыдыркылартә иҟаҳҵеит. Абас иалагеит, иааркьаҿны иуҳәозар, актиорра ашҟа сара сымԥа.

– Ицәгьаӡамзи усҟантәи аамҭазы аԥсуа қыҭа иалҵыз арԥыс изы аҵара аҭалара? Ишәыцхраауадаз?

– Исыцхраауадаз? Саб дсыгхахьан, сашьа арра дыҟан. Сан зацәык лакәын исыцхраауаз. Аҵара сҭаларц лҭахгәышьан, аха ус салҳәеит: «Акы узҭалозар, Аҟәа уҭал, мамзар Қарҭ уцаны сара усызныҟәымгар ҳәа сшәоит». Избанзар аамҭа цәгьан, акраагарҭа ыҟамызт... Амала, аҵара ҳахьҭаз, ԥажәижәаба мааҭ астипендиа соуан. Ҽнак мааҭк сызсырхон...

– Аҵара шәаналга ашьҭахь иаразнак аусура шәалагама, насгьы иарбан спектакльу раԥхьаӡа шәахьыхәмарыз?

– Аҵара салганы санаа Аԥсуа театр аҟны аусура салагеит. Убраҟа актиорк иаҳасабала раԥхьаӡакәны сара сыхәмарит арежиссиор Аазиз Агрба акитаи драматург Цао Иуи идраматә ԥымҭа «Таифун» иалхны иқәиргылаз аспектакль аҟны.

– Асценаҿы зыццәырҵра шәзымариаз, еиҳа ишәзааигәаз актиорцәа аӡәык-ԥыџьак рызбахә ҳашәҳәаарц ҳҭахын.

– Асценаҿы зыццәырҵра сзымариаз ҳәа хаҭала иалкааны аӡәгьы дсымамызт. Аха зегь реиҳа исзааигәаз актиорцәа иреиуан: Чынчор Џьениа (иареи сареи аҵарагьы ҳаицалгеит), Нурбеи Камкиа, Еҭери Коҕониаԥҳа, Софа Агәмааԥҳа уҳәа убас егьырҭгьы. Сара убас сыҟан, апиеса ҳаныхәмаруаз, арежиссиор арольқәа анҳаиҭалак, сара срольгьы егьырҭ ррольгьы зегьы ҿырҳәала исҵон. Џьоукы-џьоукы азҵаара сырҭалон, иухәмаруа ахаҿсахьақәа раарԥшышьас иҟауҵои, «иабантәааугои» ҳәа. Ҵоуп, арежиссиор иҳаиҳәоз схы иасырхәон, аха ароль анҳарҭалак ачарақәа, аԥсхәрақәа, аизарақәа уҳәа рҿы ауаа рхымԥаԥгашьа, рцәажәашьа ҭысҵаауан, исыхәмаруа ароль аԥсҭазаараҿы иҟоу иазааигәаны аарԥшраҿы схы иасырхәон, типаж ҳасабла. Ахаҿсахьақәа аԥсҭазаара аҟынтәи иаазгон.

– Актиор изы асценаҿы ихадароу арбан?

– Асценаҿы актиор изы ихадароуп арежиссиори иареи реилибакаара. Ус акәымкәа, арежиссиор џьара дахо, иара даҽеаџьара дахо, акгьы алҵӡом. Анаԥс – иихәмаруа ароль ишақәнагоу ахәаԥшцәа рҟынӡа анагара илшароуп: деилыркаартә, пату иқәырҵартә, бзиа дырбартә еиԥш ахымԥаԥгара.

– Иаҵанакуеи ажәлар рдоуҳатә ԥсҭазаараҿы атеатр?

– Атеатр – ари зегьы аҵанакуеит. Атеатр змам амилаҭ – милаҭӡам. Атеатр – ажәлар ԥхьаҟа иагоит, рдоуҳатә культура арбеиоит. Театрда аҳәынҭқаррагьы ҟалашьа амаӡам.

– Зегьы ибзиаӡаны иргәалашәоит, асатиреи аминиатиурақәеи ртеатр «Чарирама» шәаланы Аԥсны араионқәа рҿы шәанықәгылоз. Ишԥарыдыркылоз ажәлар, анхацәа шәықәгыларақәа?

– Даара гәахәара дула ирыдыркылон. Ахәаԥшцәа рацәаӡны еизон. Анапеинҟьара иаҟәыҵуамызт, убас еиԥш иргәаԥхон, ргәаҳәаракәа ирыкәшәон. «Еиҭа шәанбаҳзаауеи?», – иҳазҵаауан. Избан акәзар, атеатр – ари ухаҿсахьа узырбо саркьоуп.

– Шәара еиуеиԥшым арольқәа нашәыгӡахьеит атеатр аҿгьы, акино аҿгьы. Еиԥшымзаарас ирымоузеи акинои атеатри?

– Еиԥшымзаарас ирымоу уи ауп: акино аҿы адубльқәа рацәоуп, зны иалымҵыр, ӡынтә иҭырхуеит, ӡынтә иалымҵыр – хынтә. Атеатр аҿы асцена унықәланы зны ухәмаруеит, иуқәҿиама, иуқәымҿиама. Уи алагьы ахәаԥшӡы ухә ишьоит, игәы уақәшәазар, ухәмаршьа игәаԥхазар, деиҭаауеит. Игәамԥхазар, уаҳа атеатр ахь днеиӡом. Асцена аҭакԥхықәра ду ацуп.

– Шәара еиҳарак акомедиатә хаҿсахьақәа нашәыгӡон, асценаҿы, акино аҿы. Аха аԥсҭазаараҿы алаф шәышԥазыҟаз?

– Алаф еснагь иҳацын, ҳаихлафаауан, аха мамзар аӡәы дгәааауа ҟалозма! Ишәзеиҭасҳәоит зны асценаҿы Чынчор Ҵьениа изызуз.

Ари Чынчори сареи асценаҿы арольқәа ҳахәмаруан. Ҳашнеиуаз, Чынчор ажәақәа ихашҭит. «Кандид Кастор-иԥа» ҳәа иҳәар акәын иара. Аха иааг. «Исҳәои, уара, Кандид иаб ихьӡ схашҭит» аниҳәа, «Кандид иаб Кәасҭа ихьӡын», – сҳәеит сара (Кәасҭа зыхьӡыз Чынчор иаб иакәын). Абас изызуит Чынчор. Даҽакгьы. Чынчор ауҭра бзиа ҟаҵаны иман. Анаша, апомидор, апырпыл уҳәа иааимрыхуаз иарбан. Анашеи апомидори лассы-лассы ихәышәтәуан. Ҽнак зны Чынчор хәшәы бзиак аӡбахә иасҳәеит, упомидоркәа ирықәуҭәар бзиоуп ҳәа. Иаргьы дцан иаахәаны иааигеит. Ашьҭахь атеатр аҟынтәи агрим злаҟаҳҵоз ашәыгақәа сыманы слакылсын, Чынчор ипомидоркәа ахьҿаз иҟаԥшь-ҟаԥшьӡа исшәит, иара даныҟамыз. Данааи, ианиба, дшанхеит: «Уара, Сергеи, изакәызеи ахәшә ҳәа зыхьӡ соуҳәаз, Анцәа уиныҳәааит. Иацы ауп ахәшә анрықәысҭәа, спомидоркәа ҟаԥшь-ҟаԥшьӡа иҟалеит», – иҳәеит. Арахь сара ишысшәыз издырӡом...

– Ҳаԥсуа театр аԥхьаҟа ижәбарц шԥашәҭаху?

– Атеатр ахыбра ҿыц еиҭашьақәдыргылеит, ауалафахәқәагьы, еиҿурԥшуазар, еиҳа еиғьхеит. Аҭагылазаашьа бзиақәа аԥҵоуп. Атеатр ҳаԥхьаҟа избарц сҭахуп убас: арежиссиорцәеи актиорцәеи иҵегьы еилибакааны, еиҳарак аԥсуа пиесақәа ықәдыргыло, уаанӡа ишыҟаз еиԥш, адруҳәа ауаа атеатр ахь

инеиуа (зны-зынла атеатр ахь аныҟәара «ҳцәымҕуп», чаразар, мамзаргьы ԥсхәразар, уахь агәырқьҳәа ҳҿеибытаны ҳцоит), ҳаԥсуа театр ахаҿра мыӡуа. Арежиссиорцәа иҵегьы русура еиҕьны, ажәлар ргәаҳәара нарыгӡартә еиԥш Анцәа иҟаиҵааит! Ҳаԥсуа театр аусзуҩцәа ирзеиҕьасшьоит агәабзиара, агәамч, арҿиаратә гәаҳәара.

Агазеҭ «Аԥсны», № 5, 2015

«ИҞАҴОУ МАҶЫМ, АХА ИҞАҴАТӘУ ЕИҲАГЬЫ ИРАЦӘОУП»

Ҳазҭалаз ашықәс инаркны, Аԥсны Аҳәынҭқарра «Аҳәынҭқарратә бызшәазы» Азакәан инақәыршәаны, атәылаҿы амаҵура ҭыԥқәа рахь инеиуа ҳтәылауаа зегьы ԥымкрада аҳәынҭқарратә бызшәа (аԥсуа бызшәа) рдыруазароуп. Ари Азакәан рыдкылан Аԥсны Жәлар Реизараҿы шықәсқәак раԥхьа.

Ҵоуп, иарбан закәанзаалак, ианрыдыркыла инаркны ақәныҟәара аҭахуп. Аха иҟоуп даҽа ганкгьы, иарбан закәанзаалак аус ауртә еиԥш изыхәҭоу аҭагылазаашьақәа азаԥҵазароуп. Уи еиԥш аҭагылазаашьа азаԥҵамхар, азакәан ақьаад аҟны мацара иаанхоит.

Аҳәынҭқарратә бызшәа (аԥсуа бызшәа) ишахәҭоу аус аууртә еиԥш иҟаҵоу шмаҷымгьы, иҟаҵам аусқәа рацәаны ҳаԥхьаҟа ишьҭоуп. Ари азҵаара иаҭахуп акомплекстә знеишьа.

Абар, шьҭа акрааҵуеит ҳтәылаҿы қәҿиарала аус ауеижьҭеи Аԥсуа бызшәа аҿиара аҳәынҭқарратә фонд. Уи аусзуҩцәа рацәак рхы ӡырымгаӡакәа, иҟаҳҵаз-иаауз ҳәа мҳәаӡакәа, ашьхыҵә реиԥш аус руеит.

Аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы аԥсуа бызшәа арҿиара аганахьала Афонд имҩаԥнагахьоу аусқәа реилкааразы ҳара ҳлыҿцәажәеит уи аиҳабы Гәында Кәыҵниаԥҳа.

– Аԥсуа бызшәа аҿиара аҳәынҭқарратә фонд аус ауеит ихадоу абарҭ ахырхарҭақәа рыла: ахәыҷтәы сахьаркыратә шәҟәқәа; абызшәа ззымдыруа дырҵара; абызшәа арҿиареи апропаганда азуреи ирызку апроектқәа; амультфильмқәеи асахьаркыратә фильмқәеи рдублиаж аҟаҵара; аиҭагаратә гәыԥ аусура; афонд иҭнажьуа алитература аларҵәара, – лҳәеит

Гәында Кәыҵниаԥҳа ҳаицәажәара ахы куа. – Абызшәа арҿиареи апропаганда азуреи ирызку апроектқәа рыла иҭҳажьхьеит: аԥсуа бызшәа ззымдыруа дырҵаразы арҵага шәҟәы «Ҳаицәажәап аԥсышәала» зыхьӡу. Хаз шәҟәны иҭҳажьит уи иацу апрограмматә цхыраагӡа «Аԥсуа бызшәа аграмматика иаазыркьаҿу акурс». Иҭҳажьхьеит иара убасгьы аԥсуа бызшәа ззымдыруа дырҵаразы ажәаркәа – «Аԥсуа-аурыс жәар», «Аԥсуа-аҭыркәа жәар». Аҭыжьразы аус адааулоит: «Аԥсуа-англыз жәар», «Аԥсуа-араб жәар», «Аԥсуа-агерман жәар», – иазгәалҭеит Афонд аиҳабы.

Аԥсуа бызшәа аҿиара Аҳәынҭқарратә фонд аус зыднауло апроектқәа иреиуоуп иара убас ателеурокқәа. Убри аганахьала иҭыжьуп: «Исҵоит аԥсуа бызшәа» – ателеурокқәа 1-тәи аетап (адискқәа, ашәҟәы). Уи шьақәгылоуп 18 урок рыла; «Исҵоит аԥсуа бызшәа» – аудио-диск (аԥсуа-аурыс, аԥсуа-аҭыркәа вариантқәа). Аҭыжьра иаздырхиоит: аԥсуа бызшәа ззымдыруа дырҵаразы ацхыраагӡа «Аҳара, аҳәара, аԥхьара, аҩра». Уигьы иацуп аудиоматериалқәа. Лассы иҭыҵраны иҟоуп «Иаҳҵап аԥсуа бызшәа» – ателеурокқәа 2-тәи аетап. Аҭаҩра иазырхианы иҟоуп «Ҳаицәажәап аԥсышәала» иацу аудиоматериал. Еиқәыршәоуп иара убасгьы аԥсуа бызшәа аҵара иалаго рзы апрактикатә цхыраагӡа «Аԥсуа бызшәа 20 урок рыла». Уи иацуп «Атекстқәа».

Гәында Кәыҵниаԥҳа лажәақәа рыла, аус руеит аԥсуа бызшәа ззымдыруа дырҵаразы акурсқәа. Еиҿкаауп ҩба-ҩба курс: Гал, Ткәарчал, Очамчыра, Афон ҿыц. Абар, шьҭа ԥшьышықәса ҵуеит Афонд аҿы имҩаԥысуеижьҭеи аԥсуа бызшәа ззымдыруа дырҵаразы арҵаҩцәа разыҟаҵара. Урҭ акурсқәа мҩаԥызго, наҟ-наҟгьы имҩаԥызгараны иҟоу арҵаҩцәа роуп. Ирхысуеит есымзатәи асеминар-тренингқәа.

– Аԥсуа бызшәа аҿиара афонд аҟны ицоит апроект «Ашколқәаранӡатәи ахәыҷқәа рхатәы бызшәала ицәажәо, ихәыцуа разыҟаҵара» зыхьӡу, – дҳацәажәоит Гәында Кәыҵниаԥҳа. – Ари апроект хықәкыс иамоуп ашколқәаранӡатәи ахәыҷқәа ирықәшәо аметодика ашьақәыргылара. Ари апроект ала иҭыҵхьеит: «Анбанқәа рҩышьа хҵоит» зыхьӡу аусугатә тетрад; «Иҳархәмарп анацәкьаракәа», «Азхәыцра, агәынкылара, агәцаракра» зыхьӡу аусугатә тетрад (иара убас – аметодикатә цхыраагӡа); «Асахьаҭыхра, аппликациа, оригами». Арҭ азыҟаҵаракәа

ахәыҷқәа иднарҵоит асахьаҭыхшьа, ақәырҷабшьа, ақьаад ала аусушьа. Апроект ала иҭыҵхьеит ахәыҷтәы сахьаркыратә литературагьы. Урҭ иреиуоуп: Б. Шьынқәба «Иаирума», Гә. Сақаниа-пҳа «Ҳаицыпхьаӡап», М. Амҷ-пҳа «Абз хәыҷы алакә», аурыс шәҟәыҩҩцәа реиҭагақәа рыла «Шьыжьы инаркны хәлаанӡа» уҳәа убас егьыртҭгьы. Аҭыжьра иазырхиоуп 2-5; 5–7 шықәса зхыҵуа ахәыҷқәа рзы аенциклопедиақәа, ашколқәаранӡатәии ашколқәра иаҵанакуеи ахәыҷқәа ирызку алабҿабатә хархәагақәа – аплакатқәа. Иҭыҵит азыҟаҵаратә классқәа рзы апсуа шьҭыбжьқәа рҵара иазку ашәҟәы – «Иссиру ашьҭыбжьқәа», – иазгәалҭеит Гәында Кәыҵниапҳа.

Афонд аиҳабы ҳаиҿцәажәараан илҳәеит, апсуа бызшәеи апсуа литературеи рӡыргара аганахьалагьы еиуеипшым аусмҩапгатәқәа шымҩапырго, ишыҭрыжьхьоу аудио-шәҟәқәа, авидео-дискқәа. Афонд аҟны есышықәса имҩапыргоит пшьба-пшьба конференциа. Урҭ рганахьала Гәында Кәыҵниапҳа иазгәалҭеит:

– Есышықәса имҩапааго аҭҵаарадырратә конференциақәа рызкуп апсуа бызшәа апроблемақәа. Уаҟа тема хадақәаны иқәгылоуп, иаҳҳәап: апсуа бызшәа ҳәынҭқарратә бызшәаны аус аурцаз ихадароу ахырхарҭақәеи, Аҳәынҭқарратә бызшәаазы азакәан анагӡара амеханизмқәеи, аҳәынҭқарратә бызшәеи адәахьтәи аӡыргареи рпроблемақәа, абызшәақәа реиқәырхареи рырҿиареи рганахьала адунеижәларбжьаратәи апышәа, апсуа бызшәа аҩышьапҟарақәеи алитературатә нормеи уҳәа убас иҵегьы. Аконференциақәа рматериалқәа рыла иҭҳажьуеит аброшиурақәа, – лҳәеит Гәында Кәыҵниапҳа.

Аиашазы, апсуа бызшәа аҿиара Аҳәынҭқарратә фонд аҟны имҩапырго аусура даара ирацәоуп. Уаҟа рнапы алакуп аиҭагара аусгьы. Имҩапысуеит аекономикатәи, азиндырратәи, аполитикатәи, аекологиатәи, аҵарадырратәи терминқәа рапҵара. Убас, 2011–2012 шықәсқәа ирылагӡаны еиҭаган: Аҳәынҭқарра Ахада Иусбарҭеи, Апсны Аҳәынҭқарра Аминистррақәеи, аҳәынҭқарратәи ауаажәларратәи усбарҭақәеи рзы аофициалтә шәҟәқәеи, аиқәшаҳаҭрақәеи, аусеилыргаразы абланкқәеи, аршаҳаҭгақәеи, адипломқәеи, аттестатқәеи уҳәа ртекстқәа; ауаажәларратәи акоммерциатәи еиҿкаарақәа рзы апҟапҵәақәеи, апҵаратә еиқәшаҳаҭрақәеи, адәныҟатәи аӡыргара иазку адҩыларақәеи, аӡыргаратә авидео-аудио роликқәеи,

алаҳәаракәеи, афирмақәа рыхьӡқәеи, ахәышәтәырҭақәа рзы адԥылаларақәеи, аԥҟарақәеи; азауадқәеи афабрикақәеи иҭрыжьуа аалыҵқәа рзы адыргақәҵақәа ртекстқәа; аӡыргаратә банерқәа ирнырҵо атекстқәа уҳәа. Еиҭаганы иҭыжьуп адунеижәларбжьаратәи адокументқәагьы.

Афонд абзоурала иҭыҵхьеит хыԥхьаӡара рацәала ахәыҷтәы сахьаркыратә шәҟәқәа, алакәқәа, иллиустрациа хазынала еиқәыршәоу, полиграфиатә ԥаӡара ҳаракыла иҭыжьу, сахьала иԥычоу алфавитқәа. Рдублиаж ҟаҵоуп асахьаркыратә фильмқәеи амультфильмқәеи. Афонд Аԥсны ақалақьтәи араионтәи ҵара ҟәшақәа рыла ақалақь школқәеи ақыҭа школқәеи рбиблиотекақәа, иара убасгьы ахәыҷбаҳчақәа еиқәнаршәоит хәыда-ԥсада, иҭнажьуа асахьаркыратә литературеи, аметодикатә цхыраагӡақәеи, алфавитқәеи, аудио, авидио дисккәеи, амультфильмқәеи рыла.

Афонд 2006-2014 шықәсқәа ирылагӡаны иааизакны ирыланарҵәахьеит 85 911 екземплиар.

– Абасала, Аԥсуа бызшәа аҿиара ахәынҭқарратә фонд имԥаԥнагахьоу аусқәа маҷым. Ахa аԥхьаҟатәи аусқәеи аҿаԥхьа ишьҭоу апланқәеи еиҳагьы ирацәоуп, – абас ҳалҳәеит ҳаиҿцәажәара хыркәшо афонд аиҳабы Гәында Кәыҵниаԥҳа.

Агазеҭ «Аԥсны», № 9, 2015

АԤСУА ҬҴААРАДЫРРА ИАИУИТ АЦӘЫЗ ДУ

Ааигәа лыԥсҭазаара далҵит еицырдыруаз аԥсуа лингвист, аԥсуеи абазеи абызшәақәа рыҭҵааҩы, Аԥсны ирееиҳау ашкол зҽаԥсазтәыз аусзуҩ, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет апрофессор, аҵьа аветеран Валентина Александр-иԥҳа Амҷԥҳа.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректорати, апрофессор-рҵаҩратә еилазаареи, астудентцәеи гәалсра дула ирыдашшылоит аҭарауаҩ луацәеи лҭынхацәеи.

Валентина Александр-иԥҳа Амҷԥҳа диит ианвар 10, 1936 шықәсазы Очамчыра араион Ӷәада ақыҭан. 1964 шықәсазы далгеит Қырҭтәылатәи аҳәынҭқарратә университет, кавказтәи абызшәақәа рыҟәша. 1971 шықәсазы илыхьчеит акандидаттә диссертациа «Ахьыӡцынхәра аԥсуа-абаза диалектқәа рҿы»

атемала. 2012 шықәсазы илыхьчеит адоктортә диссертациа.

1960-тәи ашықәсқәа инадыркны В. А. Амҷпҳа лыԥсҭазаара зегьы адҳәалан А. М. Горки ихьӡ зхыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт, анаҩс – Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет. Еиуеиԥшым аамҭақәа рзы дрыԥхьон амаҭәарқәа: иахьатәи аԥсуа бызшәа, абызшәадыррахь алагала, аԥсуа бызшәа астилистика, ажәаҳәатә культура, аономастика уҳәа убас егьырҭгьы.

1991 инаркны 1998 шықәсанӡа аԥсуа бызшәа акафедра напхгара алҭон. 1998 шықәса инаркны ауниверситет аҟны аԥсышәала арҵагатә литература аҭыжьразы аҭҵаара-методикатә ҟәша деиҳабын.

1980–2003 шықәсқәа рзы Аԥсуа ҳәынҭқарратә телехәаԥшраҿы аамҭа-аамҭала «Аԥсшәа бзиа избоит сара» ҳәа хьӡыс измаз адырраҭара мҩаԥылгон.

В. А. Амҷпҳа дравторуп абызшәадырра иазку 130 инареиҳаны аусумҭақәа, амонографиақәа ԥшьба, ашколи иреиҳау аҵараиурҭақәеи рзы арҵагатә шәҟәқәеи аметодикатә цхыраагӡақәеи, иара убасгьы аԥсуа бызшәа аҭҵаара еиуеиԥшым аганқәа ирыцҳарқуа хыԥхьаӡара рацәала астатиақәа. Хазы игоу лусумҭақәа рызкуп аԥсуа литература аклассикцәа рҩымҭақәа рбызшәа.

Ҭаҟа ишәыдаагалоит 2012 шықәсазы, В. А. Амҷпҳа адоктортә диссертациа анылыхьча ашьҭахь, ажурналист Алхас Чхамалиа ҷыдала агазеҭ «Аԥсуа университет» азы ианиҭахьаз, аха иахьа уажәраанӡа џьаргьы акьыԥхь зымбац, аҵарауаҩ лыҿцәажәара.

Валентина Амҷҳа: «Хатәы бызшәала ацәажәара зегьы ирыцкуп»

Ааигәа Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны адоктортә диссертациа лыхьчеит еицырдыруа аҵарауаҩ, алингвист, аԥсуеи абазеи абызшәақәа рыҭҵааҩы, Аԥсны иреиҳау ашкол зҿаԥсазтәыз аусзуҩ Валентина Александр-иԥҳа Амҷпҳа. Иазгәаҭатәуп, абызшәадырра аганахьала аԥсуа ҭарауаа рахьтә раԥхьаӡа акәны аԥсышәала адоктортә диссертациа зыхьчаз лара шлакәу.

Адиссертациа атема азкуп аԥсуаа рантропонимиа аструктура-функциатә ҭҵаара. Аусумҭа еиднакылоит шамахамзар, антропонимиа аилазаара ахәҭа хадақәа зегьы. Ирзааҭгылоуп ан-

тропонимиа афункциақәа аԥсуа сахьаркыратә литератураҿы. Ҷыдала иалкаауп Б. Шьынқәбеи С. Ҷанбеи рырҿиамҭақәа рҟны антропонимқәа рстильтә хархәаашьақәа.

Иазгәаҭатәуп иара убас, аҵарауаҩ уаанӡа аус адуланы иштлыжьхьаз 8000 хьӡы рҟынӡа еидызкыло «Аԥсуаа рхатәы хьыӡқәа ржәар».

Валентина Амҷԥҳа дазааԥсоит аԥсуа бызшәа аҭҵаареи арҵареи рус. Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы еиуеиԥшым амаҭәарқәа рыла алекциақәа дрыԥхьоит. Аԥсуа бызшәа арҿиаразы еиҿкаау аҳәынҭқарратә программа акомиссиа далахәуп.

Иахьатәи ҳаиҿцәажәаара азкуп аԥсуа бызшәа еиуеиԥшым аганқәа, аҵарауаҩ лыԥсҭазааратә ԥышәеи лзанааҭи ирыдҳәаланы, аҳәынҭқарратә бызшәа аҭагылазаашьеи уи аҿиареи ирызку азҵаарақәа.

– *Валентина Александр-иԥҳа, ишәгәалашәыршәар ҳҭахын абызшәадырра ашҟа шәшымҩахыԥыз, раԥхьаӡатәи шәшьаҿақәа...*

– Аханатәгьы, ашкол саналга инаркны, афилологиа азанааҭ хықәкыс исыман. Уи ашьҭахь аԥсуа бызшәеи алитературеи еиҳа игәцараскуа салагеит. Ус сшааиуаз, напасыркуеит абызшәа аҭҵаара. Раԥхьаӡа саналагоз, ҳәарада, ишьҭысхуаз атемақәа рацәан, аха еиҳарак иалкааны сазҿлымҳан аԥсуаа рантропонимиа азаҭҵаара. Еиҳаракгьы уи иадҳәаланы абызшәаҿы иҟоу еиуеиԥшым аҷыдарақәа – афонетикатәи, аморфологиатәи, асинтаксистәи уҳәа. Урҭ реидкыларазы, усҟантәи асахьаркыратә литература аамышьҭахь, сара срыҿцәажәон Аԥсны ақыҭақәеи ақалақьқәеи рҿы иҟаз ажәабжьҳәаҩцәа дуқәа, абыргцәа бзиақәа. Уи иалҵшәаны, имаҷымкәагьы аматериал еидыскылоит. Нас аҭҵаарақәа ҟаҵо, акымкәа-ҩбамкәа астатиақәа скьыԥхьуа салагеит.

– *Иарбан уадаҩрақәаз иацыз усҟантәи аамҭазы аԥсуаа рзы аԥарадырра аиура, аҭԥаара аҽазкра? Иарбан ԥынгылақәоу хаҭала Шәара ишәԥылоз?*

– Ҳәарада, даараӡа иуадаҩын, избан акәзар, уи ақәшәеит 1941–1945 шш. рзтәи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Дуӡӡа ашьҭахьтәи аамҭа. Ирацәаҩӡоуп аибашьраҿы иҭахаз аԥсуаа, сара сабгьы убрахь дналаҵаны. Анхацәа рҭагылазаашьа акыр иуадаҩын, иҟамызт ашәҵатәы-аҟәынҵатәы уҳәа. Аамҭагьы

цқьа иҭышәынтәаламызт... Уи сара схалагьы сакәым, сашьцәа, саҳәшьцәа зегьы аҵара иаҿын, аха иреиҳау аҵараиурҭа аҭалаҙы, иаахтны иуҳәозар, Аԥсны аԥсуаа рзы уиаҟара аҭыԥқәагьы ыҟамызт, анҭыҵ акәзар, еиҳагьы иуадаҩын. Аха, аҵьма имԥсыша амаҵә азылаҟәуеит ҳәа шырҳәо еиԥш, иҳауит ацхыраарақәагьы.

– Ирацәаҩуп иахьа аԥсуа бызшәа азԥаара иалацәажәо ауаа. Ҵарауаҩык, бызшәатҭԥааҩык иаҳасабала Шәара иахышәҳәаауазеи аԥсуа бызшәа иахьатәи аҭагылазаашьа?

– Абызшәа иазкны апроблема ықәгылоижьҭеи акраацуеит, аха иаҳхысыз аибашьра ашьҭахь уи еиҳагьы иаҳбарҭахо ҳалагеит. Избан акәзар, аибашьра зегь рыла ҳаиҵанаҟьеит.

Аԥсуа бызшәа иахьа иамоу апроблемақәа даара ирацәоуп. Уи иазкны аус руеит ҳара ҳҵарауаа, аха убри аганахьала зегь раԥхьаӡа иҟаҵатәу ҳәа исыԥхьаӡо – ашколқәа рҿы арҵара асистема рҕәҕәатәуп. Аус рыдуланы иҭыжьтәуп ирзымхо арҵаратәи аметодикатәи цхыраагӡақәа, иара убасҵәҟьа – иреиҳау аҵараиурҭақәа рҿгьы. Излауала ҳазегьы уи аус шьҭыхны иаҳкызароуп. Хыла иугозар, абызшәа арҿиара иахәаша ҳәа еиқәуԥхьаӡаша рацәоуп, аха убарҭ рахьтә, хатәы бызшәала ацәажәара зегьы ирыцкуп. Абри аҵакы инагӡаны еилыркааузароуп зегьы, еиҳаракгьы аҿар.

– Хыԥхырҭас иамоузеи, насгьы иабантәаауеи, иабантәиалагои абызшәа?

– Абызшәа хыҵхырҭас иамоу аҩнаҭоуп. Убрантәи иааует абызшәа. Хатәы бызшәала ицәажәо ан, аб, анду, абду, аиашьа, аиаҳәшьа уҳәа рыгәҭа изызҳауа ахәыҷы, хымԥада ибызшәа ҭышәынтәаланы ишьақәгылоит. Асаби дани инаркны илымҳа иҭаҩуазароуп абызшәа, агара дангароугьы иаҳауазароуп. Усҟан изеилымкаауазаргьы, иара абызшәа «амелодиа» шьҭикаауеит. Иазгәаҭатәуп ихадароу даҽа факторкгьы. Ақыҭа ауп абызшәа ԥсыс иахоу. Избанзар уа, шамахамзар, иҟаӡам амилаҭ еилаԥса. Ақалақь аҿы аԥсуаа реиԥш, инхоит егьырҭ амилаҭқәагьы. Араҟа ахәыҷы аамҭакала иаҳауеит еиуеиԥшым абызшәақәа. Убри азыҳәан ауп ақыҭеи ақалақьи еидкылашьа зрымам, абызшәа аганахьала. Насгьы ақыҭаҿы ахәыҷы дышхәыҷу абызшәа, аҵас-ақьабз, ажәлар рҭрадициа далааӡаны дҟалоит. Уи даара акраҵанакуеит ауаҩы ихаҭара ашьақәгыларaҿы еиԥш, ибызшәа аҿиараҿгьы. Абарҭқәа рыда абызшәа зыҟалаӡом, иҟалаӡаргьы ибжамҽамхоит. Аха араҟагьы иҟалеит

даҿа рыцҳарак. Аибашьра ашьҭахь рҭагылазаашьа уадаҩхеит ҳҟыҭақәагьы. Ирацәаҩуп ақалақьқәа рахь нхара ицаз ауаа. Ус анакәха, ҳҟыҭақәа шьҭаҳхроуп. Даара игәцарактәуп ақыҭа школқәа рҿы арҵара аус. Абри аҭагылазаашьа ҳаҩҳажьыр азин ҳамам.

– Ишԥаҟоу иахьа аԥсуа бызшәа арԥара аус аҿы арԥага шәҟәқәеи аметодикатә цхыраагӡақәеи уҳәа рганахьала?

– Иахьа ҳашколқәа рҿы аума, иреиҳау аҵараиурҭақәа рҿы аума, арҵаҩы имазароуп ихы иаирхәаша, дымҩақәызҵаша, иахәҭоу арҵага шәҟәқәа, ацхыраагӡақәа. Уи ада изалшаӡом арҵара апроцесс. Алекциақәа рымҩаԥгара амацарагьы азхаӡом. Изхысуа атема инеиҵыхны ашәҟәаҿы даԥхьозароуп астудент. Имаҷым убри аганахьала Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аҿы иҟаҵоу. Аус ауеит аԥсуа бызшәа акафедра. Иаартуп иреиҳау аҵараиурҭақәа рзы арҵаратә литература аҭҵаара-методикатә ҟәша (хаҭала уи сара напхгара азызуеит). Уи иҭнажьхьеит 120 рҟынӡа арҵагатә литература. Урҭ рхыԥхьаӡараҿы иҟоуп ауниверситет егьырҭ азанаатқәа рҿы аԥсуа бызшәа арҵара иазку ашәҟәқәеи арҵагатә цхыраагӡақәеи. Ари аус аҿы еснагь ацхыраара ҳарҭоит аҳәынҭқарра анапхгареи Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор Алеко Алықьса-иԥа Гәарамиеи. Абасала, иҟаҵоу, ҳзыхьӡахьоу шмаҷымгьы, иҟаҵатәу аусқәа рацәаны ҳаԥхьаҟа ишьҭоуп.

– Ааигәа Шәара адокторт диссертациа шәыхьчеит, аха ҳара иаадыруеит уи аҿы шәшаанымгыло, иахьагьы шәыҭԥааратә усура шәшаҿу. Иарбан темоу иахьа аус здыжәуло?

– Ишыжәдыруа еиԥш, хадаратәла сара аус здызулоз аԥсуаа рантропонимиа акәын, сдиссертациатә темагьы иара иазкуп. Аха уи иаанагаӡом аԥсуаа рантропонимиа бызшәадыррала инагӡаны иҭҵааууп ҳәа. Сусумҭаҿы сыззааҭгылаз уи ахәҭақәак роуп: аԥсуаа рантропонимиа аструктуреи уи функциақәас иамоуи. Уажәы аус здызуло атема азкуп апоет (ашәҟәыҩҩы) ибызшәа аԥсуа литератураҿы. Ари иахьазы иҿыцу, насгьы иуадаҩу темоуп, иалҵуа аабап.

Сыҭҵааратә усура саназхәыцуа, иҟасҵахьоу еснагь иҟәнысшьоит. Иҟоуп сгәы иҭақәаз, аха иахьа уажәраанӡа сызхьымӡаз азҵаарақәа. Сгәы иаанагоит урҭгьы аԥхьаҟа сырзыхынҳәып ҳәа.

Агазеҭ «Аԥсны», № 27, 2023

АИЗЫҞАЗААШЬАҠӘА ШЬАҠӘДЫРГЫЛОИТ

Март 2 рзы усутә визитла Аԥсны даҭааит Акультуреи аҟазареи Лугансктәи Рҳәынҭқарратә академиа аректор Валери Леонид-иԥа Филиппов. Иара арахь дааит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университети напхгара зиҭо академиеи рыбжьара аусутә еизыҟазаашьақәа рышьақәыргыларазы.

Имҩаԥысит Валери Филиппови Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик Алеко Гәарамиеи реиԥылара. Уаҟа ирылацәажәан, Лугансктәи Жәлартә Республикаҿы ишьақәгылаз аҭагылазаашьа инамаданы, Акультуреи аҟазареи Лугансктәи Рҳәынҭқарратә академиа аҿаԥхьа ицәырҵыз ауадаҩрақәа ртәы. Аибашьра иахҟьаны астудентцәа рыбжаҩык аҵарахьы иныҟәаӡом. Арҵаҩцәа руалафахәқәа ракәзар, ианаамҭоу ироуам. Адипломқәа азхаҵамкәа иаанхоит.

Алеко Гәарамиа иҳәеит, иахьа Лугански Донецки иҟоу аҭагылазаашьа Аԥсны ишахнагахьоу, аԥсуа дипломқәа шазхарымҵоз, аха убасҟангьы еиуеиԥшым амҩақәа шырыԥшааауаз, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет ацхыраара шаиҭоз Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор Виҟтор Садовничи. Асеиԥш аҭагылазаашьақәа раан ихадароуп аҵараиурҭақәа русеицура ашьақәыргылара.

Алеко Гәарамиеи Валери Филиппови ирҳәеит аԥхьаҟа аусеицура ишазыхиоу, уи азы наҟ-наҟ аиқәышаҳаҭра рнапы аҵарыҩраны ишыҟоу.

Аҩҵараиурҭак аԥхьаҟатәи русеицура иалнаршоит аԥышәа аимдара, аҭҵаарадырратә еиҿцаарақәа, астудентцәа рпрактика амҩаԥгара уҳәа еиуеиԥшым азҵаарақәа.

Аиԥылара ахыркәшамҭазы Алеко Гәарамиа асас ҳамҭас иҭеит Аԥсны Раԥхьаӡатәи Ахада В. Г. Арӡынба ихьӡ зху агәаларшәагатә ԥараҿырпы «Аԥсар», Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет абуклет, Аԥсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьра аҭоурых аазырԥшуа афотоальбом, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет иҭнажьуа агазеҭ аномер ҿыц, иара убасгьы асахьаҭыхҩы Лаша Габелиа иҭыхымҭа – Аԥсны аԥсабара асахьа.

Аиԥылара ашьҭахь ҳара ҳиҿцәажәеит Акультуреи аҟазареи Лугансктәи Рҳәынҭқарратә академиа аректор Валери Филиппов.

– Валери Леонид-иԥа, раԥхьаӡа иргылаӡны ҳазԥаарц ҳҭахын, изеиԥшроузеи иахьа Луганскҭәи Жәлартә Республикаҿы аҭагылазаашьа, насгьы иарбан уадаҩрақәоу напхгара зышәҭо аԥараиурҭа аҿаԥхьа иқәгылоу?

– Аҭагылазаашьа даараӡа иуадаҩуп, избан акәзар, макьанагьы аибашьра еиқәымтәац. Уажәы-уажәы ихьанҭоу аибашьыгатә шьақәгылақәа рыла ареспублика иалахысуеит. Академиа иамоу апроблемақәа зегьы зыдҳәалоу аибашьра ауп. Атәылаҿы ишьақәгылеит иуадаҩу аекономикатә ҭагылазаашьа. Уи иахҟьаны арҵаҩцәа ианаамҭоу ауалафахәы роуам. Аха, иагьа ус акәзаргьы, ҳҵараиурҭа аколлектив аусура иҭыԥцит октиабр 1, 2014 шықәсазы. Убри инаркны, акгьы хьаас имкыкәа, аҵаратә процесс мҩаԥаагоит.

– Шәазаатҭгыларц ҳҭахын Аԥсныҟа шәаара хықәкыс иамоу.

– Ишыжәдыруа еиԥш, Луганскҭәи Жәлартә Республика шьақәгылеит, аха макьана иамоуц азхаҵара. Убри инадҳәаланы, ахәҭакахьала, Луганскҭәи аҳәынҭқарратә акультуреи аҟазареи ракадемиа аректор иаҳасабала, сара сҿаԥхьа иқәгылоу ахықәкқәа ируакуп аиашьаратә республикақәа, идеиалеи доуҳалеи иаҳзааигәоу, ҳара ҳтагылазаашьа еилызкаауа, адгылара ҳзызуа атәылақәа рҟны аизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара, егьырҭ иреиҳау аҵараиурҭақәеи ҳара ҳҵараиурҭеи рыбжьара аиқәышаҳаҭрақәа рыбжьаҵара. Уи иалнаршоит аҭҵаарадырратәи акультуратәи усеицура, астудентцәа рпрактика амҩаԥгара уҳәа. Убри аганахьала ҳакадемиа иамоуп ибеиоу ахатәы традициақәеи аԥышәеи. Урҭ атрадициақәа еиқәырхатәуп. Абарҭқәа роуп Аԥсныҟа саара хықәкыс иамоу.

– Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет аректори шәареи шәеиԥылара шԥамҩаԥысси?

– Ҳаиԥылара мҩаԥысит аҵакы аманы. Алеко Алықьса-иԥа сидикылеит иԥханы, иааирԥшит аилкаара. Ихадароу, ҳҩыџьагьы ҳаиқәышаҳаҭхеит аусеицуразы аизыҟазаашьақәа рышьақәыргылара шхымԥадатәиу, аԥхьаҟа аиқәышаҳаҭра ҳабжьаҳҵарц. Ирҳәоит, иарбан еибашьразаалакгьы, раԥхьаӡа иахьалаго ауаа рыхшыҩ аҟны ауп ҳәа. Иреиҳау аҵараиурҭақәа рҟны ауп аҿар рыхдырра, рдунеихәаԥшра ахьышьақәгыло, иахьеизҳауа. Убри аҟынтә акраҵанакуеит ҳҵараиурҭақәа русеицура, ҳҿар реинырра, реиҿцаара.

– Шаҟа факультет ыҟоузеи Акультуреи аҟазареи Лугансктәи Аҳәынҭқарратә академиаҿы, насгьы шаҟаҩы астудентцәа аҵара рҵода?

– Ҳҵараиурҭаҿы иҟоуп х-факультетки аколлеџьи. 42 занааҭ рыла аҵара мҩаԥысуеит. Аибашьра ҟалаанӡа ҳакадемиаҿы аҵара рҵон х-нызқьҩык астудентцәа, уажәы, аибашьра иахҟьаны, ҩ-нызқьҩык инарзынаԥшуа иҟоуп. Аҭагылазаашьа иахҟьаны, 60 процент рҟынӡа астудентцәа рҵара адистанциатә формахь ииагоуп.

– Иарбан стандартқәоу, насгьы иарбан программақәоу аус злажәуа?

– Уажәы ҳтәылаҿы ирылаҳәоуп аиҭакратә аамҭа. Украинатәи астандартқәа рҟынтәи мач-мач Урыстәылатәи астандартқәа рахь аиасра ҳаҿуп. Иааидкыланы, ҳҵараиурҭа апрограмма шьаҭанкылаҵәҟьа иԥсаххом, аха аиҭакрақәа, хымԥада, иҟалоит. Уи, асоциал-гуманитартә блок иаҵанакуа аганахьала: ирызхәыцхоит Украина аҭоурыхи аукраин бызшәеи ирыҵаркуа амаҭәаркәа.

– Шәгәаанагарала, изеиԥшрахарызеишь шәтәыла уаԥәтәи амш, аибашьра ахҟьаԥҟьақәа?

– Даара исцәыуадаҩуп ахҭысқәа рыҿиашьа алацәажәара. Избан акәзар, иалыршоу аинышәара Украина архәҭақәа макьаназы уамак иқәныҟәом. Аамҭа-аамҭала ана-ара ишҳалахысыц иҳалахысуеит, иҭахоит ауааԥсыра. Аха агәра ганы сыҟоуп, аиаша ҳара ҳганахь ишыҟоу, аиааирагьы Лугансктәи Жәлартә Республика ишаго.

Агазеҭ «Аԥсны», № 17, 2015

«ҲМИЛАҬТӘ ҴАРАИУРҬА АМҨА УАДАҨ ИАНЫСИТ»

Сынтәа 85 шықәса зхыҵыз Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет – аҵареи, аҭҵаарадырреи, акультуреи ирцентруп, амилаҭтә кадрқәа ирызрыжәырҭоуп. Ари аҵараиурҭа ашьақәгылара шьаҭас иаиуит, 1932 шықәсазы иаартыз А. М. Горки ихьӡ зхыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт.

Аҵараиурҭаҿы раԥхьаӡа иаартын х-факультетк: агро-биологиатә, афизика-математикатә, ауаажәларра-литературатә.

Урҭ рҟны аҵара рҵон 85-ҩык астудентцәа. Аус зуаз арҵаҩцәа рхыԥхьаӡара 17-ҩык иреиҳамызт. Аинститут раԥхьаӡа директорс даман Андреи Максим-иԥа Ҷоҷуа.

1979 шықәса жәабран мзазы КПСС Ацентртә Комитети СССР Аминистрцәа Реилазаареи Рықәҵара инақәыршәаны, СССР иреиҳауи абжьаратәи азанааҭтә ҵарадырра аминистр идҵала, Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт ашьаҭала иаԥҵан Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет.

Иахьа аԥсуа жәлар рзы ныҳәа дуӡӡоуп, ҳҵараиурҭа иахыҵит 85 шықәса. Аиубилеитә ныҳәа инамаданы ҳара ҳиҿцәажәеит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет аректор, академик, апрофессор Алеко Алықьса-иԥа Гәарамиа.

– Алеко Алықьса-иԥа, ҳԥараиурҭа ашьақәгылара аҭоурых ахь ҳхьаԥшуазар, иарбан реиҳа иалышәкааууа?

– Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет ашьақәгылара аҭоурых ҳаназааҭгыло, зегь раԥхьаӡа иалҳкааусит ихадароу ҩ-периодк: Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт аартра – 1932 шықәса инаркны 1979 шықәсанӡа; аҩбатәи -1979 шықәса инаркны иахьа уажәраанӡа.

Ҳҵараиурҭа даара аамҭа уадаҩқәа иргәылиааит. Аха уи аусзуҩцәа еснагь ирылшоз зегь ҟарҵон аҵаратә процесс еиԥымҟьарц азы. Аамҭа цон, Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә институт аҽартбаауан, иҿион, еизҳауан, иаатуан афакультетқәа, акафедра ҿыцқәа. Ҳажәлари ҳҵарауааи шықәсырацәалатәи рмилаҭ-хақәиҭратә қәԥара иабзоураны, 1979 шықәсазы иаартхоит Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет. Ари, аиашазы, даара хҭыс дуны иҟалеит.

Уаанӡа аинститут иоунажьуаз акадрқәа ашколқәа рзы аспециалистцәа рымацара ракәызҭгьы, иуниверситетны ианышьақәгыла азыҟаҵара амҽхак еиҳа аҽартбаауа иалагеит. Иалагалатәхеит азанааҭ ҿыцқәа, аус иадԥхьалатәхеит еиуеиԥшым аспециалистцәа, ҳтәылаҿы иҟаз реиԥш, аҳәааныр-цәынтәигьы. Ажәакала, ауниверситет ашьақәгылара апроцесс аамҭа аҭахын.

– Иарбан уадаҩрақәаз ицәырҵуаз ауниверситет ашьақәгылараҿы, аҿиараҿы?

– Ауниверситет ашьақәгылара аҭоурых аҿы, ақәҿиарақәа реиԥш, ҳәарада, ауадаҩрақәагьы ыҟан. Убарҭ ауадаҩрақәа зегь

рахьтә реиҳа ихьантәаз аамҭаны иҟалеит иҳаҩсыз ашәышықәса 80-тәи ашықәсқәа. Убасҟан ҳҵараиурҭаҿы ақырҭуа сектор иҭаз астудентцәеи, ақырҭуа рҵаҩцәеи, урҭ напхгара рызҭоз Қарҭтәи ридеологцәеи ҳуниверситет еиҩыршарц рҽазыршәоит. Қырҭтәыла аиҳабыра ақәҵара рыдыркылоит Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет ақырҭуа сектор аилазаара Қарҭтәи аҳәынҭқарратә университет иатәу ҟәшаны иҟарҵарц азы. Уи ашьҭахь, ишыжәдыруа еиҧш, иҟалеит ииультәи ахҭысқәа. Аха ҳажәлари ҳуниверситет аколлективи ргәы мыҭрысит, еиҳагьы еилаҵәеит. Убри иалҵшәаны, сара сажәаалагалала, ҳҵараиурҭа Аҧсны аиурисдикциахь ииаган. Убасҟан раҧхьаӡакәны ҳҽазаҳшәеит Ҭырқәтәылатәи ҳџьынџьуааи Нхыҵ-Кавказтәи ҳашьцәа рхаҭарнакцәеи Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет радҧхьалара аус. Имаҷҩымкәагьы аҵарахьы иҳадаҳкылеит. Уи ашьҭахь иаҳзыҟалеит даҽа рыцҳарак. 1992 шықәсазы Аҧсны жәлар Рџьынџьтәылатә еибашьра ҵысит. Аҧсадгьыл ахьчаразы абџьар шьҭызхыз аҵеицәа инарывагылеит шәҩыла ҳара ҳуниверситет арҵаҩцәеи астудентцәеи.

Аибашьра есааира ҳамҽханакуан, аилгарахь ахы хамызт. Аамҭа акыр ишуадаҩызгьы, ҳуниверситет зынӡа иаҳцәымӡырц азы, насгьы усҟантәи аамҭазы уи иамаз аполитикатә ҵакы иазхәыцны, 1993 шықәсазтәи марттәи ажәылара ашьҭахь, Гәдоуҭа ақалақь аҿы иаҧҵан ауниверситет аштаб. Имҩаҧган астудентцәа рҧышәарақәа. Напаркын аибашьра иалагылаз астудентцәа ирызкыз аинформациа аизгара уҳәа убас иҵегьы. Убри аамҭазы ауп, хаҭала Евразиатәи ауниверситетқәа Рассоциациа Ахада, Москватәи аҳәынҭқарратә университет аректор В.Садовничи иахь ааҧхьара аныҟасҵа, ҳуниверситет уи аилазаарахь (Евразиатәи ауниверситетқәа Рассоциациахь) ирыдыркыларц азы. Иалкааны иазгәаасҭарц сҭахуп, аибашьра анцоз аамҭазы Москватәи аҳәынҭқарратә университет ахь ишьҭын 87-ҩык астудентцәеи (аҭыҧҳацәа) 16-ҩык арҵаҩцәеи. Арҭ ажәабжьқәа злымҳа аҟынӡа инеиуаз аҕацәа рцәа иҭанарӡыӡон, ахы иаҿагылаз ҳарҧарцәа ракәзар – ргәы шьҭнахуан, аиааирахь ирыҧхьон. Аҧсны ахақәиҭтәра рхы ақәырҵеит 94-ҩык ҳара ҳарҵаҩцәеи ҳастудентцәеи. Ари ҳуниверситет азы даара ицәыӡ дууп.

Аибашьра анеилга, октиабр мзазы Аҟәаҟа ҳхынҳәны арҵаратә ус хацҳаркуеит. Усҟан мчыбжьык ахьтә усуратә мшқәаны

иҳамаз ꝏымш зацәык ракәын. Аҟалаҟь аинфраструктура зегьы еилаҟәыбаса икажьын. Ауниверситет ахыбра акәзар, ааха аман: артиллериатә снариадқәа быжьба аахеит. Даара иуадаꝏын атранспорт аҭагылазаашьа, ауалафахәы атәы зҳәодаз?! Зегьыцәҟьа ирылымшеит ари еиԥш ауадаꝏрақәа риааира. Акафедрақәа реиҳабацәа 36-ꝏык рахьтә 20-ꝏык инарзынаԥшуа аусура иҭымҵәеит. Убри аҟынтә ҿыц еиҭашьақәыргылан ауниверситет аштаттә еилазаара.

– Аибашьра ашьҭахьтәи аамҭеи иахьатәи ҳҭагылазаашьеи еиҿшәырԥшуазар, изеиԥшроузеи иахьа Аԥснытәи аҳәынтқарратә университет аҭагылазаашьа?

– Аибашьра ашьҭахьтәи аамҭеи иахьатәи ҳҭагылазаашьеи зынӡа еидкылашьа рымаӡам. Ҳара ҳанысит аҟазаареи аҟамзаареи рымꝏа. Ҳалшарақәа ҳасаб рзууазар, иҳамоу аихьӡарақәа рацәоуп. Иӡбоуп арҵаратә ус иаҵанакуа ихадаратәу азҵаарақәа зегьы, акадртәгьы уахь иналаҵаны. Арҵаꝏцәеи астудентцәеи рыҭҵаарадырратә усура даҽа хырхарҭак шьҭнахит. Лассы-лассы имꝏаԥаагоит еиуеиԥшым аҭҵаарадырратә конференциақәа. Аус ауеит аспирантура аҟәша. Ҳуниверситет ахаҭарнакцәа рылахәуп еиуеиԥшым жәларбжьаратәи афорумқәа. Амала, абраҟа инаҵшьны иазгәасҭарц сҭахуп, ҳуниверситет ахаҭарнакцәа аҳәаанырцәҟа рцараан аполитика аус иахырҟьаны ауадаꝏрақәа рызцәырыргоит. Сгәы иаанагоит, ари аꝏыза азнеишьа иашам ҳәа.

Ҳара иҳамоуп аҿар бзиа. Аус ауеит астудентцәа Рхеидкыла, иара убас аспирантцәеи аҵарауаа ҿарацәеи еидызкыло аилазаара уҳәа убас иҵегьы. Акрааҵуеит аҵара апроцесс болонтәи асистемахь иаагеижьҭеи. Аха убри аан амилаҭтә ҷыдара ҳасаб азаауеит. Ҷыдала ҳрызҿлымҳауп аԥсуаҭҵаара иаҵанакуа ахырхарҭақәа.

Ауниверситет аҿы иаартуп арҵара-методикатә ҟәша, Нарҭдырреи адәынтәи афольклорҭҵаареи Рцентр, апсихологиа-педагогикатә Центр, апресс-маҵзура, Аҟазарақәа рыҟәша уҳәа убас егьырҭгьы. Урҭ зегьы зызку еиҵагыло абиԥара ҿа рааӡара ауп.

Аусура хадақәа хыркәшоуп ҳҵараиурҭа шьаҭанкыла аиҭашьақәыргыларазы. Лассы иӡбахоит акраамҭа ҳаззыԥшыз азеиԥшнхарҭа азҵаарагьы. Ажәакала, аҵара зҵарц зҭаху рзы ҳҵараиурҭаҿы иаԥҵоуп алшара бзиақәа.

Аҵаратә процесси аҭҵаарадырратә усуреи рнаҩсангьы, араҟа имҩаԥысуеит аспорттә, акультура-массатә усмҩаԥгатәқәа. Имҩаԥаагоит ашьапылампыл маҷи, анапылампыли, амҵәышәмпыли, астолтә ԥқьаҭмпыли, ашахмати уҳәа рзы афакультетқәа рыбжьара аицлабрақәа. Рхыԥхьаӡара маҷым ҳара ҳастудентцәеи ҳаушьҭымҭацәеи рахьтә еицырдыруа аспортсменцәа. Ҿырԥштәыс даагар ҟалоит, иаҳҳәап, ҩынтәны адунеи иачемпионхахьоу Денис Царгәыш. Уи ҳара ҳҵараиурҭа аиуристтә факультет далгеит.

Аԥсныҭәи аҳәынҭқарратә университет аҿы аҵара рҵоит Ҭырқәтәылеи Сириеи рҟынтәи зыԥсадгьыл ахь ихынҳәыз ҳџьынџьуаа рхаҭарнакцәа.

Аҵараҿы аихьӡара бзиақәа аазырԥшуа рзы иаԥҵоуп еиуеиԥшым астипендиақәа. Урҭ иреиуоуп Д. Гәлиа, В. Арӡынба, С. Багаԥшь, И. Воронов уҳәа рыхьӡ зху астипендиақәа, иара убас амобилтә еимадара «Аквафон» иаԥнаҵаз астипендиа. Ҳәарада, арҭ зегьы цхыраагӡа бзиоуп. Ахылаԥшра ҷыда рымоуп ҳуниверситет аҟны аҵара зҵо аибашьраан иҭахаз рыхшареи, забацәа ҭахази, социалла ихьысҳауи ахаҿқәа. Ҿыҕәҕәала исҳәарц сылшоит, ҳара иҳамоуп аҿар бзиа. Акызаҵәык, иаҳуалны исыԥхьаӡо – урҭ рыцхраара, амҩа иаша рықәҵара ауп. Абри аус аҿы аҭакԥхықәра ҳадуп зегьы.

– Шәырзаатҿгылар ҳҭахуп жәларбжьаратәи аимадарақәа...

– 1993 шықәса раахыс ҳара ҳҵараиурҭа Евразиатәи ауниверситетқәа Рассоциациа иалоуп. Жәларбжьаратәи аимадарақәа ирыбзоураны, ҳара ҳастудентцәеи ҳаспирантцәеи алшара рымоуп рҵаратә ҩаӡара аизырҳареи, еиуеиԥшым акурсқәеи, апрактикеи рахысразы. Уахь иаҵанакуеит Урыстәыла, Приднестровиа, Аахыҵ-Уаԥстәыла, Ашьхатә Ҟарабах, Италиа, Швеицариа, Еиду Америкатәи Аштатқәа уҳәа рҿы иҟоу аҵараиурҭақәа. Жәларбжьаратәи аиқәышаҳаҭрақәа ҳарзааҭгылозар, урҭ 60 инареиҳауп. Аимадара бзиақәа ҳабжьоуп, аусгьы рыцааурит Урыстәыла иҟоу иреиҳау аҵараиурҭақәеи аҭҵаарадырратә центрқәеи жәпакы: зегь раԥхьаӡа иргыланы, М. Ломоносов ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә университет, жәларбжьаратәи аизыҟазаашьақәа Москватәи рҳәынҭқарратә институт, А.Герцен ихьӡ зху Урыстәылатәи аҳәынҭқарратә арҵаҩратә университет, ажәларқәа реиҩызара Урыстәылатәи ауниверситет, Поволжсктәи (Казантәи) аҳәынҭқарратә универ-

ситет, Санкт-Петербургтәи аҳәынтҟарратә аекономикатә университет, Е. Кутафин ихьӡ зху Москватәи аҳәынтҟарратә аиуристтә университет, Бриуссельтәи зыхиаҟәиҭу ауниверситет уҳәа егьырҭгьы. Аҳәаанырцәтәи аҵараиурҭаҟәа рпрофессорцәа ааны араҟа алекциаҟәа ирыԥхьоит.

– Аԥснытәи аҳәынтҟарратә университет 85 шыҟәса ахыҧра аназгәаашәҭо аамҭазы, ирзеиҕьашәшьозеи напхгара зышәҭо аколлектив, апрофессор-рҧаҩратә еилазаареи, астудентцәеи, ҳаԥсуа жәлари?

– Иарбан жәларызаалакгьы ирымазароуп рмилаҭ рыҿиаразы рхатәы идеиа. Иарбан нас уи аидеиа? Ари сара сыҟәгылараҟәа рҟны акырынтә исҳәахьеит. 265 шыҟәса раԥхьа аурыс ҳәынтҟарратә усзуҩы Иван Шувалов милаҭтә идеианы Урыстәыла ирылеиҳәеит – «ажәлар реиҟәырхара». Убри ҳасаб азуны И. Шувалови М. Ломоносови Урыстәыла аҳәынтҟарра знапаҿы иҟаз Елизавета Пиотр-иԥҳа агәра лдыргеит ауниверситет аартра аҭахуп ҳәа. Абасала, 1755 шыҟәсазы иаадыртуеит Москватәи ауниверситет. Иахьа ҳара ҳҳәынтҟарра аҿиаразы иаҳҭаху амилаҭтә идеиа – аҵарадырра ауп. Уи ада даҽа мҩакы ҳамаӡам. Абри еилыркаарц сҭахуп зегьы.

85 шыҟәса аԥсуа ишыҟәсынҵыра иадкыланы иугозар, ирацәам, аха даҽа ганкахьала уи иҭаӡоит епоха дуӡӡак. Ҳара ҳмилаҭтә ҵараиурҭа амҩа уадаҩ ианысит. Иааидкыланы иугозар, ҳуниверситет аусзуҩцәа ирылдыршеит ари амҩа хьанҭа хьыӡла-ԥшала анысра.

Сара гәык-ԥсык ала ирыдысныҳәалоит сколлектив, астудентцәа, Аԥсны жәлар зегьы ҳмилаҭтә ҵараиурҭа 85 шыҟәса ахыҵра! Зегьы ирзеиҕьасшьарц сҭахуп аҭынчра, агәаабзиара, аманшәалара!

Агазеҭ «Аԥсны», № 74, 2017

«ҲАРА ҲИААИРА АГӘРА ААГОН»

Аиааира 21 шыҟәса ахыҵра инамаданы ҳара ҳиҿцәажәеит Аԥснытәи аҳәынтҟарратә университет афилософиеи акультурологиеи ркафедра аиҳабы, афилософиатә ҭҵаарадырраҟәа ркандидат, адоцент, Аԥсны иреиҳау аҵараиурҭа

ӡәаԥсазтәыз аусзуҩы, аибашьраан II абригада аштаб аиҳабы ихаҭыԥуаҩыс иҟаз, «Агәымшәаразы» амедал занашьоу Иван Дорофеи-иԥа Ҭарба.

– Иван Дорофеи-иԥа, шәақәгәыӷуазма Аԥсны аибашьра ду ҟалоит ҳәа?

– Асовет ҳәынҭқарра анхыбгала ашьҭахь ҽеирак шыҟамлоз уеизгьы еилкаан. Арҭ, ақырҭқәеи ҳареи ҳаизыҟазаашьа аибашьрахь ҳкылнамгар ауӡомызт. Аха иалкааны аӡәгьы издыруамызт ианыҟалоз амш.

– Избан, адунеиаҿ абриаҟара апрогресс дуқәа аныҟоу, ауаатәыҩса аԥарадырра анрымоу, аҭоурых анырдыруа зҳәаз иеиԥш, иарбанзаалак аимак-аиҿак аибашьрахь икылымгакәа уаҩышәала изырзымызбо? Шәышԥахәаԥшуеи ари азҵаара ԥарауаҩык, философк иаҳасабала?

– Зегь зыхҟьо, зегь раԥхьа игылоу ҳәа исыԥхьаӡо аморал-етикатә культура ахьмаҷхаз ауп. Жәытәаахысгьы ауаҩы иинстинктқәа аԥыжәара рго иалагахьан. Иахьагьы адунеи зегь аҟны иҟоу аморальтә еилаҳароуп. Иааԥҵәаны иуҳәозар, аԥсымҭәра аԥыжәара агеит. Ари адунеи аҳәынҭқарракәа жәларбжьаратәи реизыҟазаашьа мацараҿгьы акәым иахьуԥыло. Уи уԥылоит аҳәынҭқарракәа рыҩнуҵҟатә политикаҿгьы.

– Шәара аԥарадырра асистемаҿы аус жәуан. Имариазма шәакалам нкажьны абџьар ашьҭыхра?

– Сара ари азҵаара азхәыцхагьы сымаӡамызт, аиаша уҳәозар... Избан акәзар, дҵарауаҩума, дынхаҩума, дызусҭазаалакгьы Аԥсадгьыл зегьы ирзеиԥшуп. Сара сҭыԥ аибашьратә цәаҳәаҿы исыԥшааит. Даҽакала схы исзаҭәамшьеит. Ҳара аишьцәа ԥшьҩык ҳаибашьуан, ҳашьа иԥагьы дналаҵаны – хәҩык. Доусы дыззеибашьуаз иара ихазы акәын, уи зегьы еибыҳәаны иҳаман. Ҳашьцәа руаӡәк деибашьуеит ҳәа ҳара ҳәеыԥхьакны ҳазтәомызт. Досу ҳуалԥшьа наҳагӡон.

– Аԥсуа жәлар аиааира шыргоз агәра жәгозма?

– 1989 шықәсазтәи аҳҭысқәа раан, аамҭак азы, ишәгәалашәоит, аурыс архәҭақәа ааны ианҳабжьагылаз еиԥш, аибашьра ианалагагьы ҳажәлар убас гәыӷрак рыман, акы иақәгәыӷуан. Убри маҷк «ҳабжьнахуан». Аҟәа изалымҵызгьы еиҳараӡак убри иахҟьеит ҳәа сгәы иаанагоит. Мчык ҳабжьаланы ҳаидыргарызшәа ҳгәы иабон, Гагра аагаанӡа. Гагра анаага нахыс сара инагӡаны агәра згеит аиааира ҳара ишаагоз.

Иара убасҟан, иаарццакны, иахәҭаз абџьари аџьапҳани ҳаманы ҳаҟазҭгы, Аҟәа аагартә иҟан, Аԥсынгьы ҭаҳарцәуан. Гагра анырцәыӡ ауп дара рхырҕәҕәарҭақәа иҵегьы иандырҕәҕәа. Гагрантәи иқәҵны ицаз иакәшаны иаан, абџьар кны иааҳҿагылеит. Гәымсҭа дырҕәҕәаӡеит, ꙩба-хԥа позициа ҟарҵеит. Аха аиааира ҳара ишаагоз агәра аагон. Убасҟан сара сзызхәыцуаз абжьыуаа ракәын. Ирхыргазеи урҭ! Ҳара, Гәымсҭатәи ахырхарҭаҿы иҟаз иҳабаргәызиз, Урыстәыла аганахьала ҳамꙩақәа аартын, аха егьырҭ амацәаз иҭакымзи... Сара издыруеит, аибашьра ааилгаанӡа ача агьама зымбаз ауаа... Исгәалашәоит, Ешыра ахырҕәҕәарҭаҿы ҳантәаз, ҳаҷкәынцәа дара ирымаз аҟынтәи, абжьыуаа ирзаҳашьҭуеит ҳәа 10-15 патрона рпатронақәа ирхырхуан. Ҳаргьы иҳамази, 60-60 патрона ракәын иҳамаӡаз.

– Иҟамлаӡози абџьар мкыкәа даҿа уск напашәыркыр?

– Аибашьраан Гәдоуҭа ауниверситет аиҭашьақәыргылара напаиркит ҳректор, академик Алеко Алықьса-иԥа Гәарамиа, икәша-мыкәша иҟаз арҵаꙩцәа ицырхырааны. Аҵарауаа, ауниверситет аусзуꙩцәа абџьар зкыз дҳашьҭан, ҳиԥшаауан. Хаҭала, Ешыра дсышьҭаланы днеихьан Олег Дамениагьы. Аха сизымԥшааит. Сара усҟан Ахбиук аҿапхьа стәан... Сара знык аибашьра санца сцеит, сгьежьны сышԥаауаз!

– Ирылзыршеи аԥсуа жәлар абриаҟара ачҳара ҕәҕәа аарԥшра, абри еиԥш аҕа иҿагылара аиҿкаара?

– Қырҭтәыла имꙩаԥнагоз аполитика хәымга аганахьала аԥсуа жәлар убриаҟара ргәы ԥҵәаахьан, уаҳа царҭа рымамкәа. Уи акы. Иꙩбахаз, ҳинтеллигенциеи Аԥсны жәлар рфорум «Аидгылареи» ирыбзоураны, амилаҭтә хдырра даара иҳаракын, иуҳәар ауазар, акульминациатә кәаԥ аҟынӡа инеины иҟан. Гумилиов иажәақәа рыла иуҳәозар, «перегрев этноса» ҳәа ззырҳәо ҟалахьан. Амилаҭ еиҭашьақәгыланы, «надлом» ҳәа изышьҭоу аетап аҿы ианыҟоу, риааира уадаꙩуп. Ҳара доуҳалагьы, цәала-жьылагьы аибашьра ҳазыҟаҵаны ҳаҟан, абџьари аџьапҳани ҳамамызт акәымзар. Усҟан зегьы хәыцырҭак акәын ирымаз – рыԥсадгьыли рыжәлари реиқәырхара, ахақәиҭра аагара. Насгьы Владислав Григори-иԥа Арӡынба иахь ажәлар ирымаз агәрагара ҕәҕәан.

– Хәшьарас иашәҭозеи Аԥсны аибашьра ашьҭахьтәи аҭагылазаашьа, насгьы ишԥажәбои ҳҳәынтқарра ԥхьаҟатәи аҿиарамꙩа, аԥеиԥш?

– Аибашьраҿы ҳиааира кульминациатә кәаԥны иҟалеит. Уи ашьҭахь, аҭынч ԥсҭазаарахь ҳаниас, хымԥада, уи ажәларкәа зегьы рҿы ус иҟоуп, ахатә ԥсҭазаара аԥыжәара аго иалагеит. Убри ауп ҳекономикагьы, ҳсоциалтә зҵаарақәагьы зхьысҳа-хаз, ҳаизхәыцрагьы еиҳа измаҷхаз. Адиктатуратә ҳәынҭқар-раҿы ҳшыҟаз, адемократиатә идеиақәа ааины иааҳалаҳаит. Уимоу, адемократиатә хәмаррақәагьы ҳрылагеит. Аха зегьа-коуп, астратегиа аганахьала ҳажәлар аӡәыкуп, еидгылоуп. Аурыс философ ду Соловиов иҳәон абас: «Сара саҿагылоит иарбан социалтә проектзаалакгьы, ақәымчра ҟазҵо». Абри зхысҳәааауа, иарбанзаалак ақәымчрала имҩаԥысуа ахҭысқәа сара ианакәызаалакгьы срыдгылаӡом. 2004 шықәсазы иҟаз ақәымчра шәгәалашәоит. Уи сара садымгылаӡеит, саҿагылан. Ааигәа, лаҵарамзазтәи ахҭысқәагьы срыдымгылаӡеит. Ақәым-чрала имҩаԥысуа апроцессқәа схы рыласырхәӡом. Уажәы ҿыц анапхгарахь инеиз наҟ-наҟ, иаҳҳәап, ирықәымчуа иалагаргьы, срыдгылаӡом, сырҿагылоит. Сара еснагь «алаба заадырхо» сидгылоит, «икшо» сидгылаӡом.

Ажәлар ирзеиҕьасшьоит иахьа ҿыц иалху анапхгара рыгә-ҭаккәа зегьы нагӡахартә еиԥш. Ус ианырзыҟаҵа, алхрақәа раан абжьы рызымҭазгьы адруҳәа ишрыдгыло агәра згоит. Аҳәынҭқарра аргыларaҿы ихадароуп аԥсыцқьара. Иахьа, иаҳҳәап, аҳәынҭқарра аиҳабырахь снеизар, сара схы сатәым-зароуп. Схи-сыхшыҩи, сымчи-сылшеи зегьы ажәлар рус иаз-кызароуп. Ажәлар еидкылатәуп. Убас ихәыцуа ауаа Аԥсны Ахада инаивагылар, алҵшәа бзиа ҳауеит, ҳҳәынҭқарргьы ԥхьаҟа ицоит. Ҳара аҳәынҭқарра ишабалак азныҟәаара аамҭа ҳамаӡам, ҳхақәиҭра «алахәмархагьы» ҳамаӡам, избан акәзар макьана ҳәынҭқаррак аҳасабала даара ҳуашәшәыроуп. Ҳажәлар рҭахра иамжьо иҟаҳҵароуп. Убасҟан ҳара иҳалшоит ҳҳәынҭқарра арҕәҕәаара, арҿиара.

Аԥсны жәлар, аибашьра аветеранцәа, иҭахаз рҭаацәа, ана-цәа, зегьы ирыдысныҳәалоит Аиааира 21 шықәса ахыҵра! Ир-зеиҕьасшьоит аҭынчра, агәабзиара, аҭышәынтәалара.

Агазеҭ «Аԥсны», № 71, 2014

АХӠӘА

Узеигәырҕьаша абаԥхатәра................................ 3
Абаашаҿҭәи ахҭыс ду... 7
Аԥсуа бызшәа рҵоит... 21
Абиуџьет ахь шаҟа аланагалозеи? 24
Абиԥазаҵә – Алмас 28
«Кавказ» – «Шолохов иааԥын» аҟны 31
Аԥеиԥш ду змоу... 35
Аҟыҭанхамҩа уаҵәтәи аԥеиԥш.............................. 38
Ааԥсара зқәым асцена аҳкәажә............................ 42
Ашьхақәа ирхыҵны иааз...................................... 44
Иаарԥштәуп аилкаареи аҟәыҕареи........................ 47
Амилаҭтә библиотеказы – аҳамҭа бзиа.................. 50
Зус иазҟазоу, зԥышәа аҿар ирымаздо.................... 53
Ззанааҭи зырҿиареи еицназго..............................57
Зхаҿра мыӡуа, аҭоурых ду змоу............................ 62
Ажәлар ракзаара еиқәырхатәуп............................ 66
Шықәсырацәала инеиԥынкыланы........................ 70
Башкириатәи астудентцәа… 71
Алеко Гәарамиа… 73
«Ааԥсара зқәым…»… 77
«Атеррор хлымӡаах афакт хаҭақәа»...................... 80
«Аԥсуаа ртәылахь аныҟәаракәа»........................... 84
«Аԥсуаа – ҭырқәтәыла».. 86
Урыстәыла астудент имш азы.............................. 89
«Алыԥшаахқәа».. 92
Ҩажәа шықәса раԥхьа... 95
Аԥсуа милаҭ ргәеисырҭа...................................... 99
Нхыҵаа ихареи ҳаизааигәазтәуа......................... 103
Аҟәа имҩаԥысит… 105
Афорум алахәылацәа наԥхьан… 112
Плакатк аҭоурых… 113
Ҳџьынџьуаа ауниверситет радыԥхьалараз...... 117
Владимир Анқәаб игәалашәара иазкны.................. 121
«Аԥсуа шәҟәы» – 40 шықәса................................ 125
Кәыџба иашҭаҿҭәи адамрақәеи аҵангәареи........ 129
Аԥсуа бызшәа аҿиаразы… 132
«Аҳәынҭқарра еиҳау ус ҳамаӡам…».................... 135

Мушьни Лашәриа: «Сыҿиара ахыҵхырҭа...» 144
«Алитератураҿ ихадароуп атрадициа аиқәырхара» 152
Инал Арӡынба: «Ҳара аҧеиҧш лаша ҳзыҧшуп» 159
Ҳхықәкы – ажәлар ринтересқәа рыхьчара ауп 164
Ашәҟәыҩҩы иблала... 168
Аетнокультуратә қыҭа... 175
Ажәҩахыреибыҭара ахыҧша 181
«Исахьарку ажәа...» 192
«Исҭахуп Аҧсны ишәҭыкакаҷуа тәылазарц» 199
«Амузеи иаҭахуп аиҭашьақәыргылара» 202
«Аибашьра хаҵарыла ҳалҵит...» 206
Аибашьра аҧҳәыс лыблала 216
«Ҳус ҳамыздаша аҿар ааӡатәуп» 221
«Ахаҿсахьақәа аҧсҭазаара аҟынтәи иаазгон» 224
«Иҟаҵоу маҷым, аха...» 227
Аҧсуа ҭҵаарадырра иаиуит ацәыӡ ду 230
Аизыҟазаашьақәа шьақәдыргылоит 235
Ҳмилаҭтә ҵараиурҭа амҩа уадаҩ ианысит 237
«Ҳара ҳиааира агәра аагон» 242

Алхас Анатоли-иԥа Чхамалиа

БЛА ԤАРЫЛА

Аилкааҭцақәа, астатиақәа, аиҿцәажәарақәа

Алхас Анатольевич Чхамалиа

ОСТРЫМ ВЗГЛЯДОМ

Очерки, статьи, интервью

Аредактор *Марина Тәанба*
Акорректор *Нанули Шьаматаа*
Даҟьала еиқәлыршәеит *Инна Џьопуа*
Асахьаҭыхҩы *Руслан Габлиа*

Аформат 84х108/32.
Иныҟә. акь. бҕь. 12,4.
Аҿаҭцаԥҟа №